

Obrazy z dějin národa českého (I)

Tato publikace byla zpracována aplikací eKNIHOVNA.cz. E-knihy zdarma ke stažení na www.eknihovna.cz.

OBSAH

STARÁ VLAST

ŘÍŠE SAMOVA

ŘÍŠE VELKOMORAVSKÁ

Pribyna

Děvín

Metod a Konstantin

Zrada Svatoplukova

Návrat na Moravu

Obrácení knížete Svatopluka

Úděsná sláva

Smrt

VZNIK ČESKÉHO STÁTU

Úsvit

Svaté kníže

Kostel

Hrad

Biskupství

OBNOVITEL

KOSMAS

OTROCI

SELSKÉ KNÍŽE

Anděl

Znamení

Výprava

Zdice

Uniknutí

Pikle

Daniel

Adda

Přimda

Návrh

Poselství

Úplatek

Svoboda

Sněm

Vláda

Závazek

Urážka

Běs
Osídlo
Vyděračství
Sedláci
Konec
ZÁVĚR

STARÁ VLAST

V hlubinách věků pokrýval severní hranice známých krajin les a táhl se v šíř i dál po okrscích světa. Hvozd stínil ty nesmírné země. Hradba pralesa uzavírala ty nesmírné prostory a národové, kteří sídlili v těch končinách, žili sami sobě.

Mezi povodím řeky, která se nazývá Visla, a proudem, jemuž je jméno Dněpr, ležela stará vlast slovanská. Na severu svažovala se k nízkému pobřeží moře Baltického a na straně polední ohraničovalo ji horstvo, jemuž se dostalo jména Karpaty. Byl to kraj mírně zvlněný, kraj stojatých vod, kraj jezer, rybníků a bažin, kraj záplav dostavujících se třikrát do roka, kraj řek zvolna plynoucích, kraj řek, jež obtáčejí ostrůvky a jež se větví v nesčíslná ramena plná ryb. Širý hvozd ustoupil na mnohých místech té země vodám a močály se střely mezi pahorky maličko vyvýšenými a mezi lesy a háji. Různá havěť hemžila se pak v hlubinách i po mělčině: lososi pluli středem proudu, čáp stál na močálech a ptačí hejna kroužila nad rákosím.

V pralesích rostly stromy jehličnaté: boří, jedle, smrk a hojně jalovčího mlází. Ze stromů listnatých byly tam břízy, buky, javory, břesty, jilmy, habry, olše, topoly, osiky, jasany a lípy. Kmen vázl na kmeni. Těla vyvrácených stromů visela ve větvích a z trouchniviny se zvedal nový peň. Na místech volnějších vlnilo se pak v travinách proso, rež, oves, pšenice, lebeda a sladunka.

Tím hvozdem křížovala zvěř a stíny hvozdů na sebe vrstvené kryly ptactvo. Sokol, jestřáb a krahujec křičeli mezi větvovím. Bůvolí stáda se pásala na pastvinách a s nimi jelen, srnec a los. Medvěd včelařil v dutých kmenech, rys skákal v korunách stromů, vydra a bobr bydlili u řek, kanec přecházel třasoviska, vlk se bral stínem a houštinou, kde drobnější zvířata měla svůj byt.

A jako byla divoká a žírná země Slovanů, tak byl sám národ divoký a žírný. Překypoval silou, množil se, vzrůstal a oslněn mohutným proudem života uctíval plodnost, zúrodnující déšť, zemi, vítr a slunce.

Klíčení a to, co dává růsti semeni, bylo vzýváno jako božský duch a život obnovující se v lůnech vyvýšil pak před ostatními matky. Všichni s vážností slyšeli jejich hlas a setrvali kolem nich v rodinách a v rodech. Tehdy byl statek společný a obcování mezi ženami a muži volné.

Prales a vody měly pak slovanský lid k lovu. Čekával v bezcestí lesa na zvěř, a dříve než byl zdělán čerem, zasahovaly jeho ostěpy veliké ryby tůň. Byl lovcem, pásal stáda a mýtě a pále pralesy zvolna se učil vzdělávati zem. Vedra, přívaly vod a mráz naučily jej stavěti chýše. Hlad vedl jej k práci a země sdostatek úrodná skýtala mu pak zvěř i plodinu. Z té příčiny nemusili Slované bažít po výbojích, nemusili opouštět kraj, ale setrvali ve známých končinách. Společná práce vnukala jim povědomí rovnosti a tak Slovanům nikdo nevládl, ale všichni mluvili o věcech společných a každý sám sebe spravoval. Ve shromážděních patřilo však prvenství nejstarším ženám. V rovině, kde řeka Bug přijímá mohutný přítok a kde se sama větví na šedesát devět ramen, ležel kraj řečený Stremba. Byl to kraj rašelinišť a nízkého lesa. Jediný pahorek zvedal se nad plochou mokřinu a na tom pahorku rostl po mnohá staletí dub. Vůkolní pralesy nořice svůj kořen v bahno zůstávaly nízké, ale dub mohutněl a vzrůstal a zvedal svou korunu výš a výše. Když proteklo korytem řeky nesmírné množství vod, když ty vody natisíckrát již zamrzly a když jejich ledy natisíckrát roztály, zdoutnal kmen řečeného dubu a některé jeho větve usychaly. Tu bylo zdaleka viděti, jak se kostlivá ramena dubu rýsují proti lesknoucí se vodě či proti bouřnému nebi. Strom stal se nepřehlednutelným s ploché země i z vysokých oblak, neboť blesk bil do jeho větví a každá bouře s ním rozmlouvala.

V jeho končině vládl pak strach.

Když ale vystoupily vody a když příval hnal z nížiny zvěř, směřovala ta zvěř k pahorku a líhala tam po čas povodní. I bylo to místo šťastného lovu. Bylo to místo, kam se zachraňoval člověk, zbloudivší v těch močálech,

bylo to místo strachu a vyvážnutí, bylo to místo různých jmen: jména smrti a naděje, jména hněvu a milosti.

Rod, který se nazýval zapomenutým jménem, táhl kdysi z kraje vysokého lesa se svými skopci a s bravem na bařinu, neboť bylo parné období a pastviska zasychala. Hlad je měl k spěchu. Šli ženouce svá bečící stáda a vlekouce smyky plné koží a proutěných stěn, z nichž stavěli domy. Na kožích a na trámech propletených proutím ležely oštěpy, rybářské sítě, kladiva, mlaty, šípy a luk. Slunce páliło a smyk těžce klouzal po suchých travinách. Byly to jakési saně. Mužové i ženy opírali dlaň o jejich čela a kráčeli po jejich bocích vlekouce tu velikou tíhu dál a dál. Za smyky a stádem kráčeli pak ti, kdo nesli na hlavách a na ramenou a v kožích opáсанých kolem beder věci nejpotřebnější a nemluvnátka. Tak šli, tak táhli krajem řečeným Stremba k bažině, kde na vyvýšeném místě rostl starý dub, neboť je vedla naděje, že v těch vlhkých končinách bude něco trávy pro hladové stádo.

V poledne, když úpal vzrostl ještě víc, stanula v čele zástupu Stařena a shodivši náklad s beder měla svůj lid k odpočinutí. Tu mužové a ženy učinili podle jejího příkladu. S křikem kladli svá břemena na zem, s křikem pili z pramenů a s křikem se rozptýlili po stinných místech, zatím co skot chodil se skloněnou hlavou hledaje trsy trávy, jež byla ostrá a kyselá jako bývá píce z bažin. I zdálo se, že Stařena zvolila špatný směr. Zdálo se, že dobytek nenalezne pastvy, že jeho žebra ještě víc vystoupí pod volnou kůží a jeho vemeno že zprahne jako troud. I zdálo se, že přibližující se slunce spálí všechn život a mezi ženami a muži vznikl strach.

Když bázeň trvala den druhý a den třetí, stalo se, že ženy kvílely a že mnohá pacholátka zemdlela pláčem. Slunce páliło. Krátké stíny ležely u pat stromů a táhlo na poledne. V ten čas přepadly jednu ženu porodní bolesti. Bylo slyšet, jak křičí. Bylo slyšeti silný hlas a Stařena obrátila hlavu za tím hlasem a muž, který spával po boku rodící ženy, ustal na chvíli v lovu ryb a odloživ čeřen hleděl za Stařenou. Viděl, jak zvolna vstává, viděl, jak zvolna jde k místu, odkud zazníval hlas, a jeho hrud' se sevřela temným citem.

Když Stařena docházela k rodící ženě, nastalo ticho a chvíle čekání. Muž naslouchal. Skloněn nad proud zřel stříbrné mihotání potěru. Mysl rybáře se zaměstnávala lovem, ale kdesi v hloubi jeho prsou zněl temný cit.

Zatím žena porodila. Zatím Stařena došla k rodičce.

Když se to stalo, a když se čeřen rybářův poznovu ponořil do mělké vody, bylo poznovu slyšeti úpění a křik. Bylo slyšeti pláč, naříkání a chrapot zápasu. Tu se vylila krev nemluvnátka mezi obě ženy. Mezi matku, která porodila dítě, a mezi Stařenu, která je utratila.

Za neúrody přichází na svět příliš mnoho dětí a jen Stařena rozhoduje, které z nich zůstanou na živu. Kdyby se ptala matek, nebylo by konce svárům, neboť matky své děti nepočítají. Nevidí, že jejich synáček má oko, které by mohlo přinést kmeni záhubu, nevidí ani jeho křivé ruky, ani slabých nohou. Je jim lhostejný počet krků a nemyslí na hlad kmene. Jen Stařena má péči o jídlo. Jen Stařena rozhoduje o věcech života i smrti. Až udeří mráz, až zvěř a lidi postihne zima, až hlad a strádání vypudí kmeny, aby hledaly poznovu sídla, která před časem opustily, až se kmen srazí s jiným kmenem ustupujícím před týmž strádáním, touž nepohodou a týmž nepřítelem, pak bude právě narozený krk dvojnásob přespočetný. Kdyby tomu bylo jinak, kdyby se snesl vlahý déšť a pastviny byly zelené, kdyby v nádobách byla nasypana zrněčka, která lze drtit a přeměňovat v jídlo, v nápoje a v opojení, pak by přicházela Stařena k rodičkám se smíchem a se smíchem by jim naměřila mléka. Ale úpal a letní žáry spálily všechn život. Vemena krav jsou prázdná, hubené kozy popásají se na křoviskách, ryby se ponořily do hlubin a zvěř je opatrná. Z té hladové příčiny bylo Stařeně a kmeni jíti v končinu Stremby, v končinu naděje a strachu, o celá dvě období dříve, než uzrál čas. Z té příčiny je dlužno se přiklonit na stranu smrti. Z té příčiny jsou utrácována nemluvnátka, která se zrodí před návratem jara. Mužové i ženy budou vposled blahorečit rukám, které rozdílily smrt. Budou chválit Stařenu. Budou ji chválit, neboť dobře vede kmen. Budou ji chválit, neboť v čas sucha kráčí k vodám, vyhýbajíc se místům, kde vystupují z bahna páry obsypávající tělo vyrážkou, budou ji chválit, neboť v čas beznaděje kráčí ke stromu, jemuž vládne strach, aby přinesla medové plástve a v hukotu moudrých včel slyšela radu.

Vytrvalá je rodička ve svém kvílení, vytrvalý je muž ve svém rybaření, ale Stařena jich nedbá. Jde za svým cílem. Jde k mohutnému dubu. Blíží se k místu, jež lidé obcházejí. Jde ke stromu, který se nazývá jménem naděje i zkázy. Jde sama.

Hlas matky, která ztratila své dítě, již ochabl, zanikl v korunách keřů, či v listoví nízkých bříz. Zavřela se nad ním voda i stébla pšenice, i stébla prosa, i měkkého lnu a zní jen v uších rybáře. I pohazuje ten rybář čeřen. Vstupuje na Stařeninu cestu a sleduje ji krok za krokem.

Jdou mlázím. Větve ustupují Stařeně s cesty. Větve šlehaají muže po tvářích, jde však dál a dál. Drží v ruce luk, svírá v pěsti šípy, ale Stařena nemá ani oštěpu, ani kyje. Nicméně kráčí vpřed. Jde zpřímá. Muž se skrývá. Hluboko ve vodním korytu a opět mezi listovím míhá se jeho stehno, jehličí praská pod jeho chodidlem, ale

Stařenin krok je tichý. Mech stře se pod její patou, houština ji propouští: může se přiblížit až k dubu, s nímž rozmlouvá bouře a v kterém bydlí včely. Ten starý strom se podobá nesmírnému úlu. Zní v něm tajemství. V bzukotu včel ozývají se jména krajin, řek a předků. Zachvívá jím tajemství řeči a to tajemství a ta řeč tichounce zvoní u Stařenina ucha. Plyne v jednotvárném vypravování o věcech zapomenutých, o věcech bez paměti, o věcech utkaných ze snů, jež sotva zaslechnuty se ztrácejí jako dech okvětí rozeklaných slunečním žářem a ústy hmyzu.

Zatím rybář, který sledoval Stařenu až na rozhraní houštiny a volného prostranství, zůstal v úkrytu a hleděl na její počínání. Zří roj obletujících prst Stařenin, zří její pochýlenou hlavu, zří, jak naslouchá slovům vyletujícím z dutiny úlu. Poznal, že Stařena je samo tajemství, a tu chce odhodit luk i šíp. Tu vstává, aby prchl z těch míst plných strachu, ale pod jeho nohou se vyšvihne větev a skákajíc jako plaz zadrží jej v chůzi. Muž ustrnul a zůstal bez hnutí. I slyšel pak zapraskání a přihlédnuv spatřil, jak z protější strany se prodírá křovisky medvěd. Slídlil po plném úlu. Stál již za Stařenou, ale ta (jako by na čas opustila své vlastní tělo) naslouchala jen slovům, jež s včelím bzukotem vzlétala z dutiny dubu. Roj sledoval její zdvižený prst a její nachýlené ucho zůstalo v poloze naslouchání. Zatím zvíře přisedlo na zadek a zvolna se vzpřimovalo.

Tehdy rybář zahoukal. Napjal luk, vypustil šíp a ten šíp zasvištěl povětrím a s chvěním se zaryl do dubového kmene. Pronikl kůrou a na tři prsty hluboko se zaklesl do dřeva.

Podivný je to lov, při němž lovec obětoval šíp stromu, a při němž zvíře ulovilo člověka.

Rybář, muž, v jehož prsou se hnul temný cit, čeká v úkrytu. Bdí nad tajemstvím, které pohltilo Stařenu, a žádá a prosí je, aby nevydalo nic ze svých úst. Nechtě tajemství svírá své zuby! Nechtě svírá svou pěst! Nechtě se pozorně sklání nad tím, koho pohltilo!

Když minul čas, čekali mužové, ženy, dítky a celý kmen na Stařenin návrat. Přešla dlouhá chvíle, přešlo bezpočet chvil, byla noc a nastalo ráno.

Jak hrozné věci Stařena poslouchá, že se nevrací?

Mužové polekáni volají, aby déle neprodlévala, ženy bědují. Zapomněly na Stařeninu krutost a tábor se rozléhá jejich nářkem.

Nechtě se vrátí! Nechtě nalezne svou cestu! Nechtě určí kozičku, která má být toho hladového dne udávena!

I stalo se pak, že před shromážděný kmen vyběhl rybář, který věděl o Stařenině smrti. Pobíhal před muži a jeho skok se podobal skoku jelenímu a skoku liščímu. Pobíhal před muži a ženami a vedl kmen cestou děsu až na pahrbek, kde rostl starý strom. Tu mužové šli za rybářem s třesením a mnoho žen se opožďovalo.

Když přišli k dubu, s nímž rozmlouvá bouře a věštící včely, spatřili Stařenu, jak leží s rukama rozhozenýma a bez ducha. Dále spatřili šíp rybářův tkvící v dubovém kmeni a vposled medvěda, který zvolna couval v březové mlázi.

Když se slunce na své dráze vyhouplo až k nejvyššímu místu, když kratičký stín ležel u pat keřů a když strach a tíseň vzrostly, hnul se kmen. Ženy i mužové zvedli svá břemena a kruh křiku obklopil tábor. Ječící zmatek otřásal pak ležením. Srážel dobytek i lid, vrhal je na kolena a proplétal jim ruce i nohy. Drůzy těl visely na smycích, hromada trupů a hlav se válela na suché trávě. I zdálo se, že kmen nezvolí žádný směr.

Tu předstoupila Stařenina sestra a houká do dlaní a uchopí první saně a vykročuje směrem k východu.

Za starou ženou předstupuje pak před kmen muž. Předstupuje rybář, který zná tajemství, předstupuje před kmen a smýká svými saněmi na stranu opačnou. Jde, pobíhá, volá velikým hlasem a smyk skáče mu snadničce v patách.

Rybář je nejsilnější. Šíp jeho luku tkví ve stromě, s nímž rozmlouvají blesky. Zřel tajemství a ví snad o pastviskách, která se zelenají.

Někteří mužové a některé ženy dali se směrem, jímž kráčela Stařenina sestra, ale jiní obracejí své saně a řadí se za rybářem. Rod se rozdvojil. Koše, smyky a obtížená ramena zakolísala dvěma směry a změt těl se zvolna přelévá v souvislé a vzdalující se proudy. Stará žena kráčí k východu. Muž jde na západ. Sám táhne nejtěžší saně. Slyší hluk zástupu, který jej následuje. Popruhy zařezávají se mu do ramen a z jeho úst tryská divoká a řvoucí radost.

V podivných drahách kříží se lidský čas s časem udaným sluncem a dlouhý je věk stromů i lidí. Potká-li muž po letech dceru svého bratra, snadno ji pojmenuje jeho jménem, neboť čas uchovává lidskou tvář. K nerozpoznání jsou si podobni sestry a bratři, ženy, muži i starci, neboť rod pokračuje v jedné podobě s otce na dceru a s matky

na syna.

Co jest doba deseti, dvaceti, padesáti a sta let? Matce, pozorující své novorozeně, zdá se zbytečně dlouhou budoucností a člověku, mluvícímu o období, v němž nežil, zbytečně dlouhou minulostí; v čase bez konce je však ta doba kratičká.

Muž, který viděl, jak Stařenu pohltilo tajemství, muž, který na sebe strhl vedení kmene, muž zapřažený do těžkých saní, muž, jemuž se zařezávaly do těla popruchy a divoká radost, ten ještě žije. Žije ve své dceři, ve svém vnuku a v jejich dětech. Jsou mu podobní. Přecházejí z krajiny do krajiny, kříží často vlastní stopy, odchylují se od nich a zase se vracejí. Stařec pak, který vede kmen, připomíná doposud rybáře a právě jako on má silnou, nepřilíš vysokou postavu a vlasy nikoliv temné a nikoliv světlé.

Zatím dub maličko zestárl. Nese v sobě spočtena všechna minulé jara. Jeho čas plyne zvolna a od věků v něm sídlí dech života. Žije, ale nerozeznává, že pod ním stanul jiný muž než před sto lety. Muži pak, ačkoliv sem dorazil po prvé, se zdá, že toto místo a ten strom již jednou viděl. Je si tím jist, neboť vědomí cest a krajin přechází s člověka na člověka. Jak jinak by poznal mohutný dub, s nímž rozmlouvá bouře?

V hloubkách cizí paměti se uchovalo, že strom chráněný medvědicí stával tu odedávna. Medvědice vybírala z dutiny jeho kmene včelí med a nikdo se neodvážil bránit jí, když pojídala plástve. Nikdo nepřišel v blízkost té medvědice samotářky, která nevodila již ani mláďata. Nikdo nesměl zkřížiti jí cestu, ale Stařena, jejíž lůno nerodilo, měla s ní spolek a rozmlouvala s ní.

V dobách, kdy dobytek a lidé padali hlady, vzešel pak úradek mezi zvířetem a ženou. Tu skrze ten úradek, skrze Stařenu smrt a skrze muže, který znal věci ukryté, našel kmen zelená pastvíska. I vypravuje se, že medvědice nebyla medvědicí, ale že to byl medvědí pes. A dále se vypravuje o medvědímu býku a o medvědímu muži, který dal počátek nové cestě a ukázal lidem nový kraj.

Tak se rozchází vypravování o medvědicí a medvědu. Tak se řeč shoduje. A to místo, kde se udály věci neobvyklé, a ten zvláštní strom je uchováván v lidské paměti.

Uplynulo deset, dvacet, padesát, sto, dvě stě let a koruna dubu byla spálena blesky. V té koruně se zelená jen jediná větev a všechny ostatní jsou suché dříví. Dub je již stár. Je mrtev. Z rozsochy jeho větví zdělal kterýsi příliš odvážný muž radlici a oral jí zem. Potom rozšířilo se to umění a vůkol starého stromu, na pahorcích, kde není lesní stín a odkud stéká voda, vlní se již čtverce malých žitnišť.

Uplynulo deset, dvacet a padesát let. Strom je lysý a jenom jedna jediná jeho haluz se zazelenala. U paty mu leží orvané větve, avšak nikdo z mužů či žen nezdělá z nich hranici. Nikdo se nedotkne posvátného stromu, všichni porážejí kmeny na vzdálených místech a po dlouhé cestě vlekou polena až k úbočí pahorku, až tam, kde stanul kdysi rybář.

V těch zvláštních končinách, v těch místech, po nichž přechází vrcholek stínu, který vrhá posvátný dub, má být upálen mrtvý stařec. Míza jeho krve a moudrosti se zastavila, když došel vysokého věku. Byl bojovníkem. Za letní pohody dobře unikal před nepřítelem a v zimě, když udeřil třeskutý mráz, dobře se vrhal na jeho tábor. Vodíval kmen po známém kraji od místa k místu, aby se v odpočaté zemi lépe urodilo obilí. Dobře předvídal vedra i déšť a byl moudrý. Když zemřel, zanesli mužové jeho tělo v posvátné místo a vstavili je na hranici, jež byla vyšší než hranice ostatních starců. Vykonavše to pili zkvašený nápoj. I leskly se oči mužů, i leskla se pleť dívek, i poskakovali všichni v bujném veselí, ale jedna z žen se opožďovala. Ustupovala v stín a třásla se, neboť na ni patřil posel smrti. Jímal ji děs, neboť měla být obětována.

Nechť provázejí mrtvého starce všechny radosti života!

Mužové jsou opojeni nápoji a ženami. Ženy jsou opojeny nápoji a muži, ale jedna z nich se již blíží k hranici. Jednu z nich uchvátí již stařena, které bylo dáno jméno: posel smrti. Podkuřuje ji omamnými bylinami, nalévá jí omamné nápoje, a dříve než vloží prsty na její chřtán, aby ji zardousila, odevzdá ji všem mužským příbuzným.

Nechť radosti života provázejí mrtvého starce!

Když byl čas, vzchopili se bojovníci a křičeli a mávali zbraněmi. Děs a radost kypěly v jediném opojení. Křik se setkával s křikem, oštěp s oštěpem, štít se štítem, ruka s rukou, noha s nohou.

Takové byly bitvy, do nichž je mrtvý vodil, tak vypadaly půtky, do nichž se vrhal, vztyčuje se v křoví jako medvěd a dává tak znamení k útoku. Ať ho doprovází do hrobu křik, jímž řičelo jeho hrdlo, ať ho doprovází na místa, odkud nedoléhá zpět! A nechť si celý kmen připomene, jak ten, který je opustil, mával oštěpem! Nechť si připomene sílu jeho paží i obratnost v zacházení se štítem! Nechť mrtvého provází svist zbraní, které leží klidně

vedle něho a jimiž jeho paže už nepohne!

Štítý se srazily, těžce dýchají mužská prsa a zvuk praská ve štítech i v mužských prsou.

Hle, to je rána kůlu, který kdysi nalehl na hrud' mrtvého.

Hle, tak nosil mrtvý před sebou štít. Hle, tak vyletotovala za štítem jeho ruka a oštěp!

Nechť se stařec rozloučí! Nechť slyší křik, který již nevyráží z jeho hrdla! Nechť se rozloučí s oštěpem, s nímž si nehraje již jeho paže! A nechť kmen nezapomíná na starcovu sílu! Svist oštěpů, praskání štítů, dusot nohou, řičení a chropot jej oslavuje!

Deset, dvacet, padesát, sto, šest set a tisíc roků bylo zaznamenáno v letech dubového kmene, když odumřela celá jeho koruna.

Sekyry lidu, putujícího v krajinách, jichž byl středem, osekaly jeho rozsochy: i vztyčen jest kmen, aby stál. Lid učinil to z úcty. Učinil to, aby vztyčený kmen připomínal medvěda a prvou radlici, jež rozrývala lůno země.

Potom kupci skupující kožišiny a sušené ryby vrátivše se domů vypravovali o kmeni Medvědivců, kteří odvozují svůj původ od medvěda. Řečený medvěd žil prý v posvátném stromě, v němž je podnes zaražen šíp, kterým byl zabit.

Jiní kupci, nakupující med, vosk a obilí, vypravovali však o tom kmeni slovanském, že se nazývá podle náradí, vyrobeného z rozsochy bleskem sežehnutého stromu. – Tak vznikaly pověsti, tak se šířila rozličná dovednost i povědomí o neznámých světech.

A když se naplnil čas, stalo se, že závora oddělující kraje známé od krajů neznámých se zvolna pozvedala.

V tom dlouhém období vál východní vítr. Oblaka táhla na západ a tím směrem přebíhal srneček i los i jeho stádo. Tehdy nalehly na zemi jakési síly a temná stěna zastřela končinu, kde vychází slunce. Bouřný západ tichl. Otvíral se a bylo slyšeti mlčení jeho samot. Bylo slyšeti vášný hlas jeho luhů a hájů, bylo slyšeti táhlé volání, jež se nepodobá šumotu doubravy, ani hlasu vycházejícímu z úst, ale jež zní v lidských prsou.

V ten čas přicházeli opět do staré vlasti slovanské kupci a mluvili o neznámých kmenech, stěhujících se v množství tak nesmírném, že prales a pahorky ustupují před jejich krokem. I vypravovalo se o tom poselství a šla řeč, že kusy země se dávají na pochod a s nimi řeky, kopce, mýtina i strom.

Když jedna z žen slyšela tu řeč, jala se plakati a naříkala: „Ti cizí kmenové vyženou nás z lučin, vyženou nás z úrodné mýtiny, žel, vyženou nás z lesa!“ Ještě se neozývalo dupání dobytka, ještě země neduněla pochodem, ale ženy ostatní připojily svůj křik ke křiku lkající ženy. Drásajíce si tvář kvílely s ní a bédováním hleděly odvrátit zlé mocnosti.

Zatím mužové v samotách i v shromážděních se ptali, jaký je výklad různých znamení, která se ukázala. Mluvili o cizinci, jenž požíval jejich pohostinství a který spěchaje odešel dále po řece. Mluvili o jeho posudcích, mluvili o jeho zprávách a tázali se věštby o radu.

Les, země, louky, povětrí a voda odpovídaly jim zlým znamením. I ptali se stromu. Ptali se dubového kmene, který od nepaměti stál na místě bezpečí, dobrého lovu a včel.

Šťastný je rod, který jedl medové plástve z dutiny toho stromu!

Šťastný je rod, jemuž posvátný strom daroval bleskem otesaný nástroj, aby jím obdělával zemi!

Šťastný byl úrdek, který vzešel z toho darování!

Požehnaná je práce radlicí!

Šťastná je i věštba, kterou jim strom sděluje kýváním svých větví! Což neodumřel poslední zbytek jeho koruny? Což nepraví: změňte svá sídla a odejděte do neznámých krajů, neboť půda, která neživí mne, nebude ani vás živiti?

Již po mnoho let odmítal posvátný strom přijímati vláhu této země. Již před mnoha lety proměnil se v lidskou postavu.

Člověk ořezávaje kdysi jeho odumřelé větve uviděl, že šíp vrostlý do kůry drží ruka. Přihlédnuv blíže zřel ruku druhou, pas, suknicí a lebku. I odhalil tu zřejmou podobu sekerou.

Odtud má strom lidské údy, odtud se chystá opustiti staré místo.

Stál na pahorku bezpečí. Živil lid medem. Odhodil rozsochy, aby naučil muže orati radlicí, a když se vposled oděl lidskými údy, kyne k odchodu a praví: „Uložte na saních domácí i polní nářadí! Uložte na nich i sochu mého kmene, neboť ani vy ani já nebudeme již bráti výživu z této prsti!“

A ta řeč se šíří. To proroctví vnuká neklid a nebývalé chtění dáti se směrem, kterým přebíhá smeček, los i jejich stáda.

Tu chystají mužové smyky a saně. Tu ženy shánějí brav, a člověk, který dobře vládne sekerou, přitesává věstící sochu. Způsobí, aby její pěst zřetelněji držela šíp vrostlý do kmene, způsobí, aby byla připravena na cestu, a do ruky, která je obrácena k straně západní, vetkne jí roh.

Když se pak poznovu naplní časy, je slyšeti skřípání košů a saní. Je slyšet dupání stád a dupání lidských nohou a křik a pobekávání beránků. Kmen se hýbe. Kmeny krácejí. Kolik jich postupuje z východu na západ?

Posvátná socha jde v jejich čele. Stromy jí ustupují s cesty, vývraty se jí vyhýbají. Potkává jezera, lučiny, pahorky a úžlabiny, opuštěná ohniště i dávne žďary.

Došli až k řece, k široké řece, před níž se doposud vždy obraceli zpátky do krajin posvátného stromu. Ale ten strom lidské podoby a tváře jde s nimi, vztahuje ruku nad druhý břeh a kráčí v proud.

V širokých brodech se ozývá křik a vystřikuje voda. Dobytek frká, beránek pobekává, kozlík pak níže hlavu nechce smočit svá něžná kopýtká. Jímá ho bázeň, neboť řeka burácí. Proudů hučí po skaliskách, vlna za vlnou se valí, mělčinou, krajem, v šíř a šíř oblohy, kde ostříž rozepjal svá křídla, v šíř a šíř země, kde za třemi proudy leží nová vlast, v šíř a šíř času, v němž duní války, i pád, i slavná vzkříšení.

ŘÍŠE SAMOVA

Když ustával nesmírný pohyb kmenů slovanských a když se skončila doba stěhování, byl širý kraj od moře Baltického až k Dunaji a od Alp až po roviny ruské osídlen jediným národem skládajícím se z celků menších. Všichni členové tohoto národa mluvili jazyky příbuznými, ale povědomí věcí bratrských sotva mezi nimi doutnalo.

Ten čas byl časem příprav. Byla to doba růstu a kmenové slovanští pronikali ze svých sídel dál a hlouběji. Potom oddělovala je horstva či řeky a žili v osamocení. Žili v prostotě, ale jejich síla se vzmáhala a přibližovala je k moci.

Ve století šestém zapomenuta již byla cesta společná. Upadla v nepamět a zapomnění, ale odvěký nepokoj a touha bez přestání směřovaly tím řečištěm krocejů.

Podle Dunaje, údolími, kde se čeřil uzounký proud, a dále rovinami, kde se rozléval v nesčetná ramena a kde postávaly jeho vody, soutěskami, po úbočích strání a vposled měkkou a bořící se zemí nížiny, od nepaměti chodili lidé k východu. Řeka je vedla z kraje do kraje. Řeka je vedla z končiny horské až k moři. I kráčeli směrem, kterým voda padá, i směrem protivným, kráčeli z krajiny franské v oblast, kde vládl byzantský mrav, a z velkých nížin kráčeli k Alpám.

Příčina pak, která je poháněla, aby konali podobné cesty, byla nejrůznější. Byl to hlad, byla to touha po kořisti, byly to výpravy válečné a vposled příčina nikoliv nejmenší, to jest ta, která káže lidem, aby získávali zboží cizí za zboží své a opatrovali si tak plodiny, které jim neskýtá jejich země, a dále předměty a všechno, co je vzácné, a co přináší užitek, a co slouží k obohacení. I vyměňovali jedni obilí za kov, kůže nebo jantar a druzí v oplátku za zbraně dávali stáda či stříž.

Tak prací těch, kdo bažili po věcech nebývalých, vyhledán byl každý příhodný brod přes horské přítoky. Tak prací těch lidí vrhány byly kmeny tam, kde se střelo bahnisko. Tak učiněn byl průchod houštinami. Tak vznikla stezka vedoucí ze země franské do krajů východních a druhá, která křižovala směr první a vedla z nížiny pádské na sever k řece Moravě a podle ní branou téhož jména vzhůru až k Baltu. Nazývala se pak ta stezka Stezkou jantarovou, neboť sloužila především lidem, kteří nosili drahocenné pěny mořské od břehu baltického do města Říma. Když jantar byl již méně vzácný, a když jeho cena poklesla, změnil se význam cesty severní. Ale i potom chodilo po ní dosti kupců a přemnoží nosičové a přemnoží honci stád jí užívali.

V místě, kde Stezka jantarová protínala Stezku východní, leží pak rovina dlouhá dva dny cesty a široká, co by člověk ušel od rána do večera. Ta rovina sluje Moravské pole. Na severu a na západě uzavírá ji pahorkatina a vidlice řek ji dělí od roviny východní a od roviny jižní. Je úrodná, je žírná. Křižující se cesty skýtaly jí nadto přemnohou výhodu a učinily ji místem bohatství a moci.

Slované, kteří bydlili v končinách Moravského pole, byli ve století šestém pastevci a tu a tam i rolníky. I přiházelo se, že někteří z nich pasouce stáda anebo orajíce snad podle některé Stezky zahlédli přicházející kupce. I běželi k nim a podívovali se nákladu kupeckému a chválili užitečné kusy zboží a s pohrdáním patřili na kusy jiné. Tak seznamovali se s kupci a dávali jim svou zásobu, aby získali kovové hroty k šípům a mohli z jejich měchů pít víno.

Ten vlídný mrav neplatil však mezi Slovany bez výhrady a vždy bylo dosti těch, kdo se vrhali na cizí hloučky, aby je pobili. Užívání meče bylo pak častější a častější, neboť ke končině slovanské se přibližovala válka. Kráčela z východu, šla s kmeny turkotatarskými a Dunaj značil jí cestu.

V první polovině století šestého vytrhli ze svých asijských vlastí Avari a dali se na pochod v kraje slovanské. Táhlí v houfcích, táhlí rozptýleni, aby žádná kořist jim neunikla, ale v místech, kde sídliště byla četnější a kde lid vstával k odporu, sráželi se ti jezdcové avarští ve veliký zástup a vítězili i množstvím i divokostí. Byli pak Avari postavy veliké, vynikali silou a pokud jde o rychlost, nikdo se jim nevyrovnal. Hnali se na koních s tváří schýlenou ke krkům svých zvířat, hnali se podobni mračnu a kožišiny vlály s jejich ramen a oštěp ležel v jejich rukou a křivá šavle i sekera. Když pak nalehli na sídliště slovanská, rozvalili je a zakládající oheň pálili všechno, co hoří: chýše, úrodu i les.

A jako byl strašný pochod Avarů, tak bylo strašné i jejich táboření. Sotva udeřil mráz, zastavovala se jízda avarská a na příhodném místě rozbila stany. Potom mužové, ženy i dívky, kterých se Avari zmocnili, v bídě největší a v otročením musili jim sloužit a býti jim po vůli. Jedni vršili podle tábora val, druhí hrabali pod sněhem píci a hlad a běda a rány byly jim odplatou. Tehdy stékala krev po stehnech žen. Strašná objetí je zraňovala a zuby avarské zůstavovaly stopy na jejich tvářích. I šířil se mezi lidem děs. I povstávali někteří kmenové slovanští a hledající smrt bez naděje na vítězství se bouřili.

Tak poroba a strážení učila muže toužení po životě volném a dále učila je nenávisti. Tak vposled všichni planuli záštími proti Avarům: i ti, kteří byli poraženi, i ti, kdo bez bitev vcházeli v poddanství a o své vůli přijímali jho.

Když se dovršovala míra trápení, žil v Dakii, to jest v zemi, která ležela tam, kde jest dnešní država rumunská, panovník jménem Dobrenta. Ten řečený Dobrenta odepřel platiti desátky ze stád a zvedl proti Avarům válku. I vytáhl chakan avarský, aby poplenil Dakii a zabil Dobrentu. Šel s velikým vojskem, šel z krajiny lysé do krajiny lesnaté, a když vkročil v houštinu, bylo jeho jezdcům bráti se vpřed tak, aby kůň sledoval koně. Tehdy, když stísněna byla jízda avarská a když se nikterak nemohla rozvinout k útoku, vrhl se Dobrentův lid na Avary a strhával je s koní a zabíjel je.

Tak skončila výprava nezdarem a chakan avarský, který se nazýval Bajan, byl přinucen k ústupu. I vrátili se Avari do opevněného tábora a Bajan vypravil k Dobrentovi posly. Poslové byli pak dva, ale šlo s nimi několik mužů méně výborných a méně zběhlých v umění řeči.

Když stanulo poselstvo avarské před Dobrentou, nesesedlo s koní a nepřijalo pohostinství, které kázal obyčej mezi těmi, kdo rozmlouvali za svůj kmen se staršími kmene druhého. Avari nesesedli tedy s koní, ale setrvali v sedle a s výše hřebců rozmlouvali s Dobrentou. A bylo v té jejich řeči vybídnutí, aby Dobrenta vydal zadržená stáda a poslal do otroctví tolik mužů slovanských, kolik má stádo kopýtek.

Když poslové domluvili, rozlehl se před chýsí Dobrentovou nářek, mužové žehrali na chakanovu zpupnost, a hlas toho žehráni i nářku byl tak mohutný a tak pronikavý, že hřebci avarští se postrašili a jali se pobíhati. Jezdcové nemohli pak zadržeti ani jejich skoků ani jejich vzpínání. I chřestily přezky na postrojích koní a zvonily volné puklice, na nichž zobrazen je úponek, či tvář s rozpjatými křídly, či jelen, který prchá, či pták, jemuž je jméno Noh. I chřestily ozdoby a křivá šavle zvonila o sekeru za těch poskoků.

Tu se přihodilo, že jeden z hřebců zasáhl kopytem člověka Dobrentova a že jej zabil. Potom Dobrenta kázal uchopiti koně za uzdy a přiskočiv, sám vykonal, co řekl: škubal udidlem a způsobil, že z huby hřebcovy stékala krev. Tehdy padl kůň Avarův na bok a posel stěž se vyprostiv jal se u velikém hněvu křičeti a pravil:

„Všechna země je stan chakanův. Všichni jsme jeho otroky, ale ty se staneš otrokem mého otroka posledního, který nemá ani zubů, ani pohlaví.“

Řka to mluvil ještě zpupněji. Dobrenta zasadil mu tedy ránu a strhnuv jej znovu se sedla utratil ho. Dále rozkázal Dobrenta zahubiti i druhého posla i všechn jejich průvod.

Když se věc donesla Bajanovi, když vládce avarský vyslechl zprávu o smrti dvou bojovníků z nejpřednějších, poručil chystati novou výpravu proti Slovanům dáckým. I napásli jezdcové své hřebce a klisničky, i přibroušeny byly hroty oštěpů a ostří seker. I zvedl se chakan s lože vystlaného vzácnými kožišinami a vyšel ze stanu, který

byl uprostřed tábora.

Dvakrát se srazilo jeho vojsko s lidem Dobrentovým, dvakrát bylo chakanovi konati dalekou výpravu, ale Slované dácké nepokořil.

Záhy po nezdařené výpravě stalo se, že i západní kmenové slovanští povstali proti Avarům. Přepadali je, bili oddíly menší i veliké a moc chakanova ustupovala. Tu bylo zřítí, že ta moc i vláda jeho nikdy se nestala vládou pravou a že neproměnila ani zvyk ani mrav ani obyčej slovanský, ani rod.

Chakan a jeho divocí jezdci, loupíce a stínající, šli z kraje do kraje, ale ti, kdo v lesích našli svou spásu, a ti, kdo prchli z otroctví, a ti, kdo po kratičké porobě zůstaveni byli na starých místech, ti všichni budovali poznovu svá sídliště a dále živi byli. Tak vedle bědných otroků zůstali kmenové, jejichž svoboda byla porušována jen čas od času, a dále opět jiní, jejichž zem byla jen jednou zloupena, a vposled ti, kdo dobře vyvázli a sotva mohli zahlédnouti hřívu avarského hřebce. Tak tomu snad bylo na horní Moravě a v Čechách, kde les a horstvo bránilo Avarům vniknouti do země.

Když vstával duch odboje, plynula snad padesátá léta od času prvních nájezdů, a jako tomu bylo za vpádu hunského v zemi franské, tak i v zemích slovanských mísila se krev uchvatitelů s krví porobených a žila v pokolení, jež se bouřilo. Tehdy, roku 603, zemřel chakan Bajan. Tou smrtí otřásla se moc avarská až po svůj základ. Odtud ještě rychleji odvíjela se nit s vřetenka sudby a roku 620 všechny země, jež moc avarská třebas jen podle jména držela, vstaly proti utiskovatelům. Potom ustupovali Avari ze všech koutů země a lid slovanský číhal v zálohách, aby zjímал jejich hloučky a mohl je prodati do otroctví.

I stalo se, že v tu dobu žil v zemi franské kupec jménem Samo. Byl to muž jasného rozumu a povahy jaré a zářící. Jeho smích vzbuzoval radost, jeho řeč souhlas a skutky víru, že věci, kterých se dotýká, a jimž vtiskuje svůj pořádek, dobře řízeny jsou.

Ten muž byl tedy kupcem a jako chodívají kupci, bral se i on z kraje do kraje a vozil zboží z končiny jedné v končinu druhou. Měl pak ve svých vacích a pod kříži provazů věci nadmíru vzácné. Aby je dobře střežil, provázeli ho zbrojenci a houfy otroků.

Jednou šel Samo po Stezce východní, která vedla z Austrasie, a doraziv na křižovatku, to jest v místa, kde Stezka jantarová prvou stezku protíná, chtěl se dáti nikoliv již na východ, ale k jihu. Kráčel do Itálie a chtěl rozmnožit svůj průvod o nové otroky. I zastavil se na vyznačeném místě a čekal, až jiní kupci se shromáždí a až se k nim připojí někdo z bojovníků, komu se lstí nebo bojem podařilo jmouti jezdce avarské. Avari byli totiž velmi vyhledávanými otroky. Slyňli silou a v městech lombardských byla jim z té příčiny přiznána vyšší cena než slabému lidu africkému nebo Syřanům.

Tak tedy Samo čekal. U veselých kratochvílí trávil čas ve stanech se svým služebnictvem a zatím přicházeli kupci méně vznešení. Rozbili stany opodál kupce franského a šli se mu poklonit. I byl tábor uspořádán tak, aby Samo ležel za hromadou svého zboží a před ní aby ležely stráže a před nimi opět otroci. Podobný pořádek byl zachováván i v bocích i v týle. Dále od tábora Samova, ale v témž sledu, rozložili se kupci menší.

Když uplynul čas čekání, a když se sešel hojný počet kupců i těch, kdo přiváděli jaté Avary, chodili kupci mimo zajatce a oceňovali jejich postavy a pevnou stavbu kostí. Tu bylo zřítí (když některý kupec ukázal na jejich hrud, či když je udeřil po rameni), jak Avari neochotně vystupují z hloučku. Strach vraštil jejich čelo, nenávisť svírala jejich čelisti a konopný provaz spojující kotníky jejich nohou se napínal jejich zlostným krokem a opět se vlnil jako had.

V té směsici lidí, oděných i nahých, blýskala se pak kopí zbrojné družiny a Samův pobitý opasek. Kupec přecházel sem a tam, ale nebylo slyšet co mluví, neboť ze shromaždiště vzcházel hluk. Dobytek pořvával, cinkaly uzdy avarské, cinkala udidla a šavle jednobřité, jež byly uvázány na straně sedel. Jedni přenášeli ta sedla a vrhali je k zboží otrockému a druhí napínali kůže a opět třetí křičíce odměřovali sůl a dobré řetízky a látky.

Tou vřavou chodil tedy s místa na místo Samo. Prsty pravice probíral se ve vousaté bradě a ruku druhou měl zasunutou za opasek. Tak chodil, tak přecházel a udílel rozkazy sluhům a rozmlouval s muži slovanskými, neboť jejich řeč nebyla mu zcela neznáma. Když se pak Samo smál, otroci a lidé z průvodu zbrojného i lidé slovanští ohlíželi se za ním a podívovali se, jak zvolna kráčí a jak se pochechtává.

Zatím z končiny dolních rovin blížili se k táboru kupeckému avarští jezdci. Bylo jim poznovu dopřáno vítězství v jakési bitvě při ústí řeky Váhu a hnali se za novou kořistí. Hnali se podle řeky, táhli úžinou, kterou svírá skála s proudem a znenadání vpadli k soutoku Moravy a Dunaje.

Když tam dorazili, nastával soumrak a schylovalo se k dešti. Mračno viselo nad plochou krajinou a povětrí bylo dusné, neboť po řadu dní pražilo slunce. A jako se stává v podobný čas navečerní, že s hebounkým větříkem přicházejí daleké zvuky, a jako se stává, že před bouřkou bývají poslechy slyšitelné na velikou vzdálenost, přihodilo se, že i v ten den nájezdu houkání avarské neslo se před jezdci a padlo do tábora kupeckého. I slyšeli je Slované, i zbrojný průvod, i Samo.

Chtějící udeřit na Moravské pole musili Avari překročit řeku. Bylo jim tedy hledati brod ležící vysoko proti proudu a ztráceli čas.

Zatím Samo mluvil k zbrojné družině a řekl k Slovanům:

„Snadninko se ubráním a vítězství a veliká kořist bude dána i vám, když setrváte. Dojdete pomsty, když se mnou zvednete zbraň. Dojdete pomsty a vaše kořist bude těžší než košíky, které přenášejí otroci.“

Slované odpověděli, že učiní podle jeho vůle. Samo zavedl je tedy v mlází, které rostlo na pokraji místa prázdného, a rozkázal, aby se tam ukryli. Dále pak rozkázal, aby každý vyňal šíp a stíhal jimi jezdce avarské, až budou páditi tou prázdnou uličkou. Vposled řekl Samo, kdy mají Slované vystoupiti ze zálohy. Bylo stanoveno, aby udeřili v tyl nepřátel ve chvíli, kdy se Avari střetnou s řadou zbrojenců.

Řka to rozkázal Samo dáti Slovanům meče dobře ukuté. Potom se obrátil k družině a určil jí pořádek vojenský a vrhl otroky před tu družinu. Když bylo všechno vykonáno, položil Samo ucho k zemi a naslouchal dunění kopyt. I podobalo se, že Avari přicházející od horního brodu, nemohou se nikterak přiblížiti k táboru než právě prostranstvím, po jehož stranách rostlo vrbové proutí a v němž leželi Slované. Ta dobře uvážená věc se potom stala.

I vpadli Avari do uličky a přemnoho šípů uvízlo v jejich krcích. I vpadli na hromady otroků, vpadli na hradby těl a otroci ve strachu o svůj život se chápali udidel a zadrželi jejich koně. Tak zlomena byla prudkost útoku. Potom zasáhla řada zbrojná a Avari byli pobíjeni. Byli vražděni se strany prsou i týlu. Byli poraženi.

Po vítězství rozdělil Samo velikou kořist mezi bojovníky slovanské a podržel je v táboře. Tehdy přicházeli k němu noví a noví mužové a počet jejich stále vzrůstal. Spěchali sem ti, kdo hledali záštitu, a dále ti, kdo měli příliš nějakého zboží a chtěli je směniti za zboží jiné, a za těmi se opět táhli cizí kupci. Protože pak Samo držel přechody a bděl, aby cesta byla bezpečná, platili mu ti kupci desátek. I měl Samo prospěch ze Stezky jantarové i ze Stezky východní a nespěchal s odchodem a setrvával v kraji, v němž se mu líbilo. Setrval měsíc, setrval rok a zatím popřáno mu bylo nového vítězství nad Avari. Potom zřídil vojsko a učiněn byl knížetem slovanským. I napadal sám Avari a štěstí válečné jej neopouštělo. Tak zkvétala slovanská země. Tak plynulo bohatství v tu zemi a tak se stala mocnou.

V té době poraženi byli Avari císařem byzantským. Vojsko křesťanské střetlo se s divokými jezdci před branami cařihradskými a zastavilo útok a rozptýlilo Avari a způsobilo jim porážku tak nesmírnou, že ani lidé nejstarší nemohli ji k ničemu připodobniti. I vznikly písně o stkvoucím vojsku a chválen byl císař, s nímž jde úleva a pomoc. Ty písně a ta pověst rozšířily se pak po zemích slovanských. Byl to zpěv o caru východním. Byly to pověsti oslavující město přispění: jeho hradby, jeho sílu i zvláštní dovednost, kterou lze získati buď dlouhou prací anebo darem.

A vypravovalo se, že komu bude poskytnut ten dar, stane se moudrým jako stařec a bude znáti věci skryté obratnost, které je potřebí, aby muž dobře vytepával ozdoby a žena dobře tkala. Dále se vypravovalo, že podobná moudrost a podobné dovednosti uloženy jsou v znacích a písmenkách, jež znějí jako hlas. Tak v mysl kmenů slovanských vnikalo vědomí o moudrosti a slávě Byzance. Protože byl pak Samo cizinec a protože byl moudrý a protože jej provázela sláva, a protože je snadnické spojovati věc jednu s věcí druhou, věřili přemnozí lidé, že kníže přišel z města Cařihradu.

Ale zvěst tak málo jistá křížila se s vypravováním jiným, neboť dosti bylo těch, kdo znali směr Samovy pouti. Ti pak se přeli pravíce:

„Samo je vznešený muž z franské země. Býval kupcem, chodil po všech cestách, ale pravá jeho cesta je cesta západní.“

I odporovala si vypravování a současně se skládala postihující počátek i konec stezky, která jde podle Dunaje. Podobná řeč splétala pravdu s nepravdou a přece skrze tento zmatek vešly ve známost dálky byzantské i západ. Zdálo se, že se přiblížily a že se setkávají ve středu země Samovy.

Když tedy v bitvě u Cařihradu byli Avari oslabeni a když novými vítězstvími a pořádkem zmohutněla říše Samova,

osvobodili se ze jha avarského i Slované chorvatští a alpské. V Dakii učinil konec panství chakanovu Kuvrat a tak všechny země slovanské byly prosty nepřátel.

Ale na západě, v říši, která se zvala Austrasie, panoval král jménem Dagobert a ten věřil, že země, kterými dlouho přecházela válka, budou zesláblé, a že se jich lehounce zmocní, Zchystal tedy vojsko a hotovil se vpadnouti na území Samovo.

Dagobert skončil přípravy k válce na jaře. Tehdy brala se právě jakási kupecká družina z Frank k Moravskému poli. Šla cestou bezpečnou, nedbala pranic opatrnosti a zamířila hlouběji do země k sídlištím slovanským. I dal kupec složití břemena se soumarských hřbetů a poručil chřestiti kusy, které byly z kovu, a roztřásti ty, které byly utkány. Činil to před slovanskými muži, ale ti mužové byli bojovníci a vrhli se na kupce a zabili jeho družinu. Potom pobrali zboží. Kupec vyvázl jen zázrakem. I šel ke králi Dagobertovi a plakal před ním a v pláči jej prosil, aby mu získal právo. Král slíbil, že tak učiní, a poslal posla Sicharia ke knížeti Samovi.

Sicharius byl pak člověk znalý jazyka slovanského a vynikal obratností. Jedna ctnost byla mu však zcela odepřena a ta ctnost se nazývá zdrženlivostí.

Přišel do hradiště Samova, jal se Sicharius mluvití povýšeně a v tu chvíli chtěl jednati s knížetem. Ale Samo prostřednictvím svých sluhů se otázal, odkud Sicharius jde, proč přichází, a jak je oděn.

Tu sluhové odpověděli:

„Přichází od Dagoberta, žádá náhradu za loupež a je oděn jako Frank a mluví jako Frank.“

Tehdy řekl Samo:

„Nechť mluví s Franky Frankové.“

Řka to opíral si bradu o dlaň a smál se zíraje, jak sluhové odhánějí posla a jak mu ukazují cestu.

Sicharius nebyl však obratný nadarmo. Odešel jen, aby si opatřil slovanský oděv. Získal to, čeho si přál, Istí a jinou Istí se mu podařilo stanouti vposled před knížetem. Tu jal se mluvití a osloviv nedbale Sama, řekl:

„Král a pán Dagobert si žádá, abys nahradil škodu, která se stala kupci!“

Samo poslouchal a nořil prsty do své brady. Zdálo se, že je rozveselen.

„Sicharie,“ řekl, když posel umkl. „Nahradím kupci zboží i rány a nadto mu dám meč zladený v ohni, ale Dagobert učiní, jako činím já, a nahradí mým kupcům všechno, co jim bylo uloupeno na území íránském.“

Sicharius dal prý na to přímé vybídnutí potměšilou odpověď, a když se mu Samo vysmíval, upadl do hněvu a lál a hrozil a byl tak zpupný, že se dopustil urážek.

Tu Samo pokynul sluhům, a když předstoupili, řekl: „Vezměte posla a zaneste jej až k valu a tam jej pohodte do trávy!“

Sluhové učinili to s radostí.

Když Dagobert zvěděl, že vyjednáváním pranic nezmůže, vytrhl proti Samovi vojensky. Bral se třemi proudy. Alamani, které vedl vévoda Chrodobert, tvořili proud prvý. Ve vojsku druhém byli Bavoři. Ve třetím stál Dagobert a s ním stálo přemnoho lidu franského i mnoho žoldnéřů langobardských, které král najal v Itálii.

Na počátku podařilo se žoldnéřům langobardským a Alamanům zvítězit v menších potyčkách, ale hlavní voj králův narazil již blízko pomezí Samovy říše na tvrdé hradisko, jemuž bylo jméno Vogastisburk. To hradisko Dagobert oblehl, ale kníže vyšel s vojskem před valy a svedl bitvu, která trvala tři dny. Tehdy byl král poražen. Utrpěl přetěžké ztráty a zanechav Slovanům celý tábor se stany i s hojnými zásobami spasil se útekem.

Zvítěziv tak rozhodně neoddal se Samo nečinnosti, ale najížděl až do Durynska. Jeho síla vzrůstala a vliv králův byl menší a menší. I vytrhl se srbský kníže Drevan z poddanosti íránské a podrobil se moci Samově. Potom sahala říše Samova daleko za hranice Čech.

Zatím pomýšlel Dagobert na odvetu. Sbíral vojsko, chystal se k výpravě, ale ustavičné vpády slovanské bránily mu v soustřeďování sil a nutily jej k potyčkám a připravovaly mu řadu drobných porážek. V té tísní nabídli se králi Sasové: slibovali mu, že za slevení platů budou státi proti nájezdům na říšské hranici. Král to nabídnutí přijal a Sasové uvázali se v službu. Jejich místo bylo v horách na českém pomezí. Zřídili tam záseky a stráže, ale vojsko Samovo nadále procházelo těmi strážemi. Když se pak tíseň ještě zvětšila, zřekl se Dagobert části království. Postoupil ji Sigibertovi v dobré víře, že se mu podaří to, co se nepodařilo Sasům. Ale ani Sigibert neměl proti

vojům Samovým úspěchu a nedovedl zastavit jejich krok.

Když bylo s Franky nejhůře, vyvstal proti Samovi Radulf, vévoda durynský, a tomu vévodovi propůjčeno bylo štěstí válečné. Dobyl jakéhosi vítězství a vypudil Slovany z íránské země. Dříve však než ze skutku mohl vzejíti větší prospěch, znesvářil se Radulf s rádci Sigibertovými a prohlásil se ve svém vévodství svrchovaným pánem, hledal Samovu přízeň. Tak se kníže slovanský stal oporou vévody durynského.

Odtud říše Samova trvala bez válek až po samu smrt knížete. Když se naplnil třicátý pátý rok jeho vlády, bylo mu zemřít. Skonal na vrcholku štěstí a lid jej oplakával. Lid jej náviděl, neboť Samo byl člověk milovný života a po všechn čas obracel svou hojnou moc jen ve světlou stránku.

Ke konci příběhu se připomíná a dobrými důvody dokládá, že tak jako byl Samo milován, tak lásku oplácel. Zalíbilo se mu žít s lidem slovanským. Stal se svým srdcem Slovanem a nová domovina byla mu nejdražší.

Když zemřel, bylo jeho dítek 37. Z toho počtu připadá 22 na syny a 15 na dcery. Všichni pak zplozeni jsou s dvanácti ženami.

ŘÍŠE VELKOMORAVSKÁ

Pribyna

Když panství avarské bylo zlomeno a když ten národ avarský po bitvách s vojskem franským byl zbit, osvobodili se i Slované, kteří žili ve velké nížině podle toku dunajského. V těch dobách byli Slované rozděleni v kmeny. Jejich síla zůstávala rozptýlená, nic je nepoutalo v svazky vzájemné a svoboda, která jim byla dána, záhy se proměnila v nesvobodu. Pak se stalo, že ti, jejichž domovem byla krajina mezi Dunajem a Tisou, přiklonili se k državě bulharské a kmenové slovanští, kteří bydlili na západě a v Panonii, byli přinuceni vésti si přátelsky k lidu íránskému a k jejich králi. Žili tedy v odvislosti a do jejich země přicházeli cizí mužové. Přicházeli tam kupci s nákladem soli na hřbetech soumarů: s nákladem koření, nástrojů a věcí nejpodivnějších. Přicházeli tam otrokáři a lidé nepodobní pastevcům, rolníkům a lovcům. Ty nevídané družiny kupecké braly se pak po stezkách, které vedou k Nitře. Tam byl střed krajiny. Tam v pevném hradisku sídlil kníže Pribyna, který si vedl k přichozím laskavě a byl jim do té míry milostiv, že postavil chrám, aby v něm mohli slaviti křesťanského Boha. Tak bylo srdce nitranského knížete otevřeno Frankům.

Ale při toku moravských řek seděli odedávna jiní kmenové slovanští a těch se sotva dotkla poroba avarská. V dobách Pribynových uvykli již volnosti. Nesloužili nikomu cizímu, poslouchali jen svá knížata, byli silní pokud běží o počet a jenom rozličné chtění jim bránilo, aby se semkli v nesmírnou moc. Žel, nebylo mezi nimi jednoty. Někteří se přidržovali starých mravů a jiní bažili po novotách, neboť i jejich zemí vedly obchodní cesty a podle těch cest se šířilo povědomí o nebývalých věcech. Někteří kupci vypravovali na svých zastávkách o Ježíši Kristu, který zemřel a živ jest. Někteří pak vypravovali o slávě říší, kde nejvyšší kníže rozkazuje nižším knížatům a vede je a v rovných řadách útočí proti nepříteli. Podobná řeč nesla se od úst k ústům a vzrůstala v shromážděních a v hromadách.

Když na cestě z Carnunta k Baltiku uléhal kupec na svou rohož, mluvil o těch zvláštních věcech. Oráč opakoval je oráči a slepci a dědové setravávali potom u vypravování a rozmnožovali je. Vposled ve hradištích i žďárech i podle milířů šla řeč o novém pořádku.

A ve shodě s tím vypravováním rostla pak touha některých knížat po prvním místě mezi knížaty a rostla chtivost boje.

Tu knížata stála před svým lidem; volala k němu a v houfech jej vedla od místa k místu, aby mezi sebou zápolil.

V těch bojích propůjčeno bylo vítězství a zdar knížeti Mojmirůvi. Stal se pánem všech kmenů moravských. Síla otřásala jeho zástupy a síla vedla jej na jih, do žirné krajiny nitranské, kde poslouchaje íránských příkazů vládl právě kníže Pribyna.

Žádná věštba nedala Pribynovi znamení, nic ho nevarovalo a Mojmir, nezahlednutelný v hloubi nepaměti, Mojmir, nezahlednutelný v šířce svých zástupů, hnal se k Nitře.

Temnou nocí přiblížila se jeho vojska k pohraničnímu hradišti Pribynovu. Obklíčí je a s křikem a s houkáním udeří na závory zkřížených břevna a na špice vztyčených kůlů a do prsou Pribynova lidu. Roj jisker a čpavý dým stoupají k nebi. Trámy se s praskotem kácí, srub hoří a plameny ozařují kraj daleko za hvozdem.

Tak stanul Mojmir na půdě Pribynově. Tak mýjela léta 833 až 836. Tak v bojích přešly tři zimy.

Mojmir pronikl již hluboko do země nitranské, ale Pribyna nebyl dosud poražen. Bránil se. Vzдорoval Moravanům, jejichž říše sahala od řeky Chambe až k Dunaji, ale jeho vojsko se ztenčovalo a kam se obrátil, šla za ním pochyba a úzkost.

I povolává kníže slepého věštce, aby mu vyjevil pravdu, jak ji zří v temnotách své slepoty. Chce se ho zeptat, jaký bude konec těch válek a kdo v nich zvítězí. Když věstec stanul před Pribynou, vztáhl své ruce, jako by vyhmatal obrysy věcí, které se mají naplnit, a řekl:

„Kníže, smrt kráčí ve tvých stopách. Smrt tě hlídá. Smrt skáče po tvém srdci a kletba zasahuje tvou hlavu, neboť jsi otevřel krajinu nitranskou cizincům. Spravoval jsi se podle jejich obyčejů a sám jsi vypustil smrt na svou stopu.“

Pribyna naslouchal té řeči se vzdorem. Vlasy padaly mu do čela a jeho dlaň spočívala na opasku. Mlčí a přerušiv mlčení bije na meč, volá do boje a žene se se svými voji v poslední zoufalý zápas se zdrcující přesilou Mojmirovou.

Když se naplnil osud, když dozněly ty války, a když byl kníže Pribyna poražen, připojil Mojmir Nitru k říši Velkomoravské. Tu velikost a sláva zvedly jeho stan a byly při něm až po sám sklonek jeho života.

Zatím Pribyna opuštěn a bídný unikal pralesy. Hledal útočiště. Hledal útočiště a vposled, po dlouhém bloudění, přišel do země franské k markraběti Ratbodovi. Byla to země, které kdysi sloužil, byla to země, kterou miloval, byla to země přátelského svazku. Markrabě znal Pribynovo smýšlení a kníže kráčel směle k jeho hradu.

Konečně stanul před Ratbodem.

Byl zedrán. Lesní houštiny zůstavily stopy na jeho tváři, na jeho pažích a na jeho stehnech. Byl málem bez průvodu. Nepřinášel pražádné dary a přece zvedal vysoko svou hlavu. Dlaně na jilci meče, stál před markrabím podoben více knížeti než Ratbod markrabímu.

„Můj hrad bude ti útočištěm. Má zbraň bude ti záštitou,“ praví Ratbod.

Pribyna odpovídá na ta hrdá slova slovy pyšnými.

Odpovídá jako mocné kníže. Potřásá mečem a zatím co odpovídá, vkrádá se do jeho srdce hněv a nezkrotná touha po moci.

I srozuměl Ratbod, že poražený kníže bude s ním soupeřit, a odtud se díval na Pribynu s nedůvěrou.

Jednou povolal íránský král Ludvík Němec Ratboda na svůj hrad. Markrabí dal zřídit průvod na cestu a pro svou větší slávu poskytl v tom průvodu místa Pribynovi.

Potom šli, a když se jejich cesta skončila, mluvili před králem.

Prvý mluvil markrabě Ratbod a Ludvík Němec odpověděl mu shovívavými slovy.

Po markraběti mluvil kníže nitranský a tu král (zvěděv prostřednictvím tlumočnicků, co byl řekl) odpověděl slovy, v nichž se tajil obdiv.

„Jaký muž!“ pravil, odhaduje vrozeným bystrozrakem vzácné schopnosti Pribynovy, „jaký muž! Jaké kníže! Ale řekni mi, markrabí, proč zůstává v zemi křesťanské nevzdal se doposud ohavností pohanských?“

Byv takto otázan potřásl Ratbod hlavou. Skrýval úsměšek a mlčel. Pribyna pak odpověděl králi:

„V Nitře jsem vystavěl chrám křesťanskému Bohu a toho křesťanského Boha chci vyznávat a chci se mu klanět.“

Když to řekl, pokynul Ludvík svému dvoru a dvůr a kněží kráčeli s Pribynou a vedli ho do kaple a ke křtitelnici. Tam byl Pribyna pokřtěn ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha Svatého.

Klečel drže sepnuté dlaně před ústy, vlasy mu padaly do čela, ale jeho pohled nebyl obrácen k zemi. Jeho pohled klouzal po tvářích kněží a zastavil se na tváři Ratbodově.

Tu srozuměl Ratbod, že poražený kníže s ním vchází v otevřený zápas o přízeň královu. Jeho srdce se proto úžilo a spěchal s návratem.

Když odešli z královského hradu a když se vrátili domů, vzrostlo mezi oběma knížaty nepřátelství. Podezřívali se. Nedůvěřovali si.

Kteréhosi dne zkoušel Pribyna oštěpy své družiny. Zkouší je, hmatá na ostří mečů a markraběte jímá z toho počínání bázeň. Odtud odstoupila od Ratboda všechna potěšení. Byl bled a dnem i nocí střežil Pribynu. Hlídá ho,

bdí nad ním, ale žádná péče není tak opatrná, aby zkřížila Pribynův záměr. Vešel již v úradek se svými oděnci. Má přichystány koně a pěší mužové čekají v lesích.

Když nastala noc, vešel Pribyna se svým synem Kocalem do šeré tmy. Slezl hradní val, přehoupl se přes zašpičatělé kůly a skokem se zřítíl do hlubiny podhradí. Po chvíli bylo pak viděti knížete, jak zvolna vstává, jak se opírá rukama o bahnitou zem a jak vztyčuje hlavu. Zíral k světélkujícímu nebi, hleděl na temný stín, jenž padal shůry dolů, hleděl na strašný skok svého syna.

Když Kocel dopadl, když se zaryl do té bahnité půdy, setřel mu Pribyna krev s úst a měl ho k rychlé chůzi. Šli spěchajíce. Šli dubinami, vzrostlým lesem, mýtinou, mlázím a bezcestím, až přišli k jezdcům a až stihli pěší oděnce. Potom se brali dál a vposled dorazili do země bulharské.

Tehdy se stalo, že car toho bulharského lidu vyšel Pribynovi v ústřety a že ho vítal a že mu vzdal poctu, která přísluší knížeti. Poklonil se mu po třikrát a Pribyna po třikrát odpověděl stejnou úklonou.

I zdálo se, že kníže nitranské a car budou žít v pokoji a míru. Zdálo se, že Pribynovi pranic nebrání, aby byl v bulharské zemi šťasten. Ale Pribyna neměl pokoje a jeho láska k moci převyšovala lásku ke klidnému žití. Byl smuten a teskliv. Rmoutil se a hleděl s nelibostí na divokou nížinu bulharskou i na divoký lid, který sotva znal umění staveb, který porušoval kupecké zvyky a který nedbal o věci pořádku. Divokost byla Pribynovi protivná a toužil jen po zemi německé. Toužil po jemnějším mravu, který vplétá barevné nitky v copany sličných jinochů, a v tom toužení slyšel hlas, který mu našeptával, aby uprchl. Slyšel podobné rozkazy a uposlechl jich. Dal se na cestu a kráčeje do země německé přišel k Ratimarovi, knížeti chorvatskému.

Když dorazil do jeho krajů a když s ním po nějaký čas žil, přihodilo se, že bojovné voje bavorské vtrhly na území Ratimarovo a drtivou přesilou je opanovaly. Tehdy byl chorvatský kníže přinucen utéci z vlastního sídla i držav. Zachránil holý život. Uprchl, ale Pribyna vytrval. Čekal. Myslil na staré dny a všechnu naději skládal v nepříteli svých přátel. Doufal v něho. Miloval bavorské mravy a věřil, že Němci jsou dlaň jeho ruky a jilec jeho meče.

Doslechnuv, že bavorská vojska jsou již blízko, vsedl Pribyna na kůň a spěchal jim v ústřety. Když se s nimi setkal, když zastavil svého hřebce před hřebcem Ratbodovým a když on i markrabě si vyměnili vlídná pozdravení, otázal se Ratbod knížete:

„Jsi přítel králův, Pribyno?“

Kníže nitranský pak odpověděl:

„Přijal jsem prostřednictvím královým svatě náboženství. Sdílím je, sdílím ve svém srdci náklonnost k vzácným mravům křesťanským a raduji se, když hledím na dovednost otroků, kteří stavějí chrámy ze dřeva dobře otesaného. Mám zalíbení v těch mravech, které šíří král. Chci žít ve shodě s králem, a až mi bude navrácena moc, budu stát tou mocí ve všem konání při něm.“

Když Ratbod uslyšel podobnou řeč, zatajil svou nepřízeň a objev Pribynu vedl ho ke králi Ludvíkovi. Šli dlouho, šli podél řek a po lesních cestách, až konečně dorazili k hradu řečeného krále a za zvuků píšťal a za zvuků bubnů vkročili na nádvoří.

Potom předstoupil Pribyna před Ludvíka Němce a král pokynul paním a trpaslíkům, kteří je obveselovali, aby odešli. Když zůstal sám s mužskou družinou, dal druhé znamení tlumočnickům, aby poslouchali, co řekne Pribyna. Tu se kníže nitranské ujalo slova a pravilo:

„Nic nezíská, kdo vítězí jen meči! Nic nezíská, kdo nemá příznivce mezi knížaty přemoženého lidu! Ustanov mě vládcem v dobyté zemi chorvatské a učiním, aby tam zkvétal tvůj obyčej. Prospěch a zdar bude kráčet v mých šlépějích. Kupci půjdou v mých stopách a tam, kde les kryje pahorky, budou státi hradiště a pevná sídla.“

Král slyšel oznívat pod trámy síně Pribynův hlas, ale nerozuměl mu. Když pak prostřednictvím svých sluhů a rádců zvěděl, že kníže nitranské mu vzkazuje poslušnost a žádá, aby mu byla propůjčena moc knížecí, dal vystrojiti hostinu. Jedl s Pribynou uprostřed svých pánů a radil se s nimi. Třetí den pak uzrál úradek a král Ludvík odpověděl Pribynovi:

„V dobrém vnuknutí měl jsem tě k tomu, abys přiklonil své srdce k víře křesťanské a přijal svatý křest.

V dobrém vnuknutí jsi se vrátil na můj hrad. V dobrém vnuknutí tě přivádí tvá pevná oddanost. Přijímám tě přátelsky a v odvetu za věrné smýšlení ti svěřím vládu nad zemí slovinskou.“

„Králi,“ řekl Pribyna. „Králi Ludvíku, žádal jsem tě o jinou zemi, ale půjdu tam, kam mi radíš. Obrátím prales na úrodná pole a způsobím, že uprostřed těch polí vzniknou chýše. Lidé budou bydliti v osadách a tvrz, kterou

vzdělám, skytne bezpečí tvé říši. Potom způsobím, aby lid slovinský uvěřil v čaromoc kříže a byl živ podle mravů, které se ti líbí.“

Řka to zachvíval se Pribyna blaženstvím, neboť viděl u svých škorní cestu odbočující z kraje stísněnosti do krajín štěstí. Pociťoval přitom radost, která pálí silněji než rána mečem. Blaženství dotýkalo se jeho srdce i jeho čela, divoké chtění a dychtivost šubala jeho žilami. Tu pohlédl k Ratbodovi a zřel, že má hlavu sklopenou. Potom obrátil zrak tam, kde stáli Ludvíkovi rádcové, a viděl, že všichni činí jako Ratbod. Jedině král hleděl mu do tváře. Tu postoupil Pribyna k tlumočnickovi a uchopiv jej za zápěstí a stisknův silně jeho ruku, pravil:

„Vzkazuji králi lásku! Vzkazuji markrabímu, aby poslouchal zvěst, která přijde z mé země! Až se to stane, až uslyší o hradu Mosaburku, ať rozkáže kupcům, aby se vydali v tu stranu. Jejich mrav bude tam vážen, jejich obyčej bude uctíván a vše, co uzří, bude se podobati Nitře a hradům bavorským.“

Když Pribyna skončil svou řeč a když se rozřehnal s králem i s jeho many, vsedl na kůň a s družinou se bral do země slovinské. Jeli opět lesem, po horách a rovinou, která se sklání k jezeru Blatenskému. Jeli mnoho dní a po celou tu dobu zžírala Pribynu touha po práci a díle vladařském. I zřel se ve kvetoucí Nitře. Zřel se, jak pokořen prchá z té země, zřel širé zástupy Mojmirovy, a tu se v jeho srdci splétala touha po nových věcech se záští a hněvem. Ty dvě věci, to jest smýšlení žádostivé moci a smýšlení naplněné hněvem, setrvaly při něm do konce života.

Mocný hrad, který byl podle slibu nazván Mosaburk, tyčil se již na vysokém návrší. Po bezpečných cestách kráčeli kupci, les vůkol sídliště zřídil a obrátil se v úrodná pole, nový a bohatý život vnikal do země panonských Slovinců, ale srdce knížete se netišilo. Táž touha hnala jej vpřed, táž nenávist obracela jeho hlavu k hranici říše Mojmirovy.

I stalo se léta 846, že král Ludvík Němec vtrhl se svými vojsky na Moravu a zvítěziv nad Mojmiřem odvedl ho v poutech. Potom Ludvík ze své vůle královské dosadil na knížecí stolec synovce Mojmirova Rastislava. Když Pribyna uslyšel tu zvěst, zaradoval se a tím horlivěji sloužil králi. Odtud nebránila již žádná překážka, aby Ludvíkova vůle platila po všech knížetstvích slovanských: v Chorvatsku, v zemi slovinské, v Nitře a po krajích moravských. Odtud již nikdo nestál v cestě německému králi. Všechna knížata slovanská měla mu sloužiti a sláva jeho jména a výbornost mravů německých slynila v šir i dál.

To vše platilo za zjevnou pravdu. Tomu přisvědčoval král i biskup i říšská markrabata, ale úradek národů směřoval proti podobným myšlenkám. Uzával. Když pak uzrál, ozval se jakýsi hlas a mluvil k porobenému lidu a ukázal jim vůdce, který se měl státí nástrojem toho úradku.

Bylo souzeno, aby se zastavil krok králův.

Bylo souzeno, aby řeč, která ustupovala ze sídliště dvořanů a kupců, opět zazněla starou silou.

Bylo ustanoveno v tajemství příběhů, jež se řídí silami povědomými i silou skrytou, aby řeč, která je dechem národů, byla zachována slovanskému lidu.

I rostla vypravování o Rastislavovi. Zmáhal se hovor o knížeti, který se odvrátil od Ludvíka a upevňuje staré obyčeje. S řečí a vypravováním mohutněla pak sláva toho knížete.

To byla věc šťastná, ale se štěstím přicházejí i věci neblahé. Se štěstím přichází nenávist i záští. Ty byly vloženy do srdce Pribynova.

Když slovinský kníže býval sám, zdávalo se mu, že slyší táhlý křik Mojmirova vojska, zřel své planoucí stavby, zřel hradiště, jež se obrací v popel a troud, zřel oštěpy, které velikou délkou přesahují hlavy divokých koní, zřel, jak se vlní ta smečka bojovníků, zřel natažené krky, zřel zkrvavené nozdry, zřel zničení, jež skáče za ocasem války. A dále viděl vznešené kupce i jemný stůl královský i zkázu i pořádek. Tu se chápal meče, tu vztyčil hlavu a sliboval, že se pomstí.

Když se naplnil čas, a když ty dvě věci, totiž sláva Rastislavova a hněv Pribynův, vzrostly tak, že jedna musila pozřiti druhou, vytrhla vojska obou knížat proti sobě.

Širý lán pokryl se válečným lidem. Pluk stál před plukem. Les proti lesu. Houština směřovala proti houštině. Šly blíž a blíž, pádily, hnaly se skokem. Meč zněl o meč, dřevce se lámala v útrokách a krev kouřila z ran.

Tu, uprostřed vířícího boje a za svitu oštěpů a za ohlušujícího třesku zbraní, zdálo se Pribynovi, že zahlédá pochýlenou hlavu a vztažené ruce věštce, který mluvil jeho zkázu. Zdálo se mu, že vidí nadcházející konec, zdálo se mu, že smrt sahá k jeho meči.

Vojsko Pribynovo již kolísalo, oděnci obraceli se k útěku a Rastislav se zdviženým mečem se blížil k Pribynovi.

Staré nepřátelství hnalo je proti sobě. Stará zášť, jež na posměch lidskému srdci obrací přátelství a lásku bratrskou v hada, zvedala jejich pravice.

Když se srazili, když zazněla jejich zbroj, když Rastislav dal poznovu dopadnouti svému meči, zřítíl se kníže Pribyna s koně a padl na tvář. Byl zabit. Padl na oslněnou tvář a obě vojska křičela jediným hlasem.

Bitva ustávala, jezdci sesedli s koní, a zatím co jiní vojínové pronásledovali prchající šik, prodléval Rastislav nad mrtvolou Pribynovon.

Děvín

Léta Páně 846 vtrhl Ludvík Němec se svými vojsky na Moravu a zvítěziv nad Mojzírem dosadil na stolec knížecí jeho synovce Rastislava. Odtud věřili rádcové království i sám král Ludvík, že se říše Velkomoravská již nepozvedne. I radovali se z toho a v naději, že nový kníže zůstane králi zavázán, nestřežili jeho kroků.

Zatím Rastislav sjednotil říši a opevnil se na strmém vrchu, jemuž bylo jméno Děvín. Vystavěl tam hrad a ten hrad byl sama skála a sama výšina nezasahnutelná.

Když pak Rastislav zvítězil nad Pribynou, a když minulo pět pokojných let, obnovila se sláva říše Velkomoravské. Tu přicházely k hradišti veliké zástupy lidí a bezpočet bojovníků bylo poslušno rozkazování nového knížete. Nastala jim doba šťastná: les obracel se v pole, nová sídliska vznikala na mýtinách, skládky byly plny obilí, lov se dařil a v řekách se hemžila za těch úrodných časů hojnost ryb.

Když se rozesla zvěst o Rastislavově moci a o bohatství jeho země, a ikdyž podobná zpráva došla k uším Ludvíka Němce, jal krále hněv. Vzplanul nenávistí a zášť mu našeptávala, že Rastislav špatně činí zadost úmluvám. Od těch dob myslel král na válečnou výpravu a v příhodný čas vytrhl s velikým vojskem do pole. Táhl na Moravu. Bral se žírnými lány a zanechával za sebou zprahlou poušť. Stínal a krev stékala po mečích jeho vojska. Takto si počínaje došel Ludvík až k Děvínu. Když ale spatřil strmé skalisko a hrdý obrys Rastislavova hradu, stanul bez hnutí a úžas položil mu dlaň na ústa. Potom jen zvolna bral se vpřed, potom opatrně obhlížel skalní stěnu. Ale nenaleznuv místa příhodného k útoku, kázal vojsku udeřiti na hrad se všech stran.

Zatím Rastislav a lid Rastislavův čekal za hradbou. Střelci napínali luky, vrhači kmenů a ti, kdo valili nesmírné balvany, zvedli svá břemena a zchystali je na okraj hradeb.

Tak přešla chvíle čekání, tak minula chvíle druhá. Ale než se Němci zachytili výstupků skály, zřítíla se smršť kamení a strašných trámů na hlavy cizího vojska.

Balvany padají, kmeny drtí lidské údy, lámou hnáty, otvírají leb, otvírají hrdinská prsa a srážejí vojsko královo.

Marně Ludvík zaklínal své many, marně vytrhl meč, marně volal. Jeho lidé naslouchali jen smrti. Padali v řadách, padali v sloupech shůry dolů a krev třísnila skálu a mrtvá těla kryla patu té skály.

I bylo králi Ludvíku Němci ustoupiti. Ležel v povzdálci na břehu dunajském, ale otrávený výpar, který se šíří z nepohřbených těl, a nemoci a hlad sužovaly jeho vojsko. Tak řady německé zcházely a řídly. Vítězství vzdalovalo se od nich. Sloužilo Rastislavovi. Šlo za ním, zkřížilo ruce za jeho hlavou a vposled vyrazilo jasný křik ze svých úst.

I opustili Němci zemi Velkomoravskou.

Tu bylo slyšeti jásot s temene skály a z podhradí a z lesů, kde se skrýval lid, i ze spálenišť, kam se navracel. Bylo slyšeti jásot a plesání. Mužové poznovu stavěli chýše a sháněli do ohrad stáda a na zdupaných polích, jimiž prošlo královské vojsko, poznovu rostla pšenice, sladunka a len. V ten čas rozšířilo se jméno Rastislavovo daleko po okrscích země a drobnější knížata a ti, kdo podlehli v zápasech s Ludvíkem Němcem, utíkali se k němu o pomoc. Byli mezi nimi i Frankové. Byl mezi nimi i sám správce Východní marky říše německé, vévoda Karlman, syn Ludvíkův.

Když se král dozvěděl o počínání svého syna a o jeho spolku s Rastislavem, rozhodl se v hněvu a v lítosti, že poznovu udeří na hradby děvínské. Svolal radu. Manové mlčky stáli kolem něho a král v zadumání zřel na svůj meč. Tu si vzpomínal, tu přemýšlel o strmém hradišti (jež je sama skála a výšina nedostupná) a při tom vzpomínání zdál se mu meč, který svíral v pěsti, lehounký jako proutek. Při tom vzpomínání byla Ludvíkova mysl sklíčena a král zřel sebe sama, jak bez moci stojí pod nesmírnou skálou. Zřel rovinu, pruh řeky a hrad hrozící na západ i východ.

Když minula chvíle, když Ludvík Němec setřásl chmurné myšlenky, a když se zvedl ze svého zadumání, oslovil

své rádce a řekl:

„Manové, uvedl jsem v panování Rastislava, ale Rastislav splácí mi věrolomností. A dále: Můj vlastní syn, Karlman, kterého jsem učinil markrabím, pozvedl se proti mně a vešel ve spolek s knížetem moravským a hledá u něho pomoci. Zrada přisedá k zradě, druh opřel se o druh, a já pak nevím, kterého z obou mám dříve potrestat. Držím v své ruce jediný meč: Vyvolte tedy, manové, vy moji vzácní pomocníci, posly, aby spěchali do země bulharské a mluvili před vládcem bulharským, že já, král Ludvík, skytnu mu tolik kořisti, kolik unesou soumaři jeho vojska, když mi propůjčí ten meč druhý. Vyvolte posly, nechtě mluvit před vládcem bulharským, že jsem upadl do hněvu, jako se upadá do těžké nemoci, a že si žádám jeho přispění. Bezpečnost a přízeň královská a polovina kořisti bude mu dána, když uposlechne toho poselství.“

Domluviv vyšel král na nádvoří a bral se tak rychle, že se plášť vlnil na jeho bedrech. Nečekal na radu, spěchal a vlastní rukou ukázal na devět velmožů. Potom vkročil do koníren a stejným způsobem označil dvojnásobný počet hřebců, kteří byli nejlepší krve a mohli běžeti bez únavy. Zatím královští manové našli otoka, který hovořil jazykem bulharským. Velmožové i otroci vsedli potom na koně a vydali se na dalekou cestu.

Když dorazili do země bulharské, přijal je car a rozmlouval s nimi prostřednictvím svých tlumočnicků. Otroku nebylo dovoleno, aby přestoupil jeho práh, a tak nadarmo vážil dalekou cestu a byl utracen.

Car Boris vyslechnuv vzkazy královské a uváživ je odpověděl vlídně poselstvu a na znamení ochotnosti i přátelství poslal králi pruh měnivě tkaniny prošívané zlatou nití, dále pak nádobu tepanou ze silného plechu a ještě pět kusů z kořisti byzantské. Potom pronesl slova, jež poslové měli opakovat před Ludvíkem, a propustil je.

Ještě nedozněl cval těch německých jezdců a již se rozneslo po dvoře Borisově, že car uzavřel svazek přátelský s králem německým a že s ním vytrhne proti Rastislavovi.

Ještě nesedlo poselstvo na nádvoří Ludvíkova hradu a zemí bulharskou i po Východní marce i Velkou Moravou se šířila pověst, že car i král chystají výpravu. Mluvil se pak i o darech, které Boris posílá králi, a které pocházejí z kořisti byzantské. Mluvil se o dykytě, suknicích i zlatých kusech a ta řeč, to vypravování, se doneslo k sluchu knížete velkomoravského.

Rastislav je slyšel bedlivě a neušlo mu ani slovíčko. Naslouchal, byl skloněn nad ohništěm a loket spočíval mu na koleni.

Když člověk vypravující ty zvěsti domluvil, kázal mu Rastislav, aby od počátku opakoval, co byl již řekl. Potom, sotva dospěl ke konci, bylo mu poznovu se probírat v těch příbězích. Neboť Rastislav se vyptával na kusy z kořisti byzantské a kladl otázky tak podivné, že člověka, který donesl ty zprávy na knížecí hrad, jala bázeň. Rozuměl totiž jen máličko otázkám a byl jen prostáček.

Když odešel a když se shromáždili ti, kdo podle rodu a majetku stáli před ostatními, když se shromáždili starci a knížata, docházel právě markrabí Karlman k hradišti Rastislavovu. Hotovil se vstoupiti a oděnci, kteří kráčeli v čele jeho průvodu, zvedali pěsti, aby zabušili tupým koncem oštěpu na hradní kůly. I učinili to, volali a bušili svými dřevci, ale Rastislav nedal otevřítí závory. S výšin hradu neozvalo se vlídné oslovení a jen křik oděnců odpovídal křiku.

I srozuměl Karlman, že kníže neskytne mu pražádné pomoci proti králi. Odešel tedy od hradu a odtud hledal odpuštění Ludvíkovo.

V den, kdy se to stalo, mluvili před Rastislavem všichni, kdo rodem nebo podle majetku k sobě přináleželi. I mluvil muž nejstarší a po něm muž druhý a třetí, ale Rastislav nenaslouchal. Myslil na dary cara Borise. Myslil na kořist, kterou car uchránil z pokladu byzantského, a to slovo, to jméno Byzanc, zůstávalo uvnitř jeho hlavy a lpělo mu na jazyku.

Když z přemýšlení vzešel úradek, vypravil Rastislav posly do země byzantské a poslové řekli pak císaři východnímu:

„Boris rozdělí dary, které odňal tvým pokladnicím. Boris ukládá o tvé panství. Boris a divocí jezdci bulharští vešli ve svazek s králem Ludvíkem, aby jejich moc byla posílena a aby s větší vahou dolehli na země byzantské. Tomu spojení nestojí nic v cestě, leč vojska Rastislavova. I zastaví kníže velkomoravské krok králův, ale ty, císaři, udeř na jezdce Borisovy!“ Císař vyslechl posly a uváživ radu, rozkázal oděncům vtrhnouti do země bulharské.

To se pak stalo roku 864, v době jarní rovnodennosti. Tehdy došlo k bitvě a tehdy byl car Boris poražen.

Zatím Ludvík Němec přitáhl k Děvínu. Strmý hrad zvedal se před ním a král se zvrácenou hlavou zíral k temeni skály. Chtěl hrad rozvalit, chtěl ztéci skálu, ale nemohl se k ní přiblížit a ani dlouhý, navečerní stín vojska nedotkl

se jejího úpatí. I váhal král s útokem. Čekal. Čekal na vojska Borisova.

Když Boris nepřicházel a když minul čas dosti dlouhý, dal oznámiti knížeti velkomoravskému, že v pokoji a míru opustí zemi, přísáhne-li mu Rastislav věrnost. I odpověděl kníže s výšin děvínského hradu a učinil podle královy vůle.

Metod a Konstantin

Kníže Rastislav vyznával víru křesťanskou a z celého srdce si přál, aby se ta víra křesťanská rozšířila po vší jeho zemi. I obrátil se léta Páně 861 k papeži Mikuláši I. do Říma a prosil jej, aby slovanskému lidu poslal učitele, kteří by zvěstovali evangelium. Papež však neměl pražádnou lásku k divokým zemím Rastislavovým a odpověděl knížeti chladně. Když se to stalo, když byla vroucí prosba Rastislavova odmítnuta, přihodilo se, že král Ludvík Němec požádal cara bulharského za přispění proti Rastislavovi. Potom kníže velkomoravské vypravilo posly k císaři východnímu, Michalovi, a ten císař slíbil zadržeti vojska bulharská. Skrže ty skutky a skrže tu příslibenou pomoc prohloubilo se mezi Michalem a Rastislavem smýšlení přátelské. I ožila cesta, která vedla ze sídlišť moravských na východ, a když nadešel čas, bralo se tou cestou nové poselstvo. Brali se po ní starci slynoucí vážností a mužové, kteří vynikali, pokud jde o rod i o počet stád. Šli nížinou a vposled údolím vysokých pohoří, až přišli k Cařihradu, až přišli k městu nesmírných hradeb, paláců a chrámů. Na výšinách věže kýval se zvon a jeho slavný hlas zněl v délce kročejů. I padlo poselstvo tváří k zemi. I zíralo s úžasem k obrazům, jež zářily zlatem a planuly více než ohně a více než vody a více než obloha.

Když pak předstoupili poslové před císaře, který byl obklopen kněžími, poklonili se mu všichni a nejvýmluvnější z nich pravil:

„Pane, lidé naši od pohanství jsou odstoupili a křesťanský zákon zachovávají. Nemáme však učitele takového, který by naším jazykem pravou víru křesťanskou hlásal. I pošli nám, pane, biskupa, aby činil, oč žádáme. Neboť od nás na všechny strany dobrý zákon jest vycházel.“

Císař odpověděl za velikého ticha a když skončil slyšení, vyvolil dva muže z nejpovolanějších. Prvý z nich nazýval se Metod a druhý Konstantin. Byli pak to bratři a synové otce, který v Soluni zastával úřad svěřený mu císařem.

K těm dvěma bratřím řekl Michal:

„Jděte do zemí Rastislavových a jako dobří rozsévači způsobte, aby sémě víry Pána Ježíše Krista vzešlo v srdcích toho národa, a aby obcování křesťanské i mrav náš našel u nich místa.“

Metod a Konstantin přijali pokorně vůli císařovu a rozloučivše se s domovem vydali se na cestu.

Ale dříve než odešli na Moravu, sestavil učený Konstantin písmo vyhovující jazykům slovanským a přeložil nejdůležitější svaté texty, aby srozumitelnou řečí mluvily k lidu, který bažil po pravdě a poznání. Konstantin učinil to s velikou pílí a s velikou dovedností, neboť jeho vědění bylo obsáhlé a jeho duch pln horlivosti.

I praví se, že Bůh mu skytl ducha převelikého a vlohu nesmírnou. Psáno pak jest, že moudrost boží vyvolila v srdci jeho obydlí sobě a na jazyku jeho jako na cherubínu že spočíval povždy Duch Svátý.

Ale jako mysl a srdce Konstantinovo bylo silné, tak zůstal ten kněz chabý, pokud jde o tělo. Byl sláb, byl zdraví chatrného a jen touha po svatém díle jej oživovala.

Když tedy Konstantin dokončil překlad Písma a když se on i jeho bratr Metod rozloučili s domovem, vydali se na dalekou cestu. Šli krajinou, kterou procházela poselství Rastislavova, a překonavše bezpočet svízelů, stanuli léta Páně 863 na půdě velkomoravské. Tehdy vyšel jim v ústřety Rastislav a s Rastislavem kníže nitranské Svatopluk. I mluvila obě knížata k bratrům soluňským a Metod i Konstantin odpovídali jim:

„Sláva Bohu na výsostech a pokoj lidem dobré vůle!“

Za zpěvu a vykřikování brali se pak k chrámu a posvětili jej a sloužili mši svátou zpívající a mluvící jazykem srozumitelným všemu lidu.

Zástup slyše ty prozpěvující hlasy a vida počínání Konstantinovo padl na kolena a jeho pravice, jež uvykly svíratí jílec či uzdu divokých koní, napodobovaly znamení kříže.

Odtud zvolna se šířilo učení křesťanské, odtud tu a tam obracel se lid na cestu víry, odtud zrnečko rozsévačovo klíčilo v hlubinách duší. Odtud bratři soluňští neumdlévající kázali pravdu křesťanskou. I byli učiteli i rádci, byli kněžími a rozdíleli milost a pokoru a útěchu nejkrásnější. Při té práci starali se pak, aby shromáždili i učenníky a

vštipili jim znalost písma i znalost zákona, nezbytnou pro pokračování v díle započatém.

Než to všechno bylo vykonáno, uplynulo více než tři a půl roku.

Tehdy ukončivše své svaté poslání rozžehnali se bratři soluňští s Rastislavem i se synovcem jeho, knížetem nitranským, a vydali se s žáky na cestu do Benátek, aby se z toho přístavního města plavili do Cařihradu. Tam měli býti slovanští učenníci vysvěceni na kněze.

I šli, brali se Panoníí a přišli do krajiny knížete Kocela, který se ujal vlády po smrti svého otce Pribyny.

Po příkladu mrtvého knížete vyznával pak Kocel lesk a nádheru, sílu i moc. Trval na zálibách a lásce Pribynově, s věností následoval jeho kročeje, s věností hleděl k městu Solnohradu a mezi Franky hledal svůj vzor. I ožily v Kocelovi všechny myšlenky, jež Pribyna snul v Nitře, a obletovaly knížete jako ptáci.

Stalo se však, že bratři soluňští, Metod a Konstantin, sešli se na své pouti zemí slovinskou se synem Pribynovým. Stalo se, že jejich chudičský průvod vkročil do hradu Kocelova.

Prach pokrýval jejich opánky, prach byl čabrakou jejich soumarů, prach a pokora zdobily čelo bratří i čelo průvodu. Pražádný otrok nekráčel v tom malém zástupu, pražádný sluha mu nesloužil, pražádný nosič nevekkl jeho břemena. Šli jako chodívá hlouček chudášů. Šli mlčky, šli zpívající a ticho a píseň a modlitba střídaly se na jejich rtech.

Když průvod stanul před knížetem slovinským, sňal Konstantin truhlici s ostatky svatého Klimenta, kterou nesl na rameni, a oslovil Kocela. Byl sláb, byl zemdlen, pot stékal mu s čela a vlhké vlasy lpěly na jeho spáncích. I podobal se ubožáku a člověku nejbídnějšímu, ale poprašek nesrozumitelné slávy třpytil se za ním a jakási ozvěna nesmírného štěstí prochvívala jeho hlas. Kocel pak naslouchal slovům pokory a víry a jeho bytost se otrásala podivným citem a jeho uchvácená duše šla vstříc těm slovům lásky.

V té době bylo knížeti i Konstantinovi kolem čtyřiceti let, byli stejného věku, a když mírnost a zákon a zjevená pravda boží spoutaly pýchu Kocelovu, vzniklo mezi oběma muži důvěrné přátelství. Milovali se a v láskyplném obcování prošla jim řada měsíců.

Když se přiblížil čas, aby se bratři soluňští dali se svými učenníky na další cestu, rozkázal kníže Kocel otevřít pokladnici a dával jim zlato na znamení úcty. Ale bratři soluňští odvrátili se od toho pokladu a druhorozený z nich řekl:

„Nic tak netíží poutníka jako zlato, nic není mu více na překážku než bohatství. Dopřej nám, kníže, abychom došli k lodici a v přístav bez nebezpečností a za svobody, kterou skýtá chudoba. Dopřej nám, kníže, abychom se újeji zahalili v zedraný plášť a sytili se hladem.“

Potom rozžehnavše se s vládcem i s krajinou slovinskou, brali se do Benátek. Když došli, vyhledal je posel papeže Mikuláše I. Ten posel mluvil řka, že Mikuláš vzkazuje jim milost, požehnání a lásku. Dále pak řekl, aby poslušní vůle kněze nejvyššího odebrali se do Říma.

Tak znělo vzkázání papežovo, tak zněla jeho laskavá slova. Bratři soluňští byli jich poslušní, vydali se na další pouť a vposled za hlaholu zvonů, vítání kněžími a vítání komonstvem, předstoupili před papeže.

Předtím, než bratři soluňští dostihli města Říma, uráčilo se však smrti, že pokynula duši Mikuláše I. I zemřel ten papež, který kdysi jen chladně odpověděl prosbám Rastislavovým, zemřel papež, který po nějaký čas nepřiklonil své srdce k divokým národům slovanským, a jehož smýšlení úradkem prozřetelnosti bylo změněno, zemřel a byl mrtev zástupce Petrův, který odloživ nedůvěru, povolal do Říma soluňské věrozvěsty, zemřel, byl pohřben a na jeho stolec dosedl Hadrian II.

A nechť již přivodila tu věc svatost, či zalíbení v apoštolském díle soluňských bratří, a nechť ji způsobil snad chladný rozum a dychtění, aby moc římské kurie vztáhla se přímo a bez prostřednictví arcibiskupa solnohradského k bývalému Illyriku, nechť tedy z lásky či z příčiny světské, stalo se, že papež Hadrian sdílel pozdní smýšlení Mikulášovo a přijal věrozvěsty slovanské jako otec přijímá své děti. I vložil ruce na hlavy bratří soluňských a potvrdil a schválil liturgii slovanskou a sám vysvětil na kněze učenníky Metodovy a učenníky Konstantinovy.

Potom, když se skončily veliké slavnosti, dal vyhotovit papež Hadrian II. list a v tom listě bylo vepsáno toto poselství:

Hadrian, biskup i sluha boží, k Rastislavu i Svatopluku i Kocelu!

Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle! – Slyšeli jsme o Vás duchovní věci, po nichž jsme

prahli žádostí i modlitbou pro Vaše spasení, jak jest pozdvihl Hospodin srdce Vaše, abyste hledali jeho, a ukázal Vám, že netoliko vírou, ale i dobrými skutky sluší sloužiti Bohu. Neboť víra bez skutkův mrtva jest, a bloudí ti, kteří mní, že Boha znají, skutky však zapírají. Neboť nejen od tohoto duchovního stolce žádali jste učitele, ale i od zbožného císaře Michala, aby poslal Vám blaženého filosofa Konstantina i s bratrem, když my jsme nedospěli. Oni pak, dověděvše se, že k apoštolské stolici sluší Vaše země, mimo kánon neučinili ničeho, nýbrž k nám přišli, svatého Klimenta ostatky nesouce. My trojnásobnou radost pojavše, usmyslili jsme poslati Metoda, syna našeho, posvětivše jej i s učenníky, do zemí Vašich, aby Vás naučil, jakož jste žádali, vykládaje Písmo na jazyk Váš. dle všelikého církevního řádu zplna, i se svátou mši, to jest se službou, i křtem, jakož jest filosof Konstantin začal boží milostí. Taktéž když někdo jiný bude moci náležitě a pravověrně učit, to budiž sváto i požehnáno Bohem i námi i vši apoštolskou církví, abyste snadně přikázáním božím se naučili. Ten pak jediný zachovávejte zvyk, aby o mši prvé čtli epištolu a evangelium římsky, potom slovansky, aby se naplnilo slovo Písma: Chvalte Hospodina všichni národové!... Vy pak, synové milí, poslouchajte učení božího a neodmítejte nařízení církevního, abyste se stali pravými ctiteli Boha, otce našeho nebeského, se všemi svatými. Amen.

Když vešel ten list v známost, a když se o něm doslechla církevní knížata vlašská a německá, vzrostla mezi nimi nespokojenost. Tu přicházel biskup k biskupovi a jeden druhého se tázal:

„Což je dovoleno papeži, aby mluvil tím způsobem? Což nebyly od věků zákony boží vykládány jen jazykem řeckým, nebo jazykem hebrejským, nebo latinou? Což smí někdo beztestně ponížít a znesvětit slova Písma barbarským jazykem slovanským?“

Vůle papežova byla však pevná. Napomenul přísně reptající biskupy, a aby ukázal lásku bratřím soluňským, obnovil pro Metoda metropoli ve Srěmu. Praví se, že papež chtěl tím svatým úřadem pověřiti Konstantina, který v té době byl již biskupem, ale ustavičné namáhání, daleké cesty, strážení a útrapa porušily jeho útlé zdraví. I cítil, že jeho sil den za dnem ubývá. Cítil blížící se smrt a rozjímání jej obklopovalo. Poslušen hlasu tichosti, poslušen hlasu pokorného, poslušen vybízení, jež vezdy vládlo jeho duši, poslušen slávy, která se halí v plášť utkaný z prachu a která se sytí odříkáním a jejíž korunou je osamění, odešel tedy Konstantin do kláštera. Zřekl se biskupství. Stal se mnichem a přijal jméno Cyril. To jméno pak je jméno svaté.

Léta Páně 869 naplnily se dny jeho života a Cyril zemřel. I jest psáno o velkém učiteli toto:

Blahoslavené rty, jimiž vyplynula na všechny země milost duchovní! Blahoslavené ruce, jimiž seslán jest milosrdný déšť na naše srdce spálená hříchem! Blahoslavené oči, jejichž září slepota naše od nás jest odňata, a jejichž září blahoslavené světlo se zaskvělo!

Zrada Svatoplukova

Mír a přátelství, které roku 864 uzavřel Rastislav s králem Ludvíkem, nemělo dlouhého trvání. Panství velkomoravské stálo totiž králi v cestě a moc Rastislavova bránila mu kráčet na východ. Kníže (na vzdory Ludvíku) poskytoval pak útulek i ochranu těm Němcům, kteří utíkali před hněvem svého krále, a živil proti němu odboj. I docházelo k bitkám na říšských hranicích.

Někdy se stalo, že překročili pomezí Němci. Tu král slyše, jak podnikli nájezd a jak se zmocnili zboží, se smíchem udeřil po rameni posla, který mu přinesl ty zvěsti. Když se však loupež zdařila mužům Rastislavovým, vraštil král čelo a jeho těžká ruka spočinula na jílcí meče.

Tak vzrůstaly příčiny války.

Roku 869 vtrhla vojska německá se tří stran do země Velkomoravské. Syn králův, markrabí Karlman, poplenil krajinu nitranskou a druhorozený Karel pále a stínaje kráčel državami Rastislavovými a pronikl až k Děvínu.

I stalo se, že před tím pevným hradem zlomena byla pýcha franská, a Karel jako kdysi markrabí Karlman a jako Ludvík v údivu a s tísní zřel k nedobytné skále. Jeho vojsko leželo před Děvínem po řadu dní bez válečného skutku. Frank Karel opět čekal. Opět prodléval s útokem a tomu váhání odpovídal s hradu posměšný křik.

Vposled, neodváživ se ani udeřiti na hrad, Karel odtáhl a Děvín, o němž bylo psáno, že jest sama skála a sama výšina nezasahnutelná, Děvín a jeho pán Rastislav učiněni byli vítězem.

Potom, když země byla prosta nepřátel a když se vracel mír, roznesla se sláva Rastislavova a slynul jako kníže nepřemožitelné. Byl pozdravován na všech svých cestách, byl ctěn a milován a menší knížata, jež vládla v krajích po říši Velkomoravské, poslouchala jej a klaněla se mu.

V patách velikosti kráčívá však závist. Dotkla se duše Svatoplukovy, zahalila ji ve svůj plášť a proměnila všechno smýšlení Svatoplukovo. Odtud nenáviděl kníže nitranský Rastislava. Pýcha rozdmýchávala ten palčivý cit, pýcha

pozřela jeho věrnost, pýcha vedla jej k zrádnému skutku. I vytrhl se Svatopluk léta Páně 870 z moci svého strýce Rastislava a poddal se Němci Karlmanovi.

Kníže zvěděv o zradě, rozhněval se nesmiřitelným hněvem, ale zadržel jej a nedal průchod ani slovům, která mu stoupala do chřtánu. Když však byl sám, když odešli ti, s nimiž trávil čas, kázal Rastislav povolati člověka jménem Budivoj. Ten muž byl mu oddán a ve všech věcech činil podle jeho vůle. I řekl Rastislav věrnému služebníku:

„Zchystám hostinu a na té hostině bude jíst Svatopluk. Ty pak si vyvol pomocníky, kteří by na dané znamení vyšli ze zálohy a zabili Svatopluka!“

Potom (předstíraje mírnost a odpuštění) učinil Rastislav, jak byl řekl, a zchystal hostinu, na které jedl synovec jeho, kníže nitranský. Otroci nosili na stůl měchy vína, otroci nosili čtvrti zvěřiny, otroci zvedali planoucí louče, otroci sloužili knížatům a za smíchu plynul všem čas. Tu se Budivoj přiblížil k tomu, koho měl zabít, a řekl:

„Zachraň se, kníže, prchni, neboť na tebe číhá smrt!“

I porozuměl Svatopluk varovným slovům a vzdáliv se prošel s Budivojem hradem i branou.

To se pak stalo v okamžení, kdy vrahové vpadli do hodovní síně, to se přihodilo ve chvíli, kdy Rastislav postřehl zradu, to se událo v týž čas, kdy po všem hradišti se ozvaly hlasy: Zavřete bránu! Zavřete bránu!

Potom Rastislav uchopiv meč a dosednuv zprudka do sedla divoké klisny jal se stíhati zrádce. Hnal se hvozdem, šel hloub a hlouběji, a družina se opožďovala za knížetem.

Když byl sám, když jej obklopily tmy, vyrazila z hloubi pralesa smečka zbrojenců Budivojových a strhla knížete s koně. Nadarmo se bránil, nadarmo rozdával rány, nadarmo padli ti, kdo z věrné družiny mu přispěli na pomoc. Byl jat, byl spoután. Svatopluk svázal mu ruce na bedrech a posmíval se mu řka:

„Tobě byla dána moc, podrobil sis knížata a všechen lid země Velkomoravské, vzkřikni tedy na svá vojska! Dej znamení zálohám, zahoukej do dlaní a volej k bitvě!“

Kníže neodpovídal. Kráčel mlčky mezi zvířaty svých katanů. Konopná smyčka svírala jeho hrdlo a bylo mu zrychlovati krok, když hřebci dali se do klusání. Padal únavou a zchvácen dostihl Nitry.

Potom, aby nasýtil zcela svou pýchu, poslal Svatopluk zmučeného ujce Karlmanovi.

Tak zrada nejpalčivější otevřela markraběti i králi cestu na východ, tak Karlman došel vítězství, tak se zmocnil bez boje Moravy, tak spoutal pokořenou a zdeptanou zemi vládou svých místodržících. Prvý z nich jmenoval se Vilém, druhý Englišalk. Oba věrně plnili vůli íránskou a starali se, aby všude, kam sahala jejich moc, vládl cizí mrav a zněl cizí jazyk. Vymáhali tedy místodržící po sedmi kusech ze stáda a desátý dílec úrody a tolikéž dílců ze všeho majetku zboží. Tu lid reptal a Svatopluk bez slávy myslil na své ponuré vítězství. Byl nespokojen. Markrabě uvedl jej sice poznovu v državy nitranské, ale němečtí biskupové střežili jeho počínání a bděli nad jeho skutky.

Zatím Rastislava, vládce říše Velkomoravské, biřicové v poutech odvěkli před králův soud. Ludvík maje vážiti jeho provinění, rozkázal, aby se shromáždila všechna knížata světská a všechna knížata duchovní ve veliké síni.

Když se to stalo, pokynul král stráží a stráž přivedla Rastislava. Rány dopadaly na jeho ramena, rány otrásaly jeho zmučeným tělem, ale kníže stál a nepohlédl na Ludvíka Němce.

I promluvil král a žádal, aby si poražené kníže vedlo pokorněji.

Rastislav mlčel v odpověď a jeho zrak bloudil po trámoch té veliké síně.

Potom promluvil král po druhé a po třetí katané opakovali jeho rozkazování.

Kníže však zůstal vzpřímen a jeho pohled se nesklonil.

Tu Ludvík kázal Rastislava oslepit. I byly mu vypáleny oči hořícím kulem. Byl svržen do temnoty, jež přihořívá dvěma uhlíky, byl svržen do temnoty pálicí ranami, ze kterých vytéká krev. Byl zbaven zraku; a král a knížata světská a knížata církevní slyšeli jeho úděsné zavolání.

Potom v kobce jakéhosi bezejmenného kláštera čekal Rastislav na svůj skon a čas, ta strašná přádlena, spřádala jeho hoře a jeho temné sny.

Návrat na Moravu

Konstantin, který v klášteře římském přijal jméno Cyril, umíraje ustanovil svým nástupcem biskupa Metoděje. Svěřil mu všechnu péči o dílo apoštolské a žádal, aby se navrátil na Moravu. Biskup přislíbil, že učiní podle

bratrovy vůle, a protože jej vedla i láska dychtění, vydal se na cestu již koncem roku 869. Rozhodnuv se šel rychle vpřed, šel přinášejí knížatům Rastislavovi, Svatoplukovi a Kocelovi bulu papežskou, ve které Hadrian slavně povolil kněžím čísti mši svatou v jazyce slovanském. I střehl biskup bulu a kráčel užívaje soumarů i koní. Když pak dorazil do Panonie, vyhledal knížete té země, Kocela, aby mu oznámil vzkaz a vůli papežovu.

Kocel vyslechnuv čtení buly Hadrianovy, ptal se biskupa na skon Cyrilův a kladl mu bezpočet otázek a žádal jej, aby se pozdržel v zemi slovinské. Biskup znaje pak uchvácení a lásku, kterou Konstantin vštípil v srdce Kocelovo, nemohl se opřít jeho snažným prosbám a setrval.

Potom plynuly jim dny ve stálém hovoru, potom naslouchaje řeči biskupově, zřel kníže oba bratry soluňské: Konstantina, jemuž víra s pokorou staví na skrání korunu z libého světla, a dále Metoděje, kterému ctnosti křesťanské skýtají světelný meč. I zdálo se knížeti, že miluje bratry stejnou láskou, ale jeho srdce se přiklonilo k biskupu, který byl pokorný i přísný, a jehož učený duch byl pln odhodlání zvítězit v započatém díle.

I vzešel vposled mezi biskupem a knížetem úradek, aby se Metod vrátil do Říma a žádal na papeži obnovení metropole srémské, neboť Kocel toužil vytrhnouti svou zemi z moci arcibiskupa solnohradského a chtěl se přiklonit ve věcech církevních k oblasti nového arcibiskupa slovanského. Tím arcibiskupem měl se pak státi Metod.

Když Metod, doraziv opět do Říma, stanul před papežem a když mu vyjevil svou žádost, vážil nástupce Petrův v zadumání výhodu, kterou skýtá obnovení arcidiecése srémské pro šíření ducha křesťanského i pro moc římské kurie. Vážil prospěch i škodu, která vzejde z té věci biskupům íránským, vážil je, přemýšlel nich a vposled, aby snad sporování o majetek a držbu neotřásalo církví, učinil oblast, kterou měl spravovati arcibiskup Metod, svým papežským majetkem. Potom požeňnal hlavu klečícího biskupa a propůjčil mu hodnost arcibiskupskou.

Toto rozhodnutí vznítilo však bouři odporu mezi biskupy íránskými. I povstali preláti a biskup pasovský arcibiskup solnohradský a shromáždili se v jediném městě a neuznávající vůli papežskou, protivili se jí.

Zatím v říši Velkomoravské skončena byla vláda Vilémova i vláda Englišalkova a Svatopluk uchvátil moc nad celou zemí. I vešli s ním íránští velmožové církevní v obmyslný styk a potom ve shodě s knížetem a s velikou mocí, jež bývá do času božího trestu dopřávána křivdám, vrhli se na arcibiskupa, který se se svým průvodem vracel na Moravu a právě překročil říšskou hranici.

Tehdy byl Metod jat. Tehdy preláti a biskupové zneváživše potupnými slovy bulu Hadrianovu, kterou arcibiskup přinášel, pohnali jej před soud a soudili arcibiskupa a spílali mu a bili jej do tváře. Biskup pasovský první zasadil mu ránu a kníže Svatopluk, který s vyvýšeného stolce přihlížel soudu, nezadržel jeho pravice.

Po celý čas toho trápení zůstal pak arcibiskup Metod tich. Mlčky vyslechl urážky a kletby, mlčky vyslechl spílání i úštěpky, ale biskupům, kteří jej obviňovali, že barbarským jazykem porušuje Písma a že svaté obřady kazí, odpovídal a snadninko obhájil pravdu.

Byl pak Metod silný, pokud jde o duši. Jeho víra byla nezlomná a strach či bázeň neměly místa v jeho prsou.

Když byl arcibiskup Metod odsouzen, když knížata církevní pronesla svůj soud, učinil biskup pasovský arcipastýře svým zajatcem a odvedl jej do země bavorské. Tam byl Metod tři a půl léta držán v žaláři. Stín podzemí měl zděsit jeho duši, mráz a opět voda stékající po stěnách kobky měly zkrušiti jeho údy, ale duše arcibiskupova s anděly vyznávala pravdu boží, tělo pak nižádné nebralo úhony. Byl živ vírou.

A ve shodě s tím věrným smýšlením stalo se, že na trůn papežský dosedl Jan VIII. a ten papež podle pokynu spravedlnosti se rozpomenul na služebníka pravdy Metoda. I vydal Jan VIII. bulu, která je přeslavná, neboť proti moci a násilí vyvyšuje právo a pravdu. Ta bula otevřela žalář Metodův. Slova pak, která způsobila, že zmučený arcibiskup vyšel ze žaláře, jsou tato:

Bratr náš Metod pravověren jest a apoštolské dílo koná a o rukou jeho jsou od Boha i od apoštolské stolice všechny slovanské země, aby, koho proklne, byl proklet, koho však posvěť, aby posvěcen byl.

Obrácení knížete Svatopluka

Říká se, že zrada je meč broušený na dvou stranách, a jiná průpovídka dodává, že se ten meč kýve sem a tam. Jednou zasahuje toho, kdo byl zrazen, a po druhé zasahuje zrádce. Jednou zasahuje Rastislava a po druhé se vrací k prsům Svatoplukovým. Tu nastává knížeti nesmírné trápení.

Němec Karlman uvedl jej v panství nad celou Moravou a svěřil mu vládu v krajinách, jimž kdysi poroučel Rastislav. Svěřil mu celou tu zrazenou zemi. Pravé kníže, pravý pán říše Velkomoravské ležel oslepen v žaláři a místo něho vládl úděsný dědic. Lid odváděl mu desátky, vojska opakovala jeho jméno, temné a vášnivé naděje nesly jeho

zbroj a bojechtivost mávala jeho mečem. Lid pak uvěřil v slavnou cestu Svatoplukovu a miloval ho.

Ale Karlman hleděl na rostoucí moc nového knížete se strachem a s nenávistí. I svolal jednoho dne rádce a řekl jim:

„Poznávám a vidím, že Svatopluk není naším přítelem. Vidím, že vám i mně upírá čest, poznávám, že jeho jméno mohutní a jméno německé že se umenšuje. To všechno se mi doneslo, to všechno leží před mým zrakem. Nuže, odpovězte, rádcové, a vyjevte mi svá mínění: máme k tomu přihlížet netečně, či lépe se sluší zvednouti válku?“

Rádcové pak – čelo na dlani a loket na meči – přemýšlejí. Přemýšlejí, radí se, mluví mezi sebou. Vposled jeden z nich vstává a prosí Karlmana, aby uvěřil v Svatoplukovu zradu a aby ji ztrestal.

„Vám po vůli a ku prospěchu pokoje,“ odpověděl Karlman, „rozkazuji a dávám nařízení: Nechť je jat! Nechť je uvězněn!“

Když se to stalo, když Svatopluk podoben svému ujci ležel v hlubinách žaláře, a když byl trápen bezmocí a zlými myšlenkami, když ležel na holých kamenech a stenal záštím, přicházela k němu postava utkaná zpola ze sna a zpola z přemýšlení. Ta povětrná postava měla sílu zpodobiti člověka, který byl nepřítomen. Učinila to a před Svatoplukem stanul zrazený Rastislav. Byl bled. Okovy tížily jeho hnáty. Černá krev vytékala z jeho očnice, a když mu byl propůjčen hlas, mluvil bez přestání: Pomstu! Pomstu! Pomstu!

Jindy Svatopluk spatřil ve snách podobu Karlmanovu. Vous markraběte se vlnil smíchem a jeho tváře se nadýmaly. Stál vzpřímen, dlaně spočívaly na loktech a smích chřestil jeho náramky. Tu rozpojily se zuby Svatoplukovy a kníže volal k té vidině: Pomstu! Pomstu! Pomstu!

Zatím vláda nad říší Velkomoravskou byla přikázána Vilému a Englišalkovi, dvěma věrným markrabatům německým. I spravovali cizí pánové zemi Velkomoravskou, ale slovanský lid se nesklonil pod jejich moc a mluvil o Svatoplukovi. Jeho jméno vzrůstalo víc a víc. Jeho jméno šlo od úst k ústům. Vypravovalo se, že je držán ve věži, a jiná pověst pravila, že byl bídně zavražděn.

Lid slyše ty zvěsti vstával a srocoval se. Lid bral se v houfech k hradištím, a jako by postava, která mluvila se Svatoplukem ve vězení, šla širou krajinou, bylo slyšeti volání: Pomstu! Pomstu! Pomstu!

Tehdy zvolili Moravané za svého vůdce Slavomíra z rodu svých knížat.

„Veď nás do bitvy! Buď naším vojvodou!“ pravili k němu.

Když Slavomír váhal, ozval se v zástupu křik pohrůzek a naléhání. I bylo mu vsednouti na kůň. Obklopen oštěpy a s hrotem meče téměř na hrdle kráčel pak Slavomír s moravským lidem od bitvy k bitvě, od srážky k srážce a k vítězství. Moc německých markrabat se hroutila a jejich poslové, umírajíce již únavou, stěží mohli vyřídit Karlmanovi vroucí prosbu, aby nedopustil úplnou zkázu svých bratří a přispěl jim na pomoc.

„Pane,“ řekli poslové zvedající k markraběti lokty, „Vilém a Englišalk se skrývají po lesích, ale sluha tvého vězně vládne krajem. Sluha tvého vězně Svatopluka opevnil se v nedobytném hradě Děvíně a vládne zemi. Rozmetej ten hrad! Připrav porážku Moravanům! Rozmetej hrad, který je nejtvrdší, neboť dokud nebudou svaleny kameny jeho hradeb, dokud neshoří trámy jeho závor, nebude v tom kraji moravském ani pokoje, ani míru.“

Poslové již dávno umkli, dávno se jim dostalo jídla, ale Karlman doposud přemýšlel o tom, co řekli. Přemýšlel, uvažoval o pevnosti Děvína a beznaděj sklíčovala jeho srdce. Co mohl učiniti? Jakým způsobem měl dobýti hradu, který je sama skála, sama příkrost, sama výšina nezasahnutelná. Kladl si sedm otázek, kladl si tři otázky, kladl si otázku jedinou a tu mu odpověděla obmyslnost řkouc: Jdi a vyveď z vězení Svatopluka!

Dal tedy Karlman otevřít kobku a vkročiv do ní pozdravil vězně. Potom jej objal a řekl:

„Znám zevrubně tvé srdce. Bys křivě obviněn. Závistníci tě osočili, ale pravý soud tě shledává bez úhony. Tvůj špatný sluha Slavomír se zmocnil Moravy, která ti patří podle práva i rodu. Vstaň tedy a postav se v čelo vojska, které tě očekává. Až zvítězíš, až se útokem či lstí zmocníš Děvína, bude tvé panství potvrzeno všemi Němci.“

Když Karlman skončil, rozevřel po druhé náruč a jeho ramena obtížená kovovými ozdobami sevřela Svatoplukova bedra.

Bylo poledne, sluneční svit vnikal do kobky a se světlem přicházel svěží vánek.

„Věrnost!“ pravil markrabí.

„Pomstu!“ odpovídal vězeň ve svém srdci.

I zdálo se mu, že objímá vyzáblý krk postavy, která k němu přicházela s tím strašným jménem.

Zdálo se mu, že zrada vytrhla meč z jeho prsou a že se hrot toho meče vrací a že zasáhne srdce Karlmanovo.

Potom zahrnut počtami táhl Svatopluk v čele německých vojsk na Moravu. Lid, který pranic nevěděl o tom, že Svatopluka vede chtivost pomsty, lekal se jeho posláním, zlořečil mu a utíkal před ním. Mužové shromažďovali se v hradištích, stáda prchala do lesů, zálohy stály při cestách a všichni (zbrojenci i lidé bezbranní) lkali nad Svatoplukovou zradou a naříkali řkouce:

„Běda, náš kníže, syn svého lidu, táhne v čele nepřátelských Němců, aby pobořil Děvín, aby ztrestal věrnost našeho doufání, aby odplatil zlým za věci věrnosti a lásky.“

Zatím německé vojsko a Svatopluk šli k Děvínu. Šli dál a dál, šli spěchajíce, šli dlouhými pochody a hrad byl již blízko. Obklíčen dvěma řekami, samo skalisko, sama nezasahnutelná výšina, sama příkrost, tyčil se nad krajem a jenom ptáci a jenom ptáci mohli se vznést k jeho hradbám a jenom ryby mohly připlouvat k patě jeho skály.

Když německé vojsko zhlédlo z dálky ten hrad, jeho krok se krátil a zastavoval. Jeho veselý křik tichl a nebylo slyšeti nic než mlčení a výdech údivu.

Tak Němci v beznaději a zármutku stáli vůkol a rádcové byli zamlklí a nikdo nevěděl, jakými dřevci by měl udeřit do boku skal. V té bezmoci, v té bezradnosti hleděli na Svatopluka. Tu předstoupil před bojovníky prvních řad a pravil:

„Ta skála děvínská nepadne lidskou mocí. Ten děvínský hrad je nezasahnutelný a Karlman i Ludvík a Vilém i Englišalk jej budou marně dobývat. Jsou z cizí země, ale já, kníže moravské, vystoupím sám po strmé cestě a oslovím svůj lid a způsobím, aby vám otevřel brány děvínské. Čekejte na mne v podhradí a křičte, zatím co já s výšiny budu ukazovati na bezpočet vašich vojáků. Křičte s volného prostranství a z lesů, přimějte stáda, aby vydala svůj hlas, tlučte oštěpy a rachoťte štíty, aby jal Moravany strach a aby se poddali mé vůli.“

„Jdi!“ odpověděl Englišalk. A do jeho srdce a do srdce celého vojska německého vstupovala nová naděje.

„Až se budou třásti,“ řekl opět Svatopluk, „až budou přisvědčovati mým slovům, odhodte zbraně na znamení přátelství a míru.“

Nikdo netušil, co Svatopluk spřádá. Nikdo netušil, že postava, s kterou rozmlouval v tichosti svého žaláře, kráčí po jeho boku. Nikdo neslyšel, jak mu našeptává své strašné slovo.

I bral se tedy Svatopluk podle úmluvy sám a bez průvodu vkročil do hradiště. Sám stanul před Slavomírem. Sám stanul před jeho družinou.

Německé vojsko se hemžilo před úpatím skály a křik toho vojska bylo slyšeti až v hradních komorách. Křik toho nesmírného vojska se rozléhal v šíř i dál a vnikal do všech koutů Děvína a nesl se do výše.

Slovanský lid hleděl pak se strachem na Svatopluka. Tísnil se v uličkách mezi kůly a prstem ukazoval na knížete, který přichází v čele cizinců. Někteří smělcí vrhali mu kletby do tváře a jiní stěží mohli zadržeti meč. Místo kolem Svatopluka bylo vždy užší a užší. Zástup jej obklíčoval a bouřil proti němu. Tu kníže Svatopluk vystoupil před klnoucí lid a rozhlédnuv se oslovil Slavomíra:

„Bratře, rozmlouval jsem s postavou a ta postava mi pravila: Pomstu! Pomstu! Pomstu! Ta postava mě přivádí až sem. Vede mě za ruku a klade můj meč k tvým nohám. Vydávám ti tedy život a chci státi s tebou a s Moravany proti nepřátelům. Karlman uvrhl mě do vězení. Vilém a Englišalk se zmocnili mé země, ale ty jsi povstal proti nim. Kdo je můj přítel? Kdo je můj bratr? Kdo je meč mé bezbranné ruky?“

Slyše ta slova objal Slavomír ramena knížete a rozepnuv opasek sám zůstal před ním bez zbroje.

Tehdy pozdravilo shromáždění Svatopluka a jásalo a veselilo se.

Tehdy Svatopluk vystoupil na viditelné místo a dal německému vojsku smluvené znamení, aby odhazovalo kopí a každou zbraň.

Tehdy německé voje činily všechno, co bylo smluveno, a s dychtivostí rozptýlily se po lesích a uléhaly k spánku, neboť dlouhé pochody a strážně zbavovala je síly.

Když se to stalo, když v nepořádku hledali jídlo a když leželi v stínu, vyřítily se voje slovanské z hradních bran. Sněsly se dolů, vpadnou do údolí a nesmírnou mocí udeří na Bavorsy.

Běda jim, běda těm cizincům z daleké země! Vysoko nad hlavou zástupu leskne se meč Svatoplukův. Vítězství je

zvedá. Pomsta dává mu dopadnouti na hlavu markraběte Viléma. I padá Vilém zasažen ranou a po Vilémovi padá Englišalka. Bývali kdysi markrabími a teď tu leží a krev jim vytéká z ran a jejich vojsko a tábor je vydán v plen Svatoplukovi.

Bezpočet Bavorů odvádí kníže do zajetí, bezpočet jich pobil a jenom hrstka chudších se zachraňuje útekem. Jen hrstka chromců se dobelhá do Bavor, jen dva z nich stanou před markrabětem.

Karlman je vyslechl s dlaněmi na tváři.

„Žel,“ pravil, když umlklo to úděsné poselství, „žel, všechny výboje jsou obráceny v niveč a síla německá je ztenčena v maličký útek. Žel, proč jsem Svatopluka nezabil! Nemohl pozvednouti džbáněk a miskou s vodou k ústům, když ležel v mé věži, byl zpola mrtev, byl slabý a nyní vládne.“

Úděsná sláva

Po smrti markrabě Viléma a Englišalka, po ztrátě vojsk Karlmanových a po vítězství u hradu Děvína, upevnila se moc Svatoplukova a jeho panství vzrostlo. Stal se přemocným. Zástupy otroků mýtily lesy v jeho pomezí, zástupy otroků chodily před jeho vojsky a pracovaly na polích a nosily břemena při stavbách sрубů. Bezpočet stád popásalo se v háječkách a nesčetné ovce okusovaly traviny žírných luk a v hradištích se kupilo vzácné zboží. I rostlo bohatství země Svatoplukovy a jeho jméno tak se vyvýšilo, že čeští kmenové, kteří sídlili na severu, hledali přízeň Svatoplukovu a vypravili k němu poselství lásky.

Kníže přijal posly s vlídností a záhy potom se vypravil do Čech, aby pojal za choť Svatožiznu, dceru jednoho z knížat té země.

Když se navracel na Moravu, když se bral uprostřed své družiny s nevěstou, bylo jim jítí úžlabinami a vposled těsnou roklí. I míhal se stín a třpytilo se světlo na zbroji oděnců, i vlály hebké a průsvitné tkaniny za běhu koní a zvonily přezky postroje. Tak lehce ubíhala cesta.

Ale znenadání v horské soutěsce, jež byla tak úzká, že jenom dva koníci mohli kráčet po jejím dně, vyrazilo proti průvodu německé vojsko. Chtivost kořisti vedla je na české pomezí, chtivost kořisti obrátila jejich meč proti družině, která nesla dary tak skvostné, že nikdo nezřel podobných. I vrhli se na knížete. Jejich počet byl pak dvacetkrát větší než počet lidu Svatoplukova. Útočili přímo i s boků i ve směru cesty. Tu Svatopluk uchvátil Svatožiznu a strhnuv ji na svého hřebce, mečem proklestil si cestu. Unikl, zachránil se, ale zanechal tam nádherný lup.

Ztráta a pohanění, jehož zakusil Svatopluk, nemohly zůstat bez odvety. Vypravil tedy kníže bezpočet podjezdů, které kořistily za pomezím íránským a král odpověděl válečnou výpravou. Voje německé střetly se s Moravany v květnu roku 872. Tehdy rozpoutala se velická bitva, tehdy udeřily pluky moravské na vojsko královo a porazily je tak potupně, že mnozí z prchajících knížat íránských byli od žen moravských ze sedel vyhazováni a kyji ubiti.

Zvítěziv uzavřel však Svatopluk přece mír bez slávy. Stalo se to v místě Forchheimě za přítomnosti královny. Tehdy Svatopluk přísáhl věrnost, a aby získal ústupky na poli církevním, zavázal se k ročnímu poplatku.

V ten čas vešla již v známost bula Jana VIII. a zbraně slovanské a vítězství těch zbraní propůjčily slovům papežovým moc i sílu: Tak otevřel se žalář pasovský. Tak vyšel na svobodu Metoděj, tak svatým skutkem papežovým a skutky válečnými uveden jest v úřad arcibiskupa panonského a ustanoven legátem papežským u národů mluvících jazyky slovanskými. A to jest počátek velkého díla, jež na škodu vzdělanosti a zdárného vývoje bylo porušeno se strany kurie římské, neboť papež odvolal povolení sloužiti mši svatou jazykem slovanským.

Když byl zákaz čten, zaradovali se preláti íránští i biskupové, ale Metoděj nemohl mu uvěřit. Nemohl se vzdát konání, k němuž mu pokynulo dobré vnuknutí, nemohl vypleti setbu, kteráž se vlnila milostí a požehnáním, nemohl přehlušiti hlas, který zněje otrásal jeho nitrem. Nemohl neposlechnouti nabádání, jež mu kázalo: jdi a následuj šlépěje rybářů Kristových! Jdi a promlouvej k jednomu každému jazykem, kterýž jest jeho, a řečí, která jest vstřípena v hlubinu jeho duše a v hlubinu jeho bytosti.

V ten čas byla kurie římská mocnější než králové a Svatopluk zřel s dychtivostí k papeži. Bažil po jeho přízni a všechno své konání spravoval tak, aby s pomocí papežovou vymanil říši z vlivu íránského. I opustil kníže biskupa Metoděje a přiklonil se ke kněžím latinským.

Mezi těmi kněžími latinskými byl pak švábský Němec jménem Wiching, který byv v Římě vysvěcen na biskupa nitranského v průvodu Metodově přišel na Moravu. I vmluvil se Wiching v lásku Svatoplukovu a lichotil mu a stále pobýval v jeho blízkosti stroje mu vyražení a kratochvíli. Nikdy nekáral jeho divoké vášně, nikdy mu nečinil

výtky pro bezuzdný život a jeho pousmívání odpovídalo bouřnému smíchu knížete.

Duše Svatoplukova neděsila se pražádné krutosti. Pohřímávaly v ní války a velikost, která jí byla dána, zbavila navždy to přeslavné kníže lítosti a smilování.

Wiching živil divoké smýšlení Svatoplukovo, jež křivdu činilo právem.

Na divých honbách, pod trámovým hodovním síní i tehdy, když vládce pokryt krví vracel se s bojiště, opakoval mu svá licoměrná slova.

Zatím Metoděj řečí, jež bila jako zvon, stavěl před tvář knížete příklady svatých a horlil proti jeho pokleskům.

I stalo se, že Svatopluk znelíbil si arcibiskupa a že naslouchal jen Wichingovi a jeho latinské mši. I stalo se, že kněží franští posílali stížnosti a žaloby k papeži a že Wiching vypověděl poslušnost svému arcibiskupu.

Potom předstoupil Metoděj před knížete a tázal se ho, co učiní a jakou mocí přiměje biskupa, aby jednal podle pravdy a závazků. Svatopluk šhubaje pak opaskem odpověděl:

„Učiním podle vůle papežovy, učiním, aby ke konci přiveden byl spor a vládla jednota.“

Potom zavolal velikým hlasem Wichinga a kázal mu čísti list papežův. I poklonil se biskup a požehnáv se znamením kříže četl: „Ve jménu Boha svatého a s místa Petrova pravím, že prohřešek a blud se skrývá v činění arcibiskupově a pravdu zjevnou že zastávají ti, kdo s kněžími latinskými zajedno jsou.“

Když biskup dočetl, zůstal schýlen a list chřestil mu v pěsti. Tak minula chvíle ticha. Vposled Svatopluk udeřil na meč a v hněvivém chvatu soudil. Přikývl Wichingovi. Položil mu dlaň na rameno a zůstavil bez povšimnutí Metoděje.

I zachvíval se franský kněz štěstím a list v jeho pravici vydával zvuk jako praskající větévky. Biskup svíral jej v pěsti, bál se jej odložit, neboť ten list nebyl dílem papežovým. Psal jej franský jáhen ve Wichingově jizbě.

V těch časech obsáhla pak říše Velkomoravská nesmírné území. Svatopluk vládl Moravě sahající hluboko do Dolních Rakous k Dunaji a vládl Slovensku a Čechům a Srbům k Sále a k Odře. Na východ sahala pak jeho moc až k Pověslí a z končin saských byl mu odváděn poplatek.

Ale ty širé bránice zdály se býti těsnými pro touhu, která vedla Svatopluka vždy k novým výbojům. I vzpínalo se dychtění knížete (jako se vzpínají klisny pod divokým jezdcem) a neslo jej od bitvy k bitvě. Léta Páně 883 a opět roku 884 vpadl do Panonie jako vlk a nesvobodné obyvatelstvo většinou vyvraždil a přední muže té země zohavil, dav jim zutínati ruce a vyrvati jazyky. V té době byl knížetem panonským Arnulf. Když se císař Karel III. doslechl o pohromě, litoval Arnulfa a chtěl mu přispěti vešel v jednání se Svatoplukem. I sjednal mír v lese Vídeňském, nedaleko Tulnu. Tam obklopen jasnými družinami naslouchal Svatopluk slovům císařovým. Pýcha sloužila za stupeň jeho nohou a anděl té pýchy se vznášel nad ním a vítr pocházející z letu andělského hýbal jeho dlouhými vlasy.

Smrt

Přízní Svatoplukovou vzrůstala moc Wichingova a jeho neláskou umenšoval se vliv arcibiskupův. I zůstával Metoděj uprostřed svých žáků a trávil s nimi čas, uče je a přepisuje Písmo. Tehdy obklopovalo arcibiskupa dvě stě podjáhňů a jáhňů. Z jáhňů pak nejproslulejší byl Gorazd, který si vedl po příkladu mistra a měl ducha neohroženého. Toho Gorazda miloval arcibiskup ze všech nejvroucněji a ustanovil jej svým nástupcem. Bylo je pak zhusta vídati, jak se naklánějí nad knihami, jak rozmlouvají a jak zpívajíce jdou pospolu v čele shromáždění, neboť bylo jim konati daleké cesty, aby zvěstovali lásku boží a jméno Ježíšovo. Kolem roku 880 brali se tak severním krajem moravským a tu vyšel jim v ústretu český kníže Bořivoj a žádal si křtu. Byl mu udělen a milost a požehnání skanulo na jeho hlavu i na hlavu jeho ženy, která slula Ludmila.

Když to vše bylo vykonáno, když byl ustanoven nástupce arcibiskupův, když se naplnilo poslání apoštolské a když staroba a smrt se již opovídaly, svolal arcibiskup své věrné učenníky a takto k nim promluvil:

„Znáte, jak mocní jsou kacíři v zlém konání a jak se snaží, aby kalíce slovo a písma napojili bližního svého smrtelnou záhubou. I užívají k tomu dvou věcí: výmluvnosti a přísnosti. Oné na lid příliš prostý, této na muže příliš bázlivé. Doufám však, že duše vaše dobře opatřeny jsou a že řeč výmluvná vás nesvede s cesty. Vidím a uhaduji, že prázdný klam nevezme vás v plen a že nedáte věžím srdcí svých trásti se hrůzou. Neboť slyšeli jste, že není se nám báti těch, kteří vraždí tělo, ale duši nemohou zahubiti.“

Slyšíc to, shromáždění odpovědělo slibem věrnosti a písní. Tu promluvil opět apoštol a řekl:

„Srdcí svých, bratři, ve vši bedlivosti střežte, neboť uprostřed osidel budete kráčet i po mé smrti vejde mezi vás vlk. I protivte se mu a pevně buďte u víře.“

Řka to a rozloučiv se odešel arcibiskup, jehož památka je i blahoslavená i svátá, s hrstkou těch, které nepoutal úřad a kdo jej pro lásku nemohli opustiti, z vlasti moravské.

Zemřel smrtí přirozenou, ale jeho následovníci byli stíháni katy Wichingovými a jiní umírali v žalářích a opět jiní jako psanci vyhnáni jsou z rodné země.

V těch časech přihodilo se, že oslabena byla moc kurie papežské a že legátové její bez cti a poslušenství slyšení byli ve shromáždění knížat světských i knížat církevních. I zřel Svatopluk úpadek Říma a hledal nová přátelství a sjednal úmluvu s vévodou Arnulfem, který byl Němec. Tak spory mezi říší Velkomoravskou a Franky obrátily se v přízeň. Tak se strany Svatoplukovy skoncovány jsou staré boje. Tak nastal mír.

Nikdo pak nebyl šťastnější a nikdo se z té proměny více neradoval než biskup Wiching. Zdálo se mu, že mírnost vévodova pozře bdělost Svatoplukovu, zdálo se mu, že staroba sevřela bojovné srdce knížecí, zdálo se mu, že příslib míru dal mu podřímnouti. Vypravil tedy Wiching posla k vévodovi a ten posel radil k válce.

Tehdy vpadli do krajín dunajských Maďaři, kteří, pokud jde o způsob života i způsob bojování, se podobali Hunům a Avarům. Byli kočovníky, byli divokými jezdci a válka byla jejich nástroj. Vypravuje se, že děs a strašení letělo před útokem jejich jízdy. Pastýřové a ti, kdo vzdělávají zemi, nemohli se jim postavit a vojska spíše než srážku hledala s Maďary mír a vévodové toužili obrátit jejich krok do cizích zemí.

Podobným myšlenkám oddal se i Arnulf. Chtěl učiniti maďarský meč svým mečem a chystaje se (na radu Wichingovu) proti Svatoplukovi vešel ve spolek s těmi divokými jezdci. Potom léta 892 podnikl vévoda zároveň s Maďary útok na Moravu.

Tu bílá pole byla zdupána, tu prst vyletovala pod kopyty koní a obracela se vzhůru, tu shořely osady a divé kmeny asijské i vojsko vévodovo po širých krajích rozsávaly smrt.

Zatím Svatopluk sebral vojsko a blížil se k nepříteli. Vítězství vedlo jeho klisnu. Bylo zřítí, jak kluše po jejím boku a ze všech lidí jediný Wiching snad věřil, že nastává konec slávy velkého knížete. Jediný Wiching zřel ve svých myšlenkách, jak Svatopluk padá s válečného koně: zřel, jak pootvívá pěst, slyšel zazvonění jeho meče o kámen a nesmírné štěstí zaplavilo mu hrud.

Tak čekal, tak plynuly jeho dny.

Když bylo po bitvě, když se vraceli svědkové srážky a když se sám vítěz se svým vojskem blížil k děvínskému hradu, poznával Wiching s třesením a strachem Svatopluka. Jeho kůň kráčel před družinou a ržál. Veliká postava knížete rýsovala se pak proti planoucímu západu a bylo viděti, jak Svatopluk vstává ve třmenech. Potom zvednuv meč vyrazil kníže vítězný výkřik a všechno vojsko křičelo s ním.

A taková byla moc knížete Svatopluka a taková byla i ve stáří síla jeho mysli, že dobyl záhy nového vítězství nad Arnulfem i nad Bulhary, kteří bojovali po boku vévodově. Rozprášil jejich šik, zdrtil jejich vojska a v slávě nesmírné vracel se domů.

Když stanul v podhradí, vyšel mu vstříc průvod. Vyšli mu vstříc všichni jáhnové a kněží, ale biskup Wiching nebyl v jejich středu. Utekl. Nevýčkal návratu Svatoplukova. Prchl k Arnulfovi a kníže zůstavil jeho útěk bez povšimnutí: Pohrdal zradou, která neměla síly, pohrdal mužem, který se skrývá, neboť srdce knížete bylo spojeno s válkami a s bojovnými skutky.

I zůstal Svatopluk sám. Zůstal sám uprostřed svých synů i rádců. Zůstával osamělý a síla držela jej v náručí ještě za hodinky smrti. Tak zemřel bez strachu. Zemřel na loži ovíván křídlem anděla, křídlem posla, který rozsévá nezměrné toužení, chtivost boje a vůli zvítězit. Zemřel obtížen vinami. Zemřel obtížen slávou.

Sotva se rozneslo, že strůjce moci velkomoravské zemřel, povstali proti Svatoplukovu nástupci Mojžírovi II. Čechové a podrobili se Arnulfovi. Tehdy porušena byla jednota a nastaly zmatky. Tehdy se říše Velkomoravská zachvívala, neboť našeptavači a sluhové zkázy přiměli jednoho ze synů Svatoplukových, aby rozmnožil ještě více tíseň a pozvedl vzpouru.

Když se to stalo, udeřila na území Mojžírovo i vojska bavorská a knížeti bylo brániti se na pomezí českém i na pomezí země moravské. Tak ztratil Mojžíř Čechy a s Čechami i krajiny srbské.

V též čas podnikli Maďaři vpád do Němec a král poděšen jejich silou uzavřel s Mojžířem II. mír v Režně. Stanovil

pak ten mír řezenský, že Frankové a kníže v přátelské shodě budou státi proti nájezdům divokých kmenů maďarských.

Za krátkého období míru, které vystřídal války, rozpomenul se kníže na učení Kristovo a vypravil poselství do Říma a žádal papeže, aby v říši Velkomoravské obnovil samostatné zřízení církevní. Papež učinil podle jeho vůle, ale arcibiskup solnohradský a biskupové zvedli se proti moudrosti Jana IX. a reptali. Zášť, kterou nic nepřekoná, kázala jim psáti přemnohé žaloby. Jedna z nich končila pak hrozbou, jež praví: Morava volky nevolky našemu panování podrobena bude.

Když tedy obnoven byl svár v oblasti duší, poznovu se přibližovala i válka i hřímání bitev. Nastával soumrak paměti a smrt. Nastával rok 902, kdy naposledy bylo dáno zbraním Mojžírovým rozhodné vítězství. Odtud pronikali Maďaři vždy hlouběji do říše Velkomoravské. Odtud ztrácí se cesta Mojžírova a pouhý záblesk jeho vítězného meče připomíná rok 904. Dále jen andělé sčítali porážky a trápení a léta říše Velkomoravské.

VZNIK ČESKÉHO STÁTU

Úsvit

Za časů Svatoplukových bydlili v zemi ohraničené Šumavou a lesy krušnohorskými a pásmem sudetským kmenové slovanští. V Poohří dolním a středním bylo sídlo Lučanů, na západ od nich měli příbytek Sedličané, v pozdějším Chebsku seděl kmen hbanský, dále – v končinách severních – žili Děčané, Lemuzi i Litoměřiči a opět dále v kraji boleslavském Pšovane. Prostory severovýchodní byly domovem kmene chorvatského, jím patřil Důdlebům a mezi dvěma vposled řečenými kraji ležela sídliště lidu, který se nazýval Zličané. Ale jádro a sám střed té země byl dán Čechům, kteří vposled vlasti bratrské uvedli v závislost a sjednotili je.

V dobách nejstarších jen zřídkakdy vcházeli kmenové v dobrovolné svazky. Vládla jim knížata a ta knížata bojem i úskoky hleděla rozšířit svou moc a dorážela na sebe a zápolila mezi sebou. Svár je rozdělával a jenom vítězství klestilo cestu z kraje do kraje. Tehdy, bažice po srážkách, táhli pyšní kmenové hvozdem a opět podle proudu, který se nemohl vtěsnat v své lože, táhli k pomezí sídlišť, táhli z pahorkatiny k rovinám, a z nížin k vrškům, z pokraje do středu lesa a z hvozdů nejtemnějších k lukám, kde jezero oblévá širokou vodní cestu. I táhl každý z končiny své v končinu kmene druhého, aby okusil závratí vítězství a panování svého rodu aby vyvýšil.

V ten čas válečný ozývaly se hvozdy třeskem srážek.

V ten čas nelítostný navždy byla vydána vítězům svoboda těch, kdo padli do zajetí, a jezdcové s místa na místo přeháněli stáda otroků. I bylo zřítí muže, ženy a bědné starce poklesávati pod tíhou úrody a zboží, které jim kdysi patřilo, i bylo zřítí, jak padající jdou k hradištím svých pánů. Tam byl jim údělem žal i strádání i bolest a žádné potěšení nepřišlo v počet jejich dnů. Spali v úzkosti, sotva pak započal úsvit, bylo jim hloubiti studně a vzdělávati pustá místa a káceti lesy. Jindy, když kmen opět vstal proti kmeni, přinuceni jsou ti nesvobodní lidé táhnouti do pole a bojovat za své pány. Tak prací otrockou a loupežením vzrostla na jedné straně moc knížat českých a tak na straně druhé zmohutnělo panství rodu Slavníkovců, který vládl Zličanům. Oba řečené rody spravovaly se podle starého zvyku. Vášeň naplňovala jejich srdce, ale učení lásky, které Bořivoj přijal od arcibiskupa Metoděje, nebylo jim neznámé. Někteří přední mužové čeští přijali tehdy již křest a rovněž po urozených rodinách kmenů ostatních aspoň podle jména se šířilo náboženství Ježíšovo. I vyznávali Boha, ale zůstávali pohany, pokud jde o smýšlení i skutek. Tak bez prospěchu slyšána byla slova evangelia a lidé žili, dále se řídíce podle zákona divokosti: kmen zápolil s kmenem, rod s rodem a knížata a synové jednoho otce přeli se spolu o prvenství. Síla byla jejich soudce a meč byl jejich právo.

Odlesk podobných vášní ozařoval pak i čelo knížete Vratislava, který byl synem Bořivojovým a vládl ve středu země, v okrscích, kde přebýval kmen Čechů. Vratislav zvětšil skrze válku zemi a rozmnožil svou moc i Istí, i jednáním přátelským, i svazky příbuzenskými. Když zemřel, zmocnila se knížetství jeho choť Drahomíra. Vládla na místo svého synáčka, který se nazýval Václav.

Václav byl pachole nad jiné silné a sličné. I dochovalo se a psáno jest v náboženských legendách latinských, že jeho duch v jakési předzvěsti věcí budoucích poháněn byl od raného mládí k mírnosti, k lásce a odpouštění. A opět je psáno v knihách jiných, že žil v prostnosti, že se podobal svým bratrům a že – jsa člověkem – živě se radoval z lidských radostí a že nebyl prost poklesků. Jako se přihází, stavěl snad i jemu ďábel do cesty přerůzná pokušení, jako se přihází, byl snad i on zraňován hříchy, jako se přihází, byl snad i on přinucen státi pod znamením své doby a země, ale vypravování, v jehož věrnost přemnozí uvěřili, spatřuje jej kráčet od věku

chlapeckého až po samu smrt mučednickou k bráně svatosti bez uchýlení. Zlatá záplava pověsti jde pak s ním. Prahnutí a touha po míru Páně vznáší se nad jeho kročeji a žádné slovo nemůže obsáhnouti záři, která mu byla propůjčena.

Když byl tedy Václav útlé pachole a když Drahomíra spravovala knížetství české, stalo se, že v Němcích dosedl na trůn Jindřich, toho jména prvý. Ten král slyšel pevností vůle i sebevědomím. Slyšel odvahou, vyznával sílu a chtěl rozšířiti své panství za pravý břeh řeky Labe.

Tehdy však najížděli na zemi německou Maďaři a král musil se svými vojsky stát na hranici, která jest mezi východem a jihem, aby ji bránil. I překážely mu vpády maďarské v konání díla, v něž se uvázal, a porušovaly slávu Jindřichovu. Ale protože jeho vůle k výboji východnímu byla větší než pýcha, vykoupil král ročním poplatkem příměří a všemi svými silami se obrátil v krajiny polabské.

V těch končinách od moře k Labi a dál k Sále a k pohraničním horám pozdějších Čech přebývali mnozí kmenové slovanští. Nejbojovnější z nich a srdce nejvíce statečného byli Lutici a z nich opět větev nejvýbornější, to jest taková, která nikdy z boje neustupovala a svůj mrav opatrně střežila, byli Stodorané.

A stalo se, že žena toho kmene sňatkem spojena jest s Vratislavem, knížetem českým, a že se z ní narodil Václav svaté paměti. Ta žena jest pak Drahomíra. Je kněžna války, je paní bojů. Je ženou obrany a dýchá pomstychtivostí.

Již v prvním létě její vlády Jindřich ukončil pilné přípravy zřídív velikým nákladem a velikou péčí vojsko, jemuž nebylo podobného, pokud jde o pořádek bitevní. Záhy potom, zváživ a přehlédnuv svou sílu, udeřil na západní hranici labskou.

Vojsko překročilo řeku v končinách, kde se proud rozlévá, a v šiku, jemuž čas a opakování propůjčily řád, vpadlo do země slovanské. I bylo záhy zřítí dílo nepřátel. Bylo zřítí hořící osady, bylo zřítí robátka na prsou mrtvých matek, bylo zřítí bezduchá těla pastýřů a lovců a těch, kdo vzdělávali zem a jež zastihla smrt ve chvíli, kdy odhodili proutek pastýřský či radlici. Vedle bezbranných leželi v hromádách mrtví bojovníci, kterým hněv navždy propůjčil posuněk hrůzy či rozmáchnutí k ráně.

Tak byli všichni pobiti, neboť v té válce jen smrt jímala v otroctví.

Když Drahomíra doslechla o vraždění svého lidu, dala bít mečem o meč a přikázala zbrojencům, aby chodili po sídlištích a křičeli k bojovným mužům:

Kněžna vás volá, kněžna rozkazuje zanechat stád i lovu i práce na polích a shromáždit se s kopími i s meči. Vezměte ty, kteříž vám slouží v otročení a v poddanství, vezměte je a všichni nechtě se srazí a všichni nechtě krácejí v plucích, neboť kněžna káže válku. Zvěst a rozkazování Drahomířino doneslo se k rádcům a starším, kteří obklopovali paní, jež dílem Metodovým došla svatého křtu. Ta slula pak Ludmila. A jako byla v srdce Drahomířino vštípena odvaha k válce, tak v duši Ludmilině vzrostlo prý sémě útrpnosti a pevná důvěra v mír. I vypravuje se, že ve věku stáří často dlela na kolenou a že se modlila, aby král v křesťanské milosti shlížel k jejímu rodu.

Tak mluví o Ludmile pověst, ale ti, kdo přihlížejí k přirozenosti tehdejších lidí, spatřují kněžnu jinak: spatřují ji, jak plane vášněmi, a zdá se jim, že pokud jde o prudkost a zášť, byla sestrou Drahomířinou.

Z toho dvojího podání jediná věc je jistá a ta věc jest hněv mezi oběma ženami: Drahomíř nenáviděla Ludmilu a Ludmila jí oplácěla stejnou měrou. Kazila všechny její záměry, stála proti válce s Němci a bylo jí snazší přijmouti vůli Jindřichovu než vítězství Drahomířino.

Rádcové, kteří dleli v českých hradištích a kteří pocházeli z Německa, přiklonili se v tom sporu k Ludmile. Bylo jim vhod, že kněžna nesouhlasí s kněžnou, a rozdmýchávali jejich svár. Když se rozneslo, co Drahomíra zamýšlí, mluvili všude proti tažení válečnému a stavěli se na odpor rozkazům panující kněžny.

Jednou shromáždila Ludmila ty nespokojené cizince a šla s nimi do rady Drahomířiny, aby vespolek přetrásali vojenské přípravy a snažili se je překaziti. Před vládkyní řekl pak prvý kněz:

„Drahomíř se zaplétá do středu válek a osnuje úklad proti králi a kazí dílo, které mu vnukl Pán: neboť jeho křesťanské vojsko se musí srazit s pohany a musí vésti kříž v háječky, kde má Svantovit doposud oltář. Když je tomu tak, co učiníme? K čemu jinému můžeme raditi, než aby umenšila své pošetilé chtění pomoci, a trestu božímu popřála místa.“

Po rádcí prvním mluvil druhý a třetí a každý z nich pravil:

„Necht Drahomíř ustame volat k válce! Necht ztichne! Necht se neozývá hlas pomoci, neboť se nesluší přispěti

pohanům proti meči křesťanského krále.“

Ale Drahomíra neslyšela podobné rady. Zžíral ji hněv. Hnutí nenávisti a touha po pomstě přiložily dlaně k jejím skráním a byla ohlušena. Neslyšela pranic z mírných rad ani z vychvalování krále Jindřicha a prvému knězi, který přišel z Němec, odpovídala rozkazováním.

Tu řekl ten kněz:

„Kněžno, buď pamětliva přísahy, kterou jsi vyřkla, buď pamětliva odřeknutí se toho, co je nečisté a co žije a co dýchá potupným mravem pohanským. Buď pamětliva účastenství jednoty, které tobě i králi bylo dáno při svatém křtu, a rozpomeň se na snášelivou lásku Jindřichovu. Chceš mu odplatiti zlým? Chceš kaziti jeho dílo? Chceš s pohany státi proti křesťanu? Chceš válkou rušit mír, který zachovává v tvých krajích? Chceš jeho mírnost obrátiti v hněv?“

Řka to stál kněz před Drahomírou a slunce svítilo mu do tváře a vrhalo stín, který se lámal na roubené stěně. I bylo zříti jeho vztaženou ruku a dále pruh temnosti, který měl podobu té vztažené ruky a byl jí poslušen a následoval ji.

Když kněz domluvil a když nastalo ticho, pozvedla kněžna svůj hlas a pravila:

„Nechť se nikdy nestane po vůli krále. Nechť všechna hradiště shoří a nechť raději zemru, než bych to připustila.“

A pokračujíc dále žádala si obmýti křivdu, kterou Jindřich zchystal.

Tu vznikl v síni hluk. Kněží latinští reptali, ale v tom reptání bylo slyšeti i hlasy jiné. Bylo slyšeti hlasy souhlasu a utvrzování, neboť ti, kdo vyznávali válku, křičíce vpadli do síně a stanuli za kněžnou.

Potom odpověděl první kněz, že nemůže býti nazýván křesťanem ten, kdo pomáhá pohanům. Řka to za vzrůstajícího hluku odešel. Bral se ke dveřím následován kněžími latinskými i rádci. Bral se ke dveřím, a jak ustupoval, jak se prázdnila síň, vcházeli na opuštěná místa lidé z válečné strany. I bylo slyšeti kletby i vyhrůžná slova a bylo slyšeti třesk mečů.

Z porady vraceli se kněží i rádcové do hradu Ludmilina. Nespěchali, šli zvolna vpřed, uvažující o různosti myslí lidských. Když pak je zastihla noc, spali v chýši jakéhosi starce, který byl dosti bohat, aby jim poskytl lože i otroky k posloužení. Ráno, rozloučivše se se starcem, nasedli na kůň a vykonali zbytek cesty. Byli již pod hradištěm, brali se lesíky, a protože cesta stoupala, šli jejich koně krokem. Když jezdcové dorazili k místu, kde se zatáčela cesta, vykřikl muž, který jel v čele průvodu, a strhnuv koně uskočil s ním do mlází. Tu zřel jeden z kněží, jak ukazuje taseným mečem v houštinu, a slyšel jej volati, aby obrátili svá zvířata a prchli. I chtěli to učiniti, ale na cestě za jejich zády stála řada mužů a se stran se ozýval hluk a hloučky ozbrojené kopími i luky i palicemi i kyji draly se houštinou. Tak kněžím nebylo již možno prchnouti, tak padli do zajetí.

A toho rána, když byl čas k modlitbám, když jáhen čekal a kněžna nepřicházela, vkročil kdosi do síně vdoví, aby se otázel, proč se Ludmila opoždí a proč váhá rozmlouvati s Bohem. I šel ten člověk a spatřil, že závora nezapadá a že vítr pohybuje dveřmi světnice. Z té malé příčiny jal ho strach a s dlaní na srdci zavolal kněžnino jméno.

Jen ticho znělo mu v odpověď.

Po chvíli člověk vešel a rozhlédnuv se spatřil bezduché tělo ležeti uprostřed světnice. Rouška zakrývala tvář a rozhozené ruce svíraly cípek závoje. Tu bědný posel poznal Ludmilu. Poznal, že byla zardoušena, a jal se křičeti strašné jméno vraždy.

I dochovala se víra, že smrt kněžnina je dílem rádců Drahomířiných, a mnoho jest těch, kdo vyznávají, že sama pokynula vrahům. Mnoho jest těch, kdo obviňují kněžnu, jejíž duše sloužila boji a pomstě, a mnoho jest těch, kdo blahoslaví kněžnu druhou, neboť její smrt byla smrt mučednická.

Když tedy Ludmila zemřela a když byli zapuzeni její rádcové, vzmohla se strana válečná a Drahomíra chystala se v boj.

V těch neklidných dobách povstal však proti Čechům kníže zlický. Byl spřízněn s bavorským vévodou, který slul Arnulf, a jeho síla (pokud jde o velikost země i pokud jde o počet poddaného lidu) nebyla o mnoho menší než síla Drahomířina. Když se tedy kníže zlický chystal k válce, vyslal posly, aby žádali Arnulfa o pomoc. Vévoda pamětliv pak svazku příbuzenského a chtěje přispěti králi Jindřichu i Zličanům, vypravil veliké vojsko a vtrhl s ním do Čech. Tu se rozpoutala válka. Tu strašní zbrojenci Drahomířini dobyli vítězství.

Ale stalo se, že mnoho lidu padlo při srážkách a že mnoho zboží bylo zmrháno. Dále pak léto neúrodné vystřídalo

léta úrodná a nastal hlad. Tehdy ženy a po nich mužové počali toužiti po míru a s důvěřivostí hleděli k Václavu, který překročiv věk jinošský zvolna se blížil k vládě. I byla mu odevzdána v pravé období, jak určoval zvyk a stará úmluva.

Svaté kníže

Václavův duch mohutněl den ke dni; když se pak mladé kníže ujalo vlády, byla jeho mysl tak veliká, že se jí kdekdo podivoval. Vedle moudrosti slyšel Václav i krásou tváře i silou a v míře přehojné propůjčena mu byla milost, která jímá lidská srdce. Kníže býval často vesel a tu se s ním každý radoval. Když ho však přepadlo truchlení, stávalo se, že lidé v jeho blízkosti zmlkli a že se jich dotkl týž cit. Tak vzbuzoval Václav účastenství a tak vzbuzoval lásku. Byl všemi milován a láska měla stan v jeho srdci. Nelze však uvěřit, že ta láska připomínala něžné pacholátko nebo ženu bez přestání plačící, nikterak! Byla plna vášnivosti a její prudkost podobala se síle Václavova bratra, který se jmenoval Boleslav. Byli to synové téže matky. A jako lze z jednoho kmene zrobiti šíp i ramena kříže, tak z podstaty společné učiněna jest rozdílná mysl obou bratrů. Prvý z celého srdce důvěřoval v pokoj a druhý se stejnou dychtivostí spoléhal na meč. Neshodovali se, ale zůstávali spojeni, zůstávali blízounko sebe i tehdy, když je dělil rozličný záměr.

Podle knížecí vůle nastala hned na počátku Václavova panování v českých krajinách doba míru. I otupena byla kopí a otupeny byly meče, neboť v pokoji a důvěřování měl plynouti čas. Kníže si přál, aby lidé bez strašení vykonávali polní práci i práci při stavbách obydlí i chrámu. Rozkázal jim dbáti jen o chléb a spásu duše. Aby pak napravil křivdy a krutá nařízení své matky Drahomíry, aby umenšil vinu její a břímě jejích hříchů, povolal nazpět kněze bavorské rádce Ludmiliny, kteříž kdysi prodlévali na hradě tetínském. Vrátil jim všechny statky a všechna benefícia a žádal je za prominutí. V každý vhodný čas modlil se pak s nimi za zdar své země a slovy nejvroucnějšími prosil Pána, aby odvrátil srdce Drahomířino od válek a dal mu přikloniti se k lásce.

Tehdy se navrátil kněz, který kdysi rozmlouval s Ludmilou. Tehdy se navrátili i kněží ostatní. Málokdo z nich vyznal se v písmu, ale na znamení lásky přinášeli Václavu knihy lesknoucí se zlatem i barvami. Kníže je přijímal, ale nedával jim přednost před čtením staroslovanským.

Když uplynul nějaký čas, rozkázal vladař (na radu kněžskou) vyzvednouti tělo umučené kněžny Ludmily. Přál si, aby ve slávě a cti bylo pohřbeno na pražském hradě.

Ale do lidských srdcí je vdmychnuta touha opláceti ránu ranou. Z té příčiny se stalo, že všichni, kdo s hrůzou hleděli na počínání vojsk Jindřichových, a všichni, kdo věřili v právo obrany a meče, se shlukli před pražským hradem a čekali na pohřební průvod. Když kráčel mimo ně, stáli ti vyznavači bojování mlčky a stáli, když průvod poklekal, a mlčeli, když zazněl zpěv.

I bylo slyšeti z řad kněží blahoslavící hlas a bylo slyšeti, jak zástup zbožných odpovídá kněžím. Bylo slyšeti hukot jména umučené kněžny, ale ti, kdo vzývali spravedlnost lidskou, a ti, kteří nad odpuštění vyvýšili pomstu, křičeli jméno Drahomířino. Byli rozhněvani a měli za to, že průvod a sláva Ludmilina klně těm, kdo stojí s Drahomírou. Měli za to, že kněží němečtí s blahoslavenstvím směšují svou při, a bili na meč a tím silněji volali jméno bojovné kněžny.

Václav slyšel bouři s lítostí. Kráčel v průvodu s rukama sepjatýma, bez meče a prostovlasý. Tak šel, tak s pozdvíženou myslí se bral v průvodu, a když volání pomsty udeřilo jej v sluch, zatemnila se jeho tvář hořem. I zželelo se mu výskajícího zástupu, i zželelo se mu marné práce kněží i marnosti své lásky. Byl smuten a v jeho zastíněném srdci s bolestí se rodila myšlenka, aby potrestal ty bloudící hlavy a ranami vštípil jim pokoru.

Když průvod došel, když uloženo bylo tělo kněžny Ludmily do hrobu a když volající zástupy byly rozptýleny, shromáždili se rádcové kolem knížete a první z nich řekl:

„Pane, viděli jsme zármutek a hněv v jiskření tvého oka. Poznáváme, že uplynuly lhůty, které jsi vyměřil shovívavosti, a jasno je nám, že (třeba jsi byl proto sklíčen) potrestáš vinníky. Bouří se proti svatosti, bouří se proti obřadům a znesvěcují památku mučednice. Jejich divokost otrásá tvým dílem, jejich zášť zvrtné mír tvůj i mír Jindřichův a (kdybys otálel s trestem) nic jiného nemůžeme očekávat, než že meč bude bít tvůj lid. Potom sídliště pokoje a hrádky míru budou ztroskotány. Potom nastane čas zkázy. – Nuže, braň se, kníže! Jest zajisté psáno, že láska je shovívavá a že je samo milosrdenství a samo odpuštění, ale aby ta láska vládla, sluší se učiniti její pravici těžkou. Nechť tedy trestá, nechť srovnává cesty lidské, nechť soudí skutek, který se stal!“

Václavovo srdce bylo naplněno hněvem, ale kníže neodpovídal. Po chvíli ticha vzal s podstavce knihu a hledal v ní místo poznamenané a dal je čísti. Bylo pak to místo nejvhodnější pro okamžik, který právě míjel, neboť jeho slova mluvila o nepřátelích a slitování.

Když dozněl hlas jáhnův a když uplynula nová chvíle, vznikl venku hluk a dva mladiství kněží přivedli do síně, v níž byla shromážděna rada, člověka zedraného a krvácejícího. Ten muž byl pak Němec, kterému učiněno jest zástupem násilí a křivda. Zасhlá krev pečetila jeho rány, krev vytékala z jeho ran, a sotva promluvil, bylo mu umlknouti pro slabost a smrtelnou mdlobu. Nemohl říci než jméno Drahomířino a vysloviv je zemřel.

Ten zabitý člověk byl muž vznešený a spravedlivý. Přátelství pojilo jej s těmi, kdo stáli v radě knížecí, přátelství pojilo jej s Václavem, a dříve než přišel do Čech, král s ním rozmlouval. Když zemřel, když byl zavražděn, rozmohl se tedy mezi kněžími nárek a lkání. V tom pláči bylo pak slyšeti hlasy obviňující Drahomíru.

Kníže Václav je znamenal mlčky, kníže zachovával doposud mlčení a modlil se, neboť modlitba byla jeho štít.

Když však klečel, když trval v myšlenkách, pocítil znenadání, že se v jeho hrudi pohnula nesmírná síla a že prudkost, kterou tak dlouho přemáhal, jej pozvedá. I vstal a řekl, aby zbrojencům odpovídali zbrojenci a meči meč. Dále rozkázal, aby všichni z protivné strany byli zjímáni.

Tehdy zaradovali se rádcové Václavovi a chválili Boha, že pokynul knížeti k trestání. Tehdy rozpoutaly se boje mezi těmi, kteří stáli při knížeti, a mezi těmi, kdo byli oddáni Drahomíře. Tehdy padlo přemnoho lidí. Tehdy ukřutenství zastřelo lásku a tím stínem pronikala jen lítost Václavova. Byl zraňován ranami, které rozdíl, ale s prudkostí vedl tu válku.

Když byla skončena, když Václav dosáhl vítězství, byli zjímáni všichni, kdo z nepřátel přežili srážky.

I byla jata i Drahomíra, matka Václavova. Tu kníže odhodiv meč a přioděv se pokorností synovskou odvedl ji na svůj hrad a dlouho s ní rozmlouval. A nic se nepodobá více pravdě, a nic není snazšího věřiti, než že ji prosil a naléhal a že lomil před ní rukama a že pro lásku boží poznovu žádal, aby se zřekla záští a důvěřovala v moudrost, která posílá své sluhy k pohanským národům, aby je buď slovem, buď silou přivedli v obcování lásky.

Ale domluva, ani prosby, ani svaté příklady nezměnily srdce Drahomířino. Zůstala kněžnou války. Zůstala kněžnou, která prahne po pomstách, a klnula Jindřichovi.

I viděl Václav, že nevyzpytatelná moudrost odepřela matce poznání podobné jeho víře, a viděl, že není v moci jazyka, ani v moci srdce, aby odhaleno bylo světlo, které sám Bůh jí zastřel. Proto rozkázal, aby opustila kraje, v nichž vládla, a neprotivil se, když Drahomíra chtěla odejít do hradu, který se nazýval Braniboř a ležel v zemi stodoránské. To místo bylo místem jejího narození a místem její touhy. Když v končiny polabské poznovu přicházela válka, bylo kněžně dvojnásob po nich prahnouti. Spěchala tedy a Václav pokynul, aby vojska Drahomíře nebránila. Nikdo neměl jí zkřížiti cestu, nechť by šla i ke kmenům pohanským a k nepřátelům. Tak zněla knížecí vůle. Dále pak Václav rozkázal, aby proti obyčejí válečnému nebyli utraceni ti, kdo jednali ve shodě s Drahomírou a kdo se řídili jejími záměry. Měli odejít, měli následovati svou paní a všichni vyvázli životem a všem byla zachována ta svoboda.

V ten čas uzrával právě úmysl Jindřichův, v ten čas shromažďovala se již jeho vojska u brodů labských a podle mělčin, které může překročiti pěšák opírající se o své kopí, i kůň. Dále v zátočinách, kde voda líně postává, kácelo tehdy královské vojsko les. Jedni valili poražené kmeny k nízkému břehu, druhí je vrhali v proud a opět jiní svazovali kmen ke kmeni a robili prám a dobrá plavidla.

Když byli hotovi s prací, překročilo vojsko řeku a vtrhlo do území Bodrců a Ratarů. I zvedl se v nesmírné řadě prach za tím vojskem. Na lukách, jimiž král táhl, zůstávala prst na místě trávy, a kvítí a lesíky ustupovaly před ním a žitniště mizela pod jeho nohou. Tak Jindřich kráčel, tak bralo se vpřed jeho vojsko, tak letělo v útoku rovinatým krajem, tak letělo loukou a poli na všechny strany otevřenými. Nikdo nemohl zastaviti tu sílu, nikdo se jí nemohl opřít, nikdo se nemohl s nadějí postaviti králi na odpor, ale pastýři bodrčtí a ti, kdo byli živi vzděláváním země, ti všichni tak zhola neznali umění válek, ti všichni, jejichž zbraní byl kyj a hůl pastýřská, ti všichni se srazili v hloučky a bránili se do posledních sil. Žádný z nich nebyl zabit na útěku, žádný z nich necouval, žádný z nich neotevřel pěst. Byli pobíjeni. Zkáza a zmar kráčely jejich zemí, ale duch obrany se neumenšoval. Mohutněl, letěl v šíř i dál a jeho vanutí zasáhlo opět Čechy.

Drahomíra dlela se svými rádci v Bramboři. Byla vzdálená, nikdo neslyšel její volání k válce, ale hlas podobný hlasu kněžninu sám od sebe se počínal a zněl po celé zemi. Ozývala se jím sídliště i hrady a oráč kráčeje po své práci býval jím zasažen. Stalo se pak, že v Čechách jen málo lidí rozumělo svatosti knížete Václava. Odvraceli se od něho a poprávali sluchu knížeti druhorozenému, neboť ten slyšel bojechtivostí a pravil se býti nepřítelem krále Jindřicha.

Když Jindřich skončil vraždění Bodrců a Ratarů a když je zbíl, šlo jeho vojsko dále na východ. Kráčelo pláněmi a po nízkých pahorcích, ale bylo mu stále zápasiti a šrůtky a stínání zdržovaly krok vojska. Tak mimo nadání a proti

lidské víře se bránili ti kmenové slovanští, že král po celý čas léta musil bojovat. Když vojska došla do končin země stodoránské, udeřil již mráz. Tu spěchal král k Braniboři, spěchal ku hradu, aby se kryl a dal odpočinouti lidem, kteří zemdleli a stěží drželi meč v ozáblých rukách.

Konečně došli k hradišti, konečně zhlédli jeho val. Nebyl ani příliš veliký ani příliš pevný, a tu se jim zdálo, že téhož dne budou jeho pámy. I rozveselili se a naděje vracela jim sílu. Potom udeřili celou svou mocí na hrad. Ale štěstí jim nepřálo. Ti, kteří již vystupovali na výšinu hradeb, svaleni jsou a s údy zlámanými leželi v závěji. Sníh černal jejich krví a ledová pláň proměnila se v pole smrti. Ještě po dlouhé týdny klonilo se vítězství na stranu obránců, ale mráz. ta psice líhající s chudasy, mráz a strašné vanutí větrů, zima, mráz a sníh postavily se vposled proti Stodoranům. Mrzli, nemohli udržeti ani meč, ani palici, ani kopí. I bylo zřítí bělostnou barvu na konečcích jejich prstů, i bylo zřítí, jak strážím padá z ruky luk, i bylo zřítí, jak strašná únava níží jejich hlavy. Mrzli. Ztuhnutí vedlo je k spánku a spánek k smrti.

Za té třeskuté zimy zahynulo bezpočet slovanského lidu, ale velmi prořídly i řady královy. Vypravuje se, že jeho vojsko bažilo tehdy po smrti a že se bálo živu býti, neboť přenesmírná útrapa zdála se jim horší než smrt. Z té věci posla prý divokost obléhání. Snad mráz rozběšňoval vojsko k útoku, neboť vlna za vlnou šla k hradišti a tak bila do brány a tak bila do valů, že proti jeho vztekům sama lítice je holým kuřátkem.

Od počátku obléhání poráželo vojsko královo stromy; svázelo je, stavělo hranice a mohlo se aspoň tu a tam zhřívati při plamenech. Ale v Braniboři, v hradu stodoránském, neměli zásob a záhy pálili věci nejpotřebnější. Zima je zmáhala. Plynuly jim strašné dny a blížilo se období hladu, s nímž lidé marně vedou války. Tak se nakláněl čas Bramboře k svému konci.

Když pohubil obránce mráz a úděsné hladovění, došlo k útoku poslednímu. I ztekli vojáci němečtí hrad Braniboř. Rozbili bránu, slezli val, ale vítězice padali na všech stranách. Ten, kdo rozrazil bránu, nepřekročil její práh, ten, kdo se první zachytil hradeb, byl vržen dolů a teprve vlně deváté a vlně desáté bylo popřáno projítí mezi mrtvolami. Nikdo ze Stodoranů neušel živ, nikdo nebyl souzen a všichni padli. Všichni leželi s boky probodenými a nikdo neunikl, leč hrstka jezdců a s nimi Drahomíra.

Když se královo vojsko opět zotavilo, když ustaly mrazy a když se obnovil vojenský pořádek, táhl král územím dnešního Saska, kde bydlil kmen Glomačů, a veda válku stejně nelítostnou a pleně, došel k hradu, který slul Jahna. I oblehl jej a ležel před ním, až čas poskytl mu vítězství. Potom popustil král uzdu svým pomocníkům a dal jim v plen tu zemi.

Když minul čas a když se vojska opět stáhla na českém pomezí, zůstala země Glomačů tichá a pustá. Nadarmo vzházel tam den. Marně vracelo se jaro.

Lid, knížata a všichni, kdo měli dosti sil, aby se zachránili před mečem Jindřichovým, utíkali se v té době zkázy do Čech. Přicházeli v stavu nejbídnějším. Někteří měli uťatou pravici a jiní zohavenou tvář. Opět jiní byli oslepeni a šli tápající. Prvého vedly děti, druhý zkoušel nerovnost půdy koncem hole a třetí byl zůstaven bez pomoci. I zželelo se lidu českému těch zbitých bratří a klnul Jindřichovi a reptal proti svatosti svého knížete. Žádal pomstu. Žádal odvetu. Žádal, aby druhorozené kníže vedlo jej do bitvy. Tak poznovu vzešlo v obyčej volati jméno Boleslavovo.

Zatím Václav dnem i nocí ležel na modlitbách a třísně prachem své čelo prosil Pána Ježíše Krista, aby mu ukázal cestu a skytl mu poučení o tom, co je třeba konati. Kníže se modlil a vpeřen ve vášnivou svatost čekal nějaké vnuknutí. Když nepřicházelo, rozhlédl se v myšlenkách po válečných polích a tu spatřil, že dílo smrti je málem dokonáno. Zřel sílu Jindřichovu, zřel svatý kříž nad jeho vojskem a věřil, že za cenu prolité krve vzejde mír a poznání Boha. Věřil, že s poznáním vzejde štěstí a věčná blaženost. I nekladl si již pražádnou otázku. Pochybnosti jím nezachvívaly. Svatost vdechla mu jistotu, že lépe učiní, když nesáhne k meči a přejde krutost přílišnou a oslaví vítězství pravého náboženství.

Prodchnut tou vírou a prodchnut důvěřivostí šel Václav v ústřety králi. Když se pak německé vojsko blížilo k pražskému hradu a když se kníže setkal s Jindřichem, poklonil se mu, uznáváje jeho moc. Král odpověděl úklonou stejně hlubokou. Tak se přivítali a tak rozmlouvali jako přátelé a jako spojenci.

Jindřich naslouchaje řeči českého knížete nemohl se zhostiti okouzlení. Zdálo se mu, že poznává jakýsi nebývalý a zvláštní rys v té tváři, spanilejší než sama sličnost. Zdálo se mu, že jakási nepostižitelná moc hýbe pažemi Václavovými, a uhadoval, že jsou silnější než paže bojovníkovy. A dále znamenal král, že Václavovi propůjčena je schopnost lehounce poznávati věci skryté a že s bezpečím mluví o tom, co neviděl a neznal. I zdálo se králi, že Václav nahlíží do lidských srdcí a že zná rub i líc skutků.

Přemýšleje o svatosti veliké a zvláštní duše Václavovy setrval král v zadumání. Procitnuv z myšlenek žádal si poznovu jeho přátelství a na znamení, že sám k nikomu nechová citu vroucnějšího, rozkázal, aby jeho kněží vydali knížeti ostatky svatého Víta. Byl pak svatý Vít největším světcem kmene saského a největším jeho ochráncem. Václav přijal ten převeliký dar s úctou a poděkoval králi, řka, že ochránce Sasů bude nadále stříci i přátelství mezi Čechy a Němci.

Když tedy upevněn byl svazek s Jindřichem, zdálo se, že v Čechách potrvá mír po dlouhá léta. Zdálo se, že knížetství české zůstane v poddanosti, ale lidé, kteří přišli z krajů polabských, vyznavači pomsty a ti, kdo byli na straně Drahomířině, neustávali ve své práci a chodíce po hradištích říkali, že lépe jest v mukách zahynouti než žít bez odvety. Podobnou víru sdílel Boleslav. I ukazovala nespokojená knížata na tohoto druhorozeného syna a učinila jej hlavou strany válečné. Stal se vladařem pomsty a volání jeho jména opět se ozývalo ze všech končin země.

Tehdy nadcházel rok 929, tehdy pokoření Slované polabští se vzchopili k novému odporu, tehdy Rataři z kmene lutického vtrhli na hlavní hrad německý a dobyvše ho, rozvalili jeho hradby a stínali na jeho nádvořích.

Tehdy Drahomíra, ta paní chtivá odvety, stanula před českým knížetem a pravila mu:

„Byl ti dán meč, Václave. Co tedy učiníš s tímto mečem? Co učiníš v té rozhodné chvíli, kdy bratrská knížata bijí krále, který jest uchvatitel a zhoubce a otrokář? Co učiníš? Chceš otálet? Vsedni již na hřebečka a ten hřebec ať letí, jako létá hněv a bouře!“

Řkouc to zalomila Drahomíra rukama, a když kníže mlčel, velikým hlasem odpovídala jeho mlčení.

Podobalo se pak, že jakýsi anděl drží v ruce váhy. Na jedné misce vah byla víra Václavova v mír a na druhé misce touha po pomstě. I klesala miska druhá a anděl odvrátiv tvář nezastavil té klesající misky.

Tak rozhodnuto bylo o věcech, které se měly státi. Česká knížata se rozestoupila. Jedni přiklonili se ke straně míru, druzí ke straně válečné a meč a nepřátelství položeno jest mezi ně.

Když potom Jindřich v bojích s polabskými Slovary dobyl hradu, který slul Lončina, a když skončiv stíuání zajatců chystal se odejít do Čech (aby utvrdil panství Václavovo a potrestal ty, kteří chtěli válku s Němci), přiblížil se čas Boleslavův. Duhorozený kníže měl jednati. Měl zachrániti všechny ty, kdo rozdmýchávali hněv proti Jindřichovi. I zavolal muže oddané válce a řekl jim:

„Zabte Václava! Udeřte co nejsilněji a čepelí nejpoctivější do jeho prsou, aby přítel králův zemřel a nežil!“

Vypravuje se, že kníže Václav zvěděl o úkladu a že byl varován. Nicméně s veselou myslí přijal pozvání Boleslavovo. Šel na jeho hrad a jedl na jeho hostině. Když v radovánkách minula noc, přistoupil k Václavu jakýsi stařec a opět mu řekl:

„Vrahové čekají, kníže, aby tě zabili.“

„Důvěřuji se v pokoj a mír,“ odpověděl prý Václav a pohroužen v zář víry a usmívání kráčel na jitřní mši.

V zápisech pak se uchovala zmínka, která praví, že rána vražednickova zastihla knížete na stupních kostelních. A dále se v té zmínce dodává, že se Václav padaje přidržel dveřního kruhu. Zemřel dotknuv se země jen koleny. Tak klečící, sražen a přece pozvednut, žije doposud v písních a slavných pověstech.

Kostel

Věci, které vešly v obecnou známost, nevzbuzují touhu. Lidé chodí mimo ně bez povšimnutí a nikdo se nestará ani o jejich velikost, ani o jejich krásu. Nikdo o ně nedbá, ale ve chvíli, kdy nějaký novotář počne ty věci všední rušit, rozděluje se obec a jedna její část stojí proti části druhé. Prvá poznovu poznává dobré výhody mravů starších, druhá je zatracuje a tak vzniká vláda či zápas.

Když tedy přicházelo do Čech křesťanství a když se kníže Václav s takovou rozhodností k němu přiklonil, obnovila se i láska k obyčejům zděděným. Potom ožil mrav a vzkvetlo vše, co odlišuje lid slovanský od lidu západního. Svatý kníže věřil, že jeho země může prospívat jen tehdy, učiní-li se podobnou zemím Jindřichovým, a z té příčiny vešel s ním v úvazek a smlouvu, ale konaje dílo proměny, jitril i smýšlení staré a dal mu vzplanouti nebývalou silou. To, co pohltila minulost, a to, co leželo na cestě času, stětlo se tedy za panování Václavova a stejnou měrou poznamenává jeho praporec. Ty dva proudy se srazily. Prostoupily se a nelze již rozeznati jeden od druhého, neboť příčina se splétá s následkem a následek s novými příčinami tak, že součet skládá záměr převyšující chtění člověka jediného.

A stalo se, že ten veliký a těžko postižitelný záměr vdmychl ve Václavovu duši zároveň s touhou po věcech nových i lásku k těm, kteří jim bránili. Miloval Drahomíru, miloval Boleslava, v hodině smrti důvěřoval svým vrahům, a když mluvil s kněžími latinskými a když naslouchal jejich stížnostem či nářkům, stávalo se prý nezřídka, že nemohl s nimi souhlasit, a že dával zapravdu svým nepřátelům.

Jednou, právě za času, kdy Čechy byly uvedeny v poplatnost a kdy král Jindřich dlel na hradě pražském, přihodilo se, že lidé strany Boleslavovy se srazili v lesích (které se střely kolem hradiště) s oddílem královým. Němců bylo jen máličko. Šli jako se chodívá v zemi spojenců. Šli, trhajíce lístky se stromů a žmolili je v prstech, vypravujíce si kratochvilné příběhy. Meče bily je do lýtek, houština ohýbala jim peří na čapkách a dobrý rozmar je vedl hloub a hlouběji do vnitra hvozdu. Konečně stočila se cesta k mýtině a tam na volném prostranství se popásala klisnička. Byla osedlána. Přehozené třmeny cinkaly na jezdeckém oblouku a uzda visela jí z huby. I připadlo vojákům, že snad klisnička zbloudila, a chtěli jí ukázat cestu do své ohrady. Šli tedy blíže, a jak byli rozběhnuti, jeden z nich uchopil ji za uzdu, druhý za podpětku a třetí za copánek hřívky.

Mezi vojáky byl pak jakýsi starý člověk, který před mnoha léty ve svazku otrockém pracoval při stavbách. Když udeřili na jeho zemi nájezdníci, vytrhl se ten člověk ze svazku otrockého a spasiv se útekem žil po vojenských táborech. Byl tam přijímán, byl trpěn pro svou obratnost a kdekdo mu ukládal práci. Podle řečeného zvyku měl tedy klisničku odvést bývalý otrok. Měl ji odvést, měl s ní pospíšet do bezpečí, neboť vojáci se přeli, komu bude koník náležet, a příliš trhali jeho uzdu. Hádali se, pleskali hnědku po kýtách, ale přitom jim neušlo, že řemení i sedlo i jeho ozdoby jsou urobeny po způsobu východním. I řekl jeden z vojáků:

„Ta klisna patří nějakému divousovi z lesa a její pán dozajista není pokřtěn; je to snad tedy hřích, když ji posmejčíme?“

To je prvá část příběhu. Druhá pak vypravuje o věcech méně přívětivých.

Když totiž byli vojáci zabráněni do své hry a když se smáli, vrážejíce si ramenem do ramene, ozvalo se z lesa houkání. Než se otočili, než našli meč, vyřít se z houštiny lid Boleslavův a bez pozdravení a také bez lítosti jal se útočit na tu malou hrstku vojáků. Za chvíli byli všichni porubáni. Za chvíli rozloučili se s tím krásným světem. Ale jeden člověk se přece zachránil. Byl to řečený stařeček, vyhoupl se do sedla a ujel na klisničce. Povětrí uchvátilo mu čapku. Větve mu zedraly tvář a všechny nitky jeho pláště zůstaly kdesi v trní. Nicméně dojel; štěstí ho provázelo. Když se jeho křik ozval před branou pražského hradu, kráček Václav v průvodu latinských kněží nádvořím. Slyše nářek tak úpěnlivý, kníže se zastavil a pokynul, aby ten žalostivý člověk před ním předstoupil. Stařec byl tedy vpuštěn. Když sesedl, když se poklonil, jal se mluvit a řekl, co se mu přihodilo, jakou smrtí sešli jeho přátelé a kdo je zabil. Mluvil německy, ale kníže, který mimo mateřštinu znal starý jazyk slovanský a dále latinu i řečtinu, mu nerozuměl. Je tedy snadné uhádnouti, že kněží tlumočili příběh a že jej učinili dvakrát děsnějším, než byl. Lítost je rozplameňovala, hněv je jitřil. Bili se v prsa a rýsující veliký kříž před svými ústy žádali knížete, aby rozptýlil lid Boleslavův a sama knížete aby zabil či uvrhl do vězení.

„Zvedá se proti prvorozenému bratru,“ pravili, „rve vojsko královo, slouží pohanským bohům a jenom obyčej východní si pochvaluje.“

Václav odpověděl kněžím mírně a poznáv podle uzdění, že kůň vsutku patřil jezdcům Boleslavovým, ustanovil nazítří soud. Potom vypravil posla k druhorozenému bratru a s pozdravením mu vzkázal přání, aby jej navštívil.

Na druhý den zastihli kněží Václava, kterak rozmlouvá s Boleslavem. Kníže zřel knížeti do tváře a láskyplná řeč jim plynula se rtů.

Když jejich rozmluva skončila, pokynuli bratři kněžím a bok po boku a kroky stejně dlouhými prošli hradem, až stanuli v jizbě, která byla posvěcena. Tam naslouchával Václav latinské mši svaté, tam četl písmo, tam přicházel, aby se modlil. I viděli kněží, že Václav opět kráčí k místu oddělenému, a hotovili se následovati ho a obléknouti roucho bohoslužebná. Hotovili se sloužit mši, neboť byl obyčej Václavův prositi před úradkem Boha o dar moudrosti a osvětlení.

Již tedy kněží vykročili, již vztahovali paži po odění, ale Václav obrátiv se kázal, aby setrvali na svých místech. Potom on i Boleslav vkročili do síně přilehlé.

Za chvíli, jež byla právě tak dlouhá, aby měl člověk pokdy odít se v slavnostní roucho a připravit svou duši k obřadu, vrátil se Václav v průvodu dvou jáhnů východních a druhorozeného knížete. Pokleknuv a znovu povstav vznesl k svým očím knihu staroslovanskou a jal se čísti nebývalou mši. I bylo slyšeti hlas vroucný a znějící. Bylo slyšeti hlasy jáhnů a hlas Boleslavův, které odpovídaly hlasu prvému a proplétaly se s ním.

V té chvíli přemýšlel právě král Jindřich o duši Václavově. Když dlel tak v zadumání, dolehl do jeho jizby

prazvláštní zpěv a slova, kterým nemohl porozumět. A přece byl jimi uchvácen! Povstal a kráčeje po hlase přiblížil se k místu, odkud ten zpěv zazníval. Tu otevřenými dveřmi bylo zříti knížete Václava i knížete druhorozeného i oba jáhny, kteří jim přísluhovali. Král stanul. Naslouchal s podivením a s podivením hleděl na svátá roucha i šperky i knihu.

Zatím co mýjela chvilka za chvilku a zatím co král trval bez hnutí, pohyboval se hlouček zaražených kněží latinských k východu. Brali se kradí a krůček po krůčku. Vyšli, zmizeli a teprve, když je ovál venkovský vítr, zdálo se jim, že mohou vydechnout a promluvit. Byli to možná lidé urození (a některému z nich dostalo se snad i přízně knížecí i přízně královny), byli to lidé z dílu převážného patřící k stavu mnišskému, jimž rod či stáří skytlo přerůzná důstojenství, ale což naplat: mysl měli prostičkou. Lesk je okouzloval a sláva knížat a údiv králův naháněly jim bázeň. I vzrostl Václav před jejich zraky a místo knížete Boleslava se vyvýšilo až po sám strach. Když se jim opět rozvázaly jazyky, rozmlouvali překotně a hlasem přidušeným.

Jeden z nich měl hlavu vlasatou, druhý byl lysý. Jeden utekl do bezpečí, když loupeživí Normané spálili jeho klášter na řece rýnské, druhý překročil Alpy, aby se zachránil před vpádem Saracénů, třetí byl z Provence, čtvrtý ze Švýcar, desátý z Francie a nic je nepoutalo navzájem, leč děs před vpády Maďarů, či Normanů, či Dánů. Nic je nepoutaio, leč děs, dále víra v jediného Boha a vposled vroucí přání zachovat život a skryti se za hradbou lesnatých pohoří v té pohostinné zemi, kde cizinec je s láskou přijímán. V knížetství Václavově žili v pokoji. Vladař jim naslouchal a podle jeho vůle křesťanský mrav, který přinášeli, měl platit za mrav jediný. Zřeli, jak vzrůstá, zřeli, jak se šíří, zřeli pád Drahomířin a ústup pohanských bohů, zřeli úsvit západu nad zastíněnou zemí a s pýchou naslouchali latinskému zvonu. To vše skýtalo jim pevnost a jistotu. I zdál se jim býti Václav knížetem přeslady a domnívali se, že uhadují každé hnutí jeho duše. Domnívali se jako člověk vedoucí pachole, že Václav navždy bude kráčet po jejich cestách. Podobná víra tkvěla jim v myslích, podobná jistota je obklopovala a znenadání to vše, to vše i dobrá naděje se od nich vzdálila. Hlas zvonu poodlétal, stíny se kladly na vzcházející světlo a v těch stínech nezměrně daleko stál kníže Václav. Byl nesrozumitelný. Byl cizí cizincům. Byl odmítající. Král mohl před ním sotva zatajit výkřik obdivu a sama mše proměňovala se v jeho zpěvech. I pobouřilo kněze to náhlé obrácení Václavovo, stisklo jim hrud' a ubralo síly jejich hlasům. Mluvili tichounce. Zmatek trhal jejich rameny a bázeň jim kázala, aby odvrátili hlavu od knížecí jizby.

Zatím Václav dokončil obřad a svléknuv bohoslužebná roucha a odloživ šperky byzantské, rozmlouval s králem. Uprostřed hovoru vyšli pak k shromážděným kněžím a tehdy řekl kníže:

„Země západní a země východní se setkává v místě a to místo je vůkol mého zřaku. Je v končině, kterou spatřuji. Je, kam se obrátím. Vidím anděla poletovati směrem ruky pravé a směrem ruky levé. Vidím anděly procházeti povětřím toho místa. Vidím chrám pod jejich nohou, vidím chrám a klenbu setkání. Vidím stavbu dovednosti nové, vidím chrám, o němž mluvíval mnich ze západu, a ten chrám jest naplněn šperkem, který jsem přijal a který přechovávám po otci svého otce.“

Řka to, jal se Václav s velikou vroucností mluvit o mnichu, který zřel kostely rýnské a který mu vnukl, aby se ujal podobného díla. Ta myšlenka jej uchvacovala. Před zraky vzrůstaly mu práce stavitelské a způsob dovednosti východní i západní se obracel v jediný skutek.

Mluvil pak Václav slovy vytrženými a král mu naslouchal bez porozumění. Král mu naslouchal a kněží mu naslouchali, ale králi i kněžím se zdála řeč Václavova býti nepřiměřená. Nemohli ji sledovati.

Král byl roztržit. Pohlížel na vůkolní lesy, na holou stráň letenskou a opět k hliněným válům a k shluku dřevěných staveb pražského hradiště; rozeznával špice palisád a břevna hrubě tesaná, znamenal pusté skalisko břidlicové, znamenal nesličnost díla a hlavou mu táhlo vzpomínání. Byl roztržit a sklíčen citem lítosti.

Stará dovednost z dob Karla Velikého upadala za časů Jindřichových v zapomenutí. Německo nezdobilo se již chrámy, města pustla a mezi kameny rozpojených zdí rostla tráva. Ta vzpomínka, to vědomí, ten cit a ta lítost táhly králi hlavou. Neoděly se v slova, ale zněly v divné směsici a pálily jako hněv, který přepadá člověka bez důvodu. I obrátil se král ke kněžím a jal se je kárat. Ti pak kněží a mnichové myslili, že rozhořčení královo se odnáší k přílišné řeči, kterou vedli před Václavem, žádající si smrti jeho bratra. Odpovídali tedy řkouce:

„Boleslav bije tvůj lid a ani veliké hloučky nejsou před ním bezpečny. Mečem dotírá na každého, kdo se opozdí před branou, a když deset zbrojenců vyjde, jediný se vrátí.“

Po těch slovech přivlekli kněží starce, který minulého dne unikl na zcizené klisničce z lesa, a nutili jej, aby dosvědčil, co se přihodilo.

Tehdy však stanul Boleslav mezi vladaři a kněžími řka: „Kdo pokrádá koně volného, zaslouží trestu a bude mu

uřata ruka. Kdo pokrádá koně uzděného, bude zabit.“ Potom žádal Boleslav, aby se stalo, co byl již řekl.

Když kníže domluvil a když všichni zvěděli jen skutečnou pravdu, podobalo se, že člověk vyvážnůvší z lesa nevyvážne z osidel soudu. Podobalo se, že bude utracen, neboť král se ho zřekl. Popuzen odvrátil se od toho ubožáka a pravil Václavovi:

„Čiň podle zvyku, který platívá v tvé zemi. Čiň, co se ti líbí.“

Když pak minula chvíle čekání, pravil Václav: „Dva zbrojenci byli zabiti se strany knížete Boleslava. Sedm zbrojenců padlo se strany vaší a to jest počet převyšující cenu stáda. Vstávej tedy, starý člověče, a neprodlévej již na kolenou. Vstávej a chval Ježíše Krista.“ Těmi slovy daroval Václav ubožáku život.

A ten člověk zachráněný byl pak z Porýnska. Jeho jméno upadlo v zapomenutí, ale tolik je jisto, že se vyznal v otesávání kamene a že v dobách své mladosti pracoval s mnichy při stavbách. V té věci tkvělo dobré řízení, neboť když se král navrátil do své země a když uzrál stavitelský záměr Václavův, vypravil se ten starý člověk z rozkazu knížecího, aby v cizích krajinách hledal řečené mnichy a muže sobě podobné. Hledal kameníky, hledal své soudruhy i řeholníka, který byl povědom umění stavitelského. Bloudil po městech a nikde se nemohl dopátrat, kde by ti lidé prodlévali. Vposled je však přece jen našel. Tu jal se k nim mluvit jménem knížete českého a jeho jménem volal všechny k velkému dílu.

Když je získal a když se s nimi vracel, připadlo Václavovi, aby oznámil svůj úmysl biskupu řezenskému, kterýž se nazýval Tuto. I vypravil k němu poselství. Šli tedy přední služebníci Václavovi do města Řezna a stanuvše před biskupem opakovali slova, která jim kníže uložil říci. Ta slova zněla takto:

„Můj otec vystavěl chrám Bohu. Já pak žádám, abych s tvým vědomím založiti mohl chrám Páně ke cti svatého Víta, mučedníka Kristova.“

Biskup dobře věděl, že mistři umění stavitelského jsou rozptýleni a že žijí v zapomenutí. Z té příčiny se bál, že dílo sotva bude se zdarem dokonáno a chválil více úmysl než samu věc.

„Tvou vírou a tvým odhodláním,“ odpověděl, „je kostel, který zamýšlíš zbudovati, již vystavěn.“

Ale navzdory nepřízni přivedl již člověk, který hledal řemeslníky po cizích zemích, do hradiště pražského hojnou družinu. Přivedl však starce a muže na prahu stáří. Byli zemdleni, když však k nim Václav promlouval a když je obklopila víra a toužení a láska toho svatého knížete, dali se do díla. I vzrůstala shoda mezi nimi a Václavem, vzrůstala shoda mezi nimi i vroucnost, která pozvedá chrám nad stavby ostatní, a záměr Václavův učiněn jest tělem. Tak rychlou prací dokončil kníže se svými druhy dílo.

Byl pak chrám Václavův stavení okrouhlé zšíří dvaceti kroků se čtyřmi apsidami, které svou patou vykrušovaly tvar podkov. Hlavní prostor chrámový zaklenut byl v mohutnou kopuli a mezi výsostí té kopule a zemí vznášel se ochoz a ochozová tribuna. I platil chrám Václavův za chrám z chrámů nejkrásnějších. Kostelík budečský, kostelík na Levém Hradci, kostelík tetínský, kostelík ve Staré Boleslavi, ani prvý kostelík pražský, ani kostely v Němcích nemohly se mu rovnati, pokud jde o ušlechtilost. A vypravovalo se, že ticho chrámu zaznívá toužením po živém Bohu a že se jeho klenba vyvyšuje a níží jakoby dechem božím.

Když byl chrám dohotoven, četl v něm Václav prvou mši staroslovanskou a prvou mši latinskou. Řemeslníci, to jest mistři díla kamenného i díla kovaného i tkaného, dále ti, kdo zklenuli kopuli, a ti, kdo zpracovali kámen, a krátce všichni stavitelé klečeli tehdy na dlaždicích před oltářem a zbožnost a vroucí štěstí jimi zachvívalo. Václav obrátil se k nim, aby jim požehnal, a oni i člověk zachráněný kdysi z lesa odpovídali povzdechem lásky.

Hrad

Po smrti Václavově ujal se vlády Boleslav a držel ji pevnou rukou. Byl to člověk vůle neústupné a rozhodné. Věci, vztahující se k prospěchu duše, snadno přecházel, a jak jen mohl, snažně se staral, aby upevnil svou moc. Chtěl se učiniti knížetem prvním a konaje to dílo byl podoben meči stínajícímu. Byl nelítostný a výčitky či žal zřídka stávaly u jeho lože. Dále dochovala se paměť, že se stejnou prudkostí oddán byl i lásce, a že velice miloval Václava. Prvorozený bratr byl mu nejmilejší, když však zřel, že jeho povolnost umenšuje moc rodu, když zřel, že jeho svatost napomáhá záměrům, které přicházejí s králem a s cizími kněžími, zabil Václava. Zahubil jej. Dal zahynouti přemnohým jeho rádcům a jenom maličká část z počtu padesáti utekla do Němec.

Vůle zmocniti se vlády nad celým krajem tkvěla v Boleslavově mysli od raného mládí. Zrodil se knížetem a jako bojovné kníže kráčet k svému cíli. Ještě za života Václavova, ještě v době, kdy vládl v údělu pšovanském, pojal Boleslav myšlenku opevniti své sídlo a učiniti je nedostupným. Chtěl, aby se jeho hrad podobal Děvínu. Toužil po slávě knížat velkomoravských. Za divoké jízdy znělo mu často v sluch vypravování o hradu Rastislavově. Slyšel je

i v praskání ohně, doléhalo k němu ve snách a tak nechtěl bdět, nechtěl odpočívat, žila v něm touha vystavět hrad a připodobnit jej skále děvinské.

Ale země, která byla Boleslavovi dána, střela se pouhou rovinou. Byla plochá. Pokrývaly ji lesy a těmi lesy rozlévající se plynulo Labe. Tůň vroubily jeho koryto, úpady rozšiřovaly jeho tok a jenom hlubina a proud skýtal bezpečnost některým místům. I připadlo Boleslavovi, aby zbudoval hrad blatný.

V končině proti ústí potoka, který byl nazván Chobot, v končině líbezných a utěšených ostrůvků, stálo kmenové hradiště a dále, na nízkých pahrbcích, dva hrádky střehoucí brod a starou cestu. Bylo to tedy místo známé, bylo to místo odedávna nejvhodnější ke stavbě blatných pevností a Boleslavu se poznovu zalíbilo. I rozkázal, aby tam, kde jest hradiště kmenové, byl hrad nový. Voda měla jej chránit a kameny a dovednost stavitelská měly jej učinit tak pevným, jako je skála. Pohříchu v okolí nebyl kámen, který by se hodil k otesávání, a otroci Boleslavovi se nevyznali v stavbě. Ta věc každému povědomá knížete rozhněvala. I svolal své sluhy a řekl jim:

„Jedte do hradu pražského a nalezněte řemeslníky i mnicha, který stavěl kamenný chrám. Obdarujte jednoho každého z nich a po dobré vůli či mocí je přiveďte ke mně.“

Když to bylo vykonáno, když mnich byl polapen a když cizincové stanuli před knížetem, rozkázal Boleslav, aby započali s dílem a poručil pilně je stříci.

I našli řemeslníci pískovcovou skálu a v práci minulo jim léto.

Uprostřed zimního času vydal pak vladař nařízení, aby ti, kdo mají prvenství v rodinách vznešených, jediného dne se shromáždili na stanoveném místě. Den, který kníže označil, byl den, kdy se za dnešních časů slavívá památka mučedníka Štěpána. Pokud jde o místo, zvolil k velikému shromáždění kmenový hrad.

Potom rozjeli se poslové po sídlištích pšovanských a každému, kdo měl první místo v rodech zámožných, v skrytosti oznámili vůli Boleslavovu. Nemluvili naplno, neboť vladař si přál utajit vlastní záměr a toužil obelstít muže, kterým vzájemné zášti bránilo vkročit v jedinou jizbu.

Věc byla dobře vykonána a tak se stalo, že v řečený den táhly k hradišti hojné družiny. Byla metelice a mráz. Sníh vázl jezdcům na čapkách, sníh pokrýval jejich rukávy a podoben bílým čabrakám lpěl na hřbetech koní a padal jako záclona, která zastírá světlo. Tak nastala o polednách tma. Šero a sníh bez přestání padající přikrýval stopy jezdců, a protože koně zapadali a protože šli zvolna a žádný z nich se nemohl rozjet rychleji, nevěděli jezdci poslední, že mnoho lidu prošlo jejich cestou. Vposled přivedly lesní paseky přátele i nepřátele k hradní bráně. Tu s překvapením zřel druh na druhu, tu všechny rozpálil hněv. I popojížděli proti sobě s pěstí na jílcích a hřebec vrážel do hřebce a muž bil muže.

Když rozhodnuta byla šrůtka první a když dva jezdci mrtvi spadli s koní, seskupily se rody spřátelené v hloučky (aby tím silněji mohly udeřit na stranu protivnou) a ten, kdo zůstal sám, rychle se hleděl obklopit čeledí a otroky. Potom všichni stáli v pořádku bitevním. A když tak stáli a když se měli utkat, rozlehl se veliký křik a lidé Boleslavovi vyrazili se strany lesa a se strany hradu. Jako houština, která pádí, jako letící mrak hnali se blíž a blíž a sevřeli bojovníky a trhali je s koní a po dvou a po třech viseli na uzdách jejich hřebců. I nastal zmatek, couvání a ústup. Rody znesvářené se ztišily. Hněv jimi otřásl, ale bylo jim mlčeti, neboť pán údělu a kraje zvolna se blížil. Válečná klisna řičela pod úder jeho kolen, ale nesvíral v pěsti meč a neměl zbroj. Byl bez oděvu, byl prostovlasý a sníh sypal se mu na skráně. Když dojel, když rozrazil hloučky na stranu pravou a levou, vstal ve třmenech a řekl:

„Vaše hlavy, vaši synové a vaše zboží náleží knížeti údělnému a ve svazku jeho jsou, jako jsou prsty ve svazku ruky. Moje chtění je hrad. Vaše hněvy jsou prášek. Již tedy poznejte mou vůli. Již vejděte, abychom všichni pospolu rozprávěli a jedli.“

Řka to, položil Boleslav ruku na pas nejvznešenějšího muže. Vedl jej do hradiště a všichni, kdo se chtěli vládcem zalíbiti, a každý, koho jal strach, následoval tu dvojici. I zůstávala branka dokořán a veliký proud lidí vcházel do světnice a dále ke stolům a k ohništi. Když se rozsadili, dotýkal se nepřítel loktem nepřítele.

I vládla mezi nimi nedobrá vůle. Přeli se a jedli za hádky. Nádobu s kvasivým pivem se prázdnila rychle a čím se stávala lehčí, tím více rostla nespokojenost. Bylo slyšet vyhrůžky a hřmot. Jako se přihází, když lidé prudce vstanou, padaly za zády hodovníků stolice a bily do podlahy. Jako se přihází, když pěst udeří na desku, povyskakovaly mísy s jídlem a stůl se kymácel jako na lodi, když věje silný vítr. V tom hřmotu a v tom pokřikování zněl pak i hlas Boleslavův. Zněl velikou silou a způsobil, že všichni umlkli. Tehdy jal se kníže mluvit slova uvážena a řekl:

„Učiním, aby rozvaděné rody spojoval mír. Vytrhnu ze sváru ty, kdo s druhými se přou a budu stříci váš meč a vaši pravici. Budu dohlížeti na všechno vaše konání, a abych vás dobře střehl a k bázni a poslušnosti přidržoval, vystavím hrad, který bude mocnější nade všechny hrady. I káži vám a s naléháním pravím, abyste nařídili svým otrokům a své čeledi svázat kamení k tomu hradu. Nechtě prací svou a podle rozumu jatého mnicha dají vyrůsti zdi, která je tak pevná jako dvojnásobný val nasýpaný a dvojnásobná hradba trámová!“

To Boleslav řekl, když chtěl však mluvit dále, srazili se ti neveselí hosté s křikem a s houkáním v tłum a stáli proti knížeti. I vychvátil Boleslav meč z ruky člověka, který mu byl nejbližší, a řekl:

„Jako se rozlišuje otrok od lidí svobodných, jako jsou rozdílové mezi těmi, kdo vedou válku, a těmi, kteří přidržování bývají k práci, jako je jinak ctěn člověk urozený než člověk rodu nepatrného, tak já jsem kníže vyvýšený a rozkazuji vám, lidem drobnějším. Rozkazuji vám a mečem zahubím každého, kdo mluví proti mně.“

Když kníže umrl, bylo slyšet praskání hořících polen a ropot a přidušené hlasy. Tu obrátil se přítel k příteli a radil se s ním. Jeden svíral pěst, druhý trhal opaskem, třetí zíral do země a všichni vážili počet svých sil a počet lidu Boleslavova. Všichni toužili po bitvě a všichni váhali pozvednouti meč. Všichni váhali, ale jakýsi starý muž, který nashromáždil hojně majetku a byl velice bohat, bez bázně přistoupil k Boleslavovi a stanul před ním, prokřel jej. Řekl strašná slova, odepřel mu poslušnost, ale dále chtěl mluvit smířlivě. Chtěl mluvit o svých synech, kteří milují Boleslava a přináleží k straně válečné. Chtěl ukázat na jejich doufání i lásku nepřetržitou, ale Boleslav nepopřál mu času. Udeřil ho a tak namísto šťastné řeči vydral se z jeho chřtánu jen chropot a zasípání.

I padl na tvář. Byl zasažen čepelí Boleslavovou. Byl zabit.

Potom utišili se mužové rozhněvaní. Potom Boleslav odhodiv meč pozvedl z ohniště planoucí poleno a vmetl je pod trámový krov. Potom kázal zapáliti to staré hradiště. Hořelo po dva dny. Shořelo na prach a učiněno jest místo pro stavbu hradu kamenného.

Když pak nastalo jaro, sešli se přemnozí otroci, aby pracovali o díle Boleslavově. Byl to lid knížete údělného i lid z okolních sídlišť. Byli to i otroci mužů kdysi nespokojených, kteří teď v pokoře plnili vůli Boleslavovu.

A dále? Jaké jsou ostatní skutky Boleslavovy? Jak si ten kníže vedl, když se stal svrchovaným pánem?

Na podobné otázky odpovídá jen mlčení, neboť žádný letopisec nezaznamenal příběh Boleslavův od počátku a vše, co ten kníže konal do smrti Jindřichovy, zůstalo skryto. Snad vedl Boleslav s Němci válku. Snad sjednal s králem mír. Snad obrátil všechnu svou mysl a celé své chtění jen k tomu cíli, aby sjednotil zemi a muže vládnoucí kmenům přivedl k poslušnosti. Věc je nejistá. Každý o ní jinak smýšlí a každý jen podle vlastní vůle obnovuje obraz vévodův. Ten obraz se pak podobá zurážené soše. Podobá se postavě, jež byla vytesána mohutnými údery kladiv. Její rameno pravé směřuje vpřed a její rameno levé se pozvedá vzhůru, avšak nikdo nezří ani paže, ani lokty, ani zápěstí. Nikdo nepoznává znamení toho pohybu, nikdo nepoznává leč vzmach a prudkost, které jsou vklety v ten pouhý pahýl údů.

Když minul čas, který je zapomenut, a když smrt odvedla krále Jindřicha, uvázal se v panování nad říší německou Ota. I stalo se (jakož často bývá při změnách na vladařském stolci), že mladému králi vzešla přerůzná nesnáz. A tehdy se opět vzbouřili Slované polabští. Tehdy udeřili Rataři na vojsko německé a s nimi stáli bojovníci stodoránští a všichni, kdo žili v naději, že vychvátí meč z ruky nepřátel.

Boleslav zvěděv o králově tísní dal znamení, aby se vojska shromáždila před hradištěm, a poslal rychlého posla v končinu své matky. Přál si, aby posel nebudil přílišnou pozornost a aby jeho průvod nebyl veliký. I vyrazili na cestu jen dva jezdcové; urozený muž a pacholík, k němuž se víže zvláštní vypravování.

Když posel a jinoch odjeli, hnul se i kníže k zemským hranicím. Kráčel od hrádku k hrádku, hleděl na vojska, která se shromažďovala, a rozkázal, aby jejich menší část vešla do míst opevněných a část větší se skryla po lesích. Vykonav svou opatrnou práci a skončiv přípravy k tažení válečnému, čekal kníže na návrat posla. Čekal po deset dlouhých dnů, byl netrpěliv a často nemoha ani spáti, ani prodlévat na jediném místě, uprostřed noci přikázal sedati na koně a uprostřed noci vyjžděl zhlédnouti zbrojný lid. Hnal se loukami, projížděl lesíky, stoupal k horám a s houkáním vrážel v ležení svých lidí. I rozveselil se, když našel bdělou hlídku, a hlasem se smával, když lučištníci napínali tětivu a když vzlétl oštěp, aby ho zabil. Taková byla jeho kratochvíle. A jenom koně popásající se na pastviskách podle táborů a jenom lov a zápolení napodobující válku skýtalo mu stejné potěšení a libost stejně příjemnou. Tak v dobrém rozmaru uplynula, knížeti doba čekání. Sotva pak nastal den jedenáctý a sotva se rozbřesklo, letěl k hrádku Boleslavovu jezdec. Byl vpuštěn těsnou branou a vkročiv do jizby knížecí řekl:

„Pane můj, Boleslave, z půlnoci jde houfec lidí, kteříž jsou jinak oděni, než bývá náš lid.“

Slyše to, rozkázal Boleslav, aby zbrojenci zavřeli cestu, kterou ten hlouček již prošel. Potom poslal sluhy v ústretu přichozím a čekal domnívaje se, že přichází nějaký kupec či otrokář. Když se však průvod přiblížil, bylo zříti, že lidé v čele toho průvodu jsou vznešení a že jim bylo propůjčeno veliké důstojenství. Seděli na skvostných koních, měli rukávce nabírané a nachový plášť a lesknoucí se přilbici. Potom člověk, který měl zrak nejbystřejší, spěchal poznovu k Boleslavovi a řekl mu:

„Kníže, jezdci nejsou ani kupci, ani otrokáři, ale je to poselstvo nějakého mocného vladaře, neboť jsem viděl zvláštní barvu na jejich pláštích a zvláštní znamení na jejich štítech.“ I zaradoval se Boleslav. Rozkázal otevřít bránu prostornější a oděv se v náprsník a přepásav svá bedra řekl:

„Ten, který přichází, není zajisté cizinec, ale člověk ze země stodorámské.“

Řka to pokynul kníže, aby píštec uchopil píšťalu a sluhové aby chystali nápoj i jídlo.

Zatím se jezdci přiblížili k hradu a sesednuvše, brali se k prostornější bráně. Šli zvolna, když pak měli překročit břevno, které opírá veřej sbitou z těžkého trámů, zastavili se. Tu jakýsi kněz jal se volati pozdravení Boleslavovi a řekl:

„Přinášíme ti lásku důvěřivou a milost krále, kterýž jest vladařem zemí německých.“

Když se ozvalo jméno královo, i pohnul se Boleslav a vkročiv před poselstvo, uchvátil oběma rukama meč a trhl jím, až řemení, kterým byl upoután, se strany levé co nejvíce se napjalo k jeho pravici. Potom rozkročen a s mrakem na čele pravil:

„Jméno královské platívá jako mnoho jmen biskupských či jako dvě jména knížecí. Jest tedy převeliké. Převeliká je i jeho moc, ale síla meče přesahuje sílu toho jména i moc toho jména.“

Sotva vyslancové porozuměli slovům Boleslavovým a sotva postihli vyhrůžku, která se v nich tají, jali se mluvit mezi sebou a hledali odpověď, která by byla úsečná a drsná. Když ji našli, vystoupil z hloučku člověk s hněvivou tváří a chtěl říci to, na čem se uradili. Již zvedl ruku, již otvíral ústa, ale kněz, který do té chvíle stál opodál a který nejlépe znal záměry královny, ho zadržel a sám se ujal slova.

„Proč,“ řekl, „máme mluvit o meči, když všude vládne mír? Král v pokoji chystá převelikou slavnost. Chce upevnit smýšlení přátelské, a ty, kníže, vzdálen jsa věcí války, nacházíš zalíbení v lovectví. Ta příčina zajisté tě přivedla do pohraničních hvozdů. Příčina prvá vede opět mne, neboť mám mluvit o věcech pokojných a šťastných, mám mluvit o slavnostech a hostinách.“

Řka to, tlumočil posel, co mu král vložil do úst. Opakoval pozdravení a řekl, že král žádá, aby kníže české a knížata ostatní se sjela v německém městě a přijala z rukou králových svá léna.

Posel mluvil dál a dál, ale Boleslav nenaslouchal již jeho řeči. Nenaslouchal mu, ale s podivením zíral na pachole, které stálo za jedním z německých velmožů. Jeho tvář byla mu povědomá. I rozpomínal se kníže, kde toho pacholíka spatřil, a znenadání přišla mu na mysl drobná příhoda. Jednou se totiž stalo, že Boleslav procházel shromážděním čeledi. Když tak chodil a když se tak díval na své chlapíky, zmocnila se ho veselost. Někteří pracovali s hřebly, někteří kovali koně a majíce v klínech koňská kopyta, či majíce dlaň opřenu o hřbety hřebců, pootáčeli se za hlasem svého knížete. A byli všichni služebníci Boleslavovi mocného vzrůstu a neohroženého ducha. Všichni byli poznamenáni nějakou ranou, všichni odpovídali smíchu šťastným usmíváním. Všichni si byli podobní, ale mezi nimi stál pacholík z jiného hnízda. Byl slabý, byl těla útlého a třásl se buď strachem, buď nějakým prudkým hnutím myslí. Když se kníže k němu přiblížil, vrhl se ubožák na kolena a nemohl vzhlednouti a zůstal schýlen. Tu se Boleslav zasmál a udeřil jej zlehounka do zad. Udeřil jej plochým mečem, zasadil mu ranku tak malou, tak nepatrnou, tak nicotnou, jako bývá přátelské udeření, ale pacholík padl na tvář a zpěněná krev zalila mu ústa. I odvrátil se kníže od ubožáka a věřil, že zemře.

Odtud minulo několik měsíců a pacholík byl zapomenut. Byl zapomenut, neboť lidé mocní a překypující štěstím snadninko přecházejí trápení člověka nepatrného. Taková jsou pravidla, takový jest řád. Když však kníže poznal, že pacholík, jehož kdysi udeřil, velmi se podobá tomu, který stojí za německým velmožem, zavolal ho a řekl:

„Nejsi z mé čeledi?“

„Kníže,“ odpovědělo to pachole, „jsem sluha tvých sluhů a bylo mi rozkázáno, abych následoval posla, kterýž šel do země stodorámské. Sami dva brali jsme se podle cesty a spěchajíce ukracovali jsme si zátočinu, když nás jali tito němečtí mužové. Můj pán byl utracen a já z přinucení postávám za tím, který ho zabil.“

Slyše to, byl Boleslav uchváten hněvem a dal nařízení, aby poslové byli obnaženi do půli těla; dále rozkázal pobrat jim zbraň i koně i soumary i náklad. Když pak stáli zmučení urážkou a špatným zacházením, když stáli,

očekávající smrt, řekl:

„Člověk, kterého jste zabili, byl můj posel. Měl štít označený mou barvou. Nesl znamení poslu a vy, vidouce znaménko i barvu, jste ho zabili. Co tedy očekáváte a jaký trest si v odvetu přisuzujete?“

I obhajovali se poslové němečtí řkouce, že ten podivný poutník neodpovídal na otázky leč řečí nesrozumitelnou a že se plížil podle cesty a vposled že pospíchaje příliš jel sám s jediným pacholetem. „A to,“ pravili, „nebývá obyčej posla knížecího.“ Omlouvající se takto, vedli si pak poslové jako lidé postrašení, ale kněz, který byl mezi nimi nejstarší, mlčel a neřekl leč: „Králí!“ a opět: „Pomsta!“ I viděl kníže, že je to muž statečný, a tak se mu v knězi zalíbilo, že jej propustil.

Když se to stalo, šel Otův posel do Němec. Vracel se s nepořízenou a s nepořízenou odešli i poslové, kterým král nařídil, aby pozvali velmože ostatní. Marně mluvili, marně naléhali: knížata údělná a nikdo z těch, kdo odviseli od panství pražského, neslyšel jejich vybídnutí.

Ale jako nebývá zákona bez výminky, stalo se, že jeden jediný kníže, který sídlil na východ od nejhlavnější državy české, přece poslechl hlasu krále a uspořádal průvod, bral se k pohraničním horám. Rozhodl se v ten smysl, aby vmetl urážku v tvář Boleslavovu a získal královskou přízeň. Jeho počínání podobalo se zradě a měl tedy dobrý důvod chvěti se, že Boleslav vtrhne na jeho území a že spálí jeho sídlo a že rozptýlí jeho průvod. V té bázni prosil Otu Německého o pomoc a král dávno popuzený proti českému knížeti poslal mu více než to, čeho požádal. Poslal mu dvě vojska. Prvé slynuo velikou bojechtivostí a po všech tehdejších krajích šířilo strach. Jméno toho vojska jest pluk Merseburský. Sloužili v něm lidé, kteří kráčeli vždy před ostatním vojskem a byli držáni v povzdálce, aby nevnesli do tábora neshodu či srážky. I věřilo se, že ve válce jsou nade všechno pomyšlení strašnější a že jejich dílo je dílo lítice.

Když tedy Boleslav zvěděl, s kým mu bude bojovati, přehlédl svůj zbrojný lid a rozdělil jej na několik částí: Na dva proudy a oddíl, v němž bylo jádro a střed vojska. Potom a oddílem malým kráčel vstříc vojsku merseburskému a sváděl s ním rychlé potyčky a ustupoval a rval jeho hlídky a přepadal jeho spící tábor a couval, když Merseburští útočili tak, aby je zavedl dále od vojska, které slulo vojsko durynské.

Zatím to vojsko durynské napadeno bylo druhým oddílem Boleslavovým a vlastní proud českých zbrojenců rozdělil oba německé pluky. Tehdy dal kníže odpočinouti svým lidem a čekal na temnou noc.

Když se obloha zatáhla mračny, a když nebylo ani na obloze ani v kraji jediného světélka, a když znavený pluk Merseburský spal, pokynul Boleslav svým lidem k pochodu. I blížili se známou krajinou, vědouce o každém výmolu a znajíce předobře místa bažinatá i srázy. Šli zvolna, sesedli v lesích, brali se houštinou, jako se bere vlk, a znenadání padli na stráž Merseburských a udávili je. Potom čekali na zahoukání sovy. Čekali v temnotách a meč je pátil do dlaně a chtivost bitvy jimi zachvívala.

Sotva nastala půlnoc a mezi mračny vzešel lehký svit, ozvalo se to houkání. Ozval se hlas podobný hlasu sýčka, ozval se hlas, který byl znamením, že oddíl největší přešel úžlabinu a stojí v týle Merseburských. Tehdy prošel oddíl Boleslavův zbytek lesa a obkročiv na pokraji mýtiny koně, dal se v cval a v trysk a vpadl do tábora nepřátelského.

Nic není tak hbitého a nic se nepodobá bouři tak příliš jako vojsko Boleslavovo. I smeten je tábor Merseburských. Rozbit jest jeho týl i čelo i boky. Rozbit a rozvrácen jest. Kouř stoupá z rozmetaných ohnišť a lidé padají v houfcích a zmatek je vrhá na stranu jednu a na stranu druhou. Pobíhají nevědouce, odkud přichází útok a kde jsou síly nepřátel. Tak Merseburčan bije Merseburčana a hledá spásu tam, kde stojí největší dílec vojska Boleslavova.

Když se schylovalo k ránu a když bylo světlo, spojil se Boleslavův první voj s vojem druhým a všechno ležení nepřátelské dáno jim bylo v plen.

Sotva pak spali a sotva skrze jídlo a odpočinutí vrácena jim byla síla, rozkázal Boleslav udeřiti na vojsko durynské. I šli neskrývajíce se a po dni cesty lehli táborem v končině hory, která sluje Kozákov. Durynští spatřili jen část českého vojska a vystoupili na horu a zapálili les, aby dali znamení merseburskému vojsku, že se schyluje k bitvě. Když však les hořel, doběhl do jejich tábora jakýsi zedraný člověk a řekl: „Přátelé, oddíl, který jste viděli, není než malá část vojska Boleslavova. Síly nejhlavnější leží za návrším.“ Řka to, jal se mluvit o porážce Merseburských a s pláčem jim oznamoval, že z toho hrdého pluku nezbývá než on sám a zubožený houf, který bloudí po lesích.

I odstoupila naděje od vojska durynského a nedbalo, leč jak by mohlo uniknouti z léčky. Hořící les tvořil jim hradbu z boku, obě údolí (ve straně čela a týlu) byla plna vojska. Co tedy mohli učiniti? Co mohli učinit jiného,

než namířit na stranu čtvrtou a hnáti se shůry dolů. Ale dříve než došlo k velkému pohybu, rozestaveni jsou lučištníci tak, aby bránili volnou stranu před vojsky, která budou objíždět úbočí. Dále byli vysláni jezdci na nejrychlejších koních, aby udeřili v čelo nepřátel a proudy ustupujícímu skytli chvíli času. Věc byla vykonána, ale to vše, ani hrdost, ani odvaha nebyly již s to zabránit zkáze Durynských. Pluk sestupoval kvapně se svahů, avšak kameny a podrost příliš bujný, a dále stromoví, a dále skaliska způsobila, že mnozí lidé padali a že krok ostatních se zvolňoval a vázl. Tak dosáhnou roviny, byli zaskočeni Boleslavem a stísněni se všech stran. I padali pod meč a nastával poslední okamžik toho vojska. Když byli všichni pobiti, bránil se ještě na skalisku muž, který vedl durynské vojsko do bitvy. Padl poslední. Oštěp mu prorazil skráň.

Takový byl tehdy konec výpravy Merseburských a výpravy Durynských. Takový pak byl počátek nepřátelství a války čtrnáctileté, která zhubila bezpočet lidí z tábora králova i z tábora knížecího.

Když se naplnil čas a když míjelo čtrnácté léto, vypravil se do české země král Ota s velkým vojskem, chtěje stůj co stůj přivodit rozhodnutí a konec války. A byla v té době moc Otova převeliká, neboť pokořiv vzpoury vévodů stal se skutečným pánem říše, které jeho předchůdci vládli jen podle jména.

Když tedy král shromáždil z nejrůznějších končin vojenské sbory a když vtrhl do války, podobalo se, že neodejde z Čech, dokud nezlomí moc Boleslavovu. Podobalo se, že jeho hněv je nevýslovný.

Zvěsti o síle královského vojska rychle se rozšířily. Tu mnichové a kněží a kupci a lid i knížata drobnější přicházela na hrad, který podle jména Boleslavova slul Boleslav, a dále na hrad pražský a k hrádkům ostatním. Hledali svého pána. Hledali knížete, kterýž by je ochránil. Důvěřovali mu. Chválili pevnost hradů a chválili pořádek vojenský v dobré naději, že jako bylo po čtrnácti letech, bude i nadále. Věřili, že hrady skytnou jim bezpečí a že vyjdou z války německé bez úhony.

Když však přišli ti lidé na místa určená a když chtěli mluvit před knížetem, vyšli k nim strážcové hradu a pravili:

„Kníže vytrhl s vojskem a prodlévá v lesích. Kníže se vyhýbá místům pevným a přechází z kraje do kraje. Nechodí po cestách, ale jde třasovisky a jeho koně se brodí po močálech.“

Řka to, obrátil se ten člověk ke kněžím a kupcům, aby jim ukázal, co mají činiti. Potom oslovil knížata: „Vám pak, knížata, kteráž jste ve svazku jeho moci, vám káže Boleslav odejít až na místo, kde rovina přechází v pohoří. Tam máte prodlévati podle řeky, která jest Chrudimka; tam máte popásati své koníky. I přijde k vám Boleslav v den, který si určí, aby vám ustanovil práci vojenskou. Do té doby v hloučcích menších zůstávejte tak, abyste povědomí měli o druhém a navzájem přece se nedotýkali.“

Slyšíce podobnou řeč knížata se zarmoutila. Jal je strach, že dílo dobré jest opuštěno, báli se, že bez pevnosti hradů jako neoděnění před zbrojencem státi budou, ale taková byla síla jména Boleslavova a takové se k němu družilo strašení, že uposlechli.

Když pak přišli v končinu stanovenou a když se Boleslav setkal s jejich vojáky, řekl jim:

„Nestrašte se, nenaříkejte nad opuštěnými hrady, neboť ty hvozdy, ta horstva a ta šírá země jsou zajisté přepevný hrad.“

Když to Boleslav řekl, vryla se v jeho čelo vráska. A byla to vráska smíchu, která křížuje vrásku hněvnou. Bylo to jako dobré znamení a pacholík, jehož kníže kdysi poznal v německém průvodu, viděl, že jarost a doufání se dotýká knížecí přilbice a že zdar skáče před jeho klisnou.

Tehdy poklonila se knížata drobnější a opakovala úsměv Boleslavův. Tehdy pacholík, který chodíval za knížetem, přitiskl pěsti k své tváři a hnutí nevýslovné lásky zvrátilo jeho hlavu.

I stalo se, že všechna knížata a všechen zbrojný lid dlel s Boleslavem. Skrývali se a v hradech zůstaly jen malé posádky. Když pak Ota se svými nesmírnými vojsky šel po zemských cestách, rozdělil Boleslav svůj lid a po celé délce té cesty pátil a kazil věci potřebné a ničil píci koňskou a odháněl dobytek ze sídel venkovských tak, že vojsko německé nic nenacházelo k jídlu. Skrýval se a zároveň nepřítele přepadal na místech nejrůznějších; tu v týle, tu v bocích, tu se strany čela. Nedal spáti těm unaveným lidem a za noci zvedal křik, jako by se schylovala bitva. I spali v sedlech a meč jim padal únavou z ruky. Jejich trápení bylo nesmírné a hlad je soužil tak, že všichni prahli po bitvě. Toužili rozdrtit to neviditelné vojsko, ale Boleslav unikal a nepostavil se k boji.

Když již nikdo nemohl snášet únavu, poslal Ota k Boleslavovi nádherné poselství a nabídl mu mír.

Ten pak člověk, který zaznamenal slavné skutky Otovy a který jej chválí a vynáší, napsal, že král za českého tažení měl na mysli, aby jeho vojsko po vítězné bitvě se neoddalo loupežení a rozptýleno nedošlo zkázy. Té věci

bylo se snad obávati z příčiny hladu a únavy a pomstychtivosti.

Tak bez veliké bitvy ukončena byla válka německá a sjednán mír. Byl výhodný? Byl potupný? O tom se pověsti rozcházejí a nic není jistého z jeho ujednání, leč, že kníže Boleslav přijal úvazek služby vojenské po boku králově a že mu přislíbil dvorské činění.

I vrátil se král do zemí západních a země Boleslavova prosta byla nepřátel a v sjednocení slyšela vůli knížete.

Pacholík, který provázel posla spěchajícího do země stodoránské, ten jistý pacholík, který byl poznán knížetem a kterýž po všechny časy jej potom následoval, ten právě líbezný a spanilý pacholík byl z končiny nitranské. Jednou, když nepřítel udeřil na majetek jeho otce, a když mu bylo zmrháno dědické zboží, a když všichni mužové jeho rodu byli zabiti, utekl se svou matkou a s jinými ženami do lesů. Šli cestou necestou. Strážník ubrala jim sílu a hlad je ztýral tak, že ženy zemřely. I zůstalo pachole bez lidí příbuzných a podle řízení náhod a podle libosti rukou, které splétají ty náhody v záměr, zpola z vůle vlastní a zpola unášeno strachem, či žalostněním, či toužením, šlo na západ. Potkávali je lidé přívětiví a opět ti, kteříž mu sotva dali jísti a kteříž sotva poskytli obroku jeho koni. Tak žil pacholík z lidské lásky, tak chodil po zemi, tak se bral s lidmi pocestnými a s kupci a vposled s poselstvím. A stalo se, že jakýsi muž toho poselstva přivedl pachole do hradu Boleslavova.

Dále (jak bylo řečeno) přihodily se věci dvě:

Prvá: že se pacholík roznemohl od rány mečem.

Druhá: že byl totiž poznán v družině cizích poslů.

Odtud bylo tomu člověku dvakrát nalezenému dovoleno, aby zůstával v blízkosti knížete. Mohl spát v jeho jizbě, při hostinách mohl mu podávat jídla, mohl klusat za jeho hřebcem, mohl jej následovati, když táhl do pole, mohl po libosti rozmlouvat se syny knížecími i s dcerami, krátce: jakkoliv byl rodu nepatrného a bez příbuzných, přece směl mluvit před knížaty a dopřáno mu jest na vlastní oči hleděti k mnohému konání Boleslavovu.

Ale to vše neučinilo pacholíka mužem. Žil prý nadarmo a žádný skutek jej neozdobil. Tak nelze o něm vypravovati pranic jiného, než že byl ubožák, že i ve věku dospělejším nepozbyl podoby jinošské a že měl krásný hlas. Když byla hodina, jež předchází spánek, a jindy v čas jídla, přiházelo se, že ten pacholík mluvil o končině, v níž se narodil: o Nitře, o nájezdech maďarských, o Moravě a o statečné obraně lidu východního. Kníže slyše pacholíkův přívětivý hlas tu a tam se zastavoval ve svém konání a naslouchal mu, jindy byl však netrpěliv a posmíval se slovům a řekl: „Dovedeš vykonat jen část toho, o čem byla řeč? Nikoliv! Jsi člověk chatrný.“

V podobných chvílích pociťoval Boleslav, že má v nenávisti i jinocha i vypravování a sám mluvil co nejdrsněji.

Takový byl pak rozdíl mezi šťastným knížetem a ubožákem, jako je mezi silou a slabostí. Prvý byl mužem války. Kráček nedbaje překážek ani zásad přímo k svému cíli, měnil rozhodnutí, pořádal skutky podle průběhu bitev a nic mu nebylo vzdálenějšího než snění a dlouhá únava. Vrhá se v zápas, aby zvítězil, a když se v německých zemích jako hradby zvedla moc královská, kráček s králem. Na Lešském poli bojoval po jeho boku s Maďary a táhl s ním i proti polabským Slovanům. Tak málo poutala jej věrnost, tak příliš poutaly jej věci života. Chtěl vítězit. Byl jako letící bouře, byl jako blesk, který se klikatí a uniká, aby vposled zasáhl metu. Byl jako blesk a jeho sluha se podobal tichému hlasu, který zní a zní jediným vypravováním.

Podle rozumu nemůže tedy být žádná řeč o tom, že by ten něžný jinoch měl nějaké účastenství na slavných skutcích Boleslavových. Když však pacholík umíral a když mu nastávala poslední hodinka, rozhlédl se po svém životě a pravil:

„Bylo mi dopřáno způsobit nesmírné dílo, neboť jsem obrátil hřebce Boleslavova na východní cestu.“

K tomu se víže krátké vypravování.

Nejmilejší dcera Boleslavova, Dúbravka, provdána byla za knížete polského, Měška. Oba manžely spojovala láska i dobrá vůle a přátelství, které vládlo mezi Čechami a Polskem. Spojovala je láska a dále smýšlení jedno, a dále příbuzný jazyk, a dále víra, neboť Měšek přijal náboženství své choti. Tehdy, v té šťastné době, podobaly se obě říše (to jest říše česká a říše polská) sestrám. Stály si blízko a moc a zřízení jedné nezůstalo bez vlivu na vzrůst říše druhé. Tu shodu vzájemnou utvrdil sňatek a věrnost knížat ji dovršila.

Jednou, když se Boleslavu zachtělo opět spatřiti Měška a Dúbravku, rozhodl se, že za nimi půjde až do své nejvýchodnější državy. Měl na mysli Krakov. Vypravil tedy posla a vzkázal knížeti a kněžně, aby překročili pomezí a v stanovený den dorazili na hrad, který byl jmenován.

Ta cesta byla cestou lásky, Boleslav tedy přikázal, aby jeho průvod usedl na koně zvlášť ušlechtilé, a aby se oděl

lesklou zbrojí a barevnými plášti.

Když se to stalo, když se zbrojenci shromáždili na pražském nádvoří a brána byla dokořán, přišel ke knížeti člověk, kterému bylo jméno Pacholík nitranský, a snažně prosil, aby mu Boleslav popřál kráčet v průvodu a aby ho nezapuzoval. Kníže přihlédnuv viděl, že si pacholík drží ruku před ústy, že je sláb a že je nenáležitě obléknut, ale v té chvíli mu bylo zatěžko odpíratí prosbám a svolil. Tak se vydali všichni na cestu.

Nastávalo právě jaro. Vlahé páry vystupovaly ze země a déšť a opět sluneční svit se střídal. Věru, chochol pištců a plášť Boleslavův nastokrát promokl a oschl, než dojeli. Cesta knížecího průvodu trvala málem tak dlouho jako cesta otrokáře arabského, kterýž projel panství Boleslavovo a s úžasem vypsál jeho rozlohu. Počet dní té cesty byl dvacet a jeden. Když jeli den devatenáctý a když se blížili k řece, která slove Odra, rozpomenul se Boleslav na pacholíka a zachtělo se mu slyšeti jeho hlas. Dal jej tedy zavolat a s netrpělivostí se ptal:

„Kde je můj pacholík a proč nepřichází?“

Tu přistoupil ke knížeti člověk útrpný a pokloniv se řekl:

„Kníže, jsou lidé, kterýmž namáhání prospívá, a jimž prudký vítr činí potěšení, a kteréž rozraduje mráz i úpal. Jsou lidé, kníže, kteříž jezdí na divokých koních, a ty koně je poslouchají a skáčí pod nimi ukroceným krokem a zticha říčí. To se týká tebe, kníže. Ty trhnutím ruky vedeš svého hřebce do nebezpečství a nikdy tě nezasáhne stín bázně a nikdy tě nepřikryje ani cípek toho stínu. Jdeš, rozdáváš rány a opět udílíš milosrdenství a jednáš jako meč v ruce člověka opatrného a bez bázně. Takové jsou tvoje obyčeje. Ale pacholík, o němž se ti zlíbilo slyšeti, je člověk, kterého zraňuje ostrý vítr, a který usíná cvakaje zuby. Strach sedí na jeho koni. Strach jej objímá, strach se tiskne k jeho hřbetu a dýchá mu v týl a ohnutou levicí svírá mu hrdlo. Ty jsi stár a síla tě neopouští. Smrt před tebou uhýbá, ale jeho rve za plášť. Sahá po něm. Její skřek ohlušil mu ucho a pacholík jde jako ve snách.“

I podivil se Boleslav těm slovům a obrátiv koně jel proti směru své cesty. Daleko před jakýmsi brodem zastihl dva loudající se jezdce, kteříž opírali člověka třetího. I přistoupil blíže a poznal, že člověk zemdlý je pacholík a že není ani živ, ani mrtev, ale že má mysl obluzenu a mluví jako žena nepřítomného ducha. Tu rozkázal spřáhnouti dva koně a dále rozkázal, aby sluhové rozestřeli mezi spřežení plášť a upevnili jej na řemenech. Potom dal umírajícímu člověku spočinouti v tom plášti a zvolnil krok celého průvodu. Když se to stalo, navrátilo se ubožáku vědomí. I zavolal kněze, a když se kněz schýlil k jeho ústům, řekl mu ten umírající člověk:

„Modli se modlitbu díkyčinění a chval Boha, že mi bylo popřáno vykonati vše, po čem jsem toužil, a že jsa těla slabého a paží slabých i chabého srdce přece jsem ke konci dovedl dílo svých myšlenek a chtění.“

Potom ti, kdo slyšeli pacholíkovu řeč, pohlédli na sebe a tázali se, co ten člověk vykonal a jaký je jeho majetek. Zdálo se jim, že se chvástá, neboť známo bylo, že neměl ani statku, ani ženy, ani dítěte, ale že z milosti knížete jedl a ve věku dospělém živ byl jako pachole.

Když pak uplynula chvíle ticha, ozval se poznovu člověk umírající a řekl:

„Díky Ježíši Kristu, kterýž svolil, abych směl obrátiti tvář knížete k zemi východní, a který kyne, aby kníže měl péči o tu zemi. Již se neděsí člověk v rovinách, ani člověk v zemi horní, ani v končině řek moravských; již se neděsí, ale bezpečen jest se svými stády. Již se neděsí, již nepřebíhá, již nepřenáší nemluvnata, ale trvá na svých místech. Trvá v bezpečí. Střehou ho hrádky, střeží ho cesta upravená, střeží ho kníže, hrad nejbezpečnější. On jest jako přemocné vojsko a já a všichni, kteříž se mně podobají, jsme jako pouhý stín. Ale stalo se, že kníže kráčí tím stínem.“

I nevěděl kněz, co by chtěl pacholík říci, a připomenul mu, že mluví naplano. Ten pak řečený pacholík cíť mrákotu, která padá v hodině smrti, chtěl spatřiti naposledy svého pána. Pozvedl se a tu uviděl knížete, jak vrhá do veliké výše obušek a jak jej opět chytá. Zřel divokého hřebce a vlající hřivu i vlasy Boleslavovy poletující ve větru. Zřel, jak kůň skáče se svým jezdcem, a slyšel jeho pořehtávání. Zřel poskok koně a nepohnutou postavu, na niž se sype zdar jako zář.

Potom klesl ten pacholík a vydechnuv jméno Boleslavovo zemřel. I jest pohřben na místě své smrti.

Když pak kníže překročil řeku a když se blízko pomezí své říše setkal s knížetem polským a se svou nejmilejší dcerou, radoval se s nimi a smích a veselí uvedly v zapomenutí smrt pacholíkovu.

Biskupství

Příčiny proměn dlouho uzrávají a doba převratná, jakkoliv bývá poznamenána tím, co nadchází, přece poskytuje věcem starým i čas i sílu, aby se před svým koncem naplnily nejmocněji. Když se tedy k zemím českým blížilo křesťanství, a když známost jediného Boha a zákonů se opovídala, zvedlo se divoké dychtění po životě časném.

Přemnozí lidé nemohli se vytrhnouti z běhu vášně. Toužili jen po moci, toužili jen po věcech tělesných. Jejich srdce bylo plné krve. Jejich údy byly jako větvoří. Jejich smysly připomínaly oheň. Blízkost zákona skytla jim rozkoš svévolné svobody. Opovírající se láska a rovnost křesťanská vdmychla jim pocit rozdílů i pýchy. Podobá se, že v těch dobách bylo špatně nakládáno s otroky, a že velmožové a lidé urození se oddělovali od lidu prostého více než předtím. V těch dobách neznamenal křest obrácení se k Bohu, v těch dobách žil ještě starodávňý mrav a síla byla ctností a majetek a rozkoše cílem jediným. Tehdy se neděsil ani vražedník ani smilníci a přemnozí mužové vcházeli v sňatek s dívkami pokrevně příbuznými. Měli tolik žen, kolik jich uživil, a třeba byli kněží, nedbali ani zákazů ani napomínání.

Zatím církev, která nemohla vládnouti duším, měla péči, aby zmohutněla a nabyla práva a stala se mocnou. Ta věc, to snažení nebylo zajisté nesrozumitelné knížeti Boleslavu. Uhadoval, že v zřízení křesťanském je ztajena síla. Viděl sbory kněží, viděl poslušné mnichy a dále biskupa a dále císaře. Viděl, že všichni jsou spojeni jedinou vůlí, poznával, že síla jedněch je druhým oporou, a zřel, jak v dobytém Braniborsku utvrzuje císař skrze biskupy svou moc. I zdálo se mu, že zřízení křesťanské je pouhý nástroj v rukou vladaře, a chtěl se zmocnit toho nástroje. Chtěl jej obrátit proti svým nepřítelům jako se obrací meč. Chtěl vytrhnouti české věci církevní z cizího vlivu; chtěl krátce zříditi v Praze biskupství.

Když se o tom zámyslu dozvěděl biskup řezenský, Michal, dal svolati svůj katedrální klérus. Kněží se sešli v neděli po vykonaných obřadech. Bylo jich právě devět a biskup byl desátý. Někteří měli nádherná roucha, ale biskup byl oděn jako mnich pouhým pláštěm s kápí. Byl postavy drobné, měl planoucí zrak a mohutná obočí a čelo zbrzděné vráskami. Byl vzezření zasmušilého.

Když se tedy všichni shromáždili a když stanuli na místech určených pořádkem, pravil biskup:

„Přátelé, žádám nebe o spravedlnost a vás o dobrou radu. Víte, že mi byla svěřena berla pastýřská a s berlou přemnohá péče a starost. Jdu z díla do díla, a zatím co pečuji o věc prvou, druhá hrozí mi uniknouti. Mám s vévodou rozepři o stříž a sklizeň, kterou neprávem zadržel, a znenadání se dovídám, že kníže české chce zříditi v Praze biskupství a že chce umenšit to, co je naše.“

Řko to biskup se rozhlédl a čekal, kdo mu poradí.

Shromážděný klérus zůstal však tich. Jeden kněz si opíral pěstí tvář, druhý pokašlával, třetí si proplétal vous mezi prsty a teprve poslední promluvil.

„Vím,“ řekl, „že Boleslav je mocný protivník. Má silná vojska ve svých horách a jeho hlas převyšuje hlasy lenníků. Je vzpurný, nejednou se postavil císaři na odpor, nejednou uvedl jej za války v nesnáz. A protože jsou časy opět neklidné, soudím a uhaduji, že mu císař neodepře to, oč jej žádá. Bude souhlasit dvojnásob snadno, neboť ani sláva císařova ani jeho statek se tím neumenší.“

„Zdá se mi,“ řekl rozhněvaný biskup, „že jsi daleko nejchytřejší. Jdi tedy ke knížeti a způsob, aby byl věrný a stálý. Dále jdi za císařem a naléhej, aby nás ušetřil pohromy a neztenčoval biskupský statek.“ Mnich tedy šel. Bral se do Prahy. Když tam dorazil a když stanul před branou, oslovil strážce té brány a pravil:

„Jdi, opověz kněze Wolfganga, neboť to jest mé jméno. Přicházím z Řezna a mým prostřednictvím bude s knížetem rozmlouvat biskup.“

Strážce odešel a vrátiv se po maličké chvíli, řekl: „Kníže prodlévá s knížaty svého rodu.“ Potom vedl strážce mnicha do jizby a přinesl mu jídlo a vykázal mu lože.

Na druhý den ptal se mnich opět po knížeti a opět vyslechl odpověď, která mu byla dána dne prvního. To se stalo ještě po třikráte.

V den pátý vystrojil Boleslav hostinu a poručil, aby služebníci postavili lavičku Wolfgangovu blízko knížecího stolce. Když pak jedli, obrátil se Boleslav a oslovil mnicha a řekl:

„Co se přihodilo v Řezně?“

„Kníže,“ odpověděl mnich, „Bůh vede tvé kroky a uděluje ti zdar při podnikání tak, že vítězíš a nepřítelé tě nemohou přemoci. Jsi silný kníže. Zbrojenci s taseným mečem a zbrojenci s napřaženými oštěpy hlídají tvůj hrad a vůkol jsou hrady jiné a vojsko. Máš mocné strážce, tvá říše je veliká a spořádaná, jsi nezměrně bohat: proč tedy hledíš ochuditi biskupa a proč chceš vytrhnouti své země z okrsku, který mu byl svěřen a dán, aby v něm konal kněžskou správu?“

Potom odpovídal kníže řka:

„Kolik stád má biskup? A kolik je v tom stádě jehňátek, která jsem mu dal? A kolik jsem mu dal zrní? A kolik jsem mu dal košů ryb? Ani jeden! Kněží odváděli mu desátek, ale což je moje, zůstalo v celku. To je věc jistá. Vycházej z ní, mnichu, a rozvažuj: Chci zřídit biskupství a novému biskupu dám otroky a les a zoranou půdu. Dám mu stáda a dobytek. Dám mu, co srdce ráčí, jen proto, aby má štědrost byla zjevná, aby se o ní vypravovalo a nikdo již neprořekl, že kníže ochuzuje biskupy a že jim ukracuje důchod.“

Když kníže mluvil tu řeč, vystaly mu na čele hněvné žíly. To bylo špatné znamení. Jeden ze stolovníků, aby ukrotil hnutí jeho mysli, jal se tedy nakvap rozprávěti o věcech kratochvilných a druhý vpustil do jizby člověka přestrojeného za dábla. I oddělil proud rozveselených velmožů mnicha od knížete.

Na druhý den poklonil se mnich v hluboké pokoře před knížetem a byv obdarován nesmírnými poklady opustil Prahu. Šel k císaři. Hledal jej. Prošel městy italskými, prošel valnou částí hradů německých a jeho cesta trvala již čtyři měsíce. Vposled doslechl, že císař dlí v Mohuči. Tam vskutku zastihl jeho průvod.

Když bylo Wolfgangovi dovoleno stanouti před císařem, poklonil se a řekl:

„Císaři, odpusť, že nemluvím, jak bych měl mluvit, odpusť milostivě, že mluvím bez ozdob: Biskup řezenský, Michal, tvůj sluha a můj pán, tě prosí a snažně žádá, abys neztenčoval jeho moc a zabránil knížeti českému zřídit nové biskupství. To jest, co jsem měl říci. S tvým přivolením pak dodávám, že je to prosba planá.“ I rozveselil se císař a pravil:

„Proč, mnichu, proč říkáš ty dvě rozdílné věci? Proč přednášíš prosbu a odmítnutí té prosby?“

„Tvá Římská říše,“ odpověděl mnich, „je nesmírná. Skládá se ze zemí nejrůznějších a jako jsou rozdílné tvé země, jsou i rozliční biskupové. Jsou Sasové, Bavoři, Italové, Burgundané. Proč tedy nemá býti biskup český? Proč nemá býti biskup, kterýž ze statku Boleslavova převelice obohatí církev a umenší jeho moc?“

Císař byl toho dne vesel. Smál se, udeřil dlaní o dlaň a rozkázal vyplatiti Wolfgangovi pět hřiven stříbra. Potom mu dal nádherný oděv a propustil ho, řka:

„Dobře jsi mluvil! A věz, že se mi hodí zřizovati nová biskupství.“

Odtud velmožové často chválivali mnicha Wolfganga. A stalo se, že byl po smrti Michalově, který zemřel svým trápením, povýšen na biskupa řezenského.

Boleslav byl již stár. Jeho mocné žiloví zchradlo, jeho údy byly jen kost a kůže a čelo měl samou vrásku. Vášně, radosti i války jej unavily a tak jednoho dne stanula za ním smrt. Když zvedla pravici, když stín jejího strašného prstu se dotkl Boleslavovy skráně, bylo zřítí jak vladař vstává. Bylo zřítí jak se rozhlíží, bylo zřítí jak se usmívá. Snad zhlédl v záblesku té chvíle všechny dny šťastné, snad zhlédl všecken zmar. Či táhla mu hlavou jiná myšlenka? Chtěl snad říci nějaké slovíčko? Chtěl snad pohnout rukou? Chtěl zakývat na svého syna?

Smrt, ta přemožitelka knížat, nepopřála mu již času. Ztratil vládu nad svými údy. Ztratil vědomí.

Tehdy otevřela se uvnitř lbi Boleslavovy tepna a vládce padl na tvář.

Když vydechl svou duši, když dozněl jeho smrtelný chropot, rozběhli se služebníci po hradních jizbách a z dálky bylo slyšeti ohlas jejich kročejů a jejich nářku.

Světnice úmrtní byla však tichá. Synové, kněží a velmožové shromažďovali se mlčky kolem zemřelého. Spínali ruce, schylovali hlavu a tak plynula chvilka čekání. Když uplynula, vstal prvorozený syn mrtvého knížete a pozvednův bezduché tělo, pravil:

„Já, Boleslav, kníže toho jména druhý, objímám a držím tělesnou schránu svého pána. Držím tu hlavu, držím ty jeho údy. A jako spočívá kníže v mých loktech a jako v nich spočívá jeho dychtění a síla, tak v nich leží i jeho říše.“

Řka to, rozkázal Boleslav II. vstaviti zemřelého na knížecí stolec tak, aby se zdálo, že sedí. Tu vzruch a spěchání zvlínily nepohnutou řadu. Velmožové vztyčili hlavy, kněží jali se modliti, otroci konali, co jim kníže rozkázal, jiní otroci bili kladivy do štítů a do kovových desek a opět jiní křičeli po nádvořích:

„Kníže upadl na tvář! Kníže Boleslav, syn knížete mrtvého, je mým pánem!“

Potom, v čas stanovený, přicházeli přední mužové z rodin vznešených a stařešinové kmenů a všichni velmožové a kněží a s nimi lidé chleba Boleslavova a čelní otroci i zbrojný lid. Když se shromáždili, otevřeny jsou pokladnice a truhly s věcmi drahocennými, aby každý mohl zhlédnouti nesmírný statek a nesmírnou slávu zemřelého. I nastaly pohřební slavnosti a dále hostiny a radovánky.

Když skončily a když se běh věcí vrátil na staré cesty a když se Boleslav již po delší dobu odíval v plášť svého otce a když spal v jeho loži, přicházeli k němu skutkové mrtvého knížete. Jeden čpěl po krvi, druhý zářil, třetí byl nedokonalý, pátý bez zduaru a desátý byl opět pokažen. I zřel kníže, že ty skutky nedokončené je dlužno znovu počítati a vykonat. Prah! po tom. Prah! po velikosti, která by měla tvář zemřelého, a aby ji uchvátil, aby se jí připodobnil, aby ji překonal co nejviditelněji, s velikou silou se obrátil k činům, které Boleslav I. nemohl naplniti dopodrobna.

Z těch pak věcí věc prvá bylo zřízení biskupství.

I vyvolil si Boleslav II. mnicha jménem Dětmara. Byl učený i zbožný a měl mírnou povahu. Toho mnicha uvedl kníže v shromáždění Čechů, to jest ve sbor lidí urozených, kteří měli prvenství v určitých okresech země a mluvili za svůj kmen.

Na pokyn vladařův shromáždili se tedy ti velmožové a stojí na hradním nádvoří. Stojí bok po boku. Jedna jejich ruka je pozdvížena do výše a drží v pěsti kopí a opírá se o to kopí. Druhá jejich ruka spočívá na opasku či na meči. Jsou oděni v nádherná roucha, mají nabírané rukávy a čapky z kožíšin. Jsou dobrého rozmaru, ale je horko a čekání nemá konce.

Teprve když nastala hodina stanovená, zvedl se křik a pištcí duli do svých nástrojů. Tu vychází kníže. Je provázen dvěma posly: poslem císařovým a poslem biskupa Wolfganga. Je mlád, jeho pohyby jsou prudké. Zvedá ruku a ukazuje na mnicha. Je mlád a jeho tvář je snad krásná, ale není ji viděti jasně, neboť slunce stojí mu za hlavou a pere do čela velmožů. I přivírají ti mužové zrak, mhourají a jejich obočí se zvedá. Jsou netrpěliví, ale kníže má času nazbyt. Po malé chvilce ozve se však jasným hlasem.

„On jest,“ praví, „kteréhož jsem vyvolil, zváživ jeho ctnosti. To znamená zbožnost a vědění. Ustanovil jsem jej za biskupa. Vy pak, velmožové, buďte mi svědky a buďte svědky tomu mnichu mnou vyvolenému, že slibují dáti biskupovi tolik statků, kolik mu jich přislíbil můj otec, a nadto že mu přidávám důchod a území větší než jsou důchody biskupa žičského, který (jak se mi doneslo) v radě císařské prý mluvil proti mým záměrům, a který chce kaziti dobré jednání s biskupem z Řezna.“

Řka to, obrátil se kníže k muži, který přinášel svolení císařovo, a pravil mu: „Promluv! Je řada na tobě.“ Posel císařův to učinil s ochotou. Řekl, že jeho pán poznává nescetné výhody, jež vzejdou věci křesťanské, bude-li biskup stříci českou církev.

Když posel umkl, bylo dáno slovo mnichu biskupa Wolfganga a vposled Dětmarovi. Dobrý kněz mluvil pohnutým hlasem.

I vládla shoda mezi všemi přítomnými: mezi knížetem a posly císařskými, mezi velmoži i poslem obratného Wolfganga. Tak v lásce vzájemné setrvali po tři dny.

Ale dne čtvrtého přišla znenadání zpráva, že zemřel římský císař. Doslechnuv o tom zrušil Boleslav shromáždění. Rozloučil se s posly, ale muže z předních rodů českých zadržel a řekl jim:

„Teď přichází čas neklidný. Teď je doba, kdy moc koruny císařské bude kolísat. Odejděte tedy k svému lidu a shromážděte jej! Prohlédněte zbroj a kování koňské i ostří mečů! Vyměňte kůly, které trouchnivějí, a dejte k palisádám navozit kameny! To učíňte a buďte připraveni!“

Potom vsedl Boleslav na kůň a rozjel se k říšskému pomezí.

Cizí posly, to jest posla císařova a posla biskupa Wolfganga, stíhala zatím nehoda za nehodou. Strhaly se jim prý postroje, onemocněl jim kůň a krátce hnětlo je takové neštěstí, že se nemohli hnout s místa. Když však uspořádali svůj průvod (bylo to čtvrtého dne), brali se vpřed rychlými pochody. Kůň, který ještě včera div prý nepadl, klusal dnes jako ďábel. Tak dorazili záhy na císařův hrad. Když jim bylo dáno dovolení předstoupiti před vládce Římské říše, pravil první z poslů:

„Pane můj! Moudrý, slavný a nejkřesťanštější! Cit, který lká, bojuje s citem, který se dal do plesání, neboť jeden císař zemřel a druhý se ujímá vlády. A bude tvá sláva ještě větší, než je sláva císařů předchozích. Nám všem vzejde z té slávy prospěch a věci šťastné. To je má pevná víra a to jsem chtěl říci. Dále pak (s tvým dovolením), se musím zmínit o zemi, z níž přicházím, neboť kníže české chystá výpravu: Mluví k svým velmožům, aby drželi lid pohromadě, a sám vyjel na pomezí. Nám, poslům, kteříž jsme viděli jeho přípravy, se pak zdá, že se kníže Boleslav bojí, aby ses nepostavil proti zřízení pražského biskupství. Budeš uražen, císaři, když mu odepřeš, oč tě v té věci požádá, a kdybys chtěl mstít urážku, zapleteš se v boj.“

Mladistvý císař prý vyslechl radu pozorně, a když nadešel čas, přisvědčil české žádosti. Byl hotov uvést biskupa

Dětmara v moc, byl hotov udělit mu investituru, neboť to jest jméno toho uvedení. Dříve však než úmysl stal se skutkem, vypuklo v Bavořích povstání.

V boji, který se tehdy rozpoutal, stál Boleslav proti císaři. Pomáhal Jindřichu Bavorskému.

Byla tedy válka, ale Dětmara se o ni pranic nestaral. Měl na mysli jen svůj úřad. Bral se za císařem, který mu přislíbil investituru, bral se k zemi bavorské, neboť císař prý toho času prodléval ve Falci, a biskup, aby se s ním setkal, musil překročit neklidné území vévody Jindřicha.

Když však měl Dětmara Čechy za zády, a když pospíchal již krajem bavorským, viděl, že jde do tuhého. Potkával zbrojence, otroky, nosiče, vozy, stáda, ženy a tlupy rozveselených lidí. V hradech, podle nichž bylo mu jíti, znamenal pak nebývalý shon. I zastavil svůj průvod před jakýmsi místem opevněným a díval se na zběsilý zástup, který se tísnil, chtěje naráz projíti branou tak těsnou, že se tam nemohli protáhnout ani dva mezkové.

Dětmara byl člověk pokojný a jeho učená i zbožná mysl oddávala se ustavičnému přemýšlení. Trávil (až do té osudné cesty) čas opisováním nebo úvahami o tajemství božím. Jeho pravice, nechť stál u pultu, nechť přecházel jizbou, byla sevřena v špetku, jako by prsty stále svíraly pero, a jeho hlava zůstávala schýlena tíhou nauky a tíhou pokornosti. Měl tedy takové držení těla, jako mívá písař. Nepodobal se vojínům. Jeho zbožný duch se děsil války a bylo mu protivné viděti chudáky, kteří jsou tak rozběsněni, že skončí v bráně umačkáním. Odvrátil tedy hlavu od nepěkné podívané a modlil se, aby Bůh ráčil přijmouti duši těch, kdo zahynou.

Potom, skončiv modlitbu, spěchal od těsného místa na širokou cestu. Klusal po lukách a opět lesíkem tak dlouho, dokud nenarazil na nový hlouček zbrojenců. Ten se vynořil znenadání, ale slyšet jej bylo dávno předtím. Znamenav hlomoz biskup pokynul svým lidem, aby se uklidili s cesty, ale sám (jako z přinucení) díval se na ty, kteří se blížili. Rozeznával oštěpy vynořující se z prašného oblaku a dále rohy stáda a tu a tam koš s nákladem píce a dále měchy podvázané povřísky a vposled tváře či údy mizející pod štítem a zbožím, které se hodí právě tak do kuchyně jako do války.

Při tom pohledu zmocnila se biskupa Dětmaru nechuť k cestování. I proklel překážky, které jest mu překonávati, a řekl:

„Ten lid je posedlý ďábelstvím! Kampak – u všech všudy – pospíchá? Zdá se mi, že se neřídí úvahou, ale nějakým zákonem vášnivým a hodným zatracení!“ Biskupův sluha obávaje se, že jeho pánovi uniká pravá příčina shonu, pak odpověděl:

„Lidé, které vidíš spěchati, a ti, které jsme zastihli, jak se strkají v bráně, jsou lidé vévody Jindřicha. Pán a vévoda bavorský jim nařídil válku proti císaři. Nepohodil se s ním a polní tažení nyní rozhodne, na čí straně je právo.“

Zatím co sluha takto rozmlouval, přiblížili se z houfu někteří mužové a ptali se lidí biskupových, odkud přicházejí a jaké jsou jejich osudy. Slyšíce pak o zemi české, velmi se podivili, že přemnozí rozmlouvají jazykem srozumitelným Bavorům a nabídli jim něco ze svých zásob. Vedli si přátelsky, ale biskupův hněv proti nim se neumenšil.

Nepojedl jediného sousta, ukončil zhurta rozprávku a obrátiv koně, vracel se k českému pomezí. I bylo zřítí, jak se jeho stále přemýšlející hlava pokyvuje nad kruhem límce, a bylo zřítí, jak biskup pouští otěž a jak přikládá dlaň na svou bradu.

Zabrán v myšlenku o nepokoji, který zžíral lidská srdce, dojel biskup k zemskému rozmezí.

Když procházel pohraničním hvozdem, zvedl pak zraky ke klenbě stromů a řekl:

„V pokoji a míru přetrváme v té utěšené zemi srážky. Až císař potrestá zpupné Bavorsy, půjdeme dvakrát rychleji, než jsme mohli kráčetí teď, kdy se po cestách hemží plno nepořádných houfců.“

Vítr přicházející z šíra hnal temné mraky. Chýlilo se k večeru a les a horstvo odělo se přívitem, jenž není světlo ani temnota a jenž má libost obou. I zdála se biskupovi česká země býti zemí míru a cítil, že ji miluje z celé síly své duše: tak jako Sasko, tak jako Řím a dítky, které zplodil v manželském loži. Byla mu dvojnásob drahá teď, kdy se vracel a kdy za jeho zády duněla válka. V tu chvíli více než kdy předtím byl také popuzen proti Bavorům. Cítil, že k nim nemá pražádné náklonnosti; za prvé: jako Sas; za druhé: jako člověk, který chce dobře vycházeti s císařem. Byl věru šťasten, že se navrací do Čech. Nazýval je svou domovinou. Mínil tím totiž své sídlo, svou prostornou jizbu se začernalými trámy a s pultem sbitým po způsobu vysokého stolu, u něhož člověk může psát, aniž by usedl. Skutečnost, že se narodil v zemi jiného jazyka, neměla mnoho na této přichylnosti, neboť mužové těch starých dob neměli citu, který by věci podobné přesněji rozlišoval. Pokud jde o národnost, věřil biskup, že je jeho povinností býti především římským knězem. Mluvil latinsky, osvojil si jazyk český a užíval ho

s radostí učeného člověka. Svou lásku pak biskup rozdíl mezi kraj, který jej poutal, a kraj, který kdysi opustil. Nechtěl dávat žádnému z nich přednost, ale to místo, kde stálo jeho psací náčiní a kde nalézal muže stejně učené, bylo jeho srdci přec jen nejmilejší.

V den, kdy se biskup vracel do české země, byl právě úpněk. Zářil, rozněcoval se a sám nepohnut, plynul v letu mračna, které se pozměňovalo, majíc chvíli tvář úděsné obludy a vzápětí podobu něžného stádce, které se popásá. Biskup okouzlen hrou a nenadálými svity zíral k luně a dech se mu šířil vanutím klidu. Nadcházela noc, ale Dětmár (proti svému zvyku) nesedl s koně a bral se dál a dál. Cesta klesala, kraj ležel zahalen vzcházejícím přitímím a sloha páry dotýkala se vrcholku lesa. Byl mír, ale pojednou (právě tak jako v zemi bavorské) vynořila se v zátočině skupina postupujících jezdců i pěšáků, kteří nesli oštěpy a kteří byli ozbrojeni až po zuby.

Biskup myslil chvíli, že potkáva lovce, ale zhlédnuv jejich počet a zhlédnuv otroky a dále vozy plné podivného nákladu, poznal, že je to lid válečný. I zastavil se a s úzkostí oslovil člověka v čele zbrojenců. Mluvil latinsky, mluvil česky a v obou jazycích vyzval tu tlupu, aby si vedla skromně, neboť ten, kdo k nim mluví, je biskup. Řekl to hlasem příliš tichým a německý sluha biskupův v bázni, že lidé na druhé straně houštiny přeslechli, jak velická je důstojnost jeho pána, přiloživ si dlaně k ústům poznovu zahoukal:

„Biskup! Průvod, který jste potkali, je průvod biskupův!“

Ale zbrojenci odpověděli smíchem a duli v rohy a smáli se tím nezdvořileji, čím více sluha křičel. Vposled ten, kdo stál v jejich čele (a byl to muž s rusou hřívou), povel k útoku a vrhl proti biskupovi oštěp. Zbraň zasvíštěla podle sluhova ucha a zaryla se do stromu těsně vedle hlavy biskupovy. V té chvíli vyrazili jezdci vpřed a Dětmár sotva mohl zahlédnouti napřažená kopí a lesknoucí se meče. Prchal, pádící družina jej obklopovala a letěli ze všech sil. Pohříchu za zběsilé jízdy narazili ještě na jiné hloučky a vposled byli zahnáni buh ví kam.

Ta neblahá příhoda zmátla dočista krok průvodu a přivedla biskupa daleko na sever. Po mnohém bloudění teprve třetího dne sjel na cestu. Tu uviděl Dětmár zedraného mnicha. Měl hůl a brašnu. Krácel nevšímaje si ničeho. I otázal se ho biskup:

„Kam jdeš? Jaký je cíl tvé cesty?“

„Jdu,“ odpověděl, „do místa, které slove Žič a kde sídlí biskup.“

Na tu odpověď váhal Dětmár s novou otázkou. Váhal rovněž pronést své jméno, neboť se dobře rozpomínal, že biskup žičský žije v neshodě s knížetem Boleslavem.

„Co učiníš?“ ptala se biskupova opatrnost.

„Svěřím se mnichu!“ odvětila důvěra.

I řekl Dětmár, kdo jest, odkud přichází a koho hledá. Jeho družina byla zchvácena, tři lidé utržili si těžká zranění pádem a věru nemohli pokračovat v cestě bez odpočinku.

„Nuže,“ řekl rozedraný mnich, když to všechno vyslechl, „nevracejte se do Čech. Pojdte se mnou a já vás dovedu do kláštera, kde se vám dostane takového přijetí, jaké přísluší družině biskupské. Tam se vyhojíte z ran a já, který hladovím, dojdou s vámi nasycení.“

Uplynul nějaký čas. Česká vojska se již spojila s oddílem, který do války bavorské poslal svak Boleslavův Měšek, ale stalo se, že spojencům nepřálo štěstí. Stalo se, že byl Jindřich poražen a že se utvrdila moc císaře Otyli.

Tehdy se zmocnilo císařských vojsk veliké veselí a ovládla je nesmírná zpupnost. Jejich duch vlál, jako vlaje hříva koní, kteří se dali do běhu a nemohou se zastavit. I táhli ti zbrojenci, pleníce a zaněcující požáry a křičeli, jako by bitva neustávala. Tak v zběsilosti málem pekelné došli až k staré Plzni. Došli hluboko do vnitra země. Žádné vojsko nepostavilo se jim na odpor, nikdo nezadržel jejich krok. I byli zpiti svou silou a nedbajíce pořádku ani opatrnosti, která bývá potřebná i vítězům, sešli k řece Mži a rozbili na březích stany. Přihnali tam stáda, poráželi skot, čtvrtili vepře. Toho dne byl nesmírný úpal. A protože vojsko sebralo velikou kořist, a protože mělo masa víc než dost, zvětšil se ten sluneční žár nesčetnými ohni. Kdekdo si totiž opékal buď skopce, buď koňskou kýtu.

Když pak vojínové leželi dlouho u ohňů a když se najedli, majíce v hlavě veselost jako piják mívá víno, vrhali se do vody a nořili se do chladícího proudu.

I vystřikovala voda a podél nízkého břehu lehly zpěněné vlny a proud zbělel a různé barvy poznamenávaly rozstříknuté kapky.

A zatím co se vojsko císařské oddávalo té zábavě, a zatím co leželo jednak v řece, jednak u hojného jídla, přiblížil se voj Boleslavův. Byl nablízku. Dlouho se zdržoval utkání, dlouho ustupoval, dlouho, podoben houštině, kterou

nezčeří závan větru, ležel na pokraji lesa, ale teď, kdy německá kopí byla zatknuta a meče ležely pohozeny, dal Boleslav znamení svým lidem, aby vystoupili z úkrytu. Potom je rozdělil na tři proudy a rozkázal udeřiti se tří stran.

Již se tedy rozbíhají, již pádí s úbočí, již letí ke kotlině řeky.

A to jest řada první, která vypouští šíp a padne na strany, uvolňujíc cestu řadě druhé.

A to jest řada třetí, která mává oštěpem a jež se rozptýlí stihajíc ty, kdo hledí dosíci kupy zbraní.

Za tou řadou se hrne řada nová a opět nová, ale ta nemůže již bít, neboť nepřátelé jsou porubáni.

I trvala ta řež jen malou chvíličku. Jen málo času bylo potřebí, aby byla zahubena síla vojska. Jen krátký okamžik je vyměřen cestě, která vede z života pozemského k smrti.

Po té nelítostné porážce překročilo vojsko Boleslavovo hranici a přitrhlo až k místu, jež slove Žiž. To bylo právě sídlo biskupa, který mařival záměry českého knížete a který v radách mluvil proti němu. I rozkázal kníže udeřiti na Žiž a dobyl jí.

Když české vojsko zteklo hradby a když otevřelo bránu, blížil se k Žiži se strany druhé biskup Dětmar. Jel se schýlenou hlavou, nerozhlízel se a mnich vedl jeho klisnu. Mnich mu sloužil, neboť průvodce biskupův zemřel od rány, kterou si utržil ve Smrčinách.

Od té doby, co opustil Prahu, byl biskup vystaven jen strážní a mukám. Několik lidí z jeho průvodu zemřelo, dva byli zabiti a vposled, aby po věcech hrozných nastaly věci trapné, jeho kůň, který měl mírnou povahu a který jediný ze všech se hodil k tomu, aby mohl nésti jezdce tak málo zkušeného, padl únavou.

I musil potom biskup vsedati na divokou a stále se vzpínající klisnu.

Když byli vzdáleni od Žiže asi dva hony, oslovil Dětmar zedraného mnicha a kladl mu otázky, které se týkaly smýšlení druhého biskupa. Báł se totiž, že bude nevlídně přijat. Sám blížil se k důstojenství snad většímu, ale přicházel z Čech a platil za straníka Boleslavova. Podobné věci mohly přivodit jen chladné přivítání.

Mnich vyslechnuv obavy kněžovy, odpověděl asi takto: „Vévodové, císař a knížata budívají mnohdy v lidech strach, ale od Boha je jim dána jen taková moc, jaká odpovídá síle jejich vojska. Jsou obáváni, když vítězí. Žijí v pohrdě, byl-li rozmetán jejich hrad a poražena jejich vojska. Takový je osud knížat. Potírají se a jeden druhému nepřispěchá na pomoc. Co však naproti tomu může očekávat mnich? Podobá se chudásu. Vítr rve jeho kápi, déšť a slunce vyběluje hněd jeho vetchého roucha. Nemá zbraně, nemá služebníky, jde sám a opuštěn, jako jsem kráčel já. To je ovšem zdání a pouhý klam, neboť stráže neviditelné jdou před mnichy a ochráncové znamenití je provázejí! Když pak nastane rozhodný okamžik a když se přibližuje k mnichovi nebezpečí, položí jeden z těch strážců ruku na rameno opuštěného poutníka a vede jej tak, aby se setkal s mnichem druhým nebo s knězem, který vládne mocí i útěchou. Z té příčiny se stalo, že tvůj průvod sešel na mou cestu, z té příčiny se stalo, že já, místo abych se plahočil jako bídný pěšák, sedím teď na dobrém koni a mám kolem pasu řemení a v ruce nesmírně dlouhé kopí. Doufám tedy a pevnou mám v to víru, že i ty se můžeš důvěřovati v ochranu biskupa žičského. Kněz lne ke knězi. Biskup k biskupu. Chci totiž říci, že já (takto chudás), i ty, biskup označený, on, biskup podle skutečnosti, jsme dítky jednoho pána a že se řídíme jedinou vůlí.“

Za podobného hovoru vystoupil biskup, mnich a malý průvod na výšinku, která byla lysá a odkud byl nádherný pohled do kraje. Les ustoupil v těch místech utěšeným polím a mezi čtverci vlnících se lánů bylo viděti tu a tam vinice a zídky malých sklípků. V dálce stál hrad a dvě či tři roztroušené osady. Mnicha ten pohled velice potěšil. I zastavil koně, aby se rozhlédl podrobněji. Položil si dlaň k čelu a postál chvíli mlčky a v usmívání.

Když se tak díval, když hleděl se zalíbením po kraji, stáhlo se znenadání jeho obočí a kněz prohodil:

„V Žiži je lidí jako much! Skoro bych řekl, že před hradem leží vojsko.“

Potom znepokojen a s tvářích zasmušilou nastražil ucho, aby s vánkem zachytil nějaký zvuk. Ale víte (ostatně velmi mírný) vanul jim do zad. Se strany hradu bylo slyšeti sotva jakési hourání, jež se někdy nese z místa, kde je pohromadě hodně lidí.

„Jsi si jist, že na dnešní den nepřipadá svátek nějakého významného světce?“ otázal se biskup.

„Jsem si jist,“ odpověděl mnich, „že ti zlotřilci poplení vinice! Brána je otevřena. Vidím, že zástupy lidí procházejí dovnitř i navenek. Vidím, že je Žiž dobyta.“

Řka to, rozjel se mnich kupředu. Dětmar jej marně zdržoval. Marně jej žádal, aby se nevystavoval v nové

nebezpečí, marně mu připomínal, co sluší osobám duchovním.

„Ano, jsem mnich,“ odpověděl ten člověk, „vážou mě tři sliby a mezi nimi je poslušnost, ale ta se nevztahuje na věci vnější!“

„Ti lidé,“ namítl biskup, „mohou tě velmi snadno zabít.“

„Pokud jde o ukrácení života nebo o ránu,“ odpověděl opět mnich, „nemusím se věru strachovat, mám-li na sobě oděv, který mě chrání.“

Po těch slovech odhodil oštěp, aby snad nebyl z dálky považován za člověka válečnického, a dal se do klusu. Dětmara, volky či nevolky, jej následoval.

Když dojeli k místu, kde cesta přecházela v úvoz a kde bujelo mlází, vystoupili z křovin ozbrojení lidé a strhli mnicha s koně a smějíce se, kladli mu v jazyku českém žertovné otázky.

„Ustaňte!“ vzkřikl Dětmara hlasem co nejsilnějším a oni slyšíce, že mluví jejich mateřštinou, velmi se podivili. I odvedli Dětmaru a všechny jeho druhy k člověku, který stál v čele oddílu, k němuž patřili.

Jejich vůdce přebíral právě jakési zlatnické zboží (byly to náhrdelníky a drahé kamení) a pouštěl je mezi prsty zpátky do truhlice.

Když jej biskup oslovil a když ten přebírač obrátil hlavu, spatřil Dětmara tvář člověka s rusou hřívou, který po něm ve Smrčinách mrštil kopím. Zdálo se, že je v dobré míře, ale biskupa pohled tak zděsil, že nenalezl slov a že mu sklesly ruce.

V té chvíli ticha prvý se pohnul mnich. Přikročil k muži pohrávajícímu si se skvosty a naklonil se nad jeho truhlici. Neučinil nic více. Byl veden hněvem? Chtěl zadržet tu hrabivou ruku, která se zmocnila pokladu? Či puzeň zvědavostí nežádal si, než aby mu bylo dovoleno nasytiti se vzácného lesku? – Kdož ví! Nikdo to neuhádne, neboť sotva položil dlaň na víko truhlice, vzkřikl ten loupežník laskající se s prsteny a vytrhnuv dýku, udeřil jej přímo do prsou. Rána pronikla třetím mezižebřím a mnich zemřel, nemaje ani času litovati svých hříchů.

To byla hrozná podívaná a Dětmara jí nesnesl. Lítost sevřela mu srdce tak, že pozbyl vědomí.

Když procitl, uviděl skulinkou mezi pootevřenými víčky Boleslava. Vladař byl rozjařen. Na jeho mladistvém čele osychal ještě pot bitvy. Kněz spatřiv lesknoucí se tvář knížete a uslyšev zároveň divoký křik, který unikl z jeho hrudi, upadl znovu v bezvědomí. Ale dříve než jej obestřela temnota, ve vteřince kratší, než je mžiknutí, zdálo se mu, že spatřuje muže s rusou hřívou. Zdálo se mu, že kníže na znamení veliké spokojenosti bije ukrutníka po plecích a že se oba hlasem smějí. V jejich smíchu bylo pak slyšeti hluboké uspokojení a nevinnost, která je vskutku strašná, povážíme-li, že šlo o vraha!

Od té příhody minulo několik měsíců. Boleslav se již dávno a s velikou kořistí navrátil z výpravy. Pokrývala ho nová vítězství, neboť když Ota II. (baže po odplatě) vtrhl do Čech, bylo knížeti dopřáno porazit jeho vojska. Tehdy, tísněn povstáním, které vypuklo v říši, byl Ota přinucen jednat o rychlý mír a kníže získal tím mírem mnohou výhodu.

Pokud jde o Dětmaru, uzdravil se záhy z hrozného rozrušení. Zotavil se, dosáhl investitury a byl nastolen v chrámu svatého Víta za slavnostní mše. I zpívali tehdy kněží latinští Te Deum a kníže s velmoži Christus keinado a opět jiní Kyrie eleison a krleš, jak uvykli odpovídati na slovanský žaltář. Když obřad a mše byly skončeny, přistoupil k biskupovi kníže a žádal jej, aby mezi prvými poskytl křest muži s rusou hřívou. Dětmara se zachvěl slyše tu žádost, ale protože byl srdce přelaskavého, učinil, oč byl požádán. Odvážil se toho, ale jeho duše poplákávala a povždy již zůstala stísněná. Potom nastal biskupu přetěžký život. Církevní velmož (to jest arcibiskup mohučský), který jediný jej mohl chránit, byl příliš vzdálen a tak Dětmaru nesílilo nic než hluboká víra a učenost a příklady svatých. Trávil celé dny na modlitbách a přechasto se obracel k chrámovému klenutí. Tu se mu zdávalo, že miska klenby, jako propast obrácená, zrcadlí neporušené myšlenky svatého Václava: myšlenky souladu a lásky.

Když pak uběhla léta a když biskup dlel na smrtelném loži, s bédou a lítostí si vzpomínal na své sliby. Viděl, že byly plané. Viděl, že vždycky stával ve stínu knížete, a s hořem si uvědomoval, že se mu nepodařilo vmetnouti do duše panovnickovy záblesk poznání.

Katedrální klérus, pomocníci biskupovi a dále synové snažili se jej utěšiti. Modlili se a ukazujíce k milosrdenství božímu, mluvili slova plná naděje. Mysl biskupova hnána neblahou výčitkou bez přestání se však vracela k své domnělé vině. Rmoutil se, viděl seztracena, viděl, že sám sebe navždy potupil. Tu ožíval před jeho duševním zrakem výjev z popleněné Žiže. Zřel zedraného mnicha, jak chroptí a popadá dech, zřel vražedníka, který

nerozeznává ani zločinu a hlasem se směje.

Při té vzpomínce obestřela Dětmara hrůza a bezměrné ponížení. Cítil, že on, biskup a velmož církevní, propadl peklu, neboť ten nelítostný voják s rusou hřívou, ten člověk vlčí duše, ten bídák z lidí poslední, byl pokřtěn jeho rukou. I obviňoval se biskup a v trápení sám sobě vyčítal bezmocnou slabost.

„Ach,“ řekl, „čeho jsem se dopustil! Co jsem konal! Jaké pekelné dílo zůstavuji před dveřmi, jež se zavírají! Podobám se člověku, který špatně ostříhal to, co mu bylo svěřeno, podobám se důvěřivému starci, který proti rozumu přitakává, a který přece dobře ví, že je klamán. Podobám se převozníku nedbalému, který napořád přepravuje muže i ženy na břeh spravedlnosti, ale pranic se nestará, jak si povedou dále. Běda, neměl jsem zřetel na život nesmrtelný a vraha a lháře a smilníka a lidi ničemné a lidi duší zvířecích jsem přiváděl do stádece Ježíšova. Pro samé křtění nezbyl mi čas na správu duší, které mně byly svěřeny. Křtil jsem lidi nehodné, křtil jsem ukrutníky! Želím toho, naříkám nad tím, ale což je to hoře před hanbou, kterou pociťuji při vzpomínce na muže, který pro nic a za nic a se smíchem zabil člověka! Toho dábla zlořečeného křtil jsem na přání knížete, ale jakkoli jsem uposlechl, přece vím a vždycky jsem věděl, že ten vražedník se nekál a pranic nedbal o pravdu boží. Víím, že se posmával při modlitbách a že se jeho duše plouhala po bojištích, když dlel tělem v chrámu.

Jest můj největší hřích, že jsem jej pokřtil!

Jiné moje provinění spočívá pak v tom, že jsem napomínal knížete bez důrazu a že jsem před ním skrýval tvář přísnou a že jsem se strašil, aby mé důstojenství biskupské nedošlo úhony, neboť kníže býval někdy prost uměřenosti.“ Řka to, pokynul Dětmara mladistvému knězi, který slul Vojtěch, a řekl mu: „Tobě, příteli můj a bratře nejzbožnější, kterýž, jak se proslychá, jsi označován za mého nástupce, tobě, druhý biskupe, kladu na paměť, abys nikdy nepřestával ukazovati knížeti, že sláva boží jest více než sláva pozemská. Ty pak se řiď příkladem hodnějším, než já mohl jsem ti poskytnouti, a střež se úhony, která mne pokrýla.

A to vše, co jsem řekl, je až příliš pravda. Nyní přichází ďábel, aby v odplatu polapil mou duši.“

Takto rozmlouvaje zablýhl snad biskup dráp a netopýří křídlo a k jeho uším dolehlo podupávání kopyt. Zemřel v strachu a děs a smrtelná hrůza vytřeštila jeho oči.

Ale praví se, že láska otvírá bránu nebes, a lidé zbožní věří, že Dětmara došel spásy.

Jak bylo naznačováno, stal se po smrti Dětmara biskupem Vojtěch, kterýž pocházel z knížat, řečených Slavníkovci. Stal se biskupem podle vůle Boleslavovy podle vůle císaře i podle chtění velmožů ostatních, neboť slyšel rodem i učeností i zbožnou myslí. Byl spanilý, byl vzrůstu ušlechtilého a jeho moudrost byla tak veliká, že vládcové se ho tážávali o radu a prosili ho, aby jim byl ku pomoci. Jeho učenost, jeho ctnosti a rod knížecí učinily jej tedy biskupem a každý uznával, že se k tomu důstojenství nad jiné dobře hodí.

Ale lidská srdce nejsou pohříchu ani při hnutí spravedlivém prosta přání vedlejších a nejsou utvořena tak, aby s činem dobrým nevázala vlastní prospěch. A stalo se, že každý z velmožů, který chválil Vojtěcha, spojoval s jeho biskupstvím nějakou myšlenku zvláštní. Tak císař věřil, že slavné kníže z rodu Slavníkova se pozvedne na úkor vládce pražského a že umenší jeho moc. Věřil dále, že Boleslav II. v blízkosti učeného biskupa ukáže se býti mužem bez moudrosti a že v tom zápolení duchů stěží obstojí.

To byla myšlenka císařova.

Kníže Boleslav byl pak přesvědčen, že biskupství naplní všechnu Vojtěchovu mysl a že mu skytne tolik slávy, aby nebažil po jiné a pustil z hlavy starý zápas. Rod Boleslavův, to jest rod Přemyslovců, po léta totiž vedl tu skrytý, tu zjevný boj s rodem knížat zlických, která držela převahou část východních krajů pozdějších Čech. Knížata zlická soupeřila tedy s Přemyslovci a jejich moc se blížila moci knížete pražského. Měli pevné hrady a jejich bohatství se nedalo ani spočítat. A nejen to! Přemnohý svazek příbuzenský a přátelství velmožů činilo je známými po celém tehdejší světě. A podobá se, že mezi oběma rody docházelo k srážkám a že mnohá jejich rozepře byla rozhodnuta boji. V řečených zápasech vítězili Přemyslovci. Rod přemáhaný uveden byl v závislost na knížeti pražském a ta závislost se podobala někdy přátelství a jindy strachu. I vypravuje se, že knížata a kněžny, soupeřící v období míru, vcházela někdy v sňatky. Tak prý Střezislava, matka Vojtěchova, byla sestrou svatého Václava.

Když se tedy Vojtěch stal biskupem, musil (podle staré povinnosti) vyhledat císaře, aby dosáhl investitury. Císař bojoval v té době se Saracény a biskupu bylo konati dalekou cestu. I vypravil se a ve skvoucím průvodu kráčel do Itálie. Přihodilo se pak, že přišel do kláštera ve městě Pavii. V tom klášteři zastihl Vojtěch opata z Cluny.

Nikdy nebylo setkání vroucnějšího, nikdy se dva mužové neobjali radostněji! Nikdy se záměrnost nepodobala více

náhodě.

Příběh setkání Vojtěchova s opatem z Cluny jest pak zaznamenán asi takto:

K řečenému klášteru v městě Pavii náleželo hojně statků a tak nebyl pražádný div, že jeho mnichové se stali změkčilými a že nedbali valně ani o modlitbu, ani práci. Krátce: jejich život nebyl bezúhonný. Když pak duchod plynoucí z opatství byl postoupen jakémusi světskému velmoži a když klášterní statky byly rozchvacovány, zavládla mezi řeholníky tíseň. S tou uhnízdil se v klášteře mrav ještě nevázanější, ale když bylo nejhůře, ozvaly se i hlasy volající po nápravě. Tak byl do toho kláštera povolán opat z Cluny, muž, který po všem křesťanstvu slyšel jako velký oprávec mravů a obnovitel práv i obnovitel řádů. Každý věřil, že se mu podaří vrátit mnichům klášter i přivésti je zpět k Bohu, neboť opat z Cluny byl výmluvnější než svody hříchu. Jeho hlas zněl jako rachocení a jako jasný zvon. Když mluvil o božích trestech, zdálo se, že slova strašná zastírají světlo a že padají jako stín.

V tom stínu žhnula opět slova jiná a ta osvětlovala zmučené tváře hříšníků, kteříž se zmítají u věčném ohni. I byla jeho řeč tak mocná a současně tak líbezná, že ti, kdo jí naslouchali, bývali jati třesením a bázeň jim prý tiskla hrdlo.

Když dorazil Vojtěch do kláštera, kde právě prodléval opat z Cluny, byl navečerní čas. Byl čas určený k řeči, a mnichové shromáždění v prostorné síni naslouchali jeho slovům. Dozvěděl se, k jaké hostině přichází, a zaslechnuv jméno toho, který mluvil, chválal Vojtěch do shromáždění. Pohodil uzdu, strhl se svých beder zaprášený plášť, zůstavil sluhy i průvod bez jediného slova a vkročil do síně plné lidí. Chtěl zůstat nepoznán a skryl se za zády tělnatého mnicha.

V tu chvíli mluvil opat o člověku vyvoleném, kterému Bůh pokynul, aby byl prostředníkem mezi nebesy a světem. Potom opět vypočítal povinnosti lidu věřícího a jal se rozprádati řeč o jeho poklescích.

I pravil, jak hřích vystupuje z propasti v podobě starce, který svírá váček, a jindy v podobě paní oděné v nádherný plášť ulpívající na jejích stehnech a břiše.

Umění opatovy řeči převyšovalo pak pověst, která se o něm šířila. Činilo každého z posluchačů člověkem, který je v tísní vypravovaného příběhu. Nahánělo strach, žádalo rozhodnutí, skýtalo útěchu.

Když opat skončil, když zavládlo ticho, mnichové uchvácení vzlykali a lidé svědomí neprobuzeného škubli sebou, jako člověk vyrušený ze spánku. V tu chvíli ozval se hlas Vojtěchův. Bylo slyšeti, jak chválí Boha a jak mu děkuje za dobrodiní, v něž jej uvedl.

„Jsem,“ pravil Vojtěch, „nehodný biskup a jdu k císaři, aby mě uvedl v úřad. Jdu k císaři, ale což je mi platna ta cesta, když císař vládne jen mocí, která přestává u hranice země a povětří i u hranice hodiny. Směr k nebi ohraničuje jeho moc a chvílička, jež se snáší, ji snad ukončí. Jest totiž pravda o lidech smrtelných, že každý z nich může zemřít dříve, než dořekne myšlenku, která mu hýbe jazykem. Potom bez důstojenství stane před oslepujícími světly a před ohněm, který pálí víc než ohně hořící po všech zemských místech. Tak nicotná je tedy sláva světa a tak málo platí, že i největší králové jsou pouhý stín. I nedbám o jiné a jen toužím a prahnu, abys mne, opate, uvedl v svou moudrost jako mne císař uvede v úřad biskupský. Dříve než se natrvalo ozdobím prstenem a berlou, chci se přiodít věrností tomu, co uslyším od tebe. Činím ten slib s ochotností, neboť pokud se může přihodit člověku nedostatečnému, i já dávno před naším setkáním jsem cítil, jak mi stoupá k ústům řeč připomínající to, co ty pravíš. I já jsem cítil vroucnost přivolávající slova podobná tvým slovům.“

Když Vojtěch domluvil, vznesl opat clunyjský pravici a vztyčiv palec, ukazovák a prst prostřední, řekl: „Tři jsou věci nejhlavnější, které hlásám!“

„Tři jsou věci nejhlavnější, které jsem našel,“ pravil Vojtěch.

Připojil svůj hlas k hlasu opata z Cluny a ty dva hlasy pokračovaly jakoby jediným dechem a jako by pocházely z jediných úst. Tak biskup a opat vypočítávali kněžské ctnosti (z nichž prvá byla poslušnost) a drahnou chvíli mluvili v úplném souladu. I zdálo se, že jeden uhaduje myšlenky druhého, zdálo se, že jediné chtění vládne jejich myslím a že jazyk činí podle vůle společné. Vidouce tu shodu zachvěli se všichni mnichové, ba i ti, kteří se hroužili v světské myšlenky a kterým tanuly před očima nějaké rohaté čepce mladistvých hříšnic, byli jati strachem.

Tak se počalo přátelství mezi Vojtěchem a opatem z Cluny.

Opat, o němž byla řeč, miloval zajisté Boha i pozemský život. Ten však, kdo se napil ze studnice osamění, ten, kdo zahlédá všude nicotu, ten, kdo zří jen lebky pod spanilými tvářemi, ten, kdo poznává nezměrnou slávu zmaru,

ten se nikdy nerozveselí. Nikdy mu nebude vhod, aby zněly veselé písně, nikdy jej neuchvátí starosti o statek vezdejší ani o radovánky. Věci nádhery, věci světského zdaru, věci pozemské slávy jsou mu uzavřeny na zámek, jehož klíček se ztratil.

A to jest život světce volajícího po smrti.

To byl život biskupa Vojtěcha. To byl život velmože z rodu Slavníkova, který se nořil jen v sklíčenost. Tížily jej hříchy bližních. Odmítal všechno, co se sklání k zemi, a všechno, co vychází ze země. Jeho duch planul žádostivostí smrti. Jen touha po skonu mučednickém skýtala mu popud k činům. Hledal smrt a v tom hledání byl statečnější než sama statečnost. Bažil po trnové koruně a podobné toužení zastíralo mu lidskou pravdu. Nevěřil, že hlína a prach, z nichž bylo zhněteno tělo, jsou k obrazu božímu? Nevěřil, že z dotyku tvůrcových rukou ulpělo na té hlíně něco tak vznešeného a líbezného, že to nikdy nemá býti přehlédnuto? Snad bída a štěstí, dílo a bezmocnost, svár, křehkost, vášnivě vzpínání se a dále všechno to, co povždy bude zraňovat a povždy bude uchvacovat lidskou mysl, zdálo se mu býti nehodno pozornosti. Měl snad za to, že duše jest oddělena od těla a že tělesná schrána znečišťuje to veliké podobenství boží. Byla mu snad odepřena moudrost, jež sluje láska živá a jež se schyluje k lidem chybujícím. Byl přísný. Byl samotář, bažil po smrti a věci života jej zraňovaly.

Zatím kníže jako pečlivý hospodář a jako muž uhnětený ranami meče, zradami i horoucím milováním, pečoval o svou zem. Čechy vzkvétaly a blížil se čas, kdy to jméno mělo obsáhnouti všechna panství kmenová. Tak docházejí zdaru a opět stíhán pohromami žil Boleslav v starostech i štěstí. Byl mužem díla, mohutný dech zvedal jeho hrud', nedbal na přízraky, neděsil se Vojtěchových slov a zdálo se mu, že může po právu hleděti na biskupa jako na svého kaplana.

Jednou se vracel Boleslav z lovu. Spěchal, byl hladov, byl rozjařen a jeho družina si rovněž nevedla mírně. Ba naopak. Smích, chechtot a žertování neposkytovaly v tom sboru místa ani úvaze ani dvornosti.

Pokud jde o zevnějšek, je dlužno říci, že všichni lovci byli oděni podle starého zvyku v kožišiny a že měli na ramenech toulce s šípy a v rukou luk nebo oštěp nebo krvavý tesák.

Boleslav rozhlédnuv se po svých průvodcích viděl, že se podobají spíše ďáblům než urozeným lidem. Bylo mu to k smíchu. Když se tedy smál a když se rozhlížel, padl mu do oka muž, který jediný měl přiléhavý kabátec a plášť sepjatý drahocennou sponou. Tvářil se vážně. Byl to člen domu Slavníkova, byl to jakýsi příbuzný knížete zlického a provázel Boleslava jen s nechutí. Měl to napsáno na čele.

V okamžiku, kdy se chtěl kníže k němu obrátit, zadul jakýsi člověk z nejoddanější družiny Boleslavovy v roh. Stál ve třmenech, pustil uzdu a ponechávaje hřebci úplnou volnost, vkládal všechnu sílu ve zvuk nástroje. Troubil, až lidem zaléhaly uši, a kdyby se byl nerozesmál, mohli snad ohluchnout.

Když ta dobrá hudba ustala, ukázal Boleslav na Slavníkovce a poručil mu, aby zadul ještě mocněji. Nakvašený velmož se zdráhal, byl na rozpacích. Tu vypukla družina v rozmarný křik. Bylo slyšeti hlasy hrubé i posměšné. Bylo slyšeti, jak volá jeden přes druhého:

„Zaduj! Zatrub!“

„Svlékni si kabátec!“

„Uchop roh jako džbán!“

Slavníkovec slyše to posměšné volání a znamená, že kníže opakuje svůj rozkaz již po třetí, zmocnil se rohu a vdechl v něj takovou zlost a takové překypění hněvu, že troubení zaburácelo jako hrom.

„Dobře! dobře! dobře!“ vykřikl Boleslav. „Roh je tvůj a ode dneška nechci slyšeti než tvoje houkání.“ Potom poslal Vršovce (neboť muž zahanbený byl z toho rodu) do pekel a za ustavičného smíchu chválil druhého trubače.

Když pak seděli všichni při hodovním stole, došlo mezi mužem, který nosíval roh, a mezi tím, jemuž byl předán, k hádce. Jeden sotva zavadil druhému o loket, ale již z té nepatrné věci vzali si záminku, aby se povádili. Pravá příčina sporu byla ovšem stará. Bylo to záští, byla to nenávist rodu deroucího se k moci na straně jedné a na straně druhé opět pohrdá těch, kdož se zrodili velmoži a hledí s patra na chudáky držící se pláště vladařova. To platilo o Vršovcích, neboť ti vskutku vděčili za vše knížeti. Jejich majetek byl hubený a jejich jméno ne příliš dávné.

Spor stával se každé chvíle hrozivějším a záhy přešel od pohrůžek k činům. Tu muž z rodu Vršovců si přehodil cíp kožišiny přes levý loket, aby mu nepřekážel v pohybech, a obnaženou pravicí popadl krátký tesák. Muž druhý se zanášel podobnou myšlenkou, ale vida v pěsti svého odpůrce zbraň, aby ho pokořil a aby ukázal, že on sám je člověk lepší než ten, kdo ji uchopil o chvíli dříve, jal se mu zlořečiti a pravil:

„Učiním, aby biskup Vojtěch na tebe vložil klatbu, neboť zbůhdarma ohrožuješ velmože a nejsi tedy muž, ale pes psího života!“

Na ta slova, roznícen jednak urážkou, jednak jménem Vojtěchovým, udeřil člověk prvý svého hanobitele a vbodl mu dýku k srdci.

To se stalo na druhém konci hodovní jizby, ale kníže si povšiml hluku a slyšel výkřik. Svrástil obočí a velmožové (obávající se hněvu svého pána) jej obklopili dříve, než se mohl otázat, co se přihodilo. Když se pak tvář knížete opět rozjasnila a když byl vesel, zdálo se velmožům, že je čas, aby se zmínili o nehodě. I přikročil ke knížeti jakýsi výmluvný stařec a jal se mu vypravovati příběh o muži uchváceném zlostí, který často jedná nepředloženě. Skončiv, připojil, že lidé biskupovi jsou škůdci knížete a vposled řekl, kdo z nich byl zabit a jak byla vedena rána.

„Ten hanebník,“ pravil, „zemřel ku prospěchu nás všech i ku prospěchu toho, kdo mu svěřil roh a dovolil, aby do něho dul. Byl to zrádce a vlk a jako vlk se odvolával nikoliv k soudu knížete, ale k soudu biskupovu.“

A když jsme již u toho jména a když pro to jméno vznikla váda, nemohu zamlčet,“ pokračoval, „že se biskup příliš vypíná. Proč to snášíš? Proč nezkontrolíš jeho pýchu? Ty jsi kníže, vladař a vévoda. Učinil jsi svou říši bezpečnou, dal jsi raziti peníz, který je dobře zaokrouhlen a který má obraz, jako jest viděti na penízcích byzantských. Tvoje truhlice jsou plny věcí nejvzácnějších, tvé země jsou veliké, máš choť, která je sličná a mravů vybraných, slouží ti kněží slovanští i mnozí kněží latinští a není velmože, který by se ti mohl přirovnat, pokud jde o sílu vojska, či o zdar v uvažování. Proč však otálíš, proč váháš? A proč se nevzepřeš, aby po tvém boku v hrádcích a obklopen zbrojenci žil druhý rod jako rod vladařský? Proč tomu neučiníš přítrž?

Proč váháš zkrusiti je desateronásobnou berní?

Proč jsi shovívavý k biskupu, který má mysl porušenu a nerozezná věci pravé od stínů a který vypravování a snění směřuje s tím, co lze hmatati a co má hrany? Ten biskup zakaleného zraku příliš překáží těm, kteří tě milují, a ty v odvetu mu dáváš část moci, která přináležejí jen knížeti vládnoucímu!“

Tak zlehčoval ten výmluvný člověk biskupa. Tupil ho, jako by byl mnichem s děravou kápí, a činil z něho cizince.

Když domluvil, ujal se slova jakýsi kněz a ten stál na straně Vojtěchově. Chválil ho a řekl, že dobře ustanovil na Moravě pomocného biskupa a že k slávě jména svého i Boleslavova pokřtil Štěpána, syna knížete Geyzy.

Kníže naslouchal, usmívaje se. Pohlížel přitom s jednoho na druhého a pěst ležela mu vedle misky. Když se pak dosyta naposlouchal, řekl:

„Nemám zalíbení v řečech vybroušených. Je mi milejší mluvit zpříma, ale aby se neřeklo: toto je bajka o stínu.“

Stín, jehož kroky neznějí, ale který se sune, nemá pěsti, nemá těla, neudeří, neozubí meč, ale plíží se podle stěny. Uniká. Otáčí se. Co jest tedy stín? Nic! A co zbude z jeho temnosti, když nad něj zvednu oheň? Nic! Nic! Nic!

Již jsem dořekl bajku. Nyní rozkazuji a pravím, aby ten, který zabil člověka z rodu Vojtěchova, šel k biskupovi a před ním si vrazil dýku do prsou.“

Potom nechtěje již pranic slyšeti o špatných mravech, oddal se Boleslav veselosti.

Když se rozeslo vypravování o té příhodě, srazili se (někde na pomezí panství přemyslovského a panství Slavnickova) mužové biskupovi s muži rodu Vršovců. Jedni byli ozbrojeni sekýrami a palicemi a kuchyňskými háky a lecjakým podobným náradím, druhí pak měli zbroj, vhodnou do bitev. Tak se stalo, že na straně Vršovců nebylo mrtvých. Se strany lidu biskupova padlo však několik sluhů a tři otroci.

Zatím Vršovec, příčina nastávajících svízelností, kráčel k hradu Libici. Tehdy umírala biskupova matka Střezislava a Vojtěch dlel u jejího lože. Bylo tedy odsouzením jít v zlický kraj. Loudal se, postával na křižovatkách a všude vyprávěl o svém krutém osudu. I přidávali se k němu lidé nepokojní a straníci jeho rodu. Vzbuzoval lítost a tak se stalo, že vposled dorazil před Libicí s hloučkem zběsilců. K tomu dlužno ještě připojiti, že provinilý Vršovec byl oděn v šat, v němž lovil a v němž seděl při hostině. Byl oděn v kožišiny a jeho vzezření se nepodobalo rouchu poslů.

Když tedy stanul před libickou branou, pravil strážce té brány:

„Buď Bůh pochválen ve všech věcech! Všechna lidská stvoření nechť blahoslaví Pána, ty však, příteli, se nepodobáš člověku, ale spíše kozlu a já tě nevpuštím.“

Řka to, chtěl odejít, ale Vršovec jal se mu spílati a pronesl slova, která byla tak nepěkná jako plná lží a zkroucenin. Mluvil o vraždě, o dýce, o vlastní smrti a vše, co řekl, bylo bláznivé.

Když strážce slyšel, jak ten podivný člověk mluví a jak se rouhá, poručil svým zbrojencům, aby jeho houf zahnali, a pro postrach dal vypustiti z luků nějakou šipku. Strhla se tedy přestřelka a při ní byl zabit odsouzencův syn z levého boku. Tu Vršovec (beztak již zoufalý) vrhl se v lité zuřivosti k bráně a bil do ní a útočil jako vojsko. Zatím střelci z jeho houfu zasypávali šípy každého, kdo přišel na dostřel, a každou hlavu, která se objevila nad špicemi palisád. Tak zabili tři muže.

Biskup, když se mu donesla zpráva o útoku, stál nad mrtvolou své matky. Byl smuten, ale zvěst o nových vraždách jej rozlítostnila až k beznaději. Plakal. Rozhlédl se s hořkostí po svém ovčinci. Rozhlédl se po lidech, kteří byli svěřeni jeho péči, a viděl, že se nepodobají lidu věřícímu, ale že připomínají více vlky než pes a šakal. I zželelo se mu díla marného. Viděl vrahy, lidi zištné, lidi bažící po cizích manželkách a synech člověka druhého, viděl průvody křesťanských otroků, které pohané a východní obchodníci přehánějí s místa na místo, viděl ustavičné války a zlobu a kypící nenávist, která leží jako tráva na polích a která dusí slovo lásky jako písčina dusí vzházející zrno. I vážil práci vykonanou a dále její výsledek. Shledal ji marnou. Shledal jej lehkým. Tu padl na kolena a v hloubi jeho duše povstával strach, že místo biskupské není mu místem pravým.

Skončiv úděsné rozjímání, mluvil Vojtěch k bratřím. Rozloučil se s nimi a podle svatosti svého srdce je prosil, aby nemyslili na pronásledování vrahů. Potom dal pohřbít mrtvé.

Když pak uložena jest do hrobu i jeho matka Střezislava, napsal list knížeti Boleslavovi. Oznámil mu, že opouští Čechy, a připojil přání, aby Bůh, který jest soudce nejmilostivější, prominul vrahům i tomu, kterýž je poslal.

Dokončiv psaní, se srdcem zlomeným odešel biskup, aby putoval do Svaté země.

Roku 988 opustil tedy Vojtěch okrsek své správy. Bral se s několika sluhy a se svým bratrem Radimem a s proboštem pražským do Itálie. Bylo ustanoveno, že odplují z některého přístavu jaderského do Svaté země, ale když přišli do města Říma, byl Vojtěch poznán. Tu jej obklopili velmožové a u veliké slávy ho vedli před císařovnu Theofanu, neboť vznešený rod biskupův stál s rodem císařským v příbuzenství. I obklopili velmožové svatého poutníka a volajíce jeho jméno po ulicích a zastíňující jeho hlavu před úžehem slunce, brali se k paláci. A stalo se, že ten muž, toužící po odříkání a chudobě, vkročil do Věčného města jako kníže. Marně se zdráhal, marně napomínal své průvodce, marně skláněl hlavu, marně se halil v mnišský plášť: jeho jméno bylo silnější než jeho pokora.

Když průvod stanul před schodištěm paláce císařovny, pokryl se dvůr a zahrada množstvím lidí. Byli tu mnichové němečtí i mnichové ostatních národů, byli tu dvořané a dále lid a dítky chtivé podívání a vposled zbrojenci dbalí o pořádek, kteří napomínali dav hlučnými výkřiky a ranami. Potom, sotva se utišil hluk, vyšla císařovna a sestoupivši po třech stupních, objala biskupovu hlavu.

Ale již na druhý den řekl Vojtěch k Theofaně:

„Paní, sláva tvého dvora mě zavádí. Nezvykl jsem slavnostem a hluku, toužím po pokoře a moje mysl je uhnětena z chtění modliteb. Jsem bídny hříšník, a nevykoupím-li se mnišským životem či smrtí mučednickou, dozajista mi bude pykati za činy, kterých jsem se dopustil, i za ty, které mi budou přičteny proto, že jsem jim nezabránil. Vidíš tedy, paní, že nemohu setrvat v záři, která není stvořena pro můj zrak. Vidíš, že jiné toužení uchopilo mou hrud' a že se dotýká mé ruky a že ji uchvacuje a vede do kobky kláštera. Nechť je tak přísný jako temnoty! Nechť mi povždy připomíná smrt!“

Na ta slova pohlédla císařovna do biskupovy tváře; zářilo z ní pokání a hoře ji drásalo tak, že Theofaně bylo v té chvíli zatěžko nésti na svých bedrech plášť prošívaný zlatými nitěmi. I přisvědčila. Odpověděla biskupu hlasem stísněným lítostí a žalem. Potom odešel Vojtěch do kláštera, shledav však, že jeho řehole je mírná, zvolil si klášter jiný a přísnější. Tam složil mnišský slib a umrtvuje tělo, oddal se rozjímání.

Zatím v Čechách plynuly příběhy a život zvolna se ustavoval v řečišti řádu. Staly se skutky přehrozné a byly trestány, staly se skutky ušlechtilé a byly chváleny. Tak hranice mezi věcí dobrou a bezprávnou ostře se odlišovaly a vznikala pravidla soudu. To vše směřovalo však jen k lidskému soužití a duše nedocházela pozornosti. Křesťanství, staré v Čechách již málem sto let, mělo pak jen nepatrné místo a nepřítomnost biskupova sotva byla pociťována. Ale zásahy kněží, jejich zpupnost a vměšování se do správy veřejné způsobily, že se Boleslav II. dal pohnouti a vypravil do Říma poselství, které by přemluvilo biskupa k návratu. Chtěje pak dodat svým slovům váhy, rozkázal český kníže, aby v čele toho poselství kráčet jeho bratr Strachkvas.

Ten tedy Strachkvas byl obdařen darem výmluvnosti a nebylo mu nesnadné plýtvati sliby. Mluvil před biskupem o něžné lítosti, kterou je Praha sklíčena, a ze široka promlouval o přeměně, která se stala v srdcích velmožů. Vedl si obratně a zapřísahal se s takovou silou, že Vojtěch nemohl nevěřiti. Dal se přemluvit. Navrátil se. Vzkročil opět

do Čech a vešel do Prahy.

Tehdy přijal jej Boleslav ve shromáždění všech velmožů a na znamení shody věrné a přátelské a důvěřivé skytl mu právo rozlučovati sňatky mezi mužem a ženou, kteříž by byli pokrevně příbuzní. Dále dal kníže biskupu právo stavět kostely a vybíratí desátky.

„Vládce,“ odpověděl pak Vojtěch v pokornosti, „propůjčil jsi teď biskupu právo a dříve skytl jsi mu statek tak veliký, že ani biskup první a biskup druhý pranic nemusil požadovati od jiných knížat. Na tu věc správnou sluší se odpověděti díkem. Ale jest obyčej kněží, kteří viděli smrt, více než majetek stříci církev a starati se o to, aby byla vyvedena ze světského područí. A to jest slovo opata clunyjského, kterýž je můj nejlepší rádce a s kterýmž mě pojí vůle i dílo. Jakž tedy mohu zatajit před tebou to chtění? Jak mohu přejíti chybu ve věcech nejdůležitějších? Dej mi dovolení, aby církev a kostely byly vyňaty z rozkazování světského!“

Boleslav II. odpověděl, že se ta věc přičí jeho vůli, a odvrátiv hlavu, pokynul zpěvákům a průvodu, aby předstoupili. I začala slavnost v celé své velikosti. Potom následovala hostina, při níž si biskup vzal (jakkoliv bylo nadmíru mnoho lepších jídel) jen kousek chleba a ždibec nesolené ryby.

Na druhý den a ještě mnohokrát potom napomínal Vojtěch knížete a prosil jej, aby mu stál v slově, pokud jde o církevní právo. Kníže odpovídal pokrčením ramen. Odpovídal odmítáním. To vše skládalo příčinu nových sporů. Jako se splétá z maličkých oček drátěný osnův a jako týmž způsobem vzniká síťka, tak důvod jeden družil se k důvodu druhému, až velikou silou vzplanul svár. Prameno ze slibů Strachkvasových bylo obráceno v činy a Vojtěch (jakkoli byla jeho mysl mírná) nemohl toho více snášeti.

Když pak příčiny nahromaděné hrozily vybuchnouti v zřejmou srážku, stalo se, že se jakási žena dopustila cizoložství a že byla dopadena v lůžku svého přítele. Manžel její byl snad z rodu Vršovců či aspoň stál na jejich straně. Když se tedy věc roznesla, seběhli se přemnozí členové té rodiny k příbytku svůdcovu, který stál u biskupského dvora. Pobouřili lid a ve velikém sročení křičeli proti kněžím (neboť svůdce prý byl kněz) a žádali si, aby smilnice byla potrestána podle starého zvyku smrti.

V tu chvíli biskup právě něco psal. Když byl vyrušen hlomozem a zlořečením, odložil pero, naslouchal a tu k jeho uchu dolehl hlas jakéhosi starce, který řval z plna hrdla:

„Vyvlechte tu nevěstku! Vyvlechte tu ženu bezectnou! Uchopte ji za spletené vlasy a táhněte ji sem, k tomu špalku!“

Houkání zástupu mísilo se pak s hlasem starcovým a znělo jako strašný soud smečky. I vyhlédl biskup a spatřil běžeti podle svého domu úděsné shromáždění. Jedni měli pozdvižené paže a mávali jimi v zlostném oživení, jiní s ústy dokořán a s hlavou zvrácenou křičeli lačníce nikoliv po spravedlnosti, ale po krvi. Biskup postřehnuv jejich dychtění, zastřel si zrak. Jeho pravice se dotýkala prolomené zdi a jeho ruka levá spočívala zpola na čele, zpola na očích. Tak naslouchal, tak stál zděšen a pln slitování.

V té chvíli ozvaly se za jeho dveřmi kroky. Bylo slyšet pleskání bosých nohou a dále pád jakési věci sražené v prudkém běhu a vposled výkřik. Tu vyšel biskup a zhlédl polonahou ženu, kterak zápolí s jeho sluhou. Byla zděšená. Hlas divoké úzkosti dral se s jejích rtů. I porozuměl biskup, že je to žena zhřešivší. Porozuměl, že se jí podařilo nějakým způsobem uniknouti a že hledá útočiště. Potom nerozvažoval ani chvíli a postavil se na stranu lásky. Zželelo se mu lkající hříšnice. Zachytil pěst, která jí zasazovala rány, a pravil:

„Pán trestů se nad ní zajisté slitoval! Snad ráčil vésti její kroky. Snad mi kyne, abych ji uvedl v místo vyvážnutí.“

Řka to, dotkl se ramene člověka trestajícího a rozkázal mu, aby zahalil ženu v šat a vedl ji tam, kam poroučí. Zatím venku ozývalo se houkání rozlíceného zástupu ještě silněji a ještě silněji bylo slyšet slova žádající si hlavu vinnice. Ta žena vrhla se pak na zem v strašné zoufalosti a v strašné naději a objímala nohy biskupovy a smáčela je slinou i slzami.

„Mlč,“ řekl biskup, „umlkni!“

Potom se obrátil k člověku, který ji byl uchopil, a pravil mu:

„Jsi sluha chrámový, jsi člověk, jemuž se milostí boží dostalo úřadu, který pro svou slabost jen ledabyly zastává. Možná, že se budeš před Soudcem těžko rozpomínat na nějaký čin počestný či ušlechtilý. Vím o tvých poklescích. Vytýkal jsem ti často přílišnou shovívavost k hříchům – a, hle, co se přihodilo! Nyní ty stojíš jako soudce a já jako prosebník naléhám, abys pro lásku boží přešel provinění té ženy, která v lítosti a v strašení smrtelném se k nám utíká. Žádám tě tedy, abys ji vedl do ženského kláštera. Chci, aby tam našla mezi ženami útěchu a aby požívala ochrany oltáře.“

V té chvíli vpadl do biskupovy jizby probošt Villik. Prodral se zuřícím davem, pronikl mezi rameny rozběsněných mužů a příbuzných zrazeného manžela, prodral se zástupem zbrojenců, kteří mávali meči, a pro únavu a nedostatek dechu sotva mohl říci:

„Ti ďáblové a ďáblíci se vracejí! Táhnou k biskupskému dvoru! Spěchají, a než se nadějete, jsou zde.“

I nezbyval již čas, aby biskup mluvil dále, nezbyvala již ani chvílička. Řev zástupu se opět přibližoval a biskup tedy přiměl silou strážce chrámových klíčů, aby se hnul s místa.

Po chvíli bylo viděti, jak on i žena ledabyle zahalená utíkají k ženskému klášteru svatého Jiří. Bylo viděti, jak cípek pláště poletuje nad jejím kolenem, bylo viděti, jak se strážce ohlíží.

Když minul nový okamžik, a sotva žena se svým průvodcem přeběhli prostranství, které je dělilo od chrámu, a sotva za nimi zapadl zámek, přihoural se zástup k domu biskupovu. Přicházel v strašném rozhořčení nevěda kudy kam. Zuřivost jím otřásala. Někteří mužové valili špalek, který rachotil a skákal po nerovnosti půdy směruje chvíličku na stranu pravou a opět na stranu levou, jiní zasekávali své meče do břevů dřevěných staveb a opět jiní spílající rvali si šat a volali o pomstu. Smrt a opojení smrti přikrývalo je jako čabraka.

I stalo se ve chvíli nejhroznější, že k rozlícenému davu vyšel chrámový strážce a vida zoufání příbuzných a zmámen hlasem divokého šílenství, zmámen, opojen a zděšen zároveň, ukázal k svatojiřskému chrámu a se vztaženým prstem jal se rváti, kde se ta bídnic skryla. Potom udály se věci nepřirovnatelné. Zástup totiž vpadl do kostela a vyvlekl ženu ze svatého místa. Drásl ji, roznosl zbytek jejího oděvu a s nesmírnou zběsilostí a pekelným výskáním lámal její údy, pranic se neohlížeje na to, že každý, kdo se dotýká oltáře, jest pod ochranou boží a nesmí býti utracen. Ti pekelníci se nebáli ani hříchu největšího. Vyvlekli nevěstku a dosmýkali ji k špalku.

Dále bylo slyšeti jen vytí a skřek. V tom zvuku a v ručeji krve, který vystříkl pod dopadem strašného ostrží, zaniklo lkání bídnic, jež byla i sřata i rozsápána.

Opojení, které cloumalo davem, zasáhlo snad i biskupa, neboť vzkřiknuv kráčel proti davu a žádal si smrti.

A taková síla byla v jeho slabých údech a taková touha jej rozplameňovala, že probošt Villik jen s velkým namáháním jej zadržel. Uchvátil jeho kolena, uchvátil jeho nohy, zavěsil se na jeho plášť a vposled nevida již žádné pomoci, svalil se objímaje jeho tělo. Jen tak mohl zabrániti, aby nešel vstříc jisté záhubě.

To opojení bylo opojení smrti. Strašná pištkyně vdmychla otrávený dech v svůj nástroj a píseň a zvuky toho nástroje prý okouzly zástup. Hýbal se jako ve snu a byl poslušen všech rozkazů nelidské hudby.

Když kouzlo minulo, když lidé opět procitli a když věci života přemohly stín, navraceli se mužové i ženy k své práci. Hledali zapomnění v něžných radostech a v citu přátelském. Snad jim nebylo odepřeno usmíření, ale biskup byl nepřírovnatelnou krutostí navždy raněn a jeho duše se nevznesla z toho stínu. Stále slyšel zaznívati hlas rozvášněného zástupu. Stále zřel, jak dav vniká na místo posvátné, a zdálo se mu, že chrám bez přestání je znesvěcován, zdálo se mu, že sám kříž Ježíšův je stržen a že pošlapán leží v prachu.

Když pak přemýšlel o skutcích, které se staly, vynořoval se mu v paměti škleb, vytřeštěné oko, obnažené ozubí vražedníků a šhubající se tvář Vršovce, který se zachvíval pln nenávisti a vybuchoval záští.

Tu vytanula mu i slova, která ten muž pravil, a ta slova zněla takto:

„Nevydáš-li nám tu nevěstku, vezmeme ženy bratří tvých a bratry tvé a dítky bratří tvých a na jejich životech pomstíme to zlo!“

I poznával biskup, že s nenávistí k ženě proradné zněla i nenávist k rodu Slavníkovců. Uhadoval, že staré záští, ta podnož smrti, vede Vršovce jako býk vodívá stádo. Tu se zhroutil lidské zloby a přehlížeje povahu lásky, měl za to, že nikdy nebude v té zemi naplněna.

I beznaději vedla ho cesta ke knížeti. Šel k němu a zastihl jej, jak obklopen svými syny a Vršovci udílí rady k blížícím se žním. Byl klidný, byl nepohnutý a smál se poklepávaje na rameno těch, kdo k němu přistupovali. Když pak promluvil biskup a když vypověděl všechno, co se přihodilo před dvorem biskupským, řekl kníže:

„Biskupe, můj bratře, slychal jsem často vypravovati, že lidé, kterým je propůjčeno jmění a statky, jsou hodni závesti, a že lidé, kterým se všeho nedostává, nejsou jí prosti. A chci, abys tomu rozuměl tak, že jedni ji vzbuzují a druzí že ji cítí. Buď rád, že můžeš o každém člověku smýšlet laskavě. Buď rád, že jsi na sebe uvalil záští a cítění závestivé, neboť v tom je viděti, že tvá moc a tvoje štěstí jsou veliké.“

Řka to, naznačil ještě, že příbuzní se strany podvedeného manžela zcela podle práva utratili proradnou ženu.

„Dá-li se mluvit o krutosti,“ pravil, „dopustili se jí jen proto, že smilníci dříve milovali a že k ní měli důvěru.“

To vše řekl Boleslav v pousmívání a odevzdán v moudrost přibližujícího se stáří.

I poznal biskup, že mysl knížete lpí na věcech, které jsou mu vzdáleny, a pohlížeje na silné a srstnaté ruce Boleslavovy myslil na dalekou cestu.

Pátého dne od té rozmluvy opustil biskup po druhé Prahu.

Když pak poznovu pokročil čas, stalo se, že byl Boleslav zachvácen na půl těla nesmírnou slabostí a že nemohl ani hýbat rukou a že vlekl nohu, jako by odumřela. Odtud dlel v hradech, odtud prodléval v jizbách a tam k němu přicházely staré skutky a vypravování. Když mohl ještě loviti, nenacházel zalíbení v rozpravách, teď však s myslí ztišenou naslouchal čtení legendy o svatém Václavovi a chválil svou choť, která dala ten příběh plný krásy a počestnosti zapsat. Tak v rozjímání a pilných radách plynuly dny Boleslavovy.

Ale stalo se, že Bodrci, nemohouce zapomenout starých způsobů života a nemohouce snášeti porobu, povstali proti uchvatitelům. Císař Ota zvedl tedy proti nim válku, a protože byl Boleslav podle úmluvy zavázán přispěchati mu na pomoc, rozkázal, aby jeho syn Boleslav III. sebral vojsko a s tím vojskem se postavil po bok císařův a po bok knížete polského, kterýž slul Boleslav Chrabrý. Chystaje se vytrhnout do pole, poslal Boleslav III. posly ke knížeti zlickému, aby mu připomněli, že podle závislosti na vládcí pražském jest mu rovněž vypraviti vojsko. Tehdy stál v čele rodu Slavníkova Soběbor a ten si vedl málem jako kníže neodvislé. Sebral vojsko, neohlížel se na vladaře českého, spojil se s císařem a ještě si mu stýskal na útlak se strany Boleslavovy.

Zvěst o stížnostech a nepřívětivosti Soběborově se donesla záhy do Prahy a stárnoucí kníže, který se již nazýval vévodou, dlouho o ní přemýšlel. I procházel v myšlenkách své panství, zřel nesmírnou říši, zřel pořádek, zřel naplněné pokladnice i vzrůstající se blahobyť a kladl si otázku, je-li rozumné, aby věc šťastná a dobrá se zastavovala na pomezí kmenového knížete, který jediný odpírá vládě rozumu a úspěchu.

V ten čas shromáždili se kolem vévody Vršovci, mluvili k němu a stavili mu před zrak příklady nepřátelství a špatného smýšlení. Byli plni zášti a nenávist úžila jim srdce tak, že ten, kdo mluvil hlasem plným, ukončil svou řeč sípaje jako člověk zbavený dechu. Ti tedy naléhali na vévodu, aby za nepřítomnosti Soběborovy udeřil na hrad Libici a aby jej rozvalil. Avšak vévoda neodpovídal. Váhal, rozvažoval a po dlouhé chvíli mlčení pravil:

„Vy jste zhoubcové a muži nešetřící krve. Kde se zastaví váš krok, dám-li pokynutí, abyste potrestali zlická knížata?“

„Pane, vévodo,“ odpověděl jeden z Vršovců, „nemáme vlastní vůle a konali jsme jen to, co jsi rozkazoval! Ty vládneš, ty jsi náš rozhodčí. Teď však již vbodni ostruhu svému hněvu! Nechť se vzpíná, nechť letí, nechť nás vede! Učinil jsi se slavným, ale tvé jméno utichne v blízkosti stáří, tvé jméno nezazní ani silou ani moudrostí, když přivolíš, aby vedle toho jména žilo jméno rodu zlického!“

Na ta slova vévoda neodpověděl. Byl tich, trval v mlčení. Levá ruka spočívala mu bezmocně na koleni a ruka pravá zastřela jeho vousaté rty. Zdálo se, že skrývá úsměv. Neměl v opovržení lest, vraždy ho neděsily, byl nelítoštný, ale přece jen ho rozechvíval jakýsi dotek jiného cítění. Smrt, hrozná rozněcovatelka zmaru, stála za ním a chlad a stín, který číší z jejího pláště, vzbuzoval v jeho znaveném srdci nesmírnou touhu po tom, co je živé. Cítil rozkoš vzpomínaje si na růjnou stáj, na útlá pacholátka, na křik, na vraštění jejich tváří, na pach i bezděčné pohyby jejich údů. Tu někde v hlubině divoké duše Boleslavovy se pohnula lítost nad životy, které mají býti utraceny. S tím citem prvním současně však vyvstával cit druhý, to jest touha spatřiti své dílo dokončeno. A to, co bylo v jeho duši nelítoštné a strašné, uchvátilo cit milostivý a otrásalo jím a rdousilo jej samo umdlévajíc.

Skončiv zápas a nabrav dechu, řekl pak vévoda toto: „Mé tělo zchradlo, moje levice visí bez vlády podle závěsu meče, ale můj duch je živý a moje jméno vládne. I rozkazuji vám, abyste opověděli zlickou válku! Válka jest soudce, který rozdělí vítězství tomu, kdo je silen, a smrt tomu, kdo je slab a kdo je vetchý. Ta jest rozhodčí mezi knížaty a věci jiné jsou stín a mrákota.“

Když tedy bylo dáno povolení k boji, shromáždili Vršovci lid zbrojný a přitáhli k hradu Libici. Ale dříve než se přiblížili, vyslali Zličané posla k vévodovi a snažně jej žádali, aby jim povolil lhůtu a aby válka nepočínala dříve, dokud se nenavráť Soběbor. Vévoda, slyše ty naléhavé prosby, svolil. Nezdálo se mu býti dobré, aby lid byl napadán a vůdce a nejstarší z knížat zatím někde v cizí zemi ušel smrti. Chtěl zahubit především Soběbora. Taková byla jeho vůle. Ale Vršovci nemohli se již zdržet. Přitrhli v předvečer svátku svatého Václava k bráně libického hradu a bez opovědění a bez výstrahy jali se útočit.

Až do té chvíle důvěřoval lid Slavníkův danému slovu. Pracoval, hleděl si svých polí, byl zabrán do díla.

Když se však nachyloval dvacátý sedmý den měsíce září, přihnali se Vršovci a jezdcové Boleslavovi k hradu Libici a udeřili do bran. Tehdy zaznělo výskání a skřek útoku. Tehdy se zvedl zlický lid, aby se bránil.

Bitva trvala po celou noc až do zánvu dne zasvěceného památce svatého Václava.

Potom starší rodu Slavníkova vystoupil na hradbu a dává znamení míru, zapřísahal nepřítele, aby ustal v práci válečné a popřál lidem čas k modlení. Měl k tomu dobrý důvod, neboť jméno Václavovo bylo tehdy jménem nejdražším a všechen lid křesťanský podle vůle biskupovy i podle vůle vévody vzdával mu nesmírnou čest a vzýval je. Svátek Václavův světil se pak s pílí a s pozdviženým srdcem. Světil se i odpočíváním a bylo v ten den dovoleno konati jen ty práce, které směřují k obživě lidí či dobytka.

Připomenuv to vše, sepjal člověk stojící na hradbách ruce a pěl píseň, která tehdy oznívala pod klenbami chrámů k chvále světce mírnosti.

Když zpíval, když stál s rukama sepjatýma, vypustil jakýsi Vršovec vířící šipku a ta šipka se zaryla do jeho hrdla. Padl naznak, rozpráhl ruce a zemřel. V tu chvíli zvedl se křik a sbor prvý a druhý a třetí udeřil na hrad. Za toho útoku volali pak lidé před hradbami, že nikoliv Václav, ale Boleslav je pánem země.

Když tedy po udatných bojích byly rozvaleny hradby Libice a když se hrad dostal v držení Vršovců, rozptýlili se dobyvatelé po všech prostorách hradu a s taseným mečem pronikli do všech skrýší a do všech jizeb. Neušetřili nikoho. Jejich meč neosychal a krev stékala s valů. Krev kouřila z otevřených ran a šukání v strašné hodince smrti hýbalo údy jako vítr hýbe stromovím. I byli všichni Slavníkovci povražďeni. Všichni našli záhubu a smrt nejstrašnější. Všichni padli mimo nepatrný zbytek nebožáků, kteří unikli do kostela a ležící před oltářem, na svatém místě, hledali spásu.

Stával pak zvyk a neproměnný obyčej, že člověk, byť byl i třeba beze cti a byť byl zbaven všech práv a pokryt hanbou a prostoupen hanbou až po samu dřevň svých kostí, přece nesměl býti utracen, když našel místo v chrámě božím. Prokletí a strach z věčné zkázy a z ohně, který žhne bez přestání až do posledního soudu a dále až po samu nekonečnou věčnost, děsila každého, kdo by chtěl sáhnouti na člověka před oltářem. Věru jen ďábel a vlk mohl se prohřešiti proti tomu strachu.

Co je však strach proti šílenosti? Co jest krůpěj proti požáru, který je rozdmýchávám větrem? Co jest stavidlo proti proudu, který burácí a padá s výšiny?

Co vposled platila ochrana oltářní, když žena zhřešivší byla vyvečena z kostela a když byla rozsápána i štata? Ani biskup ji nezachránil! A kdo teď zadrží smečku, která se škube a svíjí a doráží a ve vzteku si rve vlastní údy? Co jest zbožný strach proti davu, který je zpit krutostí? Pranic!

A jako se moc asyly ukázala planou na dvoře biskupském, tak opět selhala v nádvoří hradu Libice: Zbrojenci prolomili vrata chrámová. Tu, jak se vypravuje, přihodilo se, že kříž, který stál pevně na svém výklenku, sám od sebe a nedotčen lidskou rukou se pozvedl a ranou dopadl před ty, kteříž v zběsilých poskocích drali se v chrám. I zastavil se krok těch lidí, zděsili se blízkosti Boha. Utišili se. Ale ďábel vnukl přec jednomu z mužů zrádnou myšlenku a ten člověk podle rady ďáblovy pravil:

„Spytimíre, Pobraslave, Poreji, Čáslavě, vy bratři Vojtěchovi, kteříž se skrýváte, a ty, Radlo, příteli domu Slavníkova, proč se bojíš? Je konec vaší zvůle, je konec vaší pýchy, jste přemoženi, ale ušetříme vás, když s pokorou a důvěřivostí vyjdete z chrámu a když se pokloníte moci Boleslavově.“

Sotva dozněl hlas zrádce, bylo slyšeti, jak ti bední lidé mezi sebou šeptají a jak se radí, co by měli učiniti. Bylo slyšeti poplávání dětí a šum hlasů a smýkání se těl, neboť kostel byl naplněn až po sám okraj.

Když pak vzešel úradek těch ubožáků, promluvil kněz Radla a řekl:

„Důvěřujeme vám. Ve jménu Boha jest vaše řeč. Ve jménu Boha jest naše doufání, a oltář, ten sloup nebes, je sloupem naší úmluvy.“

Potom vyšel Radla provázen knížaty a lidmi staršími a ženami, které nesly nemluvnátka.

Již vyšel člověk poslední. Již jsou všichni pod širým nebem. V té chvíli ozval se šumot, který vzrůstá. V té chvíli ozval se znova válečný křik a došlo k řezi. Všichni lidé z rodu Slavníkova byli povražďeni. Všechna neviňátka, ženy i lidé nejstarší, všechna knížata a všichni služebníci byli pobiti.

A to je příběh zkázy zlické. To je vypravování o konci panství posledního knížete, který vládl ve svém kraji a jen neochotně uznával vůli Boleslavovu. To jest vyvrácení panství kmenového a počátek jednoty země.

Někteří letopisci, mluvící o vraždění libickém, shledávají, že příběhy v jiných končinách podobají se mu navlas, a

že krutost tehdejší doby nikde se nezastavovala před kolébkou. Stejným způsobem byly prý vyvražděny přemnohé rody velmožů německých i italských. Ale nechť je libická věc běžná, či zřídka se přiházející, je jisto, že znamená dovršení díla jednoty i jádérko sváru a pohrom, neboť Soběbor a dále Vojtěch (až do své smrti mučednické) byli nepřáteli zdaru české země, a pokud sahal jejich vliv, obraceli meč císařův i meč Boleslava Polského, aby ztrestal rod Přemyslovců.

I vznikl svár a války. I vzrostla vzdálenost mezi lidem polským a lidem českým. Nastával zmatek a poklesnutí moci a vzrůst vlivů cizích.

Ta doba neutěšená trvala tři desítky let.

OBNOVITEL

Boleslav II. měl mimo Václava, který zemřel v mladém věku, tři syny a nejstarší z nich, Boleslav III., se po jeho smrti stal knížetem. Byl to člověk zlý a nelítostný. Měl spanilou tvář, krásnou postavu, vlasy nádherně barvy a planoucí zrak, ale jeho duše byla škaredá a bázlivá a slabá. Kdož ví, kde se v něm vzal strach? Kdož ví, jak se dostala bázeň k okraji jeho kolébky?

Říká se, že na některých lidech spočívá již od mladosti tíha a že je tlačí k zemi. Snad. Ale nám jest věřiti, že konání každého muže (nechť je již obludné nebo zdárné) bývá unášeno mohutným proudem skutků lidí ostatních a že na ty skutky naráží a že je proměňuje samo doznávajíc změn. Tak či podobně dochází k společenství činů. Tak v slavné střídě opravuje člověk člověka. A dokud je duch v prsou národa a dokud život hýbe jeho údy, bude jeden každý kráčet v tom společenství dál a dál. Bude kráčet vpřed. Bude se navraceti k věcem starým, aby jim propůjčil nebývalý a vyšší smysl. Bude je ztrácet, bude je zrazovat, bude je tvořit vždy znovu a lépe, neboť to jest poslání.

Když tedy zúženo jest řečiště života, a když bída a prahy bídy zavalily jeho proud, stalo se, že síla rozptýlená padala směrem jediným a převracela balvan, který jí stál v cestě. Byla to doba úpadku, ale v něm snad právě spočívají počátkové společného povědomí. Vypravuje se, že se tehdy zdálo, jako by český stát i rod jeho knížat měl zaniknouti. Cizí vládcové rozhodovali o částech české říše. Lid se hrozil jejich správy a velmožové se jí děsili. Tíseň vnukla všem Čechům cit, že jejich země bude dána v lup a v plen a v zajetí a v posměch všelikému tělu po ní chodícímu. Vladař, jakož bylo již řečeno, neměl ani odvahy ani věrnosti. Bázeň činila z něho ukrutníka, a tak po způsobu všech slabochů zabíjel lidi a nenáviděl je. Nebyl bojovníkem, který zápasí a přemáhá, ale jako vlk se vrhal ze zálohy na každého, kdo mu naháněl strach.

Již v prvních letech své vlády dal tedy Boleslav III. vykleštit svého bratra Jaromíra a toho, který byl nejmladší a který slul Oldřich, chystal se zavraždit. Kněžic unikal jenom o vlasek. Unikl se svou matkou, neboť ani ona nebyla jista životem před zběsilostí Boleslava Ukrutného.

Potom syn i matka pobývali v Bavořích. Pobývali ve vyhnanství, a jakož se často přihází, stalo se, že tíseň a pronásledování daly v jeho srdci vyrůst všemu, co v něm bylo špatné, a potlačily to, co jest veliké a ryzí. Tak dorostl i Oldřich v muže úskočného a lstivého a věrolomného.

Po zkáze Boleslavově a potom, když ze země ustoupila moc polská, ujal se vlády třetí syn Boleslava II., Jaromír. Mladšímu Oldřichovi bylo se spokojit údělem na Žatecku. Co tam měl činit? Čím se měl zabývat? Jak mohl vyplnit svou prázdňu? Chodil po lesích a lovil zvěř.

Jednou, jak se vypravuje, setkal se na podobné toulce se ženou jakéhosi Křesiny, jejíž krása jej uchvátila tak příliš, že se na nic neohlížel a odvedl ji do svého domu. Je ovšem dlužno věřiti, že se věc nestala proti vůli té paní a že jí nebyla protivná. Z toho spojení narodil se knížeti syn, který byl nazván jménem Břetislav. Vyrostl v krásného jinocha. Jeho mysl byla jasná a plná odvahy a plná toužení. Nejen to. Duch, který neumírá, vanutí nezřetelné myšlenky, jež snad rozechvívala Boleslava Prvého, tucha a síla, které daly vzrůst říši Mojžírově, a vposled poroba polská a německá oznívaly v jeho toužení. Vedly Břetislava k odvetě. Vedly ho na východ i sever. Skytly mu cíl. Ukazovaly cestu jeho práci.

Prvý čin Břetislavův udál se sedmnáct let potom, když jeho otec Oldřich zapudil Jaromíra a sám se zmocnil vlády.

Roku 1029 podnikl totiž císař Konrád válečné tažení proti knížeti polskému Měškovi II. Břetislav připojiv se k němu (snad podle své povinnosti vasalské) počínal si tak, že Morava byla navracena ve starý svazek s panstvím českým. I dobyl hradišť moravských, zmocnil se nesmírného počtu zajatců a sám se uvázal v držení té

země.

Záhy potom se císař zapletl do války se Štěpánem Maďarským. Břetislav poslušen patrně hlasu, který mu zazníval v mysli, následoval císaře a pronikl se svým vojskem až k Ostřihomi.

Na té cestě přišel k hradu děvínskému a pro zvláštnost místa a pro stará vypravování chtěl se tam pozdrzet.

I spatřujeme jej, jak chodí po dunajském břehu a jak k němu připlouvá jakýsi rybář. Měl sít obtíženou kaménky, to jest takovou, která zabírá až ke dnu, a lovil. Zdálo se, že marně maří čas, neboť sotva se v síti zatřepetala nějaká rybka, sáhl po ní a vhodil ji zpět do řeky. Počínaje si takto, doplul ten rybář málem až k místu, kde stál Břetislav.

„Jakápak je to práce? Co děláš?“ řekl mu kníže.

Rybář pokynul v odpověď a jal se zvedat síť. Potom přirazil a trhnul provazem, vylovil kříž. Byl celý – z bronzu. Měl dvě ramena a nápis od strany levé ke straně pravé a dále nápis druhý, který byl vyryt od shora dolů. I dal rybář knížeti to, co vylovil. Po chvíli, když lodici odnesl proud a když se vladař zhostil údivu, poznal prý písmo Konstantinovo a četl dvě věty:

Jsem východ i západ. Jsem čas míjející i ten, který přichází.

Odtud měl kníže za to, že se mu dostalo božího pokynutí, a věřil, že rybář sklánějící se nad řekou byl poslán svatým apoštolem.

Podobné myšlenky nemají místa ve vážném vypravování, a jestliže se tu a tam přece vyskytnou, je to jen proto, aby ukazovaly k zadumání Břetislavovu a k jeho touze. Jsou plané, není o nich zmínky v zápisech.

Naproti tomu dochoval se záznam, který praví, že kníže, pokročiv od Děvína něco málo po proudu, stanul na výšince, s níž je krásná podívaná k hřebenu Bílých Karpat a po širé rovině a po Dunaji, který tam stoupá až na obzor. Háječky a stromoví skloněné silou proudu sledují jeho břeh a ptáci letí jeho směrem. V těch místech ukončuje povídkář opuštěného příběhu své vypravování a dokládá, že se tam kníže setkal po druhé s řečeným rybářem. Záznam kronikářský zmiňuje se však pouze o knížeti a praví: Břetislav rozbil ležení na pahorku vedle Dunaje.

Později byla výšina, kde Břetislav prodléval, nazývána Bratislava a Brecisburg a Presburg.

K té zprávě o cestách na východ jest pohříchu dodati, že výboj slovenský byl po ústupu císařova vojska ztracen; ale myšlenka jednou probuzená žila v mysli knížete až do smrti.

Obě polní tažení učinila Břetislava známým široko daleko. Vypravovalo se o něm v sídlištích i hradech. Byl chválen pro svou krásu i pro statečnost a krátce opířila jej sláva. Jaký tedy div, že když Břetislav dospěl, byl vybíravý pokud jde o ženu. Nespokojil se s lečjakou dívčinou, ale zvolil tu, která byla ze všech nejkrásnější. Jmenovala se Judita a byla dcerou mocného hraběte německého, který pocházel podle otcovské poslušnosti z královského rodu. Tu dívku si tedy Břetislav zamiloval. Ale nechtěl se o ni řádně ucházet (aby snad nezaslechl nějakou odpověď zdráhavou anebo snad připomínku, že on, Břetislav, se nenarodil v manželském loži). Přešel tedy obyčej ženichů a rozhodl se, že se Judity zmocní silou. Dívka žila v klášteře, který slove Svinibrod. Střežily ji mocné hradby, ale je to nějaká překážka? Nikoliv! Kněz se odhodlal, že ji unese. O tom jeho činu vypravuje obšírně Kosmas. V řeči zkrácené zní pak příhoda takto:

Jednoho dne rozkázal Břetislav svým lidem, aby připravili dobré a vytrvalé koně. Předstíral, že nakvap pojede za císařem a že se chce ještě rychleji vrátit.

I uhánějí tedy jezdcové a diví se mezi sebou: Proč tak pospícháme?

Asi po sedmidenní jízdě dorazil Břetislav se svými lidmi do Svinibrodu. Již vcházejí do podsíně kláštera a Břetislav, nikoliv jako kníže, ale jako jeden z družiny, praví: „Jsme na cestě. Dovolte nám, abychom tady mohli rozbít stan.“

Když jim to bylo dovoleno a když vešli, rozhlížel se Břetislav po závorách a dveřích. Chtěl na ně udeřiti, ale náhoda mu posloužila jinak:

V ten den byl totiž svátek, a hle, panna tisíckrát vytoužená, Judita, vychází z kláštera. Jde podle zvyku se svými družkami zvonit k nešporům.

Jak ji smělý únosce spatří, neví radostí o sobě. Rozjede se, uchvátí ji, zvedne dívčinu do sedla a letí k bráně. Ale cesta k východu je zatarasena: od sloupu k sloupu visí řetěz silnější, než bývají mlýnské provazy.

Když Břetislav spatřil tu mocnou překážku, přetl ji mečem a dodnes je viděti rozpojený článek řetězu na důkaz

té přesilné rány.

Tak se Břetislav zachránil, tak unikl, tak byla unesena Judita. Jeho druhové došli však kruté odplaty. Nepřátelé vylopali jednomu oči, druhým uřízli nos, třetím zutínali nohy a ruce.

Zatím Břetislav s unesenou pannou a několika málo muži dorazil do Prahy. Ale nezdržel se tam. Nechtěl, aby někdo mohl vinit Čechy z bezpráví, a tak sotva pozdravil knížete, svého otce Oldřicha, spěchal na Moravu, která mu již předtím byla dána v moc.

Na Moravě byl tedy příbytek Břetislavův, tam bylo jeho panství, tam vládl za souhlasu knížete Oldřicha i za souhlasu císaře, který v těch dobách rozšířil svou moc nad českými zeměmi.

Zatím v Polsku vypukly rozmlísky mezi syny Boleslava Chrabrého a sláva polského jména pohasínala. Tehdy se obrátil Měšek II. o pomoc ke knížeti pražskému a ten zapomenuv na staré nepřátelství a uvěřiv, že Polsko a Čechy mají společného nepřítele, chtěl sdružit svůj meč s mečem Měškovým. Císař viděl v tom počínání proradu. I jal Oldřicha a uvěznil jej.

Potom dosedl s pomocí císařovou na trůn poznovu Jaromír, Morava zůstala však i nadále v moci Břetislavově.

To jest doba přesmutná a plná potupení, neboť císař rozkazoval v zemích českých a nakládal s nimi jako se svým statkem. Věc byla taková, že ji hrdí lidé nemohli snést. Snuli myšlenky a kradí chodili v různá shromáždění a rozmlouvali mezi sebou radíce se, co by měli činit. Tak si vedli i Vršovci. Mezi nimi pak byl jakýsi muž jménem Kochan, kterýž spojoval porobu s chudobou; neboť pád Přemyslovců přivedl jej na mizinu. I svolal ten Koohan bratry a ujcce a syny bratrů i příbuzné vzdálenější do své jizby. Uzamkl dveře na závoru a jal se k nim mluvit a řekl: „Možná, že jste viděli nějakého jezdce, který se projíždí na mocném koni. Možná, že jste si všimli, jak pěkně a zpříma sedí. Jeho ruka je silná, jeho meč je dobře kalený a jeho pohled je pohled lva. Chuďasové klekají před ním, kupci dávají mu desátek a kdekdo mu ustoupí z cesty. I je bezpečno po jeho stopě. Daleko za ním může jít otrokář a otroci (třebas měli volný provaz a třebas místo bylo pusté) jej přece nezabijí.

To je jezdec pořádku a síly.

A nyní, bratři, ujcové i vy ostatní, popatřte na jezdce druhého, který pobelhává a jehož kůň klopýtá. Jde s hlavou svěšenou, kymácí se, jeho meč je nalomen a jeho shrbený hřbet se ustavičně otrásá nějakou zimnicí.

To je jezdec zbavený mužství. To je bídák, který měl být otrokem. Nikdy se nerozjede bystřeji, nikdy neuchopí zbraň, nikdy nikoho neobohatí, ale sám se strachuje o svůj život a čím je bídnější, tím více lpí na svém chudáctví.

To jsou tedy dva obrazy knížat.

Prvý jest ten, jehož jste milovali a který vám poskytl mnohou kořist. Co však dává kníže zbavený mužství? Nic! Pranic! Je chabý, vzdaluje se bojů, otroci a lidé pisklavého hlasu kupí se kolem něho bez bázně a kdekdo může jej oslovit. – A dále? Cožpak nevidíte, že nikdo nedbá starých práv? Což nevidíte, že otroci snadninko ucházejí a že velmožové chudnou jejich úteků? Pravím tedy, abyste se odvrátili od toho, jehož jméno je Jaromír, a přiklonili se na stranu Oldřichovu!”

Hovoře takto ohlížel se Kochan po zavřených dveřích a jeho lysá hlava se pootáčela hned na stranu jednu, hned na stranu druhou. Pásl po nějakém znamení nespokojenosti a kdyby mu byl poslední z jeho ujců dal najevo, že nesouhlasí, chtěl rychle obrátit.

Ale mužové Vršovští byli obmyslní. Všichni stáli proti Jaromírovi. Souhlasili tedy s radou, která jim byla dána, a rozhodli se poslati tajné poselství k vězněnému knížeti. Dále vyslali Kochana, aby přemluvil jakéhosi muže, který (jakkoli byl vzdálen světa) přece rozmlouval s velmoži a udílel jim radu. Ten muž se jmenoval Vintíř. Bydlil v chýši jen ledabylye zrobené. Měl sotva ohniště a lože, měl sotva malé stádce, měl stěží nějaký ten špalek se včelami, ale jeho moc byla větší než je moc knížat, která bydlívala v domech dobře sroubených. Lidé k němu přicházeli a prosili ho, aby přemýšlel o jejich příhodách a odpovídal na ně.

Pokud jde o tvář a zevnější podobu, byl Vintíř člověk veliký. Měl nos jako hák, mohutné obočí, jiskrné oko a poobrácená víčka, která byla rudá.

Jednoho dne, když tedy Vintíř odpočíval a když ticho a pochvívání listí zkonejšilo jeho mysl, ozval se dusot a před chýší stanul Kochanův kůň. To nebyla věc dočista obyčejná, neboť lidé sesedávali v pěkné vzdálenosti od obydlí samotářova. Činili to z úcty. Ten mrav byl však Vršovci neznám.

Když tedy dorazil tak velmi blízko, seskočil s koně a šel k poustevníkovi. Zdálo se, že nevidí jeho přísně svažované obočí a spustil bez úvodu. Chválil Oldřicha, klnul Jaromírovi a žádal, aby poustevník šel k císaři a opakoval před

ním slova velmožů.

Skončiv, očekával Kochan odpověď.

Ale svatý muž mlčí. Je uražen. Setrvává v myšlenkách.

Teprve, když minula drahá chvíle ticha, odvážil se Kochan promluvit po druhé a řekl:

„Strádání a samota, dále modlitby a zbožné uvažování jsou studnice pravá, a my, lidé hříšní a bídní a nehodní, prahne po jediném doušku z té studnice.

I vážím tedy dalekou cestu, abych tě požádal o radu ve věci obou knížat.“

Řka to, jal se vypočítávat křivdy, kterých se prý dopustil Jaromír. Mluvil zvolna a tichým hlasem. Mluvil jako muž, který z hloubi váží svá slova, a rozpomenuv se na oddanost poustevníkovu k císaři řekl:

„Moc císařova je nezměrná a lidem přísluší řídit se jeho vůlí. To káže Bůh, který mu propůjčil sílu zvítězit v bitvách a pokořit knížata. Jest tedy císař pánem této země. My, velmožové, se před ním skláníme a Oldřich, který je teď uvězněn, prahne konati než to, co se mu líbí, neboť býval vždy věrným vasalem.“

Dokončiv tu část řeči, zmínil se Vršovec o výkupném, které by Oldřich mohl zaplatiti a hanobil dále Jaromíra. Pravil, že je mysli nemůžné a vůle nedostatečné a že nikterak není s to rozmnožiti slávu císařovu.

„A neslouží mu ke cti,“ pokračoval, „že jeho léno drží člověk bez pohlaví. Ať císař uvězní ubožáka, který není ani muž ani žena! Ať skytne Oldřichovi první místo mezi knížaty! To opakují rody velmožů. Tak promlouvá řeč, která obchází hrady.“

Zatím co Kochan mluvil, přiblížili se k chýši samotářově ostatní Vršovci. Jeden si držel v dlaních lokty, druhý se opíral o meč, třetí kreslil nějaké čáry koncem svého obušku a všichni byli zaraženi, neboť Vintíř se doposud neozval.

„Ty mlčíš?“ řekl nejstarší z rodu, „a je dovoleno mlčet, když císař, který ti prokazuje přízeň, dochází urážek?“

„Rozvažuji,“ odpověděl poustevník.

„Přemítej!“ vykřikl opět Kochan. „Stůj nad svou odpovědí jako rybář, který se dívá na poplavek, rozvažuj, učíš se němým, čekej, až strach zaškube tvým jazykem, čekej, až se tě dotkne pomsta císaře a pomsta Oldřichova!“

Řka to, vyhoupl se do sedla a zatočil koněm. Drobné kaménky vyskakovaly pod kopyty hřebce a písek se od nich sypal na všechny strany. Tu se chápali Vršovci sedlových oblouků a obkročivše svá zvířata s křikem a zlořečením odjeli.

Po chvíli bylo je opět viděti v zátočině. Hnali se necestou. Stoupali strání a vítr unášel jejich vyhrůžky.

Když zmizeli, když dozněl křik Vršovců, uvažoval Vintíř o pravdě či nepravdě jejich slov. Zdálo se mu, že v nich zaznívá touha všech urozených lidí, a bál se, aby císař, který ho chrání, nedošel nějaké škody. K těm úvahám se mísil strach, že Oldřich unikne a že se pomstí.

I cítil Vintíř bázeň a jakousi blaženost. Byl šťasten, že může mluvit o věcech knížecích, a děsil se, aby jej to štěstí nezavedlo.

Byla to pýcha, obmyslnost či vposled láska?

Prvá mu radila, aby se vložil do jednání, druhá mu našeptávala svá slova a poslední mu dala vzpomínati.

Tak chystaje si jídlo zřel Vintíř hrad Oldřichův, zřel hrad, v němž kdysi pobýval, a dále knížete i kněze, jemuž je jméno Šebíř. Zřel je v družném hovoru. Zřel je při honbě. Zřel, jak černá zvěř je zasažena Oldřichovým oštěpem, jak se válí vlekcouc mohutný zadek a jak Šebíř přikleká, aby učinil, co činívá dobrý lovec. Obraz honby vyvstal v jeho myšlenkách. Rozeznával, jak Šebíř vede smrtící ránu i jak odřezává ocas, aby jej připravil k jídlu.

Při podobné práci kníže chválil knězovo kuchaření a objímaje si koleno smál se z plna hrdla. Teď paměť obnovovala před zrakem samotářovým pohupování Oldřichovo i jeho tvář rudnoucí smíchem i vrásky v očních koutcích. Zřel jeho hbitost a slyšel hlasité vykřikování a veselou otázku a žerty, z nichž každý platí za pět kop.

Potom mu přišel na mysl žalář a tíseň člověka, který si láme v žalostění prsty a bez naděje a bez vědomí času hledí do temnoty vrstvic se nad jeho hlavou.

Když se pak přihodilo, že jakýsi potulný mnich krácel mimo chýši poustevníkovu, zavolal jej Vintíř a zvěděl, že mu nezáleží na směru cesty, požádal jej, aby se stočil do Německa a aby tam vyhledal nějakého kněze, který by

mohl mluvit s důvěrníky císařovými.

Mnich souhlasil. Vintíř svěřil mu tedy úkol posla a naučil jej dlouhé řeči, která začínala takto:

Člověk obývající v samotách, poslední vyznavač Ježíše Krista, stařec prostý pýchy, omlouvaje se za nenadálé oslovení a za zvuk, který vydá při otevření úst, muž rezného pasu a rezných holení, jež se mu zařezávají do těla, člověk z poustky, prosí císaře, který přemoudře vládne a který je obklopen muži nejučenějšími a bohumilými, aby vyslechl zprávu o nutkání, jež mu táhne srdcem.

Dále se vzkázání Vintířovo přimlouvalo za svobodu vězněného knížete. Poustevník v něm uváděl, že čeští velmožové touží, aby jim opět vládl pán, který byl zavržen, a podporoval prosby své i prosby řečených velmožů slibem, který Oldřich složil ve vězení a který (jak Vintíř zvěděl prostřednictvím ctných poslů) jest slib věrnosti. Seč končila vypočítáváním stád a zboží a částek, jež by mohl Oldřich zaplatiti jako výkupné.

A stalo se, že císař vyslechl Vintířův vzkaz. Stalo se, že se rozhodl v podobném smyslu, stalo se, že se usmířil a že skytl Oldřichovi za dobré výkupné svobodu.

Snad si tak vedl v přívalu mírnosti, snad věřil, že upevní svou moc, když rozdělí českou zemi ve tři dílce, snad ho k tomu měl nějaký jiný důvod; ale nechtěl již Oldřichovi otevřela brány žaláře věc jakákoliv, kníže na ni nemyslel. Byl zbaven rozumu. Cítil jen divoké štěstí. Hnal koně, opájel se jízdou a větrem. Déšť, nepohoda ani planoucí vedro nemohly jej zadržet. Kvapil do své země a s ním letěli Vršovci.

Když dorazili k pražskému hradu, žhnula v hlavě knížete Oldřicha jediná myšlenka, jediné toužení jej ovládalo. A ta myšlenka a to toužení měl v jméno odvety. Jakže? Nepomstít se? Přísámbohu, kníže neměl nikdy mysl smířlivou a v této chvíli byl rozběsněn, jako by stíhal zvěř. Nerozvažoval, kdo byl jeho žalárníkem, neobíral se pražádnou pochybností a vpadl do hradu jako bouře. Zbil ty, kteří se mu chtěli postavit do cesty, vyvrátil dveře světnice, kde se ukrýval Jaromír, a vrhnuv se vpřed, volal:

„Ty jsi, který vládneš na mém místě! Ty potkane!“ Potom opakuje prokletí a křiče prokletí vždy děsněji kázal Jaromíra oslepit a uvrhl jej do vězení.

Vykonav to dílo pomsty obrátil se kníže na Moravu. Táhl k sídlu svého syna. Chtěl se ho zmocnit a nic není více podobno pravdě a nic není přiměřenějšího k uvěření, než že prahl po jeho smrti.

Když vojsko Oldřichovo překročilo moravské hranice, konala se na hradě knížete Břetislava slavnost křtu, neboť se mu narodil synáček. I sjely se v to sídlo paní a dále lidé duchovní a dále světští velmožové. Dvůr byl pln čeledi, zděšené ovce se tísnily v koutech ohrad a kuchař s pacholkem, který si otíral nůž o stehno, vyhlížel nejtučnější kusy.

Zatím ve světnici jednoho hradního křídla – hlava na hlavě – stáli mužové. Smáli se a hřmot jejich hlasů sotva utíchal, když procházel tím rozveseleným zástupem biskup. Zvedal lokty, nesl kříž. Za biskupem, skrýváje šťastný úsměv a skrýváje pýchu, kráčel Břetislav. Šli k světnici, která toho dne byla vyhrazena paním. Když došli, když si proklestili cestu, rozhlaholil se v maličké hradní kapli zvon a hlas toho zvonu se mísil s něžnými slovy. I nakláněl se kníže nad kolébkou a mluvil a smál se hlasem. Potom pozvedl klečící Juditu. Objali se a záchvěv lásky odpovídal záchvěvu ještě vroucnějšímu.

V té chvíli ozval se zvenčí křik. Připomínal volání, jež se zvedá při požáru. Tu rozpojila knížata svou náruč. Břetislav uchvátil meč a Judita si přitiskla ruce ke skráním. Naslouchali a bylo slyšet koňský dusot a nářek a kvíl a přerývaný hlas, který opakuje:

Kníže Oldřich se vyprostil ze žaláře! Oldřich oslepil knížete Jaromíra! Oldřich chvátá, aby vás zahubil!

Téhož dne dorazilo na hrad ještě několik služebníků Jaromírových, jimž se podařilo uprchnouti, a vposled posel Vršovců. Ti věrolomní druhové (aby se zrada nezastavila na polovině cesty) pomáhali totiž nejen Oldřichovi, ale i Břetislavu.

„Bůh je zatrat!“ pravil kníže.

Ale dal Vršovci šperk plný závěsků a rozmlouval s ním, dobře rozeznávaje, že se ve své tísní nemůže zříci ani hanebných spojenců.

Když byly vykonány přípravy na cestu, rozhodl se Břetislav, že pošle choť a synáčka do Bavor. Sám chtěl ustupovati s vojskem narychlo sebraným tak, aby družině prvé kryl záda a věděl i o pohybech vojska, které se blížilo. Zprávy, po nichž se pídil a které vposled dostal, jej však zděsily. Doslechl, že kníže táhne, jako se chodívá do velikých válek. I bylo Břetislavu prchnouti. Učinil to se srdcem zlomeným. Byl sklíčen. Zdálo se mu, že

rozeznává v tom hněvivém díle záměr císařův, a chtěl platiti zlým za zlé. Jeho zlost se pak obrátila i proti Jindřichu, který byl král a vládl v Bavořích.

Nedlouho potom, při hostině, když Oldřich pil a jedl a když s rozmarnou myslí chválil jídlo a když se smál poklepávaje prstem na obrubu číše, přihodilo se uprostřed žertování, že kníže zbledl a byl zachvácen nevolností. Potom vstal a opět usedl. Zdálo se mu, že jakési vanutí uchvátilo jeho dech, zdálo se mu, že nastává jakási zběsilá jízda, zdálo se mu, že okamžik a dlouhé trvání se spojuje jako luk a let šípu. Tu se objevil na jeho tváři úžas a okouzlení. I pozbyl smyslů a dokonal.

Ta smrt skytla Jaromírovi svobodu. Vyšel z kobky, ale byl již stár. Byl nemocen. Byl slepý. Obestírala jej temnota a propasti střely se po jeho bocích. Bral se nepevným krokem. Tápal.

Venku ležel sníh a ze zjasněného nebe poletovaly doposud vločky. Byl krásný den a bezpočet lidí se shromáždilo na nádvoří hradu. Pozdravovali knížete, ale kníže neodpovídal. Šel vpřed a kynul velmožům, aby oddálili ruce od jeho loktů. Šel sám, konal kratičké krůčky, hmataje špičkou své škorně. Tu otroci a lidé, kteří mu kdysi sloužili, a dále někteří velmožové jali se poznovu křičeti, ale kníže jim dal znamení, aby umkli.

Kráčel za jiným hlasem. Zkoušel sílu svých smyslů. Tápal se své duše, může-li slouti člověkem ten, kdo není muž ani bytost vidoucí. Při těch otázkách obestírala jej nesmírná lítost. I vztáhl ruku a obracel ji dlaní vzhůru a opět tak, aby poletující sněhové vločky se zachycovaly na hřbetě té ruky. Pohrával si s padajícími hvězdičkami ledu a za úděsné hry uzrála v něm myšlenka, že mu není dáno býti vladařem a že mu slabost brání v konání knížecího díla.

I rozkázal, aby se shromáždili velmožové a aby v to shromáždění přišel i Břetislav.

Když uplynula doba stanovená a nadešel určený den, seskupili se všichni před jeho tváří. V popředí, na místě, které bylo vyšší, a které přece nedosahovalo stolce knížecího, stál Břetislav. Tehdy se Jaromír otázal, na které straně jest rod Vršovců. I odpověděli mu, ale kníže žádal, aby ten, kdo odpovídá, vzal jeho ruku a vztáhl ji tím směrem. Když se to stalo, ujal se slova a podle svědectví dobře zachovaného řekl:

„Poněvadž mi můj osud nedopouští, abych byl vaším pánem, ustanovuji vám za knížete Břetislava a přeji si, abyste ho byli poslušní a povinnou věrnost mu zachovávali. Tebe pak, synu, napomínám a opakuji to opět a opět té budu napomínati, abys starší z velmožů ctil jako otce a ve všech potřebách se jich tázal na radu. Poruč jim k správě lid a hrady, neboť jimi stojí česká země.“

To čiň s věrnými, avšak těch, kdož jsou Vršovci (nešlechetných otců ničemní synové a našeho rodu domácí nepřátelé), střež se jako zabláceného kola a spolku s nimi se vyhýbej. Hle, mne, svého knížete, svázali a rozličné šašky si ze mne tropili, potom lstivými radami způsobili to, že bratr mne, bratra, zbavil těchto očí.“

Vršovci slyšíce to, skřípěli zuby a rvali se v srdcích. Odtud usilovali o pomstu a Kochan najal vraha, který knížete vposled zabil. I zemřel Jaromír jako ubožák a jeho smrt je z nejstrašnějších umučení: vše, co je potupné, vše, co připomíná lidskou bídu, učiněno jest zjevným v té poslední jeho hodině. Byl zraněn, když si vyprazdňoval břich. Oštěp pronikl jeho zadnicí, rval mu střeva a zlámal se mezi kostmi pánve. Bylo mu dlouho umírat. Nemohl stát, nemohl spočinouti na loži a mučila jej strašná žízeň. Teprve devátého dne dokonáno jest trápení Jaromírovo.

Břetislav potrestal jeho smrt bez krutosti. Přál si, aby bezpráví a skutky hrozné se proměnily v pokoj, přál si, aby v jeho zemi nevládla pomsta, chtěl spoutat vášně, chtěl se vytrhnouti z údolí stínu a chtěl rozptýlit mračno poroby.

To vše bylo mu vposled dáno.

Kdo mu však propůjčil takový zdar?

Ušlechtilost? Statečná mysl a rozum?

Možná, že by ty velké věci pranic nezmohly, kdyby jim neodpovídala síla srdcí a vůle obecné.

Neboť co jest kníže?

Pán lidí, kteří poslouchají. Pán lidí ochotných a pranic více. Může vytáhnouti do pole, může rozhodovati i o věcech práva, vládne, rozkazuje, žene se jako proud nějakým řečištěm, ale to řečiště je závora i příčina jeho běhu.

A jako je vztah mezi řečištěm a proudem, tak jsou podobné vztahy mezi konáním člověka jediného a činy lidí ostatních, neboť žádnou bytost a žádnou sílu nelze oddělit od společných věcí života.

Aby pak přirovnání k vodě a břehům nebylo zcela nedostatečné a nekulhalo tak příliš, je dlužno vypravovati

druhé podobnosti:

V nějaké zemi je po dlouhou dobu vedro. Půda prahne a puká. Poslední studánka a poslední ručej již vyschla, vody zapadly ve studnicích, řeky postávají na hlubších místech a jen pramének tenký jako nitka spojuje tůně.

I přicházejí bědy. Obilné semeno zasychá, křoviny šelestí zvadlým listím a z lesa a z mechovišť a z něžných okvětí stoupá poslední krůpě. Stoupá do povětří. Vznáší se vzhůru, jest učiněna mračnem a letí ve větru. To je čas uzrávání bouře, to je čas, kdy se chystají deště a srážky. Když se naplní, když se snese na zemi lijavec, zazelenají se louky a korytem potoků a říček se valí bystrý proud.

A nejsou myšlenky a lidská dychtění podobna běhu, v němž se vypravuje? Neskrývají se mnohdy jako zapadlé krůpěje a jako neuchopitelné pociťování?

Což o to, i ony mohou být zrušeny, ale přecasto se navracejí v nových podobách a dávají zazníti činu. Potom nastává soud období jednoho s obdobím druhým, potom nastává obroda zdrojů, potom nastává údobí slávy.

A sláva jest jádérko, k němuž směřují další příběhy. Sláva je obsah časů označených jen podle starého zvyku jménem Břetislavovým.

Když se tedy ten krásný kníže ujal vlády, naplňovalo se neurčité toužení lidu a stalo se společnou vůlí.

I vzrostl pořádek a dále důchody a dále pýcha. Po čase tří let myslil již Břetislav na válečné tažení.

Jednoho dne shromáždili se tedy na jeho rozkaz velmožové a biskup a všichni přední mužové v prostorné síni. K těm pak promluvil Břetislav takto:

„Polská knížata konala nám příkoří a rozchvátila země, které odedávna přináležely k svazku české moci. Teď však odstoupila síla od jejich zbraní a ta zbraň se sklání bijíc do ostruhy jezdců, kteří se vzdalují. Již tedy nastává čas, aby ty křivdy byly pomstěny. Již nadchází doba odvety.

A rozpomínám se s lítostí a hanbou, že v městě Hnězdně jest držáno tělo svatého mučedníka. Rozpomínám se a uhaduji, že klatba, kterou svaty biskup stihl naši zem, nebude sňata dříve, dokud jeho tělo nevyjde z vězení hnězdenského. Jest tedy můj úmysl vyzvednouti ostatky Vojtěchovy a u veliké slávy a na usmíření svatého mučedníka je uložiti v chrámu pražském. Dále se mi vidí zříditi nová biskupství a ovšem i arcibiskupství, které by označeno bylo jménem usmířeného světce.“

Když kníže domluvil, bylo dáno slovo biskupovi, jenž se nazýval Sebíř a býval druhem Oldřichovým. Tu Šebíř povstal a řekl:

„Nenastane pokoj ani nikdo z kněží nebude uléhati s myslí klidnou, dokud správa věcí církevních se nepodřídí arcipastýři domácímu, neboť naše církev není dosud církví jednotnou a jsou u nás na škodu věci rozdílové i v jazyce bohoslužebném.“

Po biskupovi mluvil nějaký kmet a dva kněží. Všichni shledali, že válka i záměr biskupův jsou věci rozumné a uvážené. Chválili knížete, chválili biskupa a nad jejich uvažováním vstala veliká vlna souhlasu. Každý byl zajedno se svým pánem a hloučky obracely se k sobě s výrazem usmívání a mladiství velmožové (vidouce knížete a vidouce jeho dychtivost války) sotva se mohli držeti, aby v tu chvíli nevsedli na kůň.

A jako tomu bývá, přihodilo se, že to, co jest skutečného a co pevně tkví v příčinách vezdejšího života, mísilo se s tím, co žije v pověstech a cítění. Velmožům připadalo, že Vojtěch bez přestání umírá pro hnězdenské vyhnanství, a vroucně si přáli odčinit křivdu a spojovali svá dobytvačná toužení s vyzvednutím jeho těla. Snad z té příčiny došlo rychleji k výpravě. Ale dříve, než se voj vydal na cestu, byli rozesláni jezdci, aby šli po vší zemi zvát k válce. Kníže jim dal jakýsi provaz spletený z lýka na znamení, že každý, kdo by váhal vytrhnouti do pole, má býti utracen.

Když byly skončeny všechny přípravy, dalo se od pražského hradu na pochod nesmírné vojsko. Bylo v něm na tisíce lidí, ale u křižovatek stáli všude noví zbrojenci a ti se připojovali k tomu krácejícímu vojsku.

Pořádek v šicích byl pak takový:

Napřed šla lehká jízda, to jest sbory velmožů, kteří drželi jen meč a kopí a luk.

Vozy, mezkové, truhlice, měchy, náklad soumarský, otroci a kováři a řemeslníci a všichni ti, kteří jsou potřební tam, kde je pohromadě mnoho lidí, brali se v oddílů druhém. S ním bylo též jádro vojska a ti, kdo loupí a kdo hledají špiži.

Asi šest hodin cesty za oddílem největším brala se skupinka střežící týl.

Pokud jde o vojenskou práci, byla většinou zůstavena lehkým jezdcům, kteří dobývali hradiště a vrhali se na nepřítele. Kníže, provázen biskupem Sebířem, pobýval s jezdci bojujícími a vtáhl s nimi do Krakova. Tehdy seděl na silném hřebci a s jeho výše odpovídal na volání lidu. Rozkázal rozhazovat drobné peníze a potom rozveselen ukázal biskupovi k vyvráceným branám a k válům maličko pobořeným. Chtěl říci, že boj o to pevné místo nebyl příliš krutý, chtěl rozmlouvat, ale jeho hlas zanikal ve výkřících. Sebíř mu nerozuměl. Bylo viděti, jak se dotýká konečky prstů ucha a jak se směje.

V té chvíli skýkali oba jezdcové krásnou podívanou: jeden byl mlád a ztepilý, druhého již poznamenalo blížící se stáří, ale byl jarého ducha a přidržoval se vojenských zvyků. Věru, Šebíř připomínal více velmože, který tráví čas ve válkách, než biskupa.

Odsunuv ruku od své skráně, opřel si ji o bok a prsty pravice jen zlehka držel otěže. Jeho plášť neměl barvu. Odění Břetislavovo odráželo se od jeho šedi a rozlišovalo se od ní jako den sedmý se rozlišuje ode dne všedního. I skvěl se kníže a byl velice krásný. Zbrojenci ukazovali si prstem na jeho planoucí přílbu a ti, kdo se kupili vzadu, vstávali ve třmenech, aby ji zahlédli.

Když minula chvílička, pohnul se průvod a kníže a biskup jeli hovoříce. Oběma tanula na mysli věc jediná, ale ta věc se proměňovala podle jejich přirozenosti: biskup mluvil o svatém mučedníkovi, kníže opět i o nájezdech a díle Boleslava Polského, který se nazýval Chrabrý. Zdálo se mu, že se navrací věk toho knížete. Zdálo se mu, že on sám kráčí po stopě Boleslavově a že se uvazuje v jeho dílo.

Biskup, přecházející úvahy knížete, řekl pak toto:

„Já, Šebíř, jakkoliv ani zdaleka se nemohu přirovnat k svatosti biskupa druhého, přece vidím, že ten biskup stál před časem na mém místě. Jsem jeho následníkem. Přísluší mi tedy, abych se zmocnil hrobu, skrze nějž pochází sláva polských kněží.

Hnězdno jest arcibiskupstvím, neboť veliká moc září z těla Vojtěchova a tam, kde to tělo bude spočívati, tam spočine i přímluva Mariina i všechen dar Ježíšův.“

Když za podobného hovoru prošli branou a když kráčeli po prostranství, prodral se k nim hlouček ubožáků. Ti lidé bývali kdysi v českém vojskě, ale po srážkách ztratili svobodu. Nyní vyrostla v nich naděje, že jim bude všechno navraceno, i vrhali suknice pod kopyta hřebce Břetislavova a křičeli, běžíce před ním. Bylo nutno na ně udeřiti, aby se rozptýlili a dali průvodu volný průchod. Vršovec, který rozmlouval kdysi s Vintířem a který dal zabít knížete Jaromíra, rozjel se tedy proti nim. Již vstal ve třmenech, již pozvedl meč, již se hotovil bít, ale Břetislav vzkřikl, až se mu zatřásla přílba, a udeřil ho jilcem do prsou.

Potom rozkázal, aby sluhové vydali otrokům roucho, a řekl:

„Má cesta přináší těm bedným lidem štěstí!“

Potom bylo dvěma otrokům, kteří pocházeli ze zámožného rodu, vsednouti na kůň. Když se to stalo, pokynul kníže průvodu a pištcí uchopili své nástroje a všichni se hnuli vpřed za klapání kopyt a cinkotu postrojů a za křiku a prozpěvování písně. I krácel kníže a bok jeho koně se otíral o bok klisny biskupovy. Krácel podoben jinochu a jeho tvář se rozněcovala usmíváním. Biskup se chvílemi modlil a chvílemi připojoval svůj hlas k hlasu vojska.

Tak v pokoře brali se vpřed a zapomínajíce na nescetná svá ukrutenství, věřili, že konají dílo, které se líbí Bohu.

Zanedlouho potom přišel Břetislav se svým průvodem do sídla vytouženého. Přišel do Hnězda. Bylo to hradiště ze všech nejpevnější. Hliněný val zvedal se nad močálem, kde postávala hnijící voda. Ta voda byla mělká a jen bahnisko rozdělovalo tůňku od tůňky. Pata náspu se pak drolila. Byla rozervána dešti a malé kaménky bez přestání se sypaly shůry dolů.

Pokud jde o bránu, zdála se zbrojencům býti příliš prostorná. A nadto: stěhl se za ní volný prostor a tak bylo obtížné ji hájiti. Snad z uvedené příčiny vkročil Břetislav se svým vojskem v tu bránu téměř bez boje. Byla mu otevřena. Prošel jí, pozvedaje meč nikoliv jako bojovník, ale jako ten, kdo přináší kříž a kdo koná pouť. Jeho duše se při tom zachvívala štěstím. A vše, co se směšuje v jediném znění, city zaniklé, minulost zastřená soumrakem času, stará vypravování i zpěvy, kterým kdysi naslouchal, cizí myšlenky, hněv i touhy, jež do sebe vstřebal procházející vojskem, a dále trápení otroků a svízele lidu, a dále vše, co snil, a vše, co člověka rozechvívá, nalezlo mu poznovu na mysl. I cítil, že je knížetem. Cítil, že je meč boží, a přivlastňoval si poznovu skutky Boleslava Polského, Úradek prozřetelnosti (jak se mu zdálo) opřel se do jeho ramen. Krácel, zmáhaje jeho tíži a současně byl jím unášen. Byl jím postrkován. Lid v bázni a v mlčení se rozestupoval před jeho čelem a ženy s prstem na

ústech a mužové s rukama zkříženýma se mu klaněli.

Když průvod došel do chrámu, který byl hrobem Vojtěchovým, zachvátilo podobné nadšení všechno vojsko. I vstali velmožové a v úchvatu, který se podobá severáku, vrhli se k oltáři, za nímž bylo pochováno světcovo tělo. Vrhli se tam, padli k tomu zdivu a jejich mysl trnula žádostivostí a chvěla se, jako se chvěly jejich údy roztřesené strachem a touhou.

Vida tu chtivost, vida to nesmírné zapálení, jež bylo stejnou měrou svaté jako hříšné, prodral se biskup Šebíř k oltáři a smýkaje smělci nejdováděnějšími a odsunuje ruce již již rozchvacující zdivo, jal se jim domlouvati a napomínal je a křičel jim do uší:

„Kajte se! Kajte se ze svých hříchů! Odřekněte se ošklivosti, které se ošklivily tomu muži přesvatému! Prodlete tři dny na modlitbách! Teprve potom bude vám dovoleno otevřítí svatý hrob!“

A vypravuje se, že velmožové ve svém rozplamenění pranic neslyšeli. Vypravuje se, že si zacpávali uši, aby k nim nedolehlo jediné slovíčko a že jako zběsilci drásali zdivo a že pohnuli úhelným kamenem hrobu.

V té chvíli byli prý zbaveni zraku. Nemohli promluvit, síla opustila jejich údy a potáceli se sražení strašným děsem. Ochromení trvalo tři hodiny.

Když pominulo, promluvil opět biskup a přiměl nešťastníky, aby poklekli a setrvali na modlitbách. Po vykonaném pokání slibovali a hlas knížete Břetislava ve svatém přísahání se střídal s hlasem biskupovým.

I pronesl kníže rozkazy, pokud jde o manželství a o jeho pořádek a o zachovávání věrnosti. Dále mluvil o vražích a o soudech a dále o pohřbívání mrtvých i o krčmách i o všech nepravostech, které se zahnízdily v českých zvycích. Sotva pak řekl věc jednu a sotva vysloviv ji umkl, ozýval se biskup, řka:

„A ta věc a ten slib budiž stvrzen! Staň se ve jménu božím a klatba mecht postihne ty, kdo by nedbali toho ustanovení!“

Když pak vykonali slib nejslavnější a když jejich duše byla očištěna, biskup zvolna a lehounce pobořil hrob. Tu bylo zřítí tvář svatého Vojtěcha a zástup v nesmírném nadšení padl na kolena. Cit zbožnosti nížil hlavy klečících velmožů a tak připomínali žitniště, po němž přechází vítr.

A jest psáno, že vykonav dílo, které si usmyslil (to jest navrátiliv moci české stará území a získav území nová), vešel Břetislav do Prahy.

Když se přiblížil, vytáhlo mu prý v ústrety přemnoho duchovenstva a všecken lid. I pozdravili knížete a rozestoupivše se, takto se uspořádali:

Kníže s biskupem kráčeli v čele průvodu a nesli na ramenou milostné tělo Vojtěchovo. Za nimi se brali opatové s ostatky umučených bratří. Potom šli arcikněží s tělesnou schránkou arcibiskupa Gaudentia a dále dvanáct vybraných kněží, kteří jen s velikou nesnází pozvedali Měškův zlatý kříž. Na pátém místě byly vlečeny desky, které Břetislav zdvihl se země před hnězdenským oltářem. Deska největší, hojně ozdobená drahými kameny, křišťálem a jantarem, byla pak pět loket zděli a deset pídí zšíří.

Ke konci dlouhého průvodu jelo přes sto vozů. Přivázely ohromné zvony. Přivázely všechny poklady Polska.

Ale stalo se, že vyzáblá pravice udavačova uchopila plášť Břetislavův, který byl utkán ze štěstí, a že jej strhla. Stalo se, že stížné poselstvo polské dorazilo do Říma a směřujíc pravdu se lží, naříkalo před papežem i před sbory, kteréž prodlévají v blízkosti náměstka Ježíše Krista.

Stalo se, že všichni ti, již vládou právy církevními a spravují řád křesťanský, se zděsili za řeči, která stavěla na odiv hříchy Břetislavovy i opovázlivost a běsnění jeho zbrojenců.

V té stížnosti ani biskup ani český kníže pranic nevěděli. Žili u velikém důvěřování. Radovali se ze zdaru díla, chtěli je dovésti a v té snaze vypravili k papeži poselstvo se žádostí, aby povýšil pražské biskupství na úřad arcipastýřský. Věc byla podle jejich rozumu nasnadě, neboť očekávali, že výsada, kterou ostatky Vojtěchovy propůjčovaly Hnězdu, přejde také s tím tělem v nové sídlo. Věřili, že se stane po právu, když pravý hrob mučedníka bude oslaven touž mocí, kterou přivodil hrobu dočasnému.

I svolal tedy kníže několik mužů a předříkav jim, co by měli mluvit, odeslal je k papeži.

Dříve však, než opustili Prahu, on i spanilá kněžna ve shodě a v radě důvěrné vybrali množství pokladů nesmírné ceny a rozdělili je do truhlic. Byly to kříže a náhrdelníky a prsteny východního díla a řetězy a zlato v kusech. I dotýkaly se prsty kněžniny těch kusů a uspořádaly je v takový souzvuk, jaký si žádalo důstojenství kardinálské a

výsost papežova. Truhlic bylo právě tolik, kolik jest kardinálů, ale dary největší přichystány jsou pro náměstka Kristova.

„To,“ řekl Břetislav, přehlížeje (nikoliv bez pýchy) poklad, „otvírá srdce. A jsou-li knížata církevní – vzdor své svatosti – syny země a dotýkají-li se země a vlekou-li po zemi pláště, dozajista se jim zalíbí i zlato i dílo.“

Potom za smíchu dal naložit dary na stádo soumarů a pokynul poslům, aby se dali na cestu.

Druhý den průvod vyrazil. Kráčel velmi dlouho, kráčel rovinou a pohořími a vposled šťastně přibyl do Věčného města.

Již poslové s tasenými meči {v pořádku opět obnoveném a oděni nejskvělejšími rouchy} za zvuku píšťal prošli branou. Zvedají hlavy, ale jen chudšasové spěchají jim v ústretu, jen bosí mniši a dívky toulající se v ulicích jim odpovídají, jen žebráci vztahují k nim ruce.

Když konečně bylo jim stanouti v paláci pastýře všech křesťanů, přistoupil k nim kněz a (nepohlédnuv na ně a neotázav se po zdraví knížete) jal se jim hlasem přísným a tichým vypočítávati česká ukrutenství a chyby a porušování zákonů. Odpovídali mu zaražení a bez výmluvnosti. Jeden velmož nedovedl se však zhostiti pýchy a pravil:

„Kněže, který jsi zatajil své jméno a který mluvíš jako mluvívá přísný otec a který povídáš, že země, z níž přicházíme, je prostoupena divými smečkami, ty, kněže, který jsi snad neopustil krásné město Řím, hled' a potom rozvaž svá slova!“

Řka to, přistoupil k jedné z truhlic a zvednuv víko, dal mu přeskvoucí sponu.

„To jest,“ řekl, „dílo z posledních. A věru, bylo mi přikázáno odevzdati mnohem krásnější kardinálovi.“

„Já,“ odpověděl mnich, „nemám pražádnou touhu ozdobiti se šperkem. Nedovoluje mi to ani můj šat, ani slib, který jsem složil.“

Ale český velmož postřehl v jeho řeči nějaký obmyslný přízvuk (či snad zákmit lítosti) a pravil: „Mnichu, co z toho vzejde dobrého, když odmítneš?“

Jakou výhodu vidíš v tom, aby ty zlaté kusy nezdobily nějaký chudší chrám? Jak zodpovíš, že se ztratí? A jak já a moji soudruzi budeme státí před knížetem, který řekl: odevzdejte ty kusy zlaté, aby mysl velmožů církevních se přiklonila k mému toužení?“

Je nutno se domnívati, že v těch časech, které nebyly příliš vzdáleny dobám papežského zmatku, nezůstával již mrav všech kněží zcela neporušen. Dále je nutno věřit, že řečený mnich bažil po zlatě a že dovedl podobnou touhu rozdmýchat i u kardinálů. Snad je přemlouval, snad se před nimi popadal za čelo, snad tiskl k své hrudi pěst, v níž ležela nádherná spona, snad jim opakoval:

„Přisámbohu, vyslechněte české posly laskavě, neboť, je-li jejich provinění těžké, má zlato, které přinášejí, ještě větší váhu!“

Podobá se tedy, že působením toho nehodného mnicha (či snad pro jinou lidskou slabost) bylo Břetislavovo poselství poznovu vpuštěno do paláce. Papež, pán králů, přijal je v líbezně síni vyzdobené tak krásně, jako bývá chrám. I stanuli na prostranství před trůny radů a před podstavcem, na němž spočíval stolec nejvyššího kněze. Ukláněli se v tu stranu. Když se poklonili, ozval se k nim hlas mírný a shovívavý. Ten hlas pak řekl:

„Slyšeli jsme stížnost a obviňování, nyní tedy popřejme sluchu straně druhé.“

Řka to, pokynul pán všech vládců křesťanských, a Čech, kterýž byl ustanoven, aby mluvil, řekl:

„Nejsvětější správce křesťanské víry a stolice apoštolské, i vy, otcové, v knize života zapsaní, jimž jest od Boha propůjčena moc souditi i zase odpouštěti, smilujte se nad těmi, kdož se přiznávají ke hříchu, a promiňte těm, kdož se kají a kdož prosí za odpuštění. Přiznáváme se totiž, že jsme učinili, co bylo nedovolené a co bylo proti zákonům; ale z tak dalekých končin nemohli jsme si zjednati posla k vašemu svatému sboru a sami neznáme církevní ustanovení.“

Ať jsme tedy učinili cokoliv, vězte, otcové shromáždění, že jsme to neučinili z opovážlivosti, ale z dobrého úmyslu a v naději, že se to děje k prospěchu křesťanského náboženství.

Jestliže se ale nějaký dobrý úmysl zvrhá v hřích, jsme hotovi, svati otcové, podle vašeho soudu napravit zlý čin.“

Dříve než mluvčí českého poselstva domluvil, vyhledal velmož, který daroval sponu, známého mnicha a dal mu

dvanáct klíčů a řekl:

„Těch dvanáct klíčů jest od dvanácti truhlic. A bývá věc slušná a obvyklá, aby ten, kdo má klíče, měl i zámek, který se hodí k těm klíčům. Rozdej tedy věc prvou mezi dvanáct kardinálů a já učiním totéž s věcí druhou.“

Kdy? mnich uposlechl a když se kardinálové poradili mezi sebou a když se poradili s papežem, řekl nejsvětější kněz toto:

„Chyby, kterých litujeme, neškodí.“

Potom poslové propuštění byvše z rady, odebrali se do svého přístřeší. Když však nastala noc, uchopili jejich sluhové truhly, o kterých bylo vypravováno, a vnesli je do kardinálských komnat.

Nazítří (jak je zapsáno v kronice děkana kostela pražského) postavili se poslové opět před kapitolu a pán apoštolský otevřev svá ústa, pravil:

„Jako jest ukázati přísnější trest vůči zatvrzelcům v bezbožné vině, tak zase těm, kdož uznávají svou vinu a jí litují, ochotně popřáváme souhlasu a na rány od nepřítele zasazené užíváme léků milosrdenství. Neboť velikým hříchem jest cizí majetek bráti, ale větším hříchem křesťany nejen olupovati, ale i zajímati a zajaté jako hovada prodávati. Co jste spáchali v Polsku, jak nám bylo oznámeno hodnověrnými zprávami, jest zvláště ošklivé. A že nikdo nesmí bez našeho dovolení s místa na místo přenášeti tělo svatého, o tom svědčí církevní zákony, to zakazují podání Svatých otců. Božské výroky káží, aby ti, kdož se něčeho takového opováží, byli udeřeni mečem klatby. Ale protože vy jste to učinili buď z nevědomosti nebo pro dobrý úmysl, ustanovujeme, aby za tuto tak nerozvážnou opovážlivost kníže váš a biskup vystavěli na příhodném místě klášter, všemi kostelními potřebami a výsadami hojme nadaný. Necht v tom klášteře ustanoví osvědčené osoby a necht v něm zařídí obvyklé úřady, tak aby se tam mohly stále konati služby boží za živé věřící i za mrtvé až na věky! Možná, že aspoň trochu bude tím smyta před tváří boží vina vašeho přestupku.“

Z té příčiny vystavěl potom Břetislav ke cti svatého Václava velmi krásný kostel ve Staré Boleslavi.

Toho času vládl v římském císařství Jindřich III. a to byl pán nadmíru hrdý. Měl nesmírnou moc, měl markrabí, poroučel králům a kam se hnul, následovalo jej skvělé komonstvo. Velmožové jej milovali právě tak jako lid a jako zbrojenci, kteří byli hotovi vytrhnouti na každé jeho znamení do pole.

V témž císařství žil tehdy arcibiskup jménem Bardo. Sídlil v Mohuči. Když se mu doneslo k sluchu, že český kníže a český biskup se zanášejí myšlenkou zříditi v Praze arcibiskupství, a když viděl, že jenom maličko chybí, aby to arcibiskupství bylo učiněno skutkem, velice se rozhněval. I dal se na cestu a přišed k císaři, řekl:

„Pane, ty, jemuž je propůjčena vláda a konání spravedlnosti, chceš mlčky přihlížet k počínání tak ohavnému? Nedoneslo se ti, že moc arcibiskupství, které po všechny časy bývalo nejslavnější, má býti ztenčena? Nedoneslo se ti, že i tvé císařské právo jest zlehčováno konáním knížátka, jež ve své zpupnosti poplenilo zemi polskou? Nedoslechl jsi, že tam Břetislav vydrancoval všechny poklady? Přemítám o tom dnem i nocí a nemohu připustit, že věda to, nesbíral bys vojsko.“

„Arcibiskupe,“ odpověděl císař, „věz, že jsem již všechno uvážil, věz, že mě pálí to, co učinil český kníže, a že se mi svírá srdce při pomýšlení na jeho pýchu a na jeho kořist. Pozbyl jsem barvy, hněv zavál můj spánek a celou dnešní noc jsem rozvažoval o válce. Byl jsem na pochybách, teď ale je již sepsán osud toho knížete a co nevidět se naplní!“

Potom řekl císař, že chystá polní tažení a že česká země bude napadena se dvou stran: ze severu od hranice saské a z jihu, z končin bavorských.

Když to arcibiskup uslyšel, řekl císaři:

„Pane, nebývá v obyčeji arcipastýře, aby kráčel v boj a vedl vojsko, ale neprojednává se věc mého úřadu? Nenutí mě důstojenství, abych ztrestal smělost biskupa, který se chce stavěti na roveň arcibiskupu mohučskému? Svěř mi tedy to vojsko severní!“

Císař souhlasil a tak Bardo a markrabí míšeňský (který mu byl dán k ruce jako člověk dobře znalý věcí vojenských) chystali výpravu.

Druhý a silnější sbor, to jest ten, který měl napadnouti Čechy se strany bavorské, soustřeďoval císař. Rozhodl se, že se mu postaví sám v čelo a vybral si k svému konání pomocníka, který se jmenoval Oto Norgavský. Byl bratrem české kněžny Judity.

A stalo se, že Judita měla při dvoře císařském něžnou přítelkyni a že ta přítelkyně poslala Juditě zvěst o tom, co

se chystá.

Když její posel dorazil do pražského hradu a kdy mu bylo dáno dovolení mluvit před kněžnou, odevzdal svitek s důvěrným oslovením a řekl:

„Má paní jest paní věrnosti a lásky. Nemůže tedy před tebou zamlčet, že císař připravuje nesmírnou výpravu a že vtrhne s mocí, již se nic nevyrovná, do české země. Je ustanoveno, aby potrestal knížete, který po tom, co se přihodilo, jest tvým manželem.“

Kněžna obdarovala posla a sotva odešel a sotva zavřel dveře, šla k manželi a uchvátila jeho paže a zavěsila se na jeho šíji. Potom jej políbila a pravila vzdychajíc:

„Pane, kterýž jsi dech mého nitra, popřej mi sluchu a odvrát války, jež se chystají!“

Řkouc to, jala se vypravovati, co řekl posel, a skončila vroucím přáním, aby se kníže nevydával v nebezpečí a skytl císaři všechno, co si žádá z polské kořisti i na poplatcích.

Oldřichův syn osušil Juditě slzy, ale neodpovídal, obávaje se, že se nesluší mluvit se ženou o věcech války.

Když však nastala noc, opakovala Judita svou prosbu. A to se stalo i noci druhé i noci třetí. Její řeč byla vždy naléhavější a vždy plnější nářku. Vposled pozvedl se tedy kníže na loži a opřev si dlaň o skrář a loket o drahocennou podušku, řekl, zatajuje úsměv: „Knížata vedou války a rozkazují a vládnou. Každý se řídí podle jejich vůle, každý se řídí jejich chtěním, každý je poslouchá; ona však nemají pánů. To je nevýratná pravda, ale jsou nějaké věci bez mezí a hráze? Nikoliv! Vládne tedy i knížatům nějaká mocnější síla. Kdož ví, odkud přichází? Podobá se mlčícím hlasům a je jako znění a svist, který spočívá v luku.“

Ale jak o tom mám mluvit před ženou, jež špatně rozeznává a nedobře soudí? Věz raději, že kníže jest sekýra, která padá, a šíp, který byl vypuštěn.“

Řka to, popustil Břetislav svému smíchu a bil se do kolen.

Nazítří poslal však k poustevníku Vintířovi dva kněze a žádal jejich prostřednictvím, aby Vintíř, jako člověk známý a svatý, odešel k císaři a aby mu přednesl poselství a poptal se na zdraví knížecího synáčka, který byl předtím poslán do Němec a měl býti zůstaven u císařova dvora tak dlouho, dokud by Břetislav nezaplatil zadržené poplatky.

„Dále,“ pravil Břetislav, naslouchaje svému srdci, „nemohu učinit pranic, oč mě Jindřich žádá. Kdybych se poddal více, svět stal by se temnotou a líbeznost a zdar proměnila by se mi v osten a jehlu stále bodající.“ Vintíř vyslechl řeč a přijav znamení knížete, chystal se s ochotností na cestu. (Neboť měl zálibu v posláních a hovorech, které vede vladař s vladařem.)

Když tedy matka i kníže odevzdali poselstvu dary pro synáčka, šel Vintíř a dorazil sedmnáctého dne ke dvoru císařskému. Potom dal odpočinouti svému průvodu a předstoupiv před římského vládce (jak se dochovalo), jal se mluvit toto:

„Pipin, syn krále Karla Velikého, uložil knížatům českým, aby platili ročně sto dvacet volů a pět set hřiven – hřivnu naší mince počítáme po dvou stech penězích – to dosvědčuje pokolení našich lidí za pokolením, to ti kníže každého roku platí bez odporu a chce platiti i tvým nástupcům. Ale jestliže bys ho chtěl obtěžovati mimo obyčej práva nějakým jařmem, je hotov raději umříti, než snášeti nezvyklé břímě.“

K tomu císař odpověděl:

„Králové mají zvyk vždy něco nového přidávati k předešlému právu, není všechno právo ustanoveno v jednom čase, nýbrž každý nástupce na trůně královském rozmnožil řadu práv. Neboť, kdo spravují práva, nespravují se právy, protože právo, jak se obecně říká, má nos z vosku a král má ruku železnou a dlouhou, aby ji mohl natahovati, kam mu libo.“

Král Pipin učinil, co chtěl, ale neučiníte-li vy, co já chci, ukáži vám, kolik mám malovaných štítů a co zmohu ve válce.“

Odpověděv takto, chystal císař tím usilovněji polní tažení. Rozeslal do všech končin posly a na jejich zavolání se sjelo nesmírné množství lidu. Záhy potom, když byly zřízeny šiky, hnulo se vojsko k hranici.

A totéž dělo se i v místech severních, to jest tam, kudy přechází pomezí saská cesta směřující k hradu, leterý se nazývá Chlum.

Tak se dvou stran valila se zkáza.

Zatím Břetislav rozvažoval a procházel ve své mysli pohraniční hvozdy, hledaje, které místo by člověk znalý umění válečného zvolil k přechodu. V těch myšlenkách, v tom stálém rozvažování, se podobal zahálčivému muži. Měl ruce za pasem a chodil po hradišti.

Když byla tma, vídával jako ve snách obrysy hor i vinoucí se v nich stezku. Bloudil v duchu po ní a přemítal. Noc stála jako koruny hvozdu; i hledal hvězdné nebe nad tou korunou a rozmlouvaje s neskutečnými hlasy, dospěl k úradku. Tu vyšel k plukům a rozdělil je na dvě části. Na část, již bylo státi při hranici severní, a na část druhou, která měla střežiti Český les.

To rozhodnutí přijal kníže jako boží vzkaz a nepřemýšlel již o něm; pustil mimo sebe všechnu starost. Byl bezpečen a s pevnou vírou ve zdar své zbraně se vydal k pomezí.

Dorazil tam o několik dnů dříve než vojska císařská a ukryl zbrojence v opevněních, která byla lidskému oku nepostřehnutelná. Cit jistoty a blaženství zaplavoval mu nitro. Bylo jej vídati, jak přechází po výšinách, jak mává sekerou a jak poznamenává kmeny, které měly být svrženy dolů. Bylo jej viděti, jak hledá vhodné místo, odkud by mohli být zasaženi nepřátelé procházející údolím, bylo jej viděti, jak zkouší dostřel luku a jak vrhá kámen v úžlabinu.

Když Břetislav dokončil opevnění skutečná, obsadil na oko staré hradiště, které slulo Kobyla. Zůstavil v něm jen hrstku lidí a přikázal jim, aby pálili ohně.

Od pohraničního hradu Kobylky směřovala cesta hlubokým údolím do vnitra země. Tísnily ji hory a na těch horách leželo vojsko Břetislavovo. Leželo tam již pět dní. Dne šestého navrátila se jedna z knížecích hlídek a pravila kmetům:

„Císař se blíží!“

I rozhlédl se Břetislav naposledy po svých lidech a šel podle míst, kde leželi, a dotýkal se jejich ramene a mluvil k nim. Oni pak odpovídali, hledíce na jeho pevnou tvář a na meč, o nějž se opíral.

Záhy potom přiblížil se jakýsi oddíl a kníže dal znamení lidem, kteří byli na hoře zvané Kobyla, aby opustili své místo. I vyšli ti lidé a prchli hluboko do hvozdu a zanechali v tábořišti oheň i pohozenou zbraň. Na cestě, kterou prošla ta hrstka lidí, ležely pak haluze a zpřelámané větévky a krátce všechny věci, jež zkušeným mužům naznačují, kudy se bralo vojsko.

Vidouce poslápanou stezku a domnívajíce se, že celé vojsko je již totam, zastavily se strážce císařské a prohýbaly se nad tou zbabělostí smíchem. Někteří z nich padali dočista na záda a jiní u veliké veselosti se bili do stehů.

Když pak přišly strážce císařské do tábora, mluvily i o tom, co zahlédly, a jejich řeč byla:

„Ach, což otálet, což připravovat boj, když věru dostačí, aby se vojsko zjevilo v průseku a již ta chasa prchá! Jak je dohoníme? Kde? Zastaví se aspoň u Plzně? Jestliže potom nezemrou děsem, schytáme je, jako síť lapá ptáčky!“

Podobné posměšky se donesly až k císaři. Vyslechl je, a když přezvěděl, že pohraniční hrad Kobyla je opravdu zůstavem vítězům na pospas, dal zatroubit do rohů. I seskupili se trubačové a způsobili hluk, jaký bude slyšán v předvečer posledního soudu. Když utichl, ujal se slova císař a řekl:

„Je den dvacátého druhého srpna, je den, který je sedmý po svátku Nanebevzetí Panny Marie. Je den, který jen krátký čas odděluje od lhůty smlouvené. Dal jsem týden na čas svému služebníku a příteli Otovi, aby obešel jinou cestou hory a z týlu udeřil na ta česká hejna, která připomínají více holuby než bojovníky. Dal jsem mu týden času, ale nyní, vida hory a vida dobré stezky, mohu soudit, že Ota pronikl dávno v tu stranu a že je někde blízko u hory Kobylky.“

„Císaři,“ pravil jakýsi markrabí, „kdyby otálel a kdyby kráčel jen co noha nohu mine, dávno již musil dorazit tam, kam jsi mu určil. A kdyby se snad přece opozdil a kdyby jej zadržela nepřívětivá náhoda, anebo kdyby sešel z cesty, což není naše vojsko dost silné? Což by zaváhalo před touto hrstkou poděšených myší? Dej udeřit útokem!“

„Císaři,“ odpověděl člověk jiný, „ti syslové nejsou neopatrni! Byl jsem se stráží a na vzdálenost jsem rozeznal vysoké záseky.“

„Pah,“ řekl císař a mávl rukou, „kdyby si postavili hradby vyšší než lesy a kdyby zdvihli své věže až do oblak, co svede bídný a ztracený lid proti meči císařovu?“

Řka to, rozhněval se Jindřich na rádce opatrné a hněv škulal jeho vousem. Potom se na chvíli odmlčel a přehlédnuv skvělé vojsko povel, aby se dalo v pochod. I hnuli se zbrojenci odění v nádherné barvy a lesk zbraně a lesk jejich přílbic přecházel po listoví. Vrhla světlo i v oči císaře a ty záblesky a ta nádhera jej snad oslepily. Smál se jsa jist, že jeho je vítězství.

Tak tedy v pořádku a s nevídanou rychlostí vystoupilo vojsko na horu, které jest jméno Kobyla. Ale když ztekli téměř hory, nenalezli nic než opuštěný tábor. Zřeli doutnající ohniště, pohozenou zbraň a strhané listy. I zdálo se jim, že stráž mluvila pravdu a že nepřítel prchá. Výskli si a pokřikující potupná slova, brali se dál a dál. Sešli v údolí, pronikli houštinou, klopýtali přes kameny a potom znaveni (neboť cesta strmě směřovala vzhůru a strmě spadala do roklin) dorazili až na místo sevřené. Tam u paty hor nerostl ani keříček, ale ve výši byla houština. A stalo se, že vojsko císařovo, slézající hory, po nedlouhé cestě sotva již popadalo dech. Ti však, kdo postupovali v řadách zadnějších, tlačili se vpřed a postrkovali muže unavené a povzbuzovali je křikem. (V lidské přirozenosti totiž leží, že ten, kdo je uprostřed davu, vždy si vede statečněji než ten, kdo kráčí napřed.)

Tak, valíce se zpola z přinucení a již v nepořádku, šli dál a dál. Jedni se opírali o svá kopí, druhí si přehazovali štít na bedra a opět jiní si rozpínali řemení.

Ale nebude jim dopřána ani chvílička odpočinku, neboť čas, který nadchází, je čas Břetislavův a to údolí je údolí zkázy. To je roklna určená k srážce.

To je místo, které si vyvolil Břetislav. To je zastavení smrti. To je hora vítězná.

Když bylo slyšeti výkřik, snesl se znenadání na císařské zbrojence déšť balvanů. Tu padli ti mužové na zem, tu se zděsili, tu jimi zacloumala závrať. Přemnozí byli mrtvi naráz. Někteří prchali. Někteří se snad chtěli uspořádat podle vojenských zvyků, ale místo bylo příliš těsné. Voje zadnější nevěděly, co se přihodilo, a protože šly vpřed, nastala veliká tíseň a všichni strženi jsou v tlum. Zástup se zmítal na jediném místě. Nebylo možné tasit meč v té tlačenci, nebylo možno strhnouti luk s plecí a nebylo možno uniknouti.

Tehdy vypustil Břetislav z lučiště šíp a za ním letělo mračno střel a mračno kamení a dále břevna a okované špice a kopí. S přívalem ran a bolesti zvedal se pak křik. Křik lidí umírajících, křik vítězný, křik úzkosti a hourání hrůzy.

Říkáva se, že vojínové v bojích umírají bez bolesti a že vidouce padati nepřitele a vidouce praporec a lesknoucí se hřívu války ještě v poslední chvíli kráčeji vpřed. Je to snad pravda, ale když voják místo týlu napínajícího se k ráně zří jen ústa rozeklaná děsem a když vidí mrtvolu zaklíněnou mezi rameny mužů a když ty mrtvolu nemohou ani padnouti na zem a když jimi cloumá zástup a když nohy toho zástupu stoupají po lidských bedrech a když se boří v kouřící útrobu, posedá vojsko děs a není pražádné síly, která by zastavila jeho krok.

V podobnou chvíli udeřil Břetislav se svými střelci po druhé, v podobnou chvíli vyřítili se čeští zbrojenci ze svých pevností a dobili bedný zbytek vojska.

Ale stalo se, že hrstka mužů přece unikla. Letěli v kličkování před jízdou nepřátel a žhoucí dech koní pátil je do týla. Hnání posledním zbytkem sil a padající napořád, přiblížili se k výšini, kde uprostřed malé družiny stál císař. Měl hlavu nachýlenou, naslouchal zvuku bitvy a jeho prsty si pohrávaly s řetízem uzdění. Tu vpadli na cestu pronásledovaní lidé. Bylo slyšeti jak volají a jak jim selhává hlas.

„Synu,“ řekl císař a ukázal k bedným postavám, „rozeznáváš, kdo to přichází?“

Dříve než markrabí mohl odpovědět, vpadl jakýsi jezdec na mýtinku a jeho hlas zněl jako houkání sovy. Zněl jako poplašený zvon a jakkoliv nebylo rozumět, co říká, jeden z dvořenínů uchopil uzdu císařova koně a škubnuv ji, přiměl hřebce ke klusu.

V zápětí dopadl k nohám císařovým šíp. V zápětí ozvalo se z lesa české volání.

I dal se Jindřich na rychlý ústup a jezdcové přidržující si přílby cválali s ním v divokém letu.

Vypravuje se, že tehdy byl zůstaven českým zbrojencům i císařův praporec.

Po pátku tak krvavém nastal den ještě krvavější. Když se totiž skončila bitva v úžlabinách, vyptával se Břetislav zajatců, jaké byly úmysly císařovy.

„Pane,“ odpověděl jakýsi mučený člověk, „se strany tvého týlu přichází vévoda Oto. V osmý den po Nanebevzetí Panny Marie měl se setkat s vojskem císařovým.“

To bylo vše, co kníže potřeboval zvědět. Dal zajatci milost, obrátil šik a vyhledal místo, kde se nad cestou

zvedala skála. Tu roklinu bylo snadno uzavřít a Břetislav rozkázal zrubat kmeny a svalit je k okraji propasti.

Když pak v den po oktávu mariánského svátku přitáhlo Otovo vojsko, dal mu Břetislav projít těsnou soutěskou. Brali se jí jako stádo, jež kráčí na smrt. Prosmýkli se podle kolmé stěny, ale dříve než poslední voják vkročil v její stín, rozkázal kníže zavalit cestu. I snesly se balvany a nachystané hranice špalků a kmeny s větrovým padaly dolů. Potom vybuchl rachot a ozvěna rachocení a všechno vojsko vzkřiklo a hrůza hnala je vpřed. Němečtí zbrojenci netušili pranic o včerejší porážce, ale viděli, že nepřítel je jim v týle a uchvátilo je běsnění. Letěli nestarajíce se o své mrtvé, letěli nestarajíce se o vévodu a strhli jej v divoký útěk.

„Pane,“ pravil Otovi ten, kdo byl průvodcem vojska, „co nevidět se údolí rozšíří. Co nevidět dorazíme k vrchu, který se nazývá Kobyla. Tam jest místo tvého setkání s císařem.“

„Rychle! Rychleji!“ odpovídal Oto znamenaje, že v lese nad cestou je slyšeti hlasy a praskání větví.

Ale dříve než mohl vykřiknouti po třetí, narazili lidé běžící v popředí voje na hromady mrtvol. Došli k včerejšímu bojišti. Tu se vydral z úst vojska nový výkřik zoufalosti. Tu vysvitlo všem, že vběhli do léčky. Tu jim vysvitlo, že propadnou hrdlem.

Po přehrozné porážce obou svých sborů povolal k sobě císař Vintíře a řekl mu:

„Býval jsi nápomocen českému knížeti a přistupoval jsi přede mne s prosbami. Nyní já, který jsem ti odpovídal a který vlídně jednal, žádám, abys odešel k vojsku severnímu. Vede je saský král Ekkehard a Bardo. Spěchej tedy za nimi, nalezni je, řekni jim, co mě potkalo, a ponoukej je, aby ustoupili do země saské.“

I vsedl tedy Vintíř na kůň. Naplnil si sedlový vak jídlem a aby se zalíbil svému císaři, vydal se nejrychleji na cestu. Za několik dnů dorazil k vojsku Ekkehardovu. Zastihl je v kraji, který slove Bílina. Tu končinu Ekkehard poplenil a chtěl právě táhnouti hlouběji do Čech. Když se hnul k Hněvinu mostu, setkal se však s Vintířem. Vyslechnuv, co se událo, byl zachvácen velikou lítostí. Nedbal již rad. Chtěl zkouseti mysl Břetislavovu a poslal k němu (toho mluvčího knížat) Vintíře.

Zatím Břetislav se blížil k Ekkehardovi se strany hradu Domažlic. V čele jeho vojska šel sbor pištců a jezdec nesoucí knížecí znamení. Potom kráčeli nosiči kořisti. Kníže sedě na hřebci bral se před družinou druhou. Za ním byli vedeni spoutaní velmožové a zajatci vlekoucí vozy. Vposled šlo vojsko a lidé podávali tomu vojsku jídlo a džbány mléka.

Když pak Vintíř stanul před knížetem a když vypověděl, co mu bylo uloženo, rozpojil Břetislav své rty a řekl:

„Zdá se mi, že zpola prosíš a zpola vyhrožuješ. Věřu, kdybys nebyl člověk svatý, neměl bych odpovídat. Tobě však pravím a to vyřídí svému Ekkehardovi: Knížeti není o rady zle. Ví, co má dělat. Neobává se hrozeb. Pohrdá vychloubači, ty však, Ekkeharde, máš štěstí, že je tak velkomyslný a že ti dává lhůtu tří dnů. Do té doby vyjdi ze země a nepopouzej jeho hněv. Jinak ti utne hlavu a položí ji obličejem k tvému zadku.“

I odtáhl Ekkehard s velikou hanbou.

Po ztracených bitvách myslil císař jen na pomstu a nic si nepřál vroucněji, než potrestati smrt vznešených knížat, kteří byli v Čechách pobiti. Chystal válku. Připravoval se celý rok. Potom vtrhl třemi mohutnými proudy do Čech a zaplavil celou zemi. I hořely hrady a pustla pole a lidé padali do otroctví. Bylo se báti hladu. Šířil se strach, že v té pohubené zemi po leta nevzejde obilí a že oráči, kteří uniknou pomstě meče císařova, budou zasaženi nedostatkem a že tak všichni pomrou. Té smrti bál se i Břetislav. Viděl, že jeho země má podobu strašné rány, viděl, že lidu uchází krev, a žal a strašení, jež jedině jest dovoleno knížatům, mělo jej k tomu, aby ukončil válku. Cítil, že volání smrti a hladu musí odpověděti hlasem života. Cítil, že jeho vůle jest vůle těch, kdo vedou válku s vojsky. Děsil se umírání dítek. Bylo mu snadné padnouti, bylo mu nesnadné vzdáti boj a zvolil věc nesnadnou. Poddal se. Přijal strašné podmínky vítěze. Oděhl se v roucho kajčnická a bos kráčel v ústrety císaři.

I bylo mu dovoleno, aby si ponechal z výbojů polských jen dvě země. Bylo mu rozkázáno, aby zaplatil zadržený poplatek a dále náhradu, která byla osm tisíc peněz německých. Bylo mu rozkázáno, aby uznal právo císařovo.

Břetislav souhlasil. Líbal zem před nohama císaře a myslil s pevností na své vojsko.

Potom, když se zvedl z té rány, táhl Břetislav do války uherské. Táhl na Slovensko a připojil tu starou zemi k zemím českým.

Tehdy se mu snad zdálo, že poznovu naplnil podivnou vůli, která se ozývala v jeho snech. Tehdy se mu zdálo, že přes burácející čas přejímá z rukou Boleslavových dědictví Svatoplukovo.

Daleká vlna paměti vmetla k němu jakési vypravování známé i unikající a v tom vypravování snad se mluvilo o

skutcích starých tak, jako by se právě dály. A jsou věru některé věci zapomenuté, jež nabývají barev v přeletu chvíle a vracejí se jako věčný van a jako křídlo, jež se stává větrem, a jako vítr, který nabývá tvaru peruti.

Ty věci nepostižitelné spojovaly se snad v mysli knížete. Byl šťasten svým dílem, byl poděšen svými porážkami.

Z jeho výbojů zbylo maličko, ale lid krácející s ním po cestách zdaru i po cestách ztracených, vzepjal se na jeho výpravách k toužení a k vůli. Odpovídal. Mohutněl. Žil.

A to jest slovo díla Břetislavova:

Rostl vítězstvím i porážkami.

Bylo mu (právě tak jako Boleslavu Chrabrému) odepřeno vytvořit ze zemí vlastních a ze země sousední společný stát, ale za vmachu té nevyslovené myšlenky zmohutnělo a zpevnilo se a nabylo tvaru citění, jež s věcmi jinými dalo vposled vzniknouti dvěma národům; to jest národu polskému a národu českému.

KOSMAS

V kapitulním domě, blízko pražského kostela, zůstávalo dvacet pět kanovníků. Jeden z nich se nazýval Kosmas. Nebyl ani velký ani malý a když seděl, dosahovaly mu lokty právě na stůl. Nemusil se tedy příliš natahovat, aby uchopil misku nebo psací náčiní.

Tím se chce říci, že Kosmas byl obdařen znamenitou chutí k jídlu a že se stejnou ochotou zasedal k všelijakým spisům latinským. Jedl, co mu dali, ale pokud jde o čtení, byl vybíravý a měl zálibu jen v tom, co bylo naplněno nějakým zvláštním kouzlem. Spisy koktavé a otáčející se na jediném místě nemiloval.

„To mi připomíná,“ pravil jednou nad podobným rukopisem, „psa, který si chňape po ocase. Na mou duhu, nemám pražádnou chuť dívat se, jak se vrtí a jak jeho zuby klapou naprázdno. Známe to! Počíná si vždy stejně a mně je nanic, když vidím to marné úsilí.“

„Máš pravdu,“ odpovídala mu choť, která se jmenovala Božetěcha, „máš docela pravdu, neboť pročpak se člověk zabývá čtením příběhů? Není dost na tom, že se udály? Jakže, mohu se domnívat, že Bůh, který jest císařem všech příhod, strpí, aby je nějaký vychrtlý magister Bruno převracel a aby je omílal? Je to věc nepravá a ty, příteli, který jsi přišel dost záhy na svět a který jsi se stal dost pozdě kanovníkem a ještě později knězem, nemůžeš magistra v tom ohledu následovat. Do smrti nepochopím, co tě pudí, aby ses podobal hlupáckému opisovači a ležel celé dny v bláznivínách, které se buď jednou již přihodily, a potom jsou tytam, anebo které se nikdy nestaly. V případě druhém jde dozajista o ničemnou lež.“

„Ježíš Kristus,“ odpovídal Kosmas, „nás naučil krásným podobenstvím a vypravoval svým učedníkům bezpočet příběhů, které se staly jen ve slovech a v mysli. Jest tedy dvojí pravda: jedna, na kterou můžeš položit ruku jako na krb, a druhá, jež se nedá uchopit za peroutku. Ta poslední mi připomíná stín létajícího ptáčka.“

„Stín, stín, stín,“ řekla paní, „ráda bych věděla, na jakých lukách se popásá a kolik zrní spotřebuje.“

Podobná hádka manžely nerozváděla. Ani zdání! Milovali se ještě v pozdním věku, ale něžnost, která mívá na tisíce tváří, přicházejíc k jejich dveřím, nasadila si škrabošku ustavičného škorpení a úštěpků a jízlivosti. Proč? Proto, že se jim krev hrnula s velikou silou k srdci a od srdce k údům a do tváře; proto, že jejich dech byl lepší než dech nějaké mladice či jinocha; proto, že měli dobré bydlo, proto, že se nemusili starat, kolik se urodí žita či lnu. Kanovnické sýpky byly totiž nadmíru prostorné a nic v nich nechybělo. To platí o obilí; pokud se týká masa, visely ve sklepě kýtami vzhůru krásné jalovice. Týden co týden stěhoval se na hák nový kus a s ním šest podsvinčat a dvanáct kuřat, a medu a piva co hrdlo ráčí. Při vypočítávání by se nemělo zapomenout na víno (neboť to jest koruna hostin), ani na ostatní dary boží, ale nedostačí říci, že jídla i pití bylo v kapitule dost a dost, a že kanovník kapituly svatovítské si nemohl stýskat?

Kosmas žil tedy bez starosti, ale dobré bydlo mu nedalo dobře dělat: místo, aby svými sytými ústy od rozbřesku do smrákání velebil Boha, staral se o věci pošetilé. Byl přitom až běda umíněný, a kdyby mu byl Bůh nedal veselou a rozmarnou povahu, nebyla by jej mohla paní Božetěcha věru milovat.

A když už je řeč o jeho chybách, sluší se dodat, že Kosmas dychtil slyšeti kdejaký příběh a nejrůznější povídačky. Zvával do svého domu chasníky, kteří měli dobrou vyřídilku, a dále ty, kdo se dožili dlouhého věku a dovedli vypravovat o starých časech.

Na jaře léta Páně 1114 začali ke Kosmovi docházeti čtyři lidé:

Prvý byl pohan zvířecího výrazu, který zestárl v polním hospodářství na neúrodné půdě a který za moru přišel o celé příbuzenstvo.

Druhý z řečené čtveřice byl chromý zbrojenec. V polské válce mu byla uťata ruka a odtud se již nehodil k žádnému dílu.

Třetí chasník se hlásil rovněž ke zbrani. Kdysi proslul jako nevyrovnatelný lučištník, ale kde jsou ty časy! Na stará kolena chodil jen co noha nohu mine. Byl trochu dyšný, sotva po desíti krocích mu promodrávaly rty a lapal po dechu jako ryba, která se znenadání octne na vzduchu. Vedle toho měl chudás těžké nohy. Ráno si mohl ještě jakž takž navléci škorně, ale když jej mezi dnem napadlo, že by si na okamžik mohl udělat pohodlí, a když se vyzul, nebylo široko daleko siláka, který by vpravil jeho ubohé tlapy do škorní. Tak čertovsky byly zpuchlé.

K lidem vyjmenovaným družil se chlapík čtvrtý, a to byl otrok, jemuž se podařilo uniknouti. Jeho starý pán, zřejmě lakomý, mu přikázal, aby při špatné stravě zpracovával len. Soukal jej tedy s kužele, ale nicotná práce se mu nikterak nelíbila. Báł se, že si vyvrátí palec a že si od stálého otírání prodře kůži na ukazováku. Byl mezi svými soudruhy nešťasten, a protože jej příliš neposedná mysl ponoukala, aby zaměnil osud chudáka za osud lepší, utekl jednoho krásného dne do Prahy. Zdálo se mu totiž (a podobnou myšlenku sdíleli i jeho noví společníci), že na pražském hradě, kde je plno velmožů a kde se čas od času konají shromáždění a kam přicházejí kupci, bude snáze živořiti než jinde.

Vedeni tou nadějí stáhli se tedy všichni čtyři v místo hradu. Nalezli tam jako krysy lezou do komína, kde se udí maso. Ale nic naplat, bylo jim stále zle! Hladověli a mohlo to s nimi špatně dopadnout, kdyby jim Kosmas nebyl vytrhl trn z nohy.

A ta věc se stala takto:

Jednou seděli ti chlapíci u řeky. Stařec, který pozbyl rodiny, klátil nohama nad proudem, člověk s uťatou rukou si odháněl čepicí mouchy, druhý zbrojenec klímal a otrok prohledával křoviny a slídlil po nějakém pohozeném soustu. Měli všichni náramnou chuť na skopové, a nemohouce jísti, pro ukrácení dlouhé chvíle hovořili.

„Ty,“ řekl bezruký zbrojenec starci, „se budeš klátit dozajista v pekle na nějaké osice.“

„Proč?“ zeptal se stařec.

„Proto,“ odpověděl voják, „že nejsi pokřtěn, a proto, že žiješ v temnosti jako žijí hovada a ďáblové. – Co se tkne osiky, uvedl jsem její jméno, neboť je to strom jidášův.“

To byl začátek dlouhé hádky. Stařec totiž nemlčel a jal se odporovati, uváděje, že člověk se má držeti víry, která mu byla dána v mladosti. Dále vypravoval, že má uděláno pro strach z ďábla, kterého co živ neviděl, ale že si náramně nerad vzpomíná na setkání s hanebnými duchy mrtvých a se skřety a s rusálkami.

„A to nevím, brachu, co je horší!“ dodal. „Uhaduji, že budeš potenku pískat, až se jim jednou uráčí prohnat tě někde po bažinách.“

Za řeči přišla pohanovi na mysl stará povídačka a tak – nečekaje na vybídnutí – spustil, jak šel jakýsi ovčák za děvečkou, která bydlila v poplužním dvoře.

Když byl stařec v nejlepším a když vypravoval, jak ta děvečka měla ku pomoci lesní ženky a jak švihajíc proutkem proměnila ovčáka ve vepře, zapraskala za chlapy nějaká větvíčka. Tu se ohlédlí a spatřili kanovníka Kosmu. I pozdravili jej a přáli mu zdar v práci a po smrti slávu nebeskou a za života takovou pevnost, aby se po všechny časy mohl vyvarovat hříchu. Říkali to nakvap a chtěli vyklidit pole. Chtěli odtáhnout, neboť jejich svědomí nebylo tak zcela bez úhony, a co se tkne práv, měli tu a tam nějaký vroubek.

Když se tedy hotovili poraditi se s Vaňkem, a když bezruký zbrojenec byl již na cestě, jal se loviti Kosmas ve svém váčku a našel krásný, lesklý penízek. I položil si jej na dlaň a trhnuv rukou, dal mu několikrát povyskočit do výše. To byla nádherná podívaná a zbrojnošové ji ještě nikdy neviděli. O otroku a starci není to třeba ani připomínat, protože žili od narození leda v chlévech a v dobytčích ohradách.

Když peníz třikrát povyskočil a třikrát dopadl na kanovníkovu dlaň, tvářil se ten starý hračka, že jej chce schovat zase do váčku. Starci se na tu rozmarnou hru dívali s pootevřenými ústy. A je lehké uhodnout, co si mysleli.

„To jsou,“ řekl Kosmas, „lístky osiky nejjidášější a Bůh uchovej, abych vám dal jediný z nich bez práce a bez zasloužení.“

„Pane,“ odpověděli jediným hlasem za všechny, „je nám už hezká řádka let a co živi jsme neviděli peníz. Ukaž jej zblízka, přísámbohu, vždyť vidíš, že se neosmělujeme o něj poprosit, jakkoliv jsme lačni a zbídačeni.“

„Možná,“ řekl opět Kosmas, „že se s ním přece jen rozloučím a že jej vhodím mezi vás. Učiním to ovšem jen tehdy, jste-li dobří křesťané, a není-li mezi vámi člověk, který má duši obtíženu smrtelným hříchem. – Druhá podmínka jest, aby ten, kdo vypravoval příběh o děvečce a ovčákovi, mluvil pravdu a přiznal se, že je to lež.“

„Pane,“ odpověděl bývalý otrok, „jsme lidé sehnání z nejrůznějších koutů země, spíme jen tak namátkou a nemáme ani vlastního příbytku. Co se tkne jídla, dostává se nám někdy špetky zrní, abychom si upekli caltu, jindy jíme ryby, které páchnou bahnisky, a tak se ustavičně postíme. Jak tedy můžeme hřešiti?“

„Ach,“ řekl Kosmas, „ty máš ostrý jazyk! Nedivil bych se, kdybys byl nějaký otrok, který utekl od biskupa. Kdepak ses naučil takové výmluvnosti?“

V otroku hrklo, zařikával se, že již nepromluví, ale Kosmas o něho nedbal. Veden svým záměrem vmetl penízek mezi řečené starce a smál se vida, jak se po něm ženou a jak se odstrkují a jak se každý na svou pěst snaží dosíci té vzácné věci.

Kdo z nich je nejobratnější? Kdo má největší sílu? Byl to pohanský stařec. Co živ se neotáčel s takovou mrštností, co živ nevložit takovou prudkost v rozmach své pravice. I vyrazil jako beran a zavalil penízek svým špičatým zadkem a zůstal na něm seděti s tváří hloupého čerta, jenž uchvátil duši.

„To je hezké! To si dám líbit!“ vykřikl Kosmas směje se z plna hrdla. „A nyní,“ pokračoval, otřev si hřbetem Tuky ústa, „odpovídej na otázku, kterou jsem ti dal!“

Přirozenost starcova byla však chabá a Kosmas musil čtyřikrát či pětkrát opakovat otázku a musil na něho naléhat jako se naléhá na osla.

Konečně se mu vrátila výmluvnost a stařec řekl: „Pane, ovčák, o kterém jsem mluvil, šel k děvečce do dvora, který sluje Prasetín. Byla to pouhá děvečka, ale lesní ženy ji vyučily kouzlům a potom dovedla zaklínat mužské na podobu zvířat. Můj děd ji znal a viděl na vlastní oči, jak šlehala ty mužské proutkem.“

„To,“ řekl Kosmas, „jsi slyšel od nějakého učeného kněze a tvůj děd, který utíral kravám ocasy a který byl dozajista hlupák, o tom pranic nevěděl.“

„Pane,“ pravil opět stařec, „stalo se to deset pětiletí před velikým morem a devět pětiletí po válce mužů se ženami.“

„Přísámbohu,“ vykřikl Kosmas, „co ty můžeš povídat o pětiletí a co víš o válce mužů a žen?“

„Vím,“ odpověděl stařec, „že za časů starých se ženy vzbouřily proti vládě mužů a že ony chtěly rozkazovati a že chtěly voditi muže v boj.“

Řka to úvodem, jal se vypravovati o dívčích válkách a Kosmas pohupuje se v bocích a s rukama složenýma za zády mu naslouchal.

„Das ví,“ řekl, když stařec skončil, „nejsi-li nějaký divous, nebo nějaký pekelník, ale přijď den před svatým pátkem, to jest čtvrtý den v témdni, do domu kanovníckého a ptej se na toho, kdo se jmenuje Kosmas a je kanovníkem kostela. Sluha ti ukáže na moje dveře a já ti dám něco k jídlu a budu se tě vyptávat na věci podobné těm, které jsi vypravoval.“

Slyše jméno kanovníkovo a znamená, že jeho hodnost je asi převeliká a převzácná, dal se stařec do strašení. Přepadla jej tíseň a bál se, že mu bude odňat peníz, který dostal, neboť jakkoliv byl hlupák, přece jen dobře tušil, že se nehodí, aby kněz rozmlouval s tím, kdo nedošel křtu, a aby mu dával penízek. Kosmas chtěl prohodit ještě nějaké slovíčko na rozloučenou, ale neřekl je. Zahlédl totiž v dále kněžskou sutanu a rychle se vzdálil, aby nevzešlo pohoršení proto, že rozmlouvá s lidmi bez důstojenství a úřadu a ovšem bez svěcení.

Buď dobrý Bůh pochválen všemi lidmi a ve všech končinách světa! Stalo se však někdy, aby chudáš byl obdarován, když chytá lelky u vody a když ani neprosí?

Po počátku tak zdárném se zdálo, že bude následovat náramné ticho a zámka, a že krátce (jako tomu bývá s tvrdohlavými osly) pan vypravěč udělav několik poskoků vpřed, rychle se vrátí po své stopě a navždy zmizí ve stáji. Stařec totiž dostal z návštěvy vítr a nechtěl strkat prsty tam, kde se svírá, neboť kněží (jakkoliv to myslili dobře) přece jen byli na pohany jako katové. Rozumí se, že starý ubožák nevytruboval do světa nic o svém náboženství a že o něm nemluvil na trhu. Dovedl jakž takž udělati kříž, a když se vlekl v blízkost kostela, nebo když se namanul k nějakým církevním průvodům, oháněl se pěkně čepicí; ale což naplat! O křtinách nemohla být

řeč a chudása nepokřtěného, který svou přítomností poskvřňoval svatost osob duchovních, čekal při nejlepším výprask. Stařec tedy váhal vyhledati kanovníka. Ale hlad, ten veliký podněcovatel a rádce, našeptával mu stále naléhavěji, aby na nic nedal a kráčel tam, kde je ruka otevřená. Ostatní tři chlapíci, kteří si mysleli, že by mohla při hostině na ně vybyt nějaká tučná kost, nepřestávali k tomu raditi a říkali mu sto a tisíckrát denně:

„Jdi tam! Puť se do toho! Dodej si odvahy! Vykroč s veselou!“

Opakující podobné pobídky strkali ho na návrší a dále podle chrámu až k velkému domu kanovníckému. Tam u těch přesilných břevn (dva trámy ležící na sobě skládaly výšku celého lokte) je přešla trochu odvahy, ale zbrojenec, který oddychoval jako soumar na temeni vrchu, jal se jim spílati a ukazuje hned na své nohy, hned na krk s naběhlými žilami, hrnul se k bráně. Chtěl tam proniknout stůj co stůj.

Co si s ním měli počít? Co měli činit?

Bylo ovšem snadné chytit zoufalce za rukávec (protože kráčel na svých toporných nohách pomalu jako kačer), ale co když se dá do křiku? Mimo dům běhali sloužící, kuchaři, štolbové, pacholci a vposled jakýsi řezník z poplužního dvora. Tvářili se přísně a tropit neplechu v blízkosti společnosti tak urozené se nevyplácelo.

Zatím co takto uvažovali, dorazil první zbrojenec k bráně a bez dechu a hlasu zamumlal kanovníkovo jméno. Třásl se nadějí i beznadějí a tři přátelé stanuli za ním s hlavou pochýlenou. Bylo jim tak úzko jako bude hříšníkům, až zatroubí archanděl.

Vrátný změřil je pohledem, který nebyl ani přísný ani příliš všetečný. Spatřil zedrance, kteří se podobali poutníkům, viděl pahýl vojínovy ruky, viděl kostnatý obličej pohanského starce a myslil si ve své prostnosti, že ti lidé kráčejí z nějakého zázračného místa a div ne ze Svaté země. I vpustil je a nadzvedaje si maličko sutanu doprovodil chudáasy pět či šest kroků do podsíně. Tak připadal na každého poutníka více než krůček a měli se tedy z čeho radovat. Ovšem, to je také pravda, že je nepočítali a že pelášili jako zajíci. Ten, kdo byl první, byl teď poslední. V takovém pořádku dorazili ke Kosmovi.

Kanovník je přijal máramně s veselou. Nepostavil jim snad lavici ke stěně, nedal jim do levé hrsti kus kýty a do druhé džbán, ale nějaký hlt se přece jen sehnal a nebyla nouze ani o špatně ohlodanou kůstku. Házel jim zbytky svého oběda a ti chudásové je chytali s velikou obratností. A aby při tom nestála řeč, jal se Kosmas jednoho po druhém vyslýchat a ptal se jich na běh života a dále na to, co zaslechli od svých příbuzných a od ujců a od žen. Tak jim v bázni boží utíkal čas.

Tak v bázni boží přišli ti hladovci po druhé a po třetí.

Ale je nutno dodat, že věc nebyla tak docela bez závady a že ti lidé měli v kapitulním domě dva mocné nepřátele. Prvý z nich byl magister jménem Bruno a druhý Kosmova choť, paní Božetěcha.

I jest nám pro lepší srozumitelnost a pro pořádek vypravovati příběh Brunův.

Kdysi před lety, když pražská kapitula osiřela, bylo lidem, kteří o tom rozhodovali, poohlédnouti se po novém proboštu. Měl býti učený, zbožný, přívětivý, rozšafný a měl se líbiti na všechny strany. Ty strany byly po výtce jen dvě: strana knížete a strana pana biskupa. Kníže si nechtěl nasadit do pražského kostela ani neposluhu ani zpupníka a tutěž myšlenku pojal i jeho pan bratr. Tak, shodující se opravdu jako bratři v zásadách, nemohli se shodnout pokud jde o osobu, neboť (aby pravda byla řečena naplno) byli oba nadmíru chtiví vlády. Jako se přihází, když se sejdou dva lidé stejně panovační, stejně pevní, stejně prudcí a stejně neústupní, stalo se, že kdykoli jeden řekl ano, odpovídal mu druhý ne. Nemohli krátce spolu ni žádným způsobem vyjít. Biskup se opíral ve své umíněnosti o moc císařovu a cítil se říšským knížetem a dával nepokrytě najevo, že nemá pražských závazků k českému panovníkovi. Kníže mu to počínání nemohl ovšem prominout a hlídal ho a díval se mu na prsty a měl k němu takovou důvěru, jako mívá havran ke krkavci.

Kněží a velmožové sledující při o probošta rozdělili se tak, aby část stála za knížetem a část za biskupem. Tehdy kníže a s ním jeho strana si vybrali za představeného kapituly pražské kněze jménem Šebíř. Byl to člověk bez ctižádosti a ani nitra biskupská nebyla by mu způsobila větší radost než nějaký ušlechtilý spis. Ležel jen v knihách a mimo básně, víno a světlo u krbu se o nic nestaral. Říkalo se, že prudká a silná láska k písemnostem ohlušila i jeho církevní horlivost, a že pro tu lásku ani příliš nerozeznával věci kanonické od věcí pochybených. Tak třeba čítal s největší horlivostí (vedle spisů latinských a řeckých) potají i písma staroslovanská a vážil si jich, jako si váží lakomec zlata. Bylo mu jedno jaký má úřad, a byl by nosil proboštskou čepici s nedbalostí učencovou. Pro takovéto pohrdání mocí a důstojenstvím hodil se tedy Šebíř (podle knížecího mínění) velmi dobře za představeného pražské kapituly. I staral se kníže, aby ho uvedl v to důstojenství.

Zatím volba biskupova padla na mnicha, který se nazýval Bruno. To byl suchý chlapík s prsty věčně umazanými od inkoustu. Měl postavu drobnou, tvář vrásčitou, očka malá a cenná a vlasy ještě černější. Stáří nepoznamenávalo mu hlavu svou barvou, ale vousy měl přece jen dost šedivé. A právě jako Šebíř tak i Bruno byl knihomol. Trávil všechny svůj čas opisováním latinských legend a modliteb a Písma. Věcem světským a čtení staroslovanskému se však vyhýbal jako čert kříži.

Ti dva lidé, to jest Šebíř a Bruno, určení zajisté k nejvěrnějšímu přátelství, stali se záměrem knížete a záměrem biskupa protivníky. Maličcí donašeči, ta Istivá chasa přiseráčků, vedrala se mezi ně a našeptávala jim tisíce zlomyslností. Tyto jsou z nich nejmírnější:

„Víš, Šebíři, jak o tobě mluví Bruno? Ne? Pospíchám, abych ti vyjevil, že tě považuje za opilce!“

„A je ti známo, Bruno, co o tobě prohodil Šebíř? Podám ti to jako na talíři, řekl, že jsi čertovský padouch a že zadrhuješ při čtení a že, když píšeš, máš ruku neohebnou jako psí dráp.“

Je tedy div, že se ti dva poškorpi a že se nakonec nenáviděli jako dva kohouti na jediném smetišti?

A je snad div, že kněží, kteří stáli na straně jednoho z nich, nemohli přijít na jméno těch, kdo podporovali stranu druhou?

Ne-li, zůstává na bíle dni, že mezi nimi vzplanulo nepřátelství a že jedni vjížděli druhým do vlasů.

Ve sporu takto vzniklém se postavil kanovník Kosmas po bok biskupův a ze vši své síly vychvaloval Bruna. Proč? Protože se zapletl, protože byl prudký muž, protože měl se Šebířem nějaký malý spor, protože mu tak trochu záviděl, protože mu Šebíř tu a tam opravoval latinské věty a konečně proto, že Šebíře miloval, a proto, že se láska někdy zvrtné v nepřízeň.

Bruno srovnáván se Šebířem zdál se Kosmovi býti člověkem bez zvláštních rysů. Neviděl ho. Byl přesvědčen, že je tichošlápek. Měl totiž hlas jako střízlík, jakživ se nesmál, chodil se sepnatýma rukama, nakláněl hlavu k rameni, a když šel podle statného Kosmy, vypadal jako chudšas vedle velmože.

Dost možná, že přichylnost Kosmy k biskupovi byla větší, než lze uhádnout, možná, že v jeho (rozhodnutí se tajil ještě jiný důvod, ale nechť tomu bylo jakkoliv, věc jedna je jistá a ta dosvědčuje, že Kosmova mysl nevynikala pevností a že byl tak trochu nestálý.

Když se totiž stal proboštem kapituly pražské někdo třetí, a když naděje Šebířova i Brunova byly ztraceny, a když se Bruno musil spokojit v pražské kapitule úřadem magistra, zanevřel Kosmas na ubožáka a nemohl mu přijíti na jméno. Byl mu protivný, měl zlost, když zahlédl jeho pochýlenou hlavu a zkazil si nejednu večeri naslouchaje jeho písklavému hlásku. Na štěstí mluvil Bruno jen zřídka a jen tehdy, když byla řeč o nábožných knihách, jinak prodléval ve své světničce a dnem i nocí opisoval svaté texty. Vzhledem k píli a k učenosti byl mu pak novým proboštem svěřen zápis důležitých událostí do kapitulních annálů. Činil to jazykem chudobným. Činil to jazykem bez síly, bez zaujetí, suše, přesně, latinou osvědčenou, větami otřelými a slovy, která kulhají jako křápané babizny a ďáblové s jednou tlapou a jedním paznehtem.

„Přisámbohu,“ říkával Kosmas paní Božetěše, „když tak slyším, že ten krňous píše a že skládá nějakou stať o našem milém panu knížeti, jak mohu nemyslet na Šebíře? Co na tom, že je Šebíř křikloun a pijan? Co na tom, že nemá v pořádku ani přezku u střevíce?“

I tak: nepořádný, ztracený, zahloubaný do spisů se stejnou chutí jako do pití, je proti Brunovi jako slunce proti nějaké škvíře, kterou tak tak uniká prabídný přísvit. – A to pravím jen proto, že mě nutíš, abych srovnával dva muže nepřírovnatelné.“

Při náruživé povaze Kosmově nedala se ovšem jeho zlost utajit a Bruno, ten starý dobrák, se k svému podivení jednoho dne dověděl, že přítel, který jej kdysi vychvaloval, nyní ho nenávidí.

„Ne, ne, ne!“ říkával donašečům prvá léta, „to jsi špatně slyšel, to nejde! Nedovedu si představit, že by mě můj svatý bratr nějakým nepěkným způsobem osočoval. Ne, ne, ne!“

„Ale ano!“ odpověděl Kosmas, když mu už byla důvěřivost magistrova nesnesitelná. „Osočuji tě z hnidopišství, pravím, že okusuješ pero jako uzdu. Pravím, že znám kněze, který se jmenuje Šebíř, a že chlup s jeho prstu platí za víc než tvá umazaná hrstička!“ Bylo řečeno, že Bruno byl člověk mírné povahy a ryzího srdce. To platí a bude navždy platiti; ale každý má své chybičky a Bruno (navzdory svým vlastnostem mírným) nemohl slyšeti o Šebíři nic pěkného. Smál se, když někdo zlehčoval jeho vlastní zásluhy, neměl námitek, když mu vyčítali jeho drobnou postavu, ale zmíniti se s uznáním o tom břicháči? Vynášeti Šebíře? Dávati mu přednost? Ne, to mu šlo tak proti

srsti, že zbledl a že (člověk jindy tak tichý) se jal o překot mluvit a že nevěděl, kdy má přestat.

Z podobných srážek a z podobného škorpení vyvinula se mezi kanovníkem Kosmou a mezi magistrem Brunem vposled nenávist. Nesměli si přijít na oči. Někteří lidé se domnívali, že v jejich nepřátelství měla prsty i paní Božetěcha. O tom (jak se zdá) se nezachoval pražádny důkaz, ale není nepravděpodobné, že mnišské hádanice uzavíral její smích. Stála možná někde v ohbí dlouhé chodby, lapala slovíčka a podle své povinnosti manželské a podle laskavého citění byla nadšena rachotivým hlasem svého pána. Kosmovy výpady působily jí štěstí, jeho vítězství ji rozradostňovala a tak ji spatřujeme, jak v prudkém zaujetí bije pěstí o dlaň a jak vyjekne, když z kanovníkových úst padá slovíčko zvlášť vybrané.

Se strany magistrovy nedělo se Kosmovi pražádné příkoří a lze říci, že chudšas snášel osud člověka posmívaného s jakousi povýšeností a s pýchou lidí, kteří jsou bez pýchy a bez povýšenosti. – A byl tedy Bruno takový dobrák, že se přiodíval chybami, kterých ani neměl, a že jen podle výrazu odpovídal nenávisně, a že jeho srdce zůstávalo nedotčeno tím, co říkal. Když šlo i o věci neosobní, trvával ovšem Bruno vždy na tom, aby Kosmas, právě tak jako druzí kanovníci, nerušil mnišské práce a zachovával pořádek, který byl v kapitulním domě pevně stanoven. V tom spočívala část jeho úřadu. Neboť probošt určil, aby Bruno bděl nad bezúhonností mravů; – a to jest příčina, která svádí vypravování prvé s vypravováním druhým.

Když totiž Kosmas přijímal ve svých světnicích starce, a když s nimi rozmlouval, a když jim rozdílel jídlo, stávalo se příliš často, že ti hladoví chudšasové způsobili více hluku než se slušelo. I bylo po celém domě slyšeti hřmotný hlas Kosmův a bylo slyšeti pádné údery jeho střevice a rachání holí a kašel těch plesnivců a vzápětí smích jako z krčmy. Bruna pravděpodobně zvuky pohoršovaly a ustával v práci s rukou pozdvíženou nad nedopsanou stránkou.

Jednou – a to byli starci, o nichž se vypravovalo, u kanovníka Kosmy po třetí – když se opět udál podobný výbuch smíchu, odložil milý magister Bruno psací náčiní a trochu se strachem (aby snad nedošel od kanovníka nějaké úhony) a trochu s odvahou (neboť byl právem popuzen) bral se k příbytku, odkud se rozléhal křik. Bylo právě navečer mezi hodinou od východu slunce dvanáctou a třináctou, v září, a sice na počátku měsíce. V ten čas nadchází tma již dosti záhy a tak byl v domě jen chatrný přisvit.

Mrštiv perem byl Bruno rozhodnut, že Kosmovi řádně zatopí. Drala se mu již na jazyk rozhořčená slova a jedno bylo peprnější než druhé, když se však rozběhl a když se blížil k řečeným dveřím, opouštěla jej odhodlanost. Vposled šel jen váhavě a nemohl si vzpomenout na jediný výraz, kterým chtěl Kosmu vyčastovat. S tímto unikajícím pocitem jistoty zastavoval se magistrův krok víc a víc, a to staré dobrotisko hledalo již jen výmluvu, aby nemusilo dokončit pojatý záměr a aby se mohlo vrátit.

Když se Bruuo doplouhal k ohbí chodby, padl jeho zrak na divnou postavu: nějaký záhadný chlapík stál u Kosmových dveří a chtěl zřejmě proklouznouti; buď do světnice, buď ze vrat, ale v každém případě z dohledu pana magistra. Bruno uchopil vetřelce za rukáv a k své hrůze a k svému zděšení viděl, že je to jeden z rozehnaných mnichů Sázavského kláštera. To bylo příliš, neboť podobní chlapíci nebyli vítáni nikde, kde platí dobrý římský mrav.

Sázavský klášter býval vždy latinským kněžím solí v očích. Kníže Oldřich založil jej kdysi po setkání se svatým poustevníkem Prokopem a nadal jej velmi pěknými statky i výsadami a povolal tam mnichy, aby podle starého způsobu sloužili mši jazykem staroslovanským a aby v té řeči konali obřady. Avšak po nepříliš dlouhé době svého trvání a rozkvětu byl Sázavský klášter zrušen. Mnichové musili zanechat ušlechtilého díla a rozešli se. Byli vypuzeni do Uher a teprve za knížete Vratislava, který přál slovanské liturgii, byli povoláni zpátky. Řečený kníže vrátil jim Sázavský klášter a skytl jim pevnou oporu proti nepřátelům. I zněla v tom klášteře opět řeč svatých bratří Cyrila a Metoděje a líbezná umění, a hudba, písemnictví byly tam domovem. Když však Vratislav zemřel, ztratili mnichové opět knížecí přízeň. Byli rozehnáni a na jejich místo přišli kněží latinští. Odtud bloudily hloučky slovanských mnichů po české zemi, lid jim přál, ale duchovenstvo, poslušné nařízení římského papeže, se jim vyhýbalo jako prašivým ovcím.

Když tedy magister spatřil, koho má před sebou, odskočil jako uštknut jedovatým hadem a nevěděl, má-li křičeti na poplach, či má-li toho hamebníka popadnout za ucho a vyvléci jej vlastní rukou z domu.

„Milosti, svatý otče a ochránce chudých,“ řekl sázavský mnich, „podobám se doposud zavrženému bratru malých slibů, ale nejsem jím od té doby, co jsem poznal svá chybování a co jsem se jich odpřisáhl.“

„Nechme toho,“ odpověděl magister. „Co zde děláš? Jaký hanebný záměr tě přivedl do kapituly pražského kostela?“

„Přišel jsem,“ vylouval se mnich, „protože jsem se doslechl o tvé učenosti a o tvém dobrém smýšlení a i o laskavosti tvého srdce a dále o tvé mocné zálibě v říkánkách a v naukách, které jsou psány písmem. Veden pokorností a cily pokání přišel jsem za tebou.“

„Nešťastníku,“ vykřikl Bruno, „chceš mě spojovat s nějakým mrzkým záměrem? Zhlédl jsem tě všeho všudy jen jedenkrát, a kdybys nebyl tváře tak výrazně ošklivé a psí, nikdy bych si tě byl nezapamatoval. Jak se tedy můžeš vylouvat, že přicházíš ke mně a že znáš moje jméno?“

Zatím co magister s mnichem takto rozmlouval, otevřel Kosmas závoru a zhlédnuv dvojici, dal se do smíchu, který byl Brunovi nesmírně protivný.

„Jakže,“ řekl, „magister Bruno s nějakým svým ujcem přichází, aby si porozprávěl?“

„To,“ odpověděl člověk tázaný, „jsem měl nejméně na mysli! A tím spíše bych se byl býval vyvaroval blízkosti těchto dveří, kdybych byl jen tuší, že do nich, vedle lidí zbídačených a vedle špinavců, vcházejí i lidé pochybného mnišství. – To pravím o sobě. – Tenhle sázavský fráter, který zároveň s ostatními byl vyhnán ze svého doupěte, spěchá za tebou.“

„Ho, ho,“ řekl Kosmas, „jakživ jsem ho neviděl! Jakživ jsem s ním nevyměnil slova! Není v tom nějaká mýlka? Nehledá snad tebe, magistře? Vidím, že je oděn sice jako chudás, ale nepoznal bych v tom oděvu mnicha. Jestliže tys jej poznal, nemůže být jinak, než že je to nějaký tvůj příbuzný, a že přišel za tebou.“ „Já,“ vmísil se do řeči sázavský mnich, „hledám magistra Bruna, otce nejvíce milovného učených rozprav a záštitu ctností, abych mu ukázal knihy zlořečené a vydal je do jeho ruky.“

„Tu to máme!“ vykřikl Kosmas, a zapomenuv na své zedrané hosty, vykročil k sázavskému mnichovi.

„Kde? Jak? Co? Proč?“ vykřikoval a obraceje se zády k magistrovi hnal se ohmatat kapsář malého mniška.

Zatím oba zbrojenci, pohanský stařec a uprchlý otrok, stáli ve dveřích jako masky o slavnostech slunovratu. Nevěděli, kde a odkud se bere v kanovníkovi tak nenadálý zájem a proč se magister odtahuje. Měli strach, že je ten přísný pán vykáže ze dveří, ale současně se nemohli odtrhnout od pěkného pohledu, neboť Kosmas si počínal jako zbavený rozumu. Slovo o spisech jej rozplameňovalo.

„Otče stejně svatý,“ řekl mnich, „vidím a poznávám, že tvé důstojenství se snad vyrovná důstojenství svatého magistra, ale prosím tě, není-li má žádost snad přílišná, zůstav spis svému bratru v svatosti a učenosti, neboť on je magister.“

„Jest,“ pravil Kosmas, „co jest, a já činím, co uznávám za dobré. Dej mi své písmo!“

„Já,“ řekl Bruno, „nemohu připustit a nepřipustím, aby věc církvi stažená a poznamenaná vešla poznovu v užívání.“

„Ha, ha, Ježíši Kriste a svatí patronové zemští a vy, blahoslavení mučedníci, kteříž jste čítali tím jazykem! Vy všichni svatí svědkové, kteří někde na nebesích sčítáte zásluhy a přeslavné skutky, které byly učiněny skrze poznání, jež vzešlo z toho jazyka, vy všichni přesladcí a vroucí synové církve, která se s usmíváním a s něžnou shovívavostí jen lehounce poodvrátila od písem staroslovanských, ten bědný magister vás chce poučovat! Co to kráká? Na čem to trvá? Co mu to vlezlo do hlavy?“

„Ted“, řekl malý mnich, „si nevím rady, ale skoro se mi zdá, že ta řeč, a že to písmo byly ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha Svatého zavrženy.“

„Jakpak ta veselá příhoda dopadne?“ myslili si starci, a zatím co stoupala hádka a zatím co se řeč stávala vždy prudší a prudší, přibližovali se k oběma rozvaděným kněžím.

Bruno znamená, že mu chybí několik důvodů a slyše vposled jméno Šebířovo, jímž se Kosmas podle chuti oháněl, vyklidil pole. Sotva zmizel, vystrnadil kanovník i starce a osaměv s maličkým mnichem, řekl: „Když jsem se rozehnal po tvém kapsáři a když jsem ohmatával tvůj krátký pláštík, cítil jsem, že máš pod loktem více než jediný svitek. Ven s ním, chlapíku! Ven s ním, ty přelstivý lišáku, ven s ním, ty obmyslný mnichu kulhavých čertů, kteří se tam u vás zapřahají do pluhů jako volci!“

Na vyzvání tak důtklivě vyňal mnich zpod svého šatu hrst pergamenových listů a podal je děkanovi, řka: „Pane, příznivce lidí opuštěných, pane, kterýž jsi velikým vyznavačem vybraného vypravování, donesla se mi zpráva o tvých zálibách a neměl jsem pokoj, dokud jsem tě nevyhledal a dokud jsem to, co leží v tvé ruce, nedonesl. Jsem pouhý chudás a všeho se mi nedostává; proč bych tedy nevyměnil věc, která se nedá jísti, za nějaké sousto? O tobě se mluví (a já jsem to slyšel od jakéhosi žida), že hledáš vše, co je dovedně napsáno, a že i za příběhy lidí

prostých platíváš chlebem. Mám tedy naději, že se mně dostane nějaké odměny za to, co přináším.“

„Podívejme se,“ pravil opět Kosmas, „neřekl jsi, že přinášíš ty psané věci Brunovi? Nejsi nějaký satyr, který má v jediných ústech dvojí dech, a nemluvíš snad dvojm hlasem?“

„Pane můj, otče přesvatý,“ odvětil malý mnich, „vždyť dobře víš, že člověk, když je v tísní, povídá obvykle jen přibližnou pravdu. Do té chvíle neslyšel jsem o svatém otci Brunovi ani slovíčko. A jestliže jsem jej pojmenoval, stalo se to jen proto, že jsi mi řekl, v hovoru mimoděk jeho jméno. Nehorší se pro ten úskok, neboť, jak jsem rozeznal, nebyl ti proti mysli. A, u hole biskupské, skoro bych řekl, že jsi se usmál, když jsem jej oslovil podle hodnosti. – Dovol tedy, abych z toho soudil a abych věřil, že jsi mi podal – jak se říká – pomocnou ruku.“

„Eh,“ vykřikl Kosmas, „kdepak jsi to sebral?“

„Co?“ zeptal se mnich.

„Podati pomocnou ruku,“ děl opět Kosmas a opakoval to rčení ještě třikrát. Malému mnichu trvalo dost dlouho, než se dovtípil, že Kosmas se nevyptává na věc samu, ale že má zájem o slovní obrat. Kosmas byl tedy nucen nazvat jej oslem.

„Nevím,“ končil svá napomínání, „jak se ti povede! Tvůj plášť připomíná ještě trochu mnicha, ale sázavské mnišství není mnišství věrné a pravé a bohublé. Dále chci uvést, že ani tvoje řeč není bez úhony, a že mluvíš pomíjeje pěkná pravidla. Věc třetí, která skládá úhrn z věci první a druhé, jest pak, že jsi nenáležitý úd křesťanské církve a že jsi blízek mravům spíše pohanským než těm, které se líbí Ježíši Kristu a Panně a svatým. Běda, příteli dábla, dám ti sice tři penízky, ale nepoložím je do tvé dlaně. Vysázím jeden po druhém na stůl a ty je smet rukávem. To činím, protože z tebe čpí peklo, a protože se nechci dotknout tvé ruky.“

Řka to rozvázal Kosmas měšec a s tváří, v které se nikdo nevyzná, vysolil mince, o nichž byla řeč.

„Přál bych si,“ děl mnich shrabuje peníze, „aby moje hříchy nedošly horší odplaty.“

Bylo mu přitom lehké, cítil, že kanovník nachází zálibu v jeho slovech, cítil, že se pod kůží směje, cítil, že nesoudí příliš přísně o odchylkách jeho řehole a cítil krátce, že je k tomu silnému knězi přitahován a že by s ním mohl rozmlouvat bez tísně až do rána.

Ještě se nevykouřil ze světnice pach mnichovy kutny, ještě Kosmas neprohlédl ani první stránku rukopisu, a již za ním přiběhla paní Božetěcha. Nebyla v nejlepším rozmaru a nemohla držet jazyk za zuby, neboť ji velmi tísnila příhoda s Brunem a se starci. Vcházejíc, odhodila si střevicem cípek vlající sukně, ale v okamžiku, kdy se chtěla dát do řeči, spatřila na hliněné podlaze pět či padesát hrozných šlápot. Vrstva pěkně udusaná byla v těch místech zryta hrubými opánky a škorňemi a koncem hole. I dala se paní do vády a pravila:

„Kdybys byl krčmářem, mohl bys po libosti rozmlouvat s otroky, s nimiž rozmlouváš, ale protože jsi kanovníkem, dopouštíš se hříchu a hanobíš svůj duchovní stav. Nadto: podívej se, jak nám ti chromci zřídili podlahu.“

„Jsem kanovník,“ odpověděl Kosmas, „jen podle jména, ale nemysli si, že je to snad o něco méně, neboť, abych ti řekl pravdu, velmi mi záleží právě na slovech a jménech.“

Potom poklepává s veselým smíchem na stránku rukopisu dodal:

„Nenalezl jsem nikdy vášnivě zalíbení v tom našem jazyce a přidržuje se mínění lutyšského soudím, že pokud jde o krásu a přesnost, nic se ani zdaleka nemůže přirovnat k latině; ale kdyby měl tyto rukopisy Šebíř! Při holi biskupské, ten by se z nich zaradoval! Jářku, co myslíš, neměl bych mu podat pomocnou ruku? Se mi zdá, že by se chtěl konečně usmířit.“

Zatím co Kosmas a Božetěcha takto rozmlouvali, udála se příhoda nikoliv bezvýznamná. Bruno, maje totiž po krk ustavičného docházení starců do kapituly, poslal na ně kuchaře a zahradníky. Měli je zahrnat, měli jim přišít na záda nějakou ránu, měli je krátce naučit dobrým mravům. Ale stalo se něco horšího. Když se sluhové ozbrojeni holemi vyřítili z kláštera, kryl naše starce již stín chrámu. Chuďasové se totiž dobelhali až k hradbě, která objímá kostel, a tam, trouce si svědivé boky, čekali na mnicha, který jim překazil slyšení u kanovníka Kosmy a který způsobil, že byli zůstaveni bez odměny. Zdálo se jim, že je správné, aby ten, kdo byl příčinou jejich nezdaru a kdo (jak se podobalo) sám lépe pochodil, dal ostatním nějaké odškodné. Dále se ti ubožáci domnívali, že chrám jim skýtá bezpečnou záštitu a že, je-li nevhodné potloukat se kolem kapituly, nemůže nikdo nic namítat, usadí-li se podle chrámové zdi. V té dobré naději si tedy drbali záda a pohlíželi k vrátnici.

„Bratři, křesťané,“ řekl uprchlý otrok, „se mi zdá, že se sem žene nějaká ničemná tlupa! Se mi zdá, že míří na nás! Vidím v jejich rukách obušky a vidím, že je zle!“

Zbrojenec, jemuž byla uřata pravice, s ním souhlasil. Ťukli si tedy navzájem do ramene a (napřed šoupající jako z nedbalosti nohama a potom pěkně úprkem) utekli. Zbrojenec se špatným dýcháním byl by býval rád následoval jejich příkladu, ale nesloužily mu nohy. Viděl, že by se nedostal ani za roh a tak vzdávaje se do vůle boží zůstal tam, kde byl. Pokud jde o pohanského starce, ten měl hlavu tak tupou, že seděl jako kvočna na vejcích. Ústa dokořán, poklepával si na opatek svého dřeváku a ani mu nenapadlo, že se co nevidět snese na jeho záda obušek. Nechápal pranic, byl trochu nahluchlý a jeho tvarohový mozek ho nevaroval, neboť věci, které se dály rychle, nemohly z něho vykřesat myšlenku.

Když tedy kuchtíci a sluhové dorazili k chrámové zdi, uchopili zbrojence za krk a jali se řezat druhého chlapíka. Rány padaly hlava nehlava. Jakýsi holomek zvlášť důkladně rozpráhoval ramena a bil kolem sebe jako kat. Rozumí se, že se věc neobešla bez křiku těch, kdo útočili, a bez lkání lidí, kterým se dostávalo takovou hojnou měrou večeře.

„Utěšiteli všech hříšníků, Panno přesladrká a vy, ochráncové země a lidu, vy dva svatí mučedníci, přispějte mi v té nouzi!“ křičel, či lépe chtěl křičet zbrojenec s chorobným srdcem. „Dejte znamení těm urozeným pánům, že jsem dobrý křesťan! Je pravda, jeden z nás je víry ničemné, ale to nejsem já! Přisámbohu, nikoliv! Mějte se mnou smilování, a když už hledáte nějakého proklatce, zřežte starocha, který to zasluhuje!“

Z toho nesrozumitelného volání, jemuž chybělo každé druhé slovo, pochopili ochráncové kapituly, že druhý stařec je pohan. A to bylo něco pro ně! Jali se do něho třískat tím usilovněji a zbili jej jako žito.

Když mávajíce svými roztřepanými klacky odešli, ležel chudáš pod kostelní zdí a nemohl si pro bolest a pálení ohmatati ani žebra.

„Ach, ouvej,“ stenal, „umru! Cítím, že je to můj konec!“

„Vidíš to, vidíš,“ odpovídal mu zbrojenec, „nepokřtili tě a teď máš, co zasluhuješ. Přivolal jsi na sebe spravedlivý trest, ale jak přicházím k výprasku já, který jsem se držel kostelní zdi podle práva?“

Nepodobá se, že zbrojenec pronesl řeč celou, ale je jisté, že si něco takového myslil. Proč by si ostatně lámal při svém obtížném dechu jazyk, když stařec byl hluchý a když tak pěkně ztlučen slyšel ještě méně než předtím? Zbrojenec zanechal tedy plané rozprávky a jakkoli se mu třásla kolena a jakkoli měl žiloví napuchlé až k prasknutí, přece jen pomohl starci, aby se zvedl a po velikém namáhání a s velikou svízeli jej dovedl k místu, které vedle kostelních zvonů a vedle jakési opuštěné zátočiny bylo nejbezpečnější.

Noc předtím přespali žebráci na staveništi poblíž západního kůru kostela svatého Víta. Tam, na to staveniště, které bylo již dávno pod střechou, obával se však stařec vkročit. Připomínka, že pohané nejsou vítanými hosty v blízkosti chrámu, byla doposud příliš živá; z té příčiny musil chudáš vážit cestu za okruh hradeb až do širého kraje, až tam, kde se střelo pole jakéhosi žida.

Když byli již vně hradu a když odpočívali, ohlédl se zbrojenec, je-li čistý vzduch, a tu zpozoroval jakéhosi malíčkého chlapíka. Spěchal za nimi. Mířil k nim.

I klekl zbrojenec a jal se modliti modlitbu umírajících. Bylo mu jasné, že pohana i jeho, který byl pokřtěn, opustilo štěstí, a že druhé setkání bude horší prvního. A když se tak modlil a když se loučil se životem, ozval se za nimi hlas malého mnicha.

„Hola,“ křičel, „křesťané, lidé dobří, co se vám přihodilo?“

„Nevím, jsme-li dobří čili nic, ale tohle je pohan,“ řekl zbrojenec a ukázal přitom na starce, který se tak tak držel na nohou. Potom hlasem přerývaným, kuse a dýchavičně, vypravoval mnichovi, co se přihodilo. Sotva stařec skončil, poznamenal se mnich křížem a kradí utáhnuv svůj váček dvojnásobnou šňůrkou, řekl:

„Vidím a poznávám, že mě k tomu pohanu vedl Bůh. Vidím a poznávám, že mi kyne, abych jej pokřtil, vidím a poznávám, že jest boží vůle, aby nezemřel v temnosti.“

Potom již bez dlouhých řečí uchopil starce za rameno a vedl jej až na pole, jež náleželo židovi.

Ale stalo se, že žid, který koupil pozemek neprávem a který se k němu mohl znáti jen o samotě, přišel se trochu potěšit s půdou. Byl večer a tak žida nenapadlo, že by mohl na poli někoho potkat. Když však uviděl tři blížící se chlapíky a když poznal, že jsou to chudášové, dodal si odvahy a řekl:

„Copak tady, lidičky, pohledáváte?“

„Chceme,“ odpověděl mnich, „zahrabat tvou nepočestnost.“

Ale žid se nedal mýlit a pokračoval:

„To pole patří dobrému křesťanskému muži a já je hlídám.“

„Až naprší a uschne,“ odsekl mnich. „Víme, že ten křesťanský muž je tvůj sluha, víme, že ti slouží za zástěrku, víme, jak se věci mají! A chraň se, žide, na nás sáhnout!“

Pohanský stařec zaslechnuv pohrůžky a křik, probral se trochu ze své mráкотy a upadl rovnou do strašného hněvu. Rozuměl tomu, co se povídá, jen na polovic, ale strach, že bude opět bit, probudil jeho divokost a s ní touhu po pomstě. I vzepjal se jako kůň, který je v posledním tažení, a proklel žida úděsným prokletím.

„Zdechni,“ sípal, „jestli na mě sáhneš! Kývej se na pekelné osice a všichni zlí bohové ať jdou proti tobě! Vidím už, jak ti utahují smyčku kolem krku, vidím, jak tě chňapli za hnát, vidím, jak se houpají na tvém trupu!“

Žid nevěřil na proroctví a měl pevně za to, že ho ochraňuje bůh Starého Zákona; nicméně – jaksí pro jistotu – zaklepal pohanskému starci na rameno a pravil:

„Milý, hodný, laskavý, něžný, vzácný příteli, vezmi zpátky to, co jsi řekl. Nemám rád neshody a s každým dobře vycházím. Víš co? Nalíčíme tady oka a jestli se chytí nějaká koroptev, bude tvá!“

Ale stařec již nevěděl o světě a natáhl se jak byl dlouhý na zem.

„Nešťastný žide,“ řekl mnich, „proč ses ho dotýkal, proč jsi mu klepal na rameno? Teď bude kletba platit!“

„Ne, ne, ne! To nejde!“ vykřikl žid a vrhnuv se na umírajícího jal se jím třásti a prosil, aby ještě jednou otevřel ústa.

„Nedostaneš z něho ani pšouk,“ pravil mnich. „A kdyby se ti podařilo chudása probudit, co získáš? Proklel tě jako pohan, ale já jej teď musím pokřtít. Až věc vykonám a až se z něho stane křesťan, nebude moci odvolat pohanskou kletbu.“

„Snad,“ namítl postrašený žid, „není se křtem tak naspěch.“

„Ne, ne! Má nejvyšší čas!“ děl opět klášterník.

Potom se ještě chvíli hádali, ale maličký mužíček trval na svém a bránil se řka, že si nemůže vzít na svědomí, aby chlap zašel jako nějaké hovado. S těmi slovy nabral z malého praménku něco vody a ve jménu božím ji vylil na starcovo čelo.

Žid za té práce uskočil, aby jej snad nezasáhla nějaká kapička, a vida, že je věc u konce, kráčel k domovu. Byl trochu stísněn, ale záhy se utišil u víře, že co jeho bůh činí, dobře činí, a že proti němu nikdo nic nezmůže.

Sotva žid zmizel, snesla se na starce jakási úleva. Obrácen k vysokým hvězdám ležel v pokoji i míru a zdálo se, že od něho odstoupila bolest, a že nic necítí ze svého trápení.

Když nadešla úplná tma, dorazil na to židovo pole stařec třetí a nedlouho potom stařec poslední. Nebylo jim zatěžko nalézt své druhy, neboť dovedli uvážiti, že se nepohrnou na výšiny zvonic. Dyšnému zbrojenci působil totiž každý výstup nesmírné obtíže. Miloval roviny, miloval spánek pod širým nebem, kde vane pěkný větřík a kde to nepáchne po netopýrech a po myších. Sledující podobnou zálibu, šli tedy oba starci do polí a tam (jak již bylo řečeno) se shledali s družinou, která byla tak těžce obdarována.

„Vidím,“ řekl uprchlý otrok, skláněje se nad pohanem, „že vám jich naložili dost a dost.“

Nemocný chlapík pokýval hlavou a ukázal jen loktem na mnicha.

„To jest,“ řekl zbrojenec, jemuž scházela ruka, „ničema, který nás připravil dnes večer o jídlo!“

„Já,“ odpověděl malý mnich, „bych vás dovedl také nasytit. Věřte, přátelé, že něco zmožu, neboť se mi již podařilo uchránit toho ubohého starce, který žil jako mezek, od pekla. Podařilo se mi, že jsem setřel s jeho duše vinu dědičného hříchu, a jestli ten chlap vykonal někdy něco dobrého, a jestli skane na jeho hlavu boží milost, může se, chudinka stará, za chvíli radovat v ráji a dojde nesmírné blaženosti. Pranic jej tam nebude trápit hlad. Může pít, co hrdlo ráčí, a budou mu sloužit andělové, neboť je pravidlo, že ten, kdo byl na tomto světě bídny a povržený, dojde slávy na nebesích.“

„To se týká toho, kdo zemře,“ řekl zbrojenec s uťatou rukou, „ale co s námi, kteříž chceme být naživu?“

„Vám,“ řekl mnich, „chamtivým žroutům, dám radu.“ Potom usednuv vedle bývalého otroka a po bok zbrojence, který lapał po dechu, jal se rozprávāt pěkný a jen dost málo podvodný záměr.

„Kosmas,“ řekl, „je mezi kněžími pravý velmož. Má důchody, o nichž se vám, hňupům a hřbetům, ani nezdá! To je jistá pravda a nevím, jak bych vám to řekl určitěji. – Nyní, když to víte, vraťme se k tomu, co jsem již nadhodil.“

„K čemu?“ otázal se uprchlý otrok.

„K radě,“ odpověděl mnich a pokračoval:

„Má-li jeden muž příliš mnoho statků, a druhý jen prázdnou hubu, musí si ten člověk hladový počínat tak, aby (neuráží Boha a bez nějakého těžšího hříchu) přišel k soustu. Jak to chcete zařídit? Kosmas vám prý dal najísti, když jste mu vypravovali staré básně. Přísámbohu, mám dost rozumu, abych si dovedl představit, jaké nesmysly jste mu předkládali! Vidím totiž a nabývám přesvědčení, že navzdory stáří, jež vás zkrusilo, jste lidé prostní a velice přihloupí. Neuštedřil bych vám ani hrst pšenice za žvást, kterým jste toho urozeného pána častovali. To je moje mínění. A pokud jsem mohl vidět, shoduje se s míněním kanovníkovým, neboť Kosmas vás nechce již poslouchat. Vyhnal jednoho po druhém, dal vám naložit na hřbet výprask a měl pravdu!

Jářku, pozor! Teď jsme u toho, co chci říci: znám, přátelé, tři anebo pětkrát dvacet krásných příběhů, které vám budu vypravovat. Udělám to nezištně. Nechci od vás nic, než abyste si je zapamatovali a abyste je pěkně opakovali před panem kanovníkem. Slyšíte? Jářku, za každý mi budete dlužni kuře nebo penízek, za který bych si to kuře opatřil.“

„Ani zdání,“ odpověděli mnichovi soudruzi, „ani zdání, co tě nemá, nešťastná hlavo! Kosmas neplatí tak, jak si myslíš! Dáme ti čtvrtou část toho, co dostaneme.“ A na tom zůstalo.

„Až mi příběhy dojdou,“ řekl k závěru mnich, „obráťím se na jakéhosi žida, který dovede vypravovat o prorocké kněžně Sibyle a o východních panovnících a o tisíci věcech, které jsou v našich končinách zcela neznámé.“

Když skončili rozhovor, obrátili se starci i mnich k muži, který ležel v posledním tažení. Jeho dlouhá a zvířecí hlava spočívala na mnichově pláštiku. Ležel bez hnutí, ale oční víčko se mu zachvívalo dotykem nějakého neviditelného prstu.

„To jest,“ řekl mnich, ukazuje na starcovu tvář, „zachvívání, které způsobuje světlo u nebeského trůnu. Běda duši, která hřešila! Běda té začernalé holubici! Vidím, že má peroutku urousánu, vidím, že má zobáček pošpiněný nějakým hanebným kalem, vidím, že má jediné bílé místo a to jest to místo, kam skanula voda svatého křtu. Ach, kéž by se ta duše pokřtěná postavila tak, aby, až slétne na rajský strom, padalo světlo na bílou skvrnku! Kéž by nebeský jas způsobil, aby Kristus mohl přehlédnouti peří černější!“

Když mnich dospěl v řeči až k těmto slovům, zdálo se, že stařec chce něco říci. I nastražil mnich ucho a přiklonil se až k jeho ústům. Snažil se zachytit aspoň slovíčko. Ale stařec mluvil hlasem umírajícího a zvuk jeho řeči zanikal v chrapotu a pomlčkách.

O čem však chtěl mluvit?

To je nesprávná otázka. Nechtěl již pranic, ale duch, který se sváril s tělem a který si hledal cestu, kudy by vyrazil a kudy by se vznesl, dal ve svém tažení poslední popud jazyku a pohnul jím, aby se poznovu prohřešil pohanskou řečí. I mluvil stařec nevolky a jen po staré paměti opakoval to, co mu utkvělo v mysli. Mluvil o háječku s modlami. Mluvil o líbezném místě, kde je cítiti dým a kde se zelenají vysoké kuzele modřínů. Mluvil o hoře, jež sluje Třeštibok a jež se zvedá nad ramenem Vltavy pouhý den cesty proti proudu a jen několik málo kroků od soutoku té řeky s řekou Sázavou.

Tam někde v končině Ostrova a v končině Hradiska byl starcův domov.

I zdálo se mu, že stoupá opět k hoře Třeštiboku. Zdálo se mu, že slyší zpívání a táhlý hlas pohanského kněze, zdálo se mu, že zahledá poskoky kozičky, která má býti udávena, a mluvil o tom božišti. Sláva Ježíšova zůstávala mu zastřena ještě v hodině smrti.

„Ach,“ vzdychl mnich, „vedle jeho úst leží udička. Stačilo by, aby ji uchopil a aby silně stiskl a aby silně uvěřil. Co však ten starý hlupák činí? Pohrdá vnadidlem a jeho hříšná huba chňape po ohni. Vidím, jak se za to bude křivit v mukách, vidím, jak kapička vody, kterou jsem vylil na jeho čelo, po věky (aniž by se ovšem vypařila) bude syčeti. Jen ona svlaží pekelný žár, který jej bude páliť po celou věčnost.“

Řka to, napínal mnich uši, aby mu neuniklo, o které krajině pokřtěný pohan mluví. Věděl totiž, že na starých božištech bývá ukryto bezpočet předmětů, které jsou někdy z vzácného kovu. Byl tedy dychtiv zvědět, kde leží řečený Ostrov a kde je skála pojmenovaná Třeštibok. To se mu vposled podařilo. Pochopil, že jde o ostroh, který je sevřen proudem Vltavy a řekou, která se nazývá Sázava.

Vzato úhrnem, byla slova o starém božišti poslední, jež pohan pronesl. Potom se přestal jeho obličej chvěti a ruka mu spočinula klidně na hrudi. Když se schylovalo k půlnoci, chudáš zemřel. Natáhl se a jeho tvář přijala výraz mudrců.

V té chvíli oba zbrojenci a otrok, jemuž se kdysi podařilo uprchnouti, spali.

„Vstávejte,“ řekl mnich a dotkl se ramene prvního soudruha, „vstávejte, povím vám truchlivou novinku.“ Místo bezrukého procitl však voják se špatným dechem, neboť měl lehké spaní a tloukl v sedě špačky. „Co je,“ řekl, „budeme snídat?“

„Nic takového,“ odvětil mnich a přitom si vzpomněl na své tři penízky, „nic takového, ale ten, který byl mezi námi nejstarší, pokud jde o věk, a který byl učiněné nemluvně, přihlížíme-li k věcem křesťanským, zemřel.“

Zbrojenec se pokřižoval a řekl:

„Od té chvíle nebude na židově poli bezpečno.“

„Dost možná,“ prohodil mnich, „ale teď se mi nechce o tom uvažovat. Jářku, nevzbudíme ty ostatní?“

Zbrojenec přikývl a jal se jimi otrásat a neustal, dokud spáči neotevřeli oči a dokud nebyli přivedeni k životu. Táhl na sedmou hodinu od západu slunce, bylo vlhko, rosa stála na stvolech trávy a obláčky něžné mlhy ležely v pruzích při zemi jako kouř. Uprchlý otrok si urousal ruku a otřepává se jako psík, který spadl znenadání do studně, pravil:

„Pročpak nenecháte člověka spát?“

Když byli konečně všichni na nohou a když pochopili, co se přihodilo, ujal se slova opět malý mnich a řekl:

„Lidé dobří, co si teď počneme? Kdyby byl stařec zemřel jako pohan, mohli bychom jej zanechat tam, kde leží. Měl by pěkně za podušku židovo pole a bylo by mu to zajisté vhod, neboť židé a pohané nejsou od sebe příliš daleko. Na neštěstí pro nás a k věčné výhodě pro něho, byl však stařec pokřtěn!“

„Nic naplat,“ řekl vposled bývalý otrok, „pohřbíme ho. Vykopáme hrob a uložíme bracha do země.“

Ta myšlenka se všem líbila. I ulomili větev a jali se hrabatí mělký důlek. Zbrojenec, který nemohl pracovat, zachvíval se přitom zimou a mnich se modlil.

Když byli s prací hotovi, a když se slunce vyhouplo na obzor, napadlo žida, aby se šel podívat, co se přihodilo s pohanem, který jej proklel. Sotva žid překročil mez, spatřil na místo dvou čtyři stojící chlapíky, a jak si lze snadno domyslit, náramně se polekal. Byl jist, že to jsou knížecí strážé, a unikl mu výkřik.

„Ticho, ty vražedníku, ticho, Herodesi!“ odpověděl mnich a mávaje větví běžel mu vstříc. A pane na nebi, žid vida jeho odhodlaný rozmach a znamená, že za mnichem běží ještě dvě postavy a že jsou sledovány rozvážnou chůzí člověka čtvrtého, polekal se ještě víc a chtěl utéci. Když ho bezruký voják dohnal, padl na kolena a řekl:

„Pane můj nejmilostivější, to pole koupil křesťan podle práva a podle dovolení, které mu bylo dáno. Odvádí z něho daň a berni a desátek. Cena byla poctivá a tak mu pole patří a jest jeho, pokud církevní velmožové anebo kníže anebo někdo jiný nevznese proti tomu námitek. Já sám nemám s věcí nic společného a opravdu nevím, že bych učinil nějaký nedovolený skutek.“

„Ho, ho, nosíš kaftan! To není nic?“ řekl bývalý otrok.

„A co bys říkal,“ otázal se jednoruký zbrojenec, „kdybychom ti ukázali, že na tvém poli není všechno v pořádku, he? Co bys říkal, kdybychom ti ukázali mrtvého člověka?“

Na ta slova poznamenal se mnich křížem, a jakkoliv byl dobrý křesťan, uvěřil, že podobnou myšlenku vnukl zbrojenci ďas, a že pohanova kletba začíná působit.

Zatím se dal žid do nářku a vrhl se na zem a líbal trávu mezi svými rukama a zaklínal se, až vstávaly vlasy, že je-li na strništi někdo zahrabán, musí o tom vědět pan mnich. Nic naplat! Otrok poodhrnul hlínu nad nohou mrtvého starce a přitáhl žida, aby se dobře podíval. Ach! Tu vyrazil výkřik podobný křiku havranímu a pádl jako zběsilec.

„Ne tak zprudka,“ volal za ním mnich a dal se do běhu a neustal dříve, dokud ho nedohonil.

„Nikdo neunikne tomu, co ho čeká, a ty, chlape, budeš viset,“ řekl přidržuje žida za plášť, „čiň se, aby ses spasil dobrými skutky. My hladovíme a ty máš doma plno jídla. Pojdme tedy na snídani!“

Co měl žid dělat? Poslechl. Bral se vedle svých hostů a pokukoval po nich, snaže se uhádnouti, jsou-li to uprchlí

otroci anebo zpustlá čeled' nějakého mocného pána.

„V tom druhém případě,“ řekl si, „musím držet jazyk za zuby. A potom,“ pokračoval, „bůh, který řídí vše podle své libosti a k prospěchu židů, vnukl jim zajisté, aby mluvili tuhle nepravdu jen proto, že mi z ní kyne prospěch. Jednoho dne se to všechno obrátí.“

Při podobných myšlenkách vycenil pan Hebrej zuby a kývaje hlavou jako ovce a usmívaje se na žebráky, vedl je všechny vespolek do svého domu. Tam jim naložil jídla až hanba povídat.

Když uplynul nějaký čas, stalo se, že pražská kapitula došla újmy od jednoho z moravských údělných knížat, který tehdy právě pobýval ve východních Čechách. Velmož proti dobrému právu si přivlastnil jakési tržní poplatky. Patřily kanovníkům, ale kníže se o to nestaral. Chňapl po nich, držel je v hrsti a smál se v naději, že si za ně opatří péra k čapce. Z toho bezpráví vznikla velká nevole mezi kněžími. I poslal tedy probošt kapituly ke knížeti Kosmu a poručil mu, aby jej svou výmluvností přiměl k uznání kněžského stanoviska. Zdálo se mu totiž, že Kosmas dovede ze všech kanovníků nejlépe mluvit a že je nejvíc od rány a že se krátce jen tak nezalekne. Kosmas souhlasil, vydal se na cestu, promluvil s knížetem, promluvil s vladařem a vykonal své poslání tak dobře, že zatoužil, aby úspěch vešel v širší známost. Chtěl si krátce s někým popovídati o tom, jak sázel pana knížete za stůl a zmocňovala se ho náramně družná touha. Seděl na koni, klátil se se strany na stranu a smál se, přemýšleje o slovních obrazech a hříčkách, kterých užil v hádce. Při tom myšlení znělo mu ale v hlavě ještě něco jiného.

Co?

Stesk po Sebíři! Přání stisknouti toho břicháče v náručí! Chtivost slyšeti jeho křiklavý hlas!

Doma, ještě dříve než vyrazil na cestu, si pro všechny případy vyhledal sázavský rukopis. Vzal jej s sebou. Chrastil mu v sedlovém vaku a podle pravdy je nutno říci, že bylo vlastně dávno rozhodnuto o tom, komu jej odevzdá.

Když tedy přijel na rozcestí, stiskl Kosmas kolenem svou klisnu a vnukl jí úderem uzdy, aby se obrátila k Mělníku. Tam totiž, požívaje všech radostí života, bydlil Sebíř. Byl před časem ustanoven za probošta kostela mělnického a od těch dob, nestaraje se o svět, žil zavalen rukopisy a krásou života pozemského.

Přemýšleje o svém příteli hnal Kosmas koně víc a víc a na sklonku dne dorazil místo do Prahy k soutoku Labe s Vltavou. Před západem blížil se již k výšině, která se zvedá nad vidlicí řek. Tehdy bylo jaro. Louky se zelenaly a stromy byly bílé a růžové. Rozumí se, že slunce, které stává v tu dobu navečerní právě nad obzorem, zaujímal své příslovečné místo a že se, jak by smet, třpytilo zlatíc svými doteky luh i háj i postavu jezdce.

To všechno zřel dopodrobna Šebíř. Prodléval totiž v zahradě a měl odtud pěkný výhled na cestu.

Když se tak díval a když rozeznal jezdce, který si opírá klouby pravice o koňský krk, a když zřel jeho pokyvování a vposled jeho obrysy a tvář, vydral se mu z úst výkřik radosti. Ani si nevzpomněl, že Kosmas o něm svého času roztrušoval hanebné povídačky. Ne, nedbal na to, pustil dávno všechno z hlavy a na žvastech, které se spojovaly s jeho ztraceným proboštvím, mu záleželo méně než na loňském sněhu. Cítil jen radost a ta byla tak divoká, že se trošinku bál, aby svého Kosmu neumačkal.

I objali se tedy a učinili to způsobem velmi bouřlivým. Jednou se strany pravé, po druhé se strany levé a bezpočtukrát zpřima. Přitom nebylo slyšeti nic než smích a praskání kloubů a výkřiky, jejichž obsah lze vyjádřit těmito dvěma slovíčky:

Bratře!

Příteli!

Když se starci přivítali a když se najedli a když byl čas, aby okusili vína, přinesl Šebířův služebník lavici a postavil ji k otevřenému ohni. Potom zavěsil na skobu měch s vínem a chtěl odejít.

„Při prstech svatého Sebestiana,“ pravil Kosmas, „copak je to za stvoření? Kdo ti nasadil do posvěceného domu raracha? Vidím, že je všecek černý, vidím, že se mu vlasy spojují s obočím a že má rozplesklý nos.“

„To,“ odpověděl Sebíř, „si utřil při čestném utkání s Vršovci v knížecí službě.“

„Kdy? Jak? Kterak?“ zeptal se Kosmas a přitáhnuv sluhu za cíp rukávce měl jej k tomu, aby vypravoval.

„Napřed,“ děl Sebíř, „je nutno, aby ses přesvědčil, že ta dábelská tvář je pláštíkem duše počestné. Soudím to z toho, že mu nikdy neukápne kapička, když přelévá víno z měchu do dřevěné nádoby.“

Sluha, šklebě se opravdu jako nějaké zlé zjevení, porozuměl vybídnutí a zmocnil se měchu a nakláněl jej s velikou

obratností.

„Tu dovednost,“ řekl, „jsem podědil po svém otci, který byl synem vinaře. Ten měl někdy v pátém koleni od potopy děda, o němž se vypravuje, že ve válkách žen nesl za pokutu tři dny a tři noci měch na holi a k tomu naplněnou číšku a že číška byla od počátku cesty až do jejího konce stejně plná. Kdyby to byl býval nedokázal a kdyby byl něco málo vyšplíchl, byl by ztratil krk.“

„Třesky plesky!“ houkl Kosmas, „to slyším již po druhé o dívčí válce!“

Řka to připojil vypravování, které mu vyjevil pohanský stařec, a skončil podobnou úvahou:

„Z kterého kouta vytáhli ti ničemové svou lež? Odkud se nabralo tolik povídaček? Nikdo mi přece nenamluví, že to není příběh o Penthesilei, královně Amazonek, o níž vypravují řečtí básníci! Shledávám,“ pokračoval, „v jejich spisech velkou přesnost a nesmírnou krásu a jsem nešťasten, když je slyším zkomoleny. Jak se dostaly do úst tvého sluhy? Věru, zdá se mi, že přepisovači a lidé hrubých duší semelou páté přes deváté a že to vykládají někde po krčmách.“

„Bratře,“ odpověděl Šebíř, „jsou dva zdroje našich vědomostí. A prvý, lepší a zajímavější, vyvěrá z lidské paměti. Pravím to jako člověk, který div neoslepl při čtení všelijakých svitků a který si prodřel na zadnici devět plášťů.“

„Ho, ho,“ namítl kanovník pražského kostela, „chceš říci, že se něco vyrovná krásné mluvě Juvenalově? Chceš říci, že se lze obejít bez krásného členění slov, chceš říci, že dostačí, když někdo vyklopí popletený příběh tak jako neslané těsto? Bůh chraň a uchovej! Vždycky se při podobných příležitostech táži: Kdopak to tak čertovsky vyje? Kdopak to uráží svým hrubým jazykem všechny něžné výhonky a zákruty příběhu, kdopak to směšuje oheň jazyka latinského a řečtiny s tou brečkou jazyků surových, kdopak to hněte svůj kobylinec?“

„Dost! Dost!“ křičel Šebíř a tluka se pěstí do prsou a směje se z plna hrdla dodal:

„U verše Juvenalova, o němž jsi se zmínil, jak to mluvíš? Ne, tohle není přece latina! Slyšel jsi někdy, že v podobných zvucích byl napsán jediný verš z Aeneidy? To bych řekl, že ne! Je to řeč pastuchů a sedláků a všelijaké chasy a dále těch pyšných knížátek a těch špatných mnichů, kteří mají ducha z hrachoviny a kteří se do smrti nenaučí odříkati obstojně Credo! Je to jazyk země, po níž chodíme, a lidí, kteří mají doposud napilno. Vidím je, jak otvírají ohrady plné krav a volků, vidím je, jak tisknou klečky, vidím, jak pletichán, jak se ženou na trh a z trhu, vidím, jak se mají přátelsky ke svým ženuškám, jak hřeší, jak se kají, a jak s hubou dokořán a zpívající si podupávají. – Vidím je všechny pohromadě a mohu říci, že se mi ten pohled líbí!“

A teď, když jsem ti je ukázal, tak pěkně zpocený a růžně a lesknoucí se, teď je čas, abychom je srovnali s těmi druhými, to jest s cháskou dávno mrtvou, která žere hlínu a jejíž lebku prolézá had.“

„Otče,“ pravil Šebířův sluha, „přikázal jsi mi, abych zvedl prst, kdykoli tě unese, jak říkáš, proud výmluvnosti a kdykoli se zmíníš o věci, která není dost vhodná pro ucho kněžovo.“

„Pah,“ odsekl Šebíř, „spletl jsi mé skládání a zapomněl jsem, co jsme povídali. Ale to nevádí, až se mi vrátí myšlenky, napíšeš o tom Kosmovi dopis o sedmi stránkách. A nemohu nic ubrat a nic přidat.“

„Není to příliš?“ otázal se Kosmas.

„Ještě ne! Ještě ne! Musím ti vyjevit, že ty sám jsi člověk uhnětený z všelijakých zálib a že to, co jsi jednou řekl, dlouho neplatí. Jakže, chceš mě přelstít? Domníváš se, že jsem nedoslechl o tvých podivných zálibách? Ha, kdo jsou ti starci, kteří k tobě chodívají a kterým plátíváš po penízku?“

„Nemluvme o tom,“ řekl Kosmas a dal se do smíchu a plácal se dlaní do kolene.

Potom si přitáhli stolec, aby se mohli opřít loktem, a jali se v nejlepší shodě vypravovat jak o spisech latinských, tak o řeči, která jde od úst k ústům.

„Kdyby tak svatý Lukáš a ostatní svatí evangelisté popřáli někomu jen drobet svého umění,“ řekl vposled Kosmas, „mohl by ty věci vytroušené ze spisů přivésti jednou zpět do hnízda. Mohl by je snadninko pochyťat, jako se chytají křepelky.“

„Někdy cítím, že je to na dosah ruky,“ řekl Šebíř a odmlčel se tona v rozpacích.

V podobných hovorech a v podobné družnosti setrval Kosmas se svým přítelem tři dny. Odevzdal mu ve vhodný čas listy sázavského mnicha, vyslechl rozpravy škaredého sluhy, zapamatoval si dobře jeho vypravování (zvláště to, jež se vztahovalo k vyvraždění rodu Vršovců) a řekl mu místo díky:

„Teď, když jsem zevrubně zvěděl, že jsi přišel k ráně nikoliv v nějaké krčmě, ale v službách katovských, ošklivíš

se mi více než předtím. Hu, klopýtnout o katovský špalek!“

„Nech na hlavě, nech na hlavě, ujče!“ vykřikl Šebíř, neboť věci, které se udály za předešlého knížete, přátele rozváděly a jitřily jim staré rány.

„Ne, ne,“ řekl Kosmas, „tahačky, hádanice, pŕtky a věci toho druhu mi čistí krev, nemohu vystát člověka, který se vzteky tahá za vousy a neřekne slovíčko do živého.“

„Tu to máme,“ odpověděl Šebíř, „snad jsi se nepřišel poškorpit?“

„Tak trochu,“ přisvědčil Kosmas a s tím se rozloučili.

Ale to není všechno, neboť věc nejdůležitější byla zamlčena.

Kým? Šebířem? Nebo Kosmou?

Oběma! Nezmínili se o ní přímo, protože je to skryté a něžné tajemství, jež špatně snáší denní světlo a o němž se nemluvívá. Slova jsou vhodná pro příběhy, ale to, co táhlo myslí těch dvou přátel, bylo jakési dychtění, jakýsi proud citu a proud vůle, který zvedá věc jednu a klade ji na místo věci jiné a činí ji velikou a druhou věc umenšuje tak, aby přišel ke cti souvislý záměr a zároveň tak, aby ten záměr zněl dobře v řadě slov. Podobalo se to trochu hře, trochu moudrosti, trochu bláznivínám a dále žertům i trápení. Ani Kosmas ani Šebíř nemohli krátce vypovědět nic jedinou větou, ale zdálo se jim, že kdesi uvnitř jejich bytostí leží vřeténko slov či nekonečné řeči, jež může obsáhnouti vše, co je hodno lásky a co rudne vášněmi a co se rdí citem a co zní skutky. Zdálo se jim, že svět vypravuje a že oni jsou ústy toho světa. Zdálo se jim, že časy staré se přelévají do doby novější, zdálo se jim, že skutky knížat lze navlékat na tkanici vypravování, zdálo se jim, že slovo způsobuje, aby strom rozkvétal a stál ve své nádheře.

To vše a mnohem více táhlo jim tedy myslí.

I pohlíželi na sebe ve chvíličkách zámky a odpovídali si stiskem rukou a vzápětí výbuchem veselosti. Bylo jim sedmdesát let. Podobali se milencům a touha a ustavičná bdělost činila je mladými.

Když Šebířův sluha držel třmen Kosmovy kobyly, a když kanovník svatovítské kapituly se mu již opíral o rameno, aby se mohl snadněji vyšvihnout do sedla, přitočil se k němu Šebíř a řekl:

„Je pro mě snadnější vsunouti nohu do ucha jehly, je mi snadnější přeskočiti dvakrát koně sem a tam než napsat jedinou stránku!“

„Ach, příteli,“ odpověděl Kosmas, „nedovedu věc prvou ani druhou. Poslední mi rovněž uniká, ale musím ji zkoušet vždy znovu a znovu.“

Řka to odstrčil šklebícího se sluhu a objal naposledy probošta mělnického kostela.

Potom odjel se stísněným srdcem, neboť jeho duch a jeho mysl se proměňovaly podle vanutí větru.

Šebíř se pak vrátil k svým spisům a obraceje stránky myslil na Kosmu. Zdálo se mu o starých místech. Myslil na lutyšskou školu magistra Franka a na dva žáky, kteří těkající rozkvetlými loukami rozmlouvali o kronice, kterou buď jak buď jednou napíší.

V létě, které podle přirozeného běhu nastalo po deštivých jarních časech roku 1116, udeřila náramná sucha. Stromy zšedly, traviny byly žluté, kdejaká studánka vyschla a řeky v bílých korytech se jen tak ploužily mezi kaménky a mezi bahnisky, které popraskaly.

Tehdy s vedrem a žáry přišla na žebravé starce veliká tíseň. Neměli nic k jídlu, dolehl na ně hlad a Kosmas jim v té prašpatné době uzavřel dveře svého příbytku, neboť paní Božetěcha postonávala.

Již nezněl její smích, již se nechechtala, již nepopouzela manžela, ale byla tichá a mírná.

„Nadrobila jsem,“ říkávala, „dost nepříjemností a zavdala jsem ti často příčinu k hněvu. Bůh, který mě bude záhy soudit, ví, že jsem to nečinila ze zlého úmyslu, ale proto, že mám neposedný jazyk a že se mi líbívало, aby se kola točila a aby naše řehtačky zněly naplno.“

„Ale může někdo mimo Stvořitele zřít, že jsem nikdy necítila hněv?“

„Nešťastnice,“ odpovídal Kosmas, „máš stále stejně nabroušený jazyk a chceš se přít! Ho, ho, ho! S takovou si na mě nepřijdeš, vím totiž, že jsi dobrotisko, ale hubaté a svárlivé a píchající jako hnízdo ježků! Přísámbohu, bylo to s tebou krásné živobyť, a dá-li Pánbůh, urazíme pohromadě ještě řádný kus cesty, neboť vidím, že tvoje nemoc je jen podle jména a že tvá přirozenost se nijak neproměnila. Pokud osel pije a pokud moulá hubou, není se co

bát, že by zcepeněl. A to platí i o ženských!“

„Příteli,“ pravila paní, „nenuť se do veselosti. Mluvme jednou vážně. Já vím, že ti narostl zobák k samému žertu, ale vzpomeň si, s kolika lidmi jsem tě znesvářila! Vzpomeň si na magistra Bruna, který je člověk mírný a hodný lásky! – Dále si uveď na mysl, jak jsem si vedla zle a ukrutně k tvým starcům. Jen si spočítej, kolikrát jsem jim ukázala dveře! A proč? Jen proto, že jsem husa! Zdálo se mi, že ty jejich žvasty k ničemu nejsou. Čpěli, kašlali, zrývali mi svými škrpály podlahu a pochytila jsem od nich po každé nejméně dvanáct blech. Ach, bylo to veliké trápení a to trápení mi zastíralo každou božstější stránku jejich povahy.“

Ted' se tedy přiznávám, že jsem na ně měla spadeno neprávem, a prosím tě za prominutí.“

„A proč?“ otázal se Kosmas a v úžasu spráskl ruce. „Vzal jsem na ně včera hůl a vyhnal jsem je svinským krokem. – Jakže – povídám – paní Božetěcha není ve své kůži a vy mi tady budete tropit neplech!“ Po těch slovech nastala pomlka a knězova žena se ztěžka obracela ke stěně.

„Takhle se nedorozumíme,“ pravila po chvíli ticha. „Kápnu tedy božskou a řeknu ti, jak se věci mají: Asi před dvěma dny jsem vzala jednu z tvých čmáranic a odnesla jsem ji (neříkám, že to bylo pro mne snadné) k magistru Brunovi. – Magistře, – povídám, – otče milosrdný, neudělala jsem ti nikdy nic dobrého, ale chceš mě odmítnout, když k tobě přicházím s prosbou?“

Toť se ví, že změnil dvakrát barvu a že byl samá ochota. Když jsem tedy viděla tu dobrou vůli, požádala jsem ho, aby přečetl tvé písmo. A byla to stránka, která pojednává o příchodu Čechů do této země a dále o Krokovi a Libuši. Zapamatovala jsem si z toho jen pár slov, ale magister říkal, že je to věc krásná a velice ušlechtilá a políbil dvakrát místo, kde vypravuješ, jak Libuše věští slávu pražského hradu.“

„Přisámbohu,“ vykřikl Kosmas, „chytím dvakrát magistra za ucho a vyrazím dveře s těmi starými hlupáky!“

„Nečň to,“ řekla knězova žena usmívajíc se, „sám Bůh ti je prý postavil do cesty a sám Bůh prý ti kyne, abys řečí nejlepších a s nejvzácnějším uměním zaznamenával paměť, kterou přejali od svých otců.“

Ale Kosmas byl příliš popuzen, aby mohl odpovídati. Měl zlost, luskal prsty, styděl se za své práce a v tom okamžiku se mu zdálo, že jsou bídny a velice k smíchu. Znal jejich chyby, chtěl je opravit a byl pokořen před Brunem, jemuž bylo dovoleno, aby do nich nahlédl. Popadl jej tedy nesmírný vztek a byl by se zlobil až do večera, kdyby jeho pohled nepadl na rozpačitou a zhubenělou tvář jeho ženy. Sotva ji však zahlédl, obrátila se mu mysl (jako korouhvička na špičce věže, když zavane znenadání vítr s druhé strany). Spatřil totiž, že se jeho žena trápí, poznal, že neví, jak je na tom, uhádl, že lituje skutku, který byl dobře míněn.

I přiklekl k jejímu lůžku a popleskáváje ji zlehka po loktech opakoval asi desetkrát, že je sice hlupačka, ale že on sám by byl hlupák ještě větší, kdyby mimo to na ní neviděl mnoho krásných ctností.

Pokud však jde o starce, zůstával Kosmas neoblomný. Vyháněl je opět a opět. I nezbyvalo tedy chudášům, než aby se tloukli podle jiných dveří. Postávali před klášterem benediktinek, okouněli u kostela svatého Jiří a pásli po poutních, kteří se šli do toho kostela poklonit ostatkům svaté Ludmily, a když se jim nepodařilo uchvátit nějaké sousto, vlekli se dál k svatému Vítu, kde se podle zdi hemžilo bezpočet řemeslníků. Tu a tam napíchl některý dobrosrdečný chlapík kus pečeně na hák a podal jim žvaneček nahýbaje se s lešením. Odpovídali mu naučenou odpovědí a odvolávali se na památku svatého Víta, k jehož chvále se zvedala kostelní věž. Ale stávalo se, že přicházeli častěji, než snesla dobrotivost zedníků, a tu je ti dobří lidé hnali pryč a házeli po nich úlomky kamenů a spílali jim. Co měli potom dělat lepšího, než vzít nohy na ramena? Když se vzdálili z dostřelu a když měli před sebou vlastní hrad, to jest palác panovníkův, zvolnili ze slušnosti běh a poklonili se před vchodem, jako by sám vladař stál na prahu. Při takových příležitostech řekl buď bezruký zbrojenec, buď mnich, kterému již dávno to jméno neslušelo, že knížecí palác je krásný a že je vysoký a že je vystavěn z dobrého kamene. To si nedali ujít a byli hrdi na hrad jako jezdec na svého hřebce. Sídlo biskupovo, nízké, rozlehlé a široké, nevzbuzovalo v nich citu tak příjemného. Malému mnichu nahánělo dokonce strach, neboť nedovedl zapomenouti na pána s vysokou čepicí, který tam přebýval a jehož předchůdce po čertech zprudka zatočil s jeho klášterem.

„Ach,“ říkával ukazuje palcem přes rameno do uzounkých okének, jež byly spojeny obloučky a rozdělena sloupkem, „ach, ach, ach! Biskupové jsou zástupci apoštolskými, a mnichové a kněží a prostý lid je musí poslouchat. Činím to rád, ale proč přitom již nemohu sedět za zdí našeho kláštera? Podle pravdy nedostalo se mi žádného svěcení a i mezi bratřími, kteří skládají jen polovinu slibů, platil jsem za lajdáka. Byl jsem klášteru tak trochu na obtíž a opat mě nerad viděl. Honili mě sem i tam a k ničemu mě nepustili. Ale jednou, když k nám přišel řezbář z Cařihradu, bylo mi dovoleno brousit dláta a podávat mu malé dřevěné kladívko či paličku. Činil jsem to dobře. Mhouřil jsem oko právě tak jako on a nakláníje hlavu odstupoval jsem zároveň s ním na tři kroky

od obrazu ukřižovaného Pána Ježíše. Potom, když byl konec práce, a když zahlaholil zvon, a když jsme odzpívali své hodinky, šlo se k jídlu. – Ale o tom vám nebudu povídat, neboť večere byly hojné a vydatné a tučné a dobře připravené a podle nejlepší chuti okořeněné. Jste příliš hloupí a příliš hladoví, abyste to mohli bez závisti slyšet, a já, pokračuje v řeči nakousnuté, zavedl bych vás do hříchu.“

Zbrojenec, jemuž nesloužil dech, nemohl kráčet tak rychle jako ostatní a stávalo se, že mu většina podobných hovorů unikala. Když je dohonil v den, který sledujeme, zastihl mnicha již mlčícího. Spustil tedy bez souvislosti s tím, co bylo právě řečeno:

„Tak, a teď mi povězte, co bude dále? Co chcete jíst? Co si počneme se svým hladem?“

„To nevím,“ odpovídal mnich a krčil úzkými rameny. „Což, abychom vyhledali žida?“

„Ne, ne! Jeho křesťanský služebník mě zbil,“ namítl zbrojenec se špatným dechem.

„V tom případě,“ odvětil mnich, „nechme židovskou ohradu ohradou a postavme se k rotundě Svatého Kříže Menšího. Od podhradí za řeku není příliš daleko ani pro tvoje chromé nohy.“

„Je pravda,“ odpovídal zbrojenec, „že mám lepší zuby než běháky, ale šel bych třeba až na Vyšehrad, kdyby mě tam čekala nějaká mísa.“

Po poradě zamířili tam či onam a potázali se se stejnou, neboť dlaň milosrdných lidí se všude sevřela v pěst.

Jednou za podobné bída rozpomenul se bývalý mnich na řeč člověka, jehož narychlo pokřtil. Přemýšlel o každém slově, které se mu podařilo tehdy zachytit; a při tom přemýšlení vyvstávala mu v srdci nějaká neurčitá naděje. Opakoval si, že pohané zakopávají na starých božích náramenníky a prsteny. Věřil, že mu padne do ruky poklad, a zdálo se mu, že Bůh ve svém milosrdenství zkřížil jeho cestu s cestou bědného pohana a že otevřel jeho ústa a že mu nyní kyne, aby si vzal odměnu.

„Kdož ví,“ mýšlel si, „zda mě náš milostivý Pán nezkoušel? Kdož ví, nenalezl-li zalíbení v mém rozhodném činu, kdož ví, zda nespojuje s mou odplatou nějaký ještě vznešenější záměr? Je dost možná, že k potupě živého Boha se válí pod ohavným oltářem kus zlata. Možná, že si náš přemocný otec přeje, abych rozdělil zlatou hroudu na deset dílů a z dílce jednoho dal vytepat pěknou růži na jeho oltář.“

Když tedy mnich takto přemýšlel, uzrával v něm poznenáhlu záměr, že se nazítří vydá na cestu a že se poohlédne, je-li hnízdečko plné či vybrané. Měl přitom strachu dost a dost, neboť chodit na stará božiska a hrabat se pod oltář (kde je dozajista plno nečistých duchů) se snáze řekne, než vykoná. Aby si tedy dodal posily, obrátil se mnich na bývalého zbrojence, neboť otrok se mu zdál příliš prohnáný, a řekl:

„Jsi kost a kůže, sotva dýcháš, nemáš už ani čepici, tvůj kabátec je samá díra a všemi těmi děrami se z tebe kouří hlad. Co bys tedy udělal, kdybych ti řekl, že nějaký dobrý hlas mi našeptává jméno místa, kde leží zlato ve velikých balvanech a kde je plno drahého kamení?“

„Ho!“ odpověděl zbrojenec, „běžel bych tam jako divý a tímhle pahýlem bych je vydobyl, i kdyby leželo devět sáhů pod povrchem zemským.“

„To se mi líbí,“ děl mnich, „ale což kdyby to zlato leželo na hřbitově?“

„S tím nechci pranic mít!“ odtušil zbrojenec a úsměv, který se mu předtím rozlil po tváři, zmizel beze zbytku.

„Zkoušel jsem tě,“ řekl opět mnich, „a vidím, že nejsi člověk svatokrádežný, ale že dobře posloucháš kněze. Ti otcové však dále praví, že božiska pohanů čubek a psů mají býti rušena a vyhrabována. Zaručují každému, kdo se toho odváží, že se mu nic nestane, a mají pravdu. – Já pak dodávám, a můžeš mi věřit, že Bůh a svatí naši přímluvcové udělí ti k tomu odpuštění poloviny hříchů, neboť kdo kazí oltář pohanů, slouží tím pravému Bohu.“

„Bez dlouhých řečí,“ pravil zbrojenec, „mám za jisté, že nevíš nic určitého, ale protože svatá církev nic podobného nezakázala, je to snad dovoleno a já jsem hotov jít.“

„Pojďme tedy,“ řekl opět mnich. A tak se chystali na cestu.

Rozloučili se, nařídili otroku a druhému zbrojenci, aby je očekávali třetího dne před kolegiálním kostelem svatého Petra a Pavla na Vyšehradě, a vyrazili. Brali se krásným údolím proti proudu řeky. Šli po rovině, překročili Mži, vnikli v úžlabinu skal a zvesela se nesli až k sázavskému ústí. Tam nebylo již nesnadné doptati se na horu, kterou hledali. Jakýsi pasák (víc nahý než oděný) ukázal jim loktem nad Ostrov, který oblévá zpola vyschlá ramena řeky.

„Dík, vřelý dík!“ řekl mu v odpověď malý mnich. „A najdeme-li tam nějakého ďábla, chceme se s tebou rozdělit

napolovic.“

„No,“ odpověděl pasák, „má tam krásný pelíšek z rozžhavených kamenů. Myslím, že před vámi neuteče, a dále myslím, že ho poznáte podle zubů a podle drápů a podle ran, které vám ušetdří.“

Řka to, poškrábal se v týle a odstoupiv na tři kroky, udělal za poutníky kříž.

„Ho, ho,“ pravil mnich, „se mi zdá, že jsem mu nahnal strach.“

V tom dobrém mínění došli ke břehu. Potom se jali hledati brod a překročili řeku v místě, které sluje Sekanka. Pravý břeh spadl tam příkře do proudu, a kdyby voda nestála onoho léta nízko, byl by se mnich i starý zbrojenec dost a dost nalezli po skalách. V té věci bylo jim vedro výhodou. Tak (trochu sice zmlácení) přece jen se dostali pod vrch a vzájemně se povzbuzující vylezli na jeho temeno. Tam rostl háj. Tam stály modřiny a řada lip a dále břízy a hojně jalovčího mlází. Vůkol bylo ticho. Ostroh, kde za časů nejdávnějších stávalo hradiště, byl dávno opuštěn. Nezaslechli volání člověka, ani táhlý hlas stáda, neboť země na těch místech je chudá a sotva přikrývá skálu a kamení.

„Eh,“ řekl mnich, „tady to smrdí ďáblem!“ Zbrojenec ho napomenul, aby se neoháněl zloajnými jmény a raději se pomodlil. I učinili to a odříkali všechny modlitby, které jim uvízly v paměti. Potom s myslí vzrušenou a s odhodlaností, nikoli však bez bázně, dali se do díla. Prosmejčili každý kout, prolezli každou skupinku stromů a nenalezli nic, než na jakémsi podivném místě hromadu kameme. Tři balvany byly zapuštěny do země, ostatní tvořily kupu a na té spočívala kamenná deska.

„Myslím a mám za to,“ řekl mnich, „že chrám, který nemá oken ani dveří, nemá ani oltáře a že tohle kamení jest na jeho místě.“

„A co dále?“ otázal se zbrojnoš.

„Nic méně a nic více, než že ti přikazuji, abys svalil kameny dolů do řeky a kopal a hrabal a hloubil pod nimi!“

I dali se po delším zdráhání oba do práce a setrvali v nezměrné dílně až do večera. Když nastal soumrak, svezli se po zadcích co nejrychleji dolů, neboť je popoháněl strach.

Ale nazítří (již za svítání) byli na svém místě a tak pracovali po tři dny. Chudšas zbrojenec s opuštěným otrokem čekali u chrámu svatého Petra a Pavla nadarmo. Jejich přátelé se neobjevovali.

Konečně, když uplynul den sedmý a devátý, sešli se všichni na židově poli. Hledači pokladů byli zmoženi. Zpod otřískaných nehtů vytékala jim krev a nikomu z nich nebylo do řeči. Na štěstí zvedl se tehdy lehký vánek a vzcházela naděje, že se trochu ochladí. To je občerstvovalo, ale nemohlo je to nasytiti. Když se snesl déšť a když jim zchladil rány i čelo rozpálené vztekem, ozval se mnich a řekl druhému zbrojenci: „Příteli, buď rád, že jsi člověk krátkého dechu, buď rád, žeš zůstal sedět před kostelem! Zbrousili jsme božiště křížem krážem, kopali jsme jako zbavení rozumu a nenalezli jsme nic, leč jakousi hroznou a příšernou sochu. Mám strach pohlédnout do její dřevěné tváře a vím jenom, že drží v ruce zaklesnutý šíp a že je plná červotočiny a že asi pochází rovnou z pekla.“

„Oh,“ vykřikl chorý stařec, „vrhněte ji do řeky! Povídám, pryč s tím ďábelským znamením!“

„Hlupáku,“ odpověděl mnich, „Kosmas, který sbírá stará písma a který za ně platí po penízku, může, dopustí-li to ovšem Bůh, být tak pošetilý, že nám dá něco i za sochu.“

V té víře a v té naději odebral se nazítří uprchlý otrok k příbytku Kosmovu. Měl pod paží uzlík zrobaný z dřevěného pláště a v něm hlavu a trup té podivné postavy, která připomínala muže i ženu.

„Otče,“ řekl předstoupiv před kanovníka, „nechceme nic, než způsobiti ti potěšení, a tak nedbajíce na nepohodu a na nesmírný žár, který uhořel, šli jsme hledat stará písma a dále to, co se vypravuje. Na té cestě jsme se doslechli, že jest jakási socha, která mluví a která lidem spravedlivým a těm, kdož se líbí Bohu, odpovídá na otázky. I hledali jsme ji, nešetříce pražádné námahy. Hrabali jsme v hlíně, odvalovali jsme veliké kameny, házeli jsme za sebe písek, a tak celí zedření a přece s velikou radostí nalezli jsme toto!“ Když otrok dospěl k poslednímu slovu, odhalil plášť a rozvázal uzlík.

„Přisámbohu,“ vykřikl Kosmas, „to je modla! To je nejohavnější, nejnestvůrnější a nejdábelštější socha, jaká kdy byla urobena lidskou rukou! Klid se mi z domu! Klid se s tou ohavností, a nezmizíš-li v tu chvíli, rozetnu tě holí od temene až po zadnici!“

Řka to, jal se pobíhati a hledal obušek nebo nějakou jinou věc, která by se mu hodila do ruky. Otrok ovšem nečekal, až ji nalezne, a zmizel o mnoho rychleji, než lze říci. Ještě za dveřmi slyšel harašivý hlas kanovníkův a

dále smích paní Božetěchy, jež nacházela špetku úlevy, když se (aspoň podle zdání) přidržovala starých zvyků.

„Vidím,“ pravila, „že mě ti rozmarní starci udržují při životě a že se mi notně ulevilo. Mám po té špetce smíchu hlad. – Ale když jsme již u jídla, pročpak jsi mu nedal odřezek slaniny?“

„Člověk může ztratit nějaké slovo s hříšníky,“ odpověděl Kosmas, „ale tihle darebové mají čachry s pobanskými bohy, a to je právě tolik, jako by se stýkali s ďáblem. Jsou to služebníci raracha a já jsem přebíral míru shovívavosti, když jsem s nimi rozmlouval. Běda, je mi horko, když si vzpomenu na toho kostlivého starce!“

„A proč?“ otázala se paní Božetěcha.

Kosmas, klepaje si prstem na prst a kývaje se jako kačer, který se blíží k ohništi, odpověděl velmi zdráhavě:

„Věděl jsem tak trochu, že je pohan. Jednou, když jsem se potloukal podle řeky, vyslechl jsem jeho přiznání. Mluvil sice jen na půl huby, ale já jsem mu porozuměl. Zapíral jsem si to dost dlouho, ale teď to již nemohu udržet v skrytosti své mysli.“

„Bůh,“ řekla paní Božetěcha, „který může, co se mu uráčí, dovedl by hravě obrátit všechny pohany na pravou víru. Jestliže to nečiní, je v tom skryta nějaká nedostižitelná moudrost. Můžeš na tom něco změnit? Můžeš opravovat Boha, který ve své milosti dopřává pohanům zuby, aby jedli, a údy, aby mohli kráčet a konati své dílo?“

Řeč paní Božetěchu unavovala a bylo jí velmi zatěžko promáseti dlouhá souvětí. Kosmas tedy (snad proto, aby si odpočinula a snad z jiného důvodu) jí přikývl a zakončil rozprávku takto:

„Bojím se, že jsem nakloněn věřit tomu, co povídáš, a zdává se mi, že podobná víra je ve shodě s naukou lásky. – Ale proč mě ten starý ďas nenechá na pokoji? Proč mi staví před oči své modly? Panebože, chtěl bych vsadit kutnu, a ještě týdenní důchod, že pohanský hlupák s otevřenými ústy, která tak krásně vypravovala, se nějakým způsobem ještě po smrti přimíchá k příběhu s modlou! To je jisté, má v tom prsty! Možná, že je to ohlášení trestu božího, možná, že je to výstraha, možná, že je to ďábelský pošklebek.“

Lidské tuchy mají (jak se obecně věří) něco do sebe.

Někdy se vyplní, někdy klamou a tak, protože Člověk bývá zmítán mezi nadějí a beznadějí a protože se někdy poddává oběma, může se nakonec na jednu z nich vždy odvolat. Ubožák Kosmas, ten dobrý starý kanovník svatovítský, ten lovec příběhů a člověk bez přestání se chystající napsat kroniku své země, si nevedl jinak.

Když se tedy nemoc paní Božetěchy horšila, a když smrt – krůček po krůčku – přicházela k jejímu loži, zdálo se mu, že se naplňuje, co předvídal. Byl proto nesmírně smuten. Věřil, že mezi chorobou a jeho hříchy je spojitost. Věřil, že ho Pán Bůh trestá, a hleděl s nezměrným smutkem na ubývající tvář své ženy. Zmar a děs a strašení tisklo mu hrdlo.

Sotva se však nemocná probrala z mráкотy, nutil se do žertů a pronášel svým hrubým hlasem nevhodné útěchy a mluvil hned o jídle a hned zase o nezbednostech jejich syna Jindřicha, který v dětských letech býval králem všech darebů. Šíře se o věcech tak nicotných cítil Kosmas, že by se měl stydět. Jindřich byl totiž dávno mužem.

Jak se k té vousaté tváři hodily dětinské příběhy?

Kosmas nevěděl. Krčil nad sebou rameny a mluvil dál a dál, nalézaje v příbězích všechnu lásku a všechno lidské štěstí. Paní Božetěcha mu odpovídala zářivým pohledem. I viděl, že je stále krásná. Viděl, že čas je jako mošna almužníková, která se otvírá, když na ni zaklepe prst milosti. Viděl, že je jako povětrí, kterým sytíme svou hrud' a které vydechujeme a které se čistí, aby znovu bylo vdechnuto.

A stalo se, že když Kosmas jednou vypravoval příhodu z nejkrásnějších, stiskla mu paní Božetěcha dlaň (neboť ji držel za ruku) a vydechla duši.

Nějaký měsíc po pohřbu paní Božetěchy chodil Kosmas Prahou. Měl za šňůrou kutny zasunuty palce, broukal si dvě či tři slovíčka a nemyslel snad na nic určitého. Vířilo mu v hlavě tisíc věcí, ale ty neskládaly ani obraz ani řadu. Míjely a obnovovaly se jak stádo běží: po dvou a po desíti. Úhrnem, když to všechno sečteme, zněly ty myšlenky-nemyšlenky jako nějaký hlas zasmušilý a přece líbezný. Smrt podobala se v nich postavě utkané ze světla. Byla strašná, to je dlužno říci (z černé huby vyskakoval jí hadí jazyk), ale ráj se stěhl po její stopě a její pas měl barvu toho ráje. I viděl Kosmas zahradu a mezi keřky smějící se paní s děťátkem. To byl Jindřich. To byla Božetěcha.

Potom, když se jeho mysl ustálila a když se mohl obrátit k věcem tohoto světa, rozhlédl se Kosmas kolkolem a zřel líbezné návrší petřínské a dole, mezi řekou a návrším, kostelík svatého Jana Křtitele a na druhé straně

kostelík svatého Jana Na Brodě a ještě dále kostely sv. Michala a sv. Petra Na Zderaze a v pozadí skupinu staveb vyšehradských. Připadalo mu, že jsou krásné. Uhadoval myšlenky či toužení či cit, které zklenuly jejich stropy, uhadoval tíseň i radost těch, kdo klečeli před jejich oltáři, poznával, že ti lidé i myšlenky i díla jsou jako dítko jediného ducha, a zdálo se mu, že pražský hrad se svými kamennými vály, a dále svatý Vít a biskupství i klášter ženský i kapitula stojí tu od nepaměti v líbezném souzvuku času, který se ozývá jako píseň.

Dole, v údolí při břehu řeky, hemžil se zástup dělníků, kteří pracovali na opravě strženého mostu, a z té vzdálenosti se lidé podobali prstům nějaké neviditelné dlaně. Vlekli těžká břevna, valili kmeny jako v dětských hrách a Kosmas cítil rozmar a tíhu i smysl a marnost počínání, které je nádhernější než samo dílo. Zdálo se mu, že most již poznovu lehl s břehu na břeh, zdálo se mu, že básník Juvenal kráčí po hladině řeky, zdálo se mu, že dvě dítky rozmlouvají přes proud a že se jejich hlas zpevňuje a že se spojil jako přímá cesta. Zdálo se mu, že kníže cválá se svou družinou z pražského paláce a že lidé: otroci, kněží i svobodný lid ve velikém pospěchu házejí břevna pod kopyta jeho koně a že se ta břevna spojují v cestu, aby přešel suchou nohou.

„Snad,“ řekl si Kosmas vposled, „se nenavracím do dětinského věku?“

A tu, maje jedno ucho ohlušeno cvałem knížecí jízdy, připadl na verš, který zněl takto:

Když jste si pohráli dost, když dosti jste jedli a pili,
vzhůru, již Venuše zlatá vás zvučnou polnicí budí.

Kanovník totiž vedle toho, co bylo řečeno, myslil na příběhy dívčí války a snul si vypravování o Šárce.

Když přišel domů, našel ve své světnici sedět vzácného hosta. Byl to Šebíř. Rozložen na lavici otíral si upoceně čelo a hekal přitom jako hrobník na tvrdých pūdách.

„Příteli!“ vykřikl Kosmas a prásknuv za sebou těžkými dveřmi, letěl mu do náruče. I natrásal jeden druhého a líbali se až do růžova.

„Přišel jsem,“ řekl potom Šebíř, „abych tě politoval a abych k tobě promluvil svým zcepenělým jazykem špetku útěchy: To je tak, můj Kosmo, lidé se rodí a umírají! Ale řekni mi, není ustanoveno za trest, abychom my, chlapíci, jimž dávmo mělo být odzvoněno, šlapali trávu na hrobech lidí mladších a zdárnějších? – Tvá dobrá žena odešla, když se naplnila svěží míra jejího života. – Vidím v tom, že Bůh o ni pečoval a že ji měl stále na očích a že hledal pro ni chvíličku příhodnou k odcházení. Byl jsi zůstaven, abys jí mohl posloužit až k smrti. To je v pořádku vzhledem k ní. Tobě se možná stala křivda a máš právo naříkat.

Nečiň to však! Je v ráji. Nic ji nebolí, nic ji netrápí. Žal se od ní vzdálil a naplňuje ji nesmírná radost. A jestliže jí něco zakalí to neustálé štěstí, je to leda pohled na tvé živoření a na tvou třesoucí se bradu a tvůj plesnivějící inkoust.“

„Možná, že se prochází někde po těch zlatistých loutkách a že ji právě napadá vzpomínka a že se táže, vedena tou vzpomínkou: Copak robí starý Kosmas? Co dělá? Čím se zabývá? Jestlipak nezapomněl, že mě na tom slzavém světě těšily jeho povídky, jestlipak na mě trochu myslí? Jestlipak ví, že vidím skrze stropy a skrze zdíva a že mohu číst lidem přes rameno?

Ha, příteli, teď jsme u toho! Teď se mluví o tvé lenosti a ty nemůžeš odpovědět nic, než plácnouti se dlaní do boku a dvakrát rozhodit paže.

Pěkně se procházíš, kradeš Pánubohu čas, chytáš lelky a zarmucuješ každého, kdo má oko k vidění a ucho k slyšení.“

„Bratře,“ odpověděl Kosmas a objal mělnického probošta, „víš, jak je to těžké!“

Potom, rozpojiv své objetí a trochu se stydě, obrátil Kosmas řeč na jiné věci. Vypravoval o posledních chvílích své choti, o osudech společných přátel a vposled o Brunovi.

Tak v družném hovoru uběhl jim den a valná část noci.

Když táhlo na hodinu pátou od západu slunce, vyňal Kosmas z truhlice popsané pergameny a s velikým zdráháním a se studem, který jej připodobňoval k nějakému žáčku, řekl:

„Příteli, jsme příliš staří a patříme k sobě jako dva sýčkové na jedné zvonici. Když nás rozdělovala neshoda, stávalo se, že ty ses poptával kanovníků, čím se zanáším, a já, abych se dozvěděl, jak se ti daří, jsem opět vyslyšel všechny posly, kteří přicházeli z mělnického kraje. – To mi dosvědčuje, že třeba rozvadění a popuzení, necítili jsme proti sobě nikdy pravé hořkosti. – Pokud jde o mne, chci to odpřisáhnout a myslím, že se nemýlím,

když ti přisoudím stejnou míru podobné blázniviny.

Je tedy pravda, že jsme se k sobě obraceli tu a tam zadnicí, ale činili jsme to jako přátelé, kterým hněv zostřuje lásku, a kteří se škorpi z bujnosti. Mohu říci, že jsem tě miloval právě pro tvé malé chybičky a pro tvou neomalenost a pro tvé břicháčství. (Hrome, kdypak chceš odložit ten svůj měch!) Přitom jsem ti ovšem nechtěl zůstat nic dlužen a tak jsme se popadli někdy do křížku. Ale nechme toho, neboť cítím, že mě vzpomínky uvádějí do varu. Nechme toho a mluvmě o někom třetím!“

„O kom?“ zeptal se Šebíř.

„O Brunovi!“ odpověděl Kosmas. „O našem příteli, který nemá nikoho, s kým by si porozprávěl, a který nespí a který se hřeje blahou nadějí, že ty nebo já mu zaklepeme na dveře. – Víš,“ dodal, „že mi podstrčil do truhlice kapitulní annály? Ví asi, čím se zabývám, a chtěl mi být ku pomoci.“

Na ta slova odstrčil Šebíř břichem stůl a vstal tak rychle, že za ním poskočila lavička.

„Ten hnidopich!“ vykřikl. „Chraňte mě zemští patronové, abych s ním musil někdy vyměnit slovo!“

„To je pěkné,“ řekl Kosmas, „to je náramně pěkné, ale jsem jist, že nemluvíš pravdu!“

„Ho, ho! Má uražená pýcha a pověst starého pobryndaného pijana! Pane na nebi, a to bych se na to podíval! Co! Nic! Pranic! Do pekla s takovými pisálky!“

Když se do libosti vykřičel a když vyčerpal všechno utrhaní a když byl na dně se svými nadávkami (trvalo to ovšem dost dlouho), dal se Šebíř do smíchu a řekl: „To mi zůstalo za nehty z dob mladosti bouřlivé a mnohem šťastnější. Teď může to chlapisko vejít. Sem s ním! Ať je tu, abych jej mohl poplácat po kýtách!“ Potom, když byli všichni tři, to jest Bruno a Šebíř a Kosmas vespolek a když se sesedli a po dohovoru přátelském (plném výbuchů se strany Kosmy a Šebíře a plném zámlk i utajované radosti se strany magistrovy) ujal se slova Kosmas a řekl:

„Věc nejlepší má přicházeti na konec, ale já, přátelé, nemohu vám poskytnouti nic, než břečku slov a řítici svého skládání. Chcete to slyšet? Jářku, napsal jsem zatím Dějiny doby nejstarší.“

„Ha,“ přerušil jej Šebíř, „u konve Ganymedovy, věděl jsem to! Byl jsem si tím málem jist, když jsem nepochyboval: neboť jsi stejně líný, jako hbitý, když na to ovšem přijde.“

„Čti, čti!“ opakoval Bruno svým slabým hlasem a posedával nemaje klidu. (Chudšas se zmenšil za ta poslední léta a byl málem k nepoznání: suchý, žlutý, štětinatý, rozřesený a rozhodně nijak k nakousnutí.)

„Se mi zdá,“ řekl Kosmas, „že Šebíř strká břichem do stolu, a že tě tiskne ke stěně.“

„Místo pro magistra!“ vykřikl probošt, a uchopiv dubovou desku a odtáhnuv ji, stiskl mezi svými dlaněmi malou a kostnatou pěst Brunovu.

„A nyní,“ děl magister v šťastném rozechvění, „ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha Svatého a s přáním, aby se dílo zdařilo až do konce a s díkem nesmírným a s pokomostí, která mi přísluší, naslouchám.“

„Dobrá,“ pravil Kosmas a osvěživ se z malého džbánu, jal se čísti Kroniku. Začal s věnováním, které Šebíř poslouchal brumlaje nějaké něžné výčitky a vzdychaje v přívalu lásky. Pokud jde o magistra, lze říci, že se mu kalil zrak a že v jeho očích stály dvě malé krůpěje slané vody.

Zatím co v dovedných slovech ožívalo staré vypravování, potloukali se původcové, či lépe přechovávači těch zkazek na hradbách. Spali. Když je k ránu vzbudil chlad a když se protáhli, ozval se jim v útrokách povědomý hlas a tak nemohli nepostřehnouti, že chuť k jídlu vstala právě tak časně jako oni, a že ji nic nepřiměje, aby zaspala.

„Včera,“ řekl otrok utahuje si provaz kolem beder, „jsme měli hádku o tom, který hrad je pevnější. Tenhle,“ doložil ukazuje k pražským válům, „je sice těžko přístupný a leží na strmém vrchu, ale můžete přirovnat pevnost jeho zdí ke zdem vyšehradským? Ani zdání!“

„Kdybych byl nějakým otrokem a sedával u kužele, mluvil bych o lnu, ale protože jsem byl zbrojencem, a protože jsem dobýval měst a hradů, mohu se přit o hradech. Panečku, vím co povídám: není nad hluboký příkop, který se táhne kolem dokola.“

„A já,“ řekl druhý zbrojenec, „bych jedl!“

„Což,“ prohodil bývalý mnich, „abychom se podívali, jak se letos urodily hrušky?“

To vybídnutí bylo přijato a přátelé vstali ze svých pelíšků a slezli opatrně s hradeb a brali se ke štěpnici, která se

táhla za příkopem od osady břevnovské až k písčině židova pole. Tam si naráželi plné čepice pláňat a dobrou polovinu jich snědli. Zbytek si chtěli zahrabat. Člověk totiž nikdy neví, co se může zítra přihodit. Šli tedy k poli, kde byl pochován pohan a dále modla, neboť – ta věc byla doposud zamlčena – otrok a zbrojenec, nevědouce si jiné rady, zahrabali ji poblíže toho, kdo ji za svého života uctíval.

Když tedy doklusali až k místu těch dvou hrobů, přisedli na bobek a jali se hloubiti jamku, aby do ní mohli vysypat hrušky. Otrok si zatím připravoval věchet slámy, kterým chtěl zásobárnu vystlat a přikrýt. Tak byli všichni pohrouženi do pilné práce.

A co čert nechtěl! Když byli v nejlepším, štrachal se mimo jakýsi biskupský biřic. Hlídal hrušky? Či byl jen tak na obchůzce?

Kdož ví! Naproti tomu je jisto, že sotva zhlédl čtyři chudasy pohromadě, již se běžel podívat, co kutí.

Když byl asi na dva dostřely luku, poznal jej bezruký zbrojenec a nechtěje se příliš šířiti ani zdržovati výkladem, řekl dost zhurta:

„Utíkejme!“

Na ta slova vzali všichni nohy na ramena, ovšem mimo starce, který nemohl utíkat a který se svalil hned při prvních skocích.

Zatím biřic doběhl k nešťastné hromádce hrušek a rozmetal ji na všechny strany.

„Já vím,“ řekl zbrojenci, který jakž takž vstával, „že chasa, které se podobáte, nezachovává boží přikázání a krade, až se zelená les. Copak tady máte ještě zakopáno?“

„Jakživi jsme sem nepáchli ani nohou,“ odpověděl zbrojenec. „Jsme zde totiž po prvé a nic jsme neposmejčili a nic jsme nezahrabávali.“

„O tom,“ řekl biřic, „si budeme vypravovat ještě před biskupským komorníkem. Myslím totiž, že mi neutečeš,“ dodal, „máš nohy jako dvě báně.“

Řka to a nevšímaje si již valně chudáka, jal se slídit po nějaké vyvýšenince, která by označovala druhou skrýš. V té snaze zryl holí devět krtin a pětkrát píchl naprázdno. Věčný Bože! Nakonec byl přece jen tak chtivý, že rozmetal něco hlíny, která kryla kosti pohanského starce.

Co se přihodilo potom, je nasnadě. Přišlo vyslýchání, nastal soud. Pole bylo překopáno a (k hanbě a k potupě křesťanského světa) byla nalezena modla.

„Á,“ řekl biskupský komorník na soudě, „podívejme se! Kdopak je skutečný pán pole, které se nazývá židovo? Kdopak to je, když dobře víme, že od potopy světa nevlastní židé žádných polností?“

I vyšlo najevo, že žid platil jidášský peníz člověku křesťanskému, a že ten člověk kryl žida a vlastnil a spravoval všechno jeho zboží jako majetek podle jména svůj.

A tak – chtěj nechtěj – měl žid propadnout hrdlem. Za prvé: protože držel zemi. Za druhé: protože pohřbil člověka na nedovoleném místě. Za třetí: protože jej asi zabil. Za čtvrté: protože sloužil ďáblu a protože uctíval jeho obraz a protože jej přechovával a skrýval.

Žid tedy byl odsouzen zaplatit za své hříchy hlavou, a to je věc hrozná a vzbuzující lítost. Než došlo k vykonání rozsudku, uvědomil si mnich, který unikl vazbě jen o vlásek, že některé skutky, jež jsou přičítány židovi, natropil on sám. Přemýšlel o tom s úžasem, a protože přece jen měl ždíbec svědomí, běžel ke Kosmovi prosit o pomoc. Kanovník rozmlouval právě se Šebířem a s magistrem Brunem. Přeli se o věci sázavského kláštera. Šebíř tvrdil, že je nutno rozšířit v Kosmově Kronice stať, která se k němu odnášela. Chtěl čísti o opatech slovanského obřadu a dále o dílech slovesných a o všem, co bylo vyrobeno mezi zdmi řečeného kláštera.

„Vidím,“ pokračoval, „že tvá zaujatost je doposud živá a že nezdřímá. Kronika nebude úplná, dokud se nezhostíš hněvu a dokud nevložíš do knihy pět nových stránek, které by podle pravdy chválily sázavské zřízení.“

„To neudělám,“ odpověděl Kosmas, „to nemohu udělat, neboť biskup, který je můj pán, a církev, která je moje paní, smýšlejí o slovanských řeholních cích nedobře a já jsem nedoslechl s žádné strany o nich nic pěkného.“

„A já jsem vosk?“ vykřikl Šebíř. „Přisámbohu, přečetl jsem pětkrát pět knih, z nichž se line světlo jasnější, než světlo svíce. Jsou bohulibé i počestné! Ha, chceš je sprovodit se světa? Chceš přejít mé dobré rady? Chceš říci, že jsem hlupák?“

Řka to nadul Šebíř tváře a udeřil se prudce do čela. „Sbohem, úvaho! Sbohem, libé dohadování!“ vykřikl Kosmas, „pan probošt se vzteká!“

Potom už bylo slyšet jen hulákání. Šebíř a Kosmas stáli proti sobě jako kohouti. Křičeli jeden přes druhého. Prvý byl červený a druhý byl ještě červenější. Jeden udeřil číškou, druhý bouchl do stolu. Jeden se popadl za nos, druhý za bradu a magister mezi nimi skákal jako veverka mezi sosnami, které se zachvívají v bouři.

„Já,“ řekl vposled svým písklavým hlasem, „bych něco věděl.“

„Ha! Ticho!“ vykřikl Kosmas a postavil se před něho jako býk před červenou karkulu. „Náš hnidous mluví! Chce nás rozsoudit! Osobuje si právo rozhodčího! Vyseděl nějakou bzdinku a pospíchá s ní na trh! Ho, ho, ho! Chceš pošeptat své tajemství jednomu po druhém anebo do toho skočíš rovnýma nohama?“

Bruno se sklopeným zrakem a zardívaje se, odpověděl takto:

„Dobře rozeznávám, Kosmo, že se mi posmíváš, a ze srdce rád ti to odpouštím. Nikoli ovšem proto, že jsem sláb a že ty a Šebíř jste lidé silní, a nikoli proto, že vládnete hlasem, který je jako devět hromů, ale proto, že k vám cítím oddané přátelství, a že znám vaše srdce.

Tobě, Šebíři, se podivuji pro velikou učenost a pro jarou mysl a pro lásku, kterou chováš ke knihám a pro pohrdání důstojenstvím a pro skromnost a dále pro veliké štěstí, kterého se ti dostalo od Boha. Máš čelo jako hrad. Máš srdce bez bázně, vždycky jsi říkal, co se ti zachtělo, a mohl jsi bez tísně mluvit o svých zálibách. Mně, Šebíři, to bylo odepřeno, ale velice bych si přál, abych ti byl podoben. Můžeš se hádat, můžeš Kosmovi vylát a nakonec, když tě přejde hněv, padneš mu do náruče a bez studu a s neomaleností, která se mi líbí, budeš vykřikovat něžná slovíčka, za něž já (hlupák) se stydím. Musím vždy rozvažovat, než otevru ústa, a jazyk mi špatně slouží. I prosím tě tedy a žádám: neobracej se ke mně zády! Nepokračuj přede mnou v hádce! Nevyháněj mě, neboť jak to může dopadnout? Vy dva se ještě dnes usmíříte, a já, který jsem jen svědkem rozepře, zůstanu před dveřmi nového usmíření.

To jest, co jsem chtěl říci tobě.

Kosmovi pak pravím (a musím sebrat všechnu odvalu, abych věc dokončil), že jsem ho vždycky miloval a že s pýchou a s nesmírným štěstím jsem naslouchal slovům jeho knihy. Když totiž psal, a když si svým hřmotným hlasem přeříkával větu za větou, stával jsem s nastraženým uchem a tiskna si pěst na srdce naslouchal jsem celé hodiny jeho slovům. Říkám to proto, aby mi byl poskytnut podíl na šťastném díle. Chci je slyšet. Chci, aby vzrůstalo, chci, aby bylo dovedeno k zdárnému konci. Vaše hádky mě oddalují. Vaše přátelství mi dovolí, abych setrval.“

„Příteli, bratře, můj chlapíku,“ řekl nato Kosmas hlasem ne příliš silným, „na mou duchu, jsem zahanben! Odmítám chválu a přijímám tvé výtky. Jakže, zasluhuji devět ran místo oběda! A to by se mělo dít po všechny časy!“

„Pokud jde o mě,“ řekl Šebíř, „nerozpínám dost ze široka náruč? Vrhni se do ní, můj střízlíčku! Skoč mi na krk! Má veveruško, náš krňousku, naše zlatíčko, musíš nám to již odpustit a ještě něco přidat ze své shovívavosti, neboť jsme hrubci a zvláště Kosmas má nevycválanou hubu.“

„Dost!“ houkl kanovník svatovítský a rozesmál se.

Potom, objímaje střídavě své bratry, klepal jim dlaní na záda.

Když se usmířili a když byli opět jedna ruka, řekl Bruno:

„Co bude se zápisem, který se týká sázavského kláštera? Myslím, že učiníte nejlépe, když vyslechnete v té věci nějakého svědka.“

„Dobrá,“ přisvědčil Šebíř, „navrhuji, aby náš nejmilejší bratr vynechal každou zmínku o Sázavě, když se podaří nalézt člověka, který v tom klášteře žil a který je hlupák a který je povahy nízké a který hudlaří ve věcech jazyka. Dále navrhuji, bude-li svědek, jehož nalezneme, ušlechtilý a krásný a znalý těch věcí, kterým v našem sporu se přičítá důležitost, aby Kosmas rozšířil stať a pojal do svého spisu obsírná vypravování.“

A na tom se shodli. Na tom zůstalo.

Ale když se uradili, přihnal se ke kapitulnímu domu chudšas, který měl špatné svědomí a který hledal u Kosmy útěchu a pomoc ve věci nešťastného žida. Věděl, že ten ubožák bude co nevidět vyveden na popraviště, a strach a záblesky lítosti (jeho nitro nebylo probuzeno docela) pudily jej k běhu vždy rychlejšímu. Tak dorazil pod

Kosmova okna všecek určen.

„Lidé spravedliví, křesťané, otcové nejsvětější,“ křičel v bráně, když mu dva sluhové zastoupili cestu, „pusťte mě ke kanovníkovi! Chci mluvit s Kosmou! Jakže? Cože? Pročpak by ne!“

Takto se zaklínaje a drmole jako mlýn, který běží naprázdno, proklouzl a šťastně vpadl do Kosmova příbytku. Toť se rozumí, že chtěl hned spustit, ale Kosmas (ostatně všecek udiven jeho nenadálým příchodem) jej okřikl, a když si nedal říci, položil mu dlaň na ústa.

„Ten malý ničema,“ pravil, „se vydává za sázavského mnicha. Nevěřím mu pranic, vím, že je to hanebník, ale neposílá nám jej v této chvíli nějaká vyšší vůle? Je dlužno o tom promluvit. Ovšem, pokud jde o mne, zříkám se práva řídit se podle jeho povahy. Ujednání, které jsme smluvili, vzhledem k němu neplatí.“

„Platí!“ houkl Šebíř, „ale napřed mi dovozte, abych mu položil několik otázek.“

Potom, nečekaje na souhlas, vyptával se malého mnicha, kde stála v klášteře sázavském truhla s knihami, co rostlo v zahradě, kudy se chodilo do sklípku, kde byly dílny a ještě mnoho jiných věcí. Mnich odpovídal podle pravdy a podle živé paměti, ale ke každé odpovědi dodal:

„Otče, můj pane, nech mě mluvit podle chuti! Nenuť mě, abych říkal věci nerozumné, neboť pospíchám, abych zachránil žida sice nehodného, ale ne tak příliš, jak se obecně myslí.“

„Však na to dojde,“ odpovídal Šebíř a ptal se dál a dál.

Když skončil, popřál chudšasovi slovo. Ulebedil se vedle Kosmy na lavici a řekl:

„Teď mluv, teď budeme poslouchat, neboť opravdu jsi nějakým nedopatřením patřil ke klášternímu zboží.“ Když tedy bylo dáno mnichovi dovolení, jal se (pospíchaje a zadrhuje v řeči) vykládat, co se přihodilo. Nezatajil, jak vykopal modlu, nezatajil, kde ji uložil, nezatajil svou těžkou vinu a vyznal všechny své poklesky (malé i větší) a všechna svá lišáctví.

„Můj příteli,“ ozval se Šebíř smutným hlasem, když umkl, „prozřetelnost ukazuje prstem na tvé dvě stránky a žádá si, aby byly vyňaty ze spisu. Dovol, abych je nemusil roztrhat, ale abych si je odnesl a přechovával ve své komůrce.“

Kosmas neodpověděl a mnich se díval na duchovní hodnostáře jako hlupáček. Nerozuměl jedinému slovu. Bylo chvíli ticho. Šebíř, hekaje, jako by zvedal těžké břemeno, vstal a přistoupiv k pultu a rozevřev rukopis vylovil hledané stránky.

„Můj Bože,“ řekl, „na věčnou škodu je odnáším!“ Když to vyřkl, vzkypěl v něm však hněv a ruka se mu vznesla a sama od sebe zasadila mnichu přehrozný políček.

„A teď,“ pravil Kosmas, „pospíchejme, abychom se podívali, co se děje se židem.“ I vyšli a spěchali (pokud jim to dovolovalo stáří) k popravišti.

Šebíř, který měl nejdelší nohy, krácel o dva kroky před ostatními a vlekl za rukáv mnicha. Tem pak s bédou a třesením myslel na kletbu pohanského starce.

OTROCI

Na počátku vlády knížete Břetislava I. byl kraj ležící na pomezí majetku, který kdysi patřival rodu Slavníkovu, a který se dotýkal hranice panství přemyslovského, zapomenut. Zelenaly se tam hvozdy a louky a ty louky nikdo nekosi. Jednou přišla však řečená pustina knížeti přece na mysl. Bylo to za rozmluvy s jakýmsi Byšem, který pocházel ze vznešeného rodu, ale byl chudý jako vrabec. Zbylo mu všeho všudy deset zbrojenců. Jeho dvorec lehl při polním tažení na Moravu popelem a jeho lidé byli zčásti pobiti a zčásti se rozprchli. Urozený muž se octl krátce na holičkách.

V té bídě šel ke knížeti a vrhl mu k nohám meč a jal se jej prositi a řekl, že ztratil všechnen majetek a že jeho zboží je obráceno v dým a že jeho otroci jsou titam a že je to prabídná odplata za to, že tak věrně sloužil.

Kníže vyslechl řeč s úsměvem a postrčiv prosebníka koncem svého oštěpu, řekl:

„Vstávej, Byši, přemýšlel jsem o tvé chudobě a napadlo mi, abych tě ctí a darem uvedl do končiny hradu, který slove Zliče. Je to končina líbezná a žírná. Jdi tedy v tu stranu a vyznač tolik neosázené půdy, kolik potřebuje člověk urozený, a tolikéž lesa. Potom zapal les a obdělávej půdu!“

Slyše to, políbil Byš jilec Břetislavova meče a horem pádem letěl do rozcházejícího se tábora sehnat nějaký zbytek vojáků. Přemluvil tam pět lidí, kterým se zalíbilo ve vojenských sedlech a kteří nespěchali do svých osad. Potom, slíbiv zbrojencům hojnou kořist, napadl Byš všechny rozptýlené dvorce a všechny malé samoty v okolí Zliče.

Přičteme-li k deseti starým těch pět, které získal, měl Byš všeho všudy patnáct mečů. Dá tedy rozum, že se s nimi nemohl rozběhnout podle chuti. Byl skromný. Věděl, že nikdo nemá pokoušeti Pána Boha a nechtěl přepínat ani své choutky ani své síly. Zmocnil se tedy jen padesáti ženských a asi dvaceti mužů. Ostatní obyvatelé vzali při nočních přepadech do zaječích a zachránili se útekem.

Tak věc, pro urozeného Byše šťastná, přinesla ostatním bídu a trápení. Chudšasové, kteří zůstávali po samotách, měli se totiž rozloučiti se svými ženami; měli opustit majetek a syny a dcery. Bylo jim s okrvavenou hlavou a se zbitými zády táhnouti k Byšovu hradišti. – Jaký div, že se bránili? Jaký div, že chtěli raději zemřít, jaký div, že utíkali do lesů?

A přihodilo se při těch událostech, že dva mužové s jakýmsi pacholetem unikli za nočního přepadení a že zamířili do hvozdu, který se tu a tam nazýval Poustka, neboť v něm bydlel člověk samotář. Žil jako mnich, včelařil, mýtil stromy, pracoval o jakési divné soše a zbytek času trávil na modlitbách.

Když se utíkající lidé blížili k poustevně, ležel samotář před křížem. Snesla se již tma, z mračen se lil dešť a poustevník, odříkávaje modlitbu, mu naslouchal. Pojednou zaslechl někde nablízku chýše zapraskání. Zdálo se mu, že slyší kroky a vzápětí hlas podobný pláči a kvílení. I vrhl se poustevník k ohni, rozmetl jej a uchopiv obušek vyběhl z chýše. Potom dosáhl houštiny a stanul bez hnutí; stál připraven k ráně, a teprve když rozeznal dětské stenání, jal se hledati bytost, která tak žalostně nařiká. Vzrušení otrásalo jeho zády. Tápal, šel mezi zmítajícími se keři, vstoupil na volnější místo a tu, v přísvitu blesku, spatřil dva muže s vlajícími vlasy. Spatřil dva muže a maličké pacholátko.

Má jim přispěti? Má je zahnat? Či učiní nejlépe, když se ztratí a když probdíl noc v nějakém jiném doupěti?

Poustevník rozvažoval jen chvíli. Potom promluvil a řekl s velikou vlídností:

„Pojďte, dám vám jídlo. Rozdělám oheň a budete po libosti spát na mechovém loži.“

Řka to chtěl se k nim přiblížit, ale mužové i děcko před ním uskakovali a teprve po dlouhém přemlouvání vešli do chýše.

„Jsme na útěku,“ řekl starší z obou mužů, a opakuje jméno Byšovo, chtěl vypravovati příběh. Chtěl mluvit, hledal útěchu v řeči, ale jeho slova byla překotná a zmatená. Podobala se výkřikům. Nicméně strach, který se v nich zračil, byl tak výmluvný, že poustevník porozuměl všemu, co mužové chtěli vypověděti. Znal domov cizinců, znal tichou osadu na pokraji lesa, znal lid, který hlídá stáda a loví po lesích. Byl pokojný a jeho spory nekončily ranami, po nichž se umírá.

Když samotář přemýšlel o zvycích, které jen ztěžka se mění, byl znenadání zachvácen strachem, že příchozí jsou pohané.

„Snad jim dosud nebylo zvěstováno slovo Ježíše Krista,“ řekl si, „snad žijí v temnosti, snad žijí jako jalůvky, a Bůh možná pokynul uchvatiteli, aby je nějakým způsobem vehnal do stavu milosti. Projdou trápením jako se procházívá těsnou branou a Stvořitel jim chystá skrze ně spásu.“

Dospěv k tomuto závěru, chtěl samotář ukázat mužům i pacholeti dveře, ale tu mu napadlo, aby je raději přinutil pracovat na pozemcích před poustevnou. Nebyl si jist, je-li podobný záměr správný, bál se, že proti sobě popudí Byše, měl strach, aby mu kořist sama se nabízející neunikla, a za střidy těch pocitů upadl do hněvu. Byl nevlídný a polena zpod jeho ruky ráz naráz dopadala do ohně.

Když naložil na hranici dříví a když z dýmu vyšlehl plamem, jal se samotář otroky prohlížet. Mračil se přitom, ale mužové, kterým již otrnulo, nedbali na jeho hněv. Bylo jim dobře u ohniště, z něhož sálá žár, a chvění, které před nedávnem otrásalo jejich kůži, nyní ustalo. Uvolnily se jim svaly a oblévala je libost blížícího se spánku. Samotář, vida, že opravdu nejsou než tělo bez duše, a znamená, jak se jim vrací spokojenost a jak mhourají proti ohni, uhádl, že je drží při bdělém stavu jedině naděje na krapet teplého mléka, a začal s napomínáním. Rozkřikl se, uchvátil krajáč a byl málem hotov vyliti mléko do ohně. Tu procitli, tu se vymrštili z loží, a pachole se dalo do vřískotu.

„Bůh,“ řekl samotář, „vám dal ústa, abyste vzývali jeho jméno, ale vy jste žráci a neužíváte úst, leč když jíte a pijete. Měl jsem tady trochu sýra a trochu mléka, ale, povídám, nebude z toho nic, dokud neodpřísáhnete své

bludy a dokud nepřijmete křest.“

Bylo to možná dobře míněno, ale mluvit těm štvancům o Ježíši? Napomínali je? Stavěl jim před oči krásné příklady svatých? Kdež by, marná práce! Marné snažení! Otroci neposlouchali, ale dívali se s otevřenými ústy na kypící pěnu mléka. Trvalo dost dlouho, než je udeřil do čela nápad, že samotář váhá se s nimi rozdělit o večeři. Sotva však vyšplíchla první kapička, vrhli se na krajác a vyprázdnili jej s takovou divokou neostýchavostí, že se chudás poustevník polekal a že si koncem pohrabáče přitáhl obušek tak, aby ležel na dosah jeho ruky.

„Bůh,“ řekl, chtěje jim nahnat strach, „dopustí, abyste byli prodáni do cizí země.“

Na ta slova bylo slyšeti temné hourání bouřky a mužové se odtáhli se světla do tmy. Jali se opět naříkat a jeden z nich řekl:

„Otče, budeme povždy vzývá ti boha, který odpovídá tvým slovům.“

Samotář nerozuměl, kterého boha míní, a mávl rukou. Jeho mysl byla rozdvojena a protože nedovedl otroky ani vyhnati, ani je podržeti u sebe, vymetl z chýše něco stlaní a зробil jim pod stromy jakési lože. Déšť zvolna ustával a tak ani mužům, ani pacholeti nebylo příliš snadné usnouti. Zahrabáni po špičku nosu do hrachoviny, spali lehkým a neklidným spánkem. Zatím samotář, opíraje si loket o kozlí kůzi, přemýšlel. Byl tak trochu na stráž. Neměl prázdnou jistotu. Nevěřil jim. Nedůvěřoval jejich smýšlení a co chvíli se mu zdálo, že hrachovina haraší, že z ní povylézá opuchlá tvář a rozdrásaná ramena těch bídníků. Chvěl se, že nedožije rána, měl strach, aby ho snad ti divousové nezardousili, ale slyše jejich klidný dech, nemohl současně nemyslet, že ta chlapiska jsou snad (navzdory svému zevnějšku a navzdory temnotám svých duší) přece jen dobří lidé.

„Člověk,“ řekl si, „upadá do otroctví jen z vůle boží. Náš Pán tedy pokynul, aby ti dva i pachole žili v porobení. Učinil to buď proto, že jsou obtíženi dědičným hříchem – anebo z důvodu milosti. Snad chce, aby se stali křesťany. Snad je jim vykonat nějaký čin, který pootvrá nebeskou bránu. Možná, že Bůh právě jejich rukou oslaví svůj trůn, možná, že si žádá, aby pečovali o živobytí muže opuštěného, možná, že je vytrhl z moci Byšovy, aby střežili moje stádo a aby mýtili les. Vidím prst prozřetelnosti v tom, že našli cestu do mé pustiny, a že celý den se brali bezcestím, aby dorazili k mé chýši. Mohu se protiviti úradku božímu? Mohu je zapudit? Mohu je snad propustit, aby žili jako zvěř? Mohu jim odepřít poučení, pro něž snad přicházejí? Pravil jsem (a tu myšlenku mi zajisté vnukl nějaký dobrý světec), že budou prodáni do ciziny, ale sám, jakkoliv vidím, že věc byla moudře vyslovena, nemohu ji sdílet. Ne! Kdežpak jsou časy, kdy se podobná chlapiska prodávala ze země. Dnes musí pracovat na statcích šťastného knížete (který jest pánem veškeré půdy neosídlené) a na statcích opatských a na majetku zbrojenců. To jest řád a neochvějné pravidlo, a tím ustanovením roste zboží knížecí i klášterní.“

Když poustevník skončil své úvahy a když podřimoval a když dech otroků zkonejšil jeho bázeň, jala jej útrpnost.

Zdálo se mu, že nahlíží do příbytku, kde visí na stěnách bůžkové, zdálo se mu, že slyší hlas vypravujícího starce a vzápětí spatřil ve snách celou osadu.

Byla pohroužena v spánek. Spáči oddechovali a samotář znamenal zdvih a klesání jejich hrudi. Cítil teplo stoupající z lože, cítil doteky míru a znenadání byl jeho snící duch uchvácen tísní: zjevilo se mu vojsko. Kráčelo nocí, šlo hvozdem. Vojáci mávali meči a bujně veselí otvíralo jim ústa. Šli po kraji lesa, šli blíž a blíž k vesnici. – Již dopadli na vrata chýší, již stínají, již vlekou nešťastníky, již je vrhají do pout.

Když zmizel obraz první, zřel poustevník v přísvisu snu škubající se těla. Potom se mu zjevil houfec žen a mužů, kteří jsou hnáni jako stádo a padají pod ranami a lomí rukama a v pláči a zoufání vykřikují strašná prokletí.

I procitl zděšen a lítost sevřela mu srdce. Cítil, že v jeho nitru vzrůstá jakási vůle činiti věci dobré a prospěšné. Cítil, že se milosrdenství boží dotýká jeho ramene, a zdálo se mu, že v chvění listí a v šumění korun je slyšeti hlas, který jej ponouká a který praví: Poskytni těm dvěma mužům a pacholeti útulek a dej jim jísti.

Poslušen toho hlasu samotář vstal a rozdělil svůj sýr na čtyři díly. Potom rozlil do stejného počtu nádob mléko a lámaje veliké žitné placky přemýšlel, jak si opatří nové sekyry a jak s pomocí otroků robí chlév a novou chýši.

A stalo se, že počínání samotářovu bylo požehnáno. Stalo se, že Pán všehomíra rozhodl jeho úly a že zvětšil jeho stádo a že dopustil, aby jeho otroci našli ženy. Zmocnili se jich kdysi u vod, které vytékají z rašeliniště den cesty na východ od dvorce, jemuž bylo dáno jméno Poustka.

Příběh přepadení a úchvatu jest pak tento:

Když Břetislav vládl již desátý rok, prodléval v Polsku jakýsi starý otrokář. Měl jenom čtyři sluhy, a protože tak malému počtu je snazší vést dvacet žen než osmdesát mužů a protože se na trzích platilo mnohem více za otrokyně než za otroky, rozhodl se koupiti ženské. Když se mu to podařilo, vydal se na cestu. Šel Moravou a mířil

do Čech, neboť pražské otročí tržiště bylo z nejznámějších. Kráčeje českou zemí doslechl však otrokář, že ochota platiti za mladice čtyřikrát tolik než za stejný počet mužů je dávno tatam.

„Budeš rád,“ říkali mu zevlouni, kteří při zastávkách obklopovali jeho průvod, „když dostaneš polovinu té nestydaté částky. Co tě nemá! Cena té nejsličnější otrokyně může se tak vyrovnat ceně dvou otroků!“

Otrokář, který byl ze staré školy, nemohl ani uvěřit svému neštěstí.

„Jakže,“ odpovídal zvědavcům, „platil jsem za každou dvojsprežím ušlechtilých koní! Vážil jsem dalekou cestu! Krmím je řadu týdnů a snědly již více masa, než můžete uvěřit. Jejich boky jsou silné, jejich oko jiskří, a já, chudý a ubohý stařec, bych je měl prodat tak hluboko pod cenu, která je v celém světě běžná? Ne, nemohu se s tím smířit a půjdu se svým hejnem k Dunaji, kde trvá starý čas a kde se platí za otrokyně podle slušného mravu!“

Když otrokář seznal, že v Čechách všichni budou stejnou a že se nedopočítá zisku, který si sliboval, obrátil se bokem ku Praze a učinil to, čím dříve hrozil. Dal se k Dunaji. Sešel s hlavní cesty a tloukl se po lesích, neboť kníže, který neměl námitek, aby otroci přicházeli do jeho země, od nějaké doby nerad viděl ty, kdo je hnali přes zemskou hranici. Otrokář se tedy vyhýbal hrádkům a sídlům velmožů. Skrýval se, byl opatrný a cítil v zádech, že nemůže důvěřovati ani všetečkům, kteří s velikou chtivostí a přece bez ochoty klopit peníze si prohlíželi dobře vykroužené prsy polských mladíc.

Ty tři důvody (to jest špatná česna, knížecí přísnost a strach, aby jeho zboží nebylo rozchváčeno) svedly tedy otrokáře na bezcestí. Šel velmi dlouho. A stalo se, že on a jeho sluhové a několik žen někde v hlubině lesa se napili ze šlápoty, která, jak se ukázalo podle účinku, byla šlápotou ďáblou. Nešťastníci totiž onemocněli hroznými horečkami, a když se průvod doplížil v blízkost Poustky, měli již duši na jazyku.

Tehdy těkali právě otroci samotáři lesem, hledajíce rozsochu pod vůz a dále strom, který má dřevo měkké a vhodné k řezání. Samotář chtěl z něho urobiť kříž. Jednou bylo mu totiž v Sázavském klášteře dopřáno podívat se dovednosti jakéhosi mnicha a složil slib, že si osvojí stejné umění a že zpodobí ukřižovaného Ježíše Krista.

Otroci, hledajíce tedy rozsochu, šli hloub a hlouběji do hvozdů, ale žádný strom nezdál se jim dost vhodný, aby jej podřali.

Zatím nemocní, kteří se vlekli končinou téhož lesa, nemohli se již udržeti na mohou. Bylo dusné parno, koně klopýtali a otrokář se zmítal v sedle se strany na stranu. Měl hlavu v ohni, ale mohl ještě uvažovat o svém osudu. Když si uspořádal myšlenky, zavolal jednu z žen a řekl jí:

„Vidíš, že za našimi zády sedí zlý duch a že nám dýchá na šíji a že nám působí velikou horečku. Je to zajisté proto, že svítí hvězda, která se nazývá Psí hvězda. Je to proto, že dny, které trvají, jsou pod znamením té hvězdy. Kdybys opustila můj houfec, zmateš se na rozumu a zahyneš v bahniskách! To jest, co jsem ti chtěl říci, a to jest, co si přeji, abys opakovala ostatním ženám. Nyní vezmi uzdu mého koně a veď nás k nějakému prameni, abychom si mohli zchladit čelo.“

Ženy však přičítaly chorobu kouzlům, které je osvobodí, a čekaly, až otrokář ještě víc zeslábně. Potom jej chtěly ubíti. Když pak ten člověk ležel u tekoucí vody a když si v ní smáčel konečky prstů a když se ženy již chystaly k ráně, přišli otroci na stopu průvodu a lehli na zem a dlouho se dívali, jaký je otisk podkovy a jaké jsou otisky nohou, které provázejí stopy koňské.

I viděli, že šlápoty jsou mělké a že důlky, které vyhloubily prsty, jsou malé a něžné, a poznali krátce, že průvod, který tudy prošel, je průvod otrokářův a že jsou v něm ženy. Šli tedy po stopách a zastihli otrokáře, jak leží a jak mu ruka padá s nízkého břehu. Zastihli jeho sluhy odpočívati se zdviženou bradou a vidouce, že jsou bezmocní, nemařili čas ani řečí ani rozjímáním, ale vrhli se na tábor a zmocnili se žen a zabili člověka, který jediný se jim mohl postavit na odpor. Ostatní zanechali osudu a vesele odtáhli se svou kořistí. Z těchto žen narodil se pak velmi značný počet dítek.

A stalo se, že i muž, který se kdysi nazýval samotářem, pojal za ženu jednu z otrokyň a že s ní zplodil šest synů. Když uplynul čas a když ten člověk zestárl, navrátila se v jeho mysl zároveň se strachem před smrtí touha dokončit staré dílo. Myslil na kříž, který započal tesati v mužném věku. I shledal dláta a sekeru a nože ostřejší než meč a přistoupil ke kmeni jen zhruba opracovanému, a bil do dřeva, aby dal vystoupiti tvarům hlavy i údům Ježíšovým. Bušil mocně do dláta, ale při ráně druhé jeho ruka umdlěla a při ráně deváté rozmach příliš prudký vyrazil mu z hrudi dech. Svalil se na zem a dláto mu rozťalo zápěstí. I přiběhli k němu synové a otroci domácí a ti, kteří obdělávali půdu, a dále ti, kdo mýtili les a včelařili a popásali stáda. Ti všichni se shromáždili kolem něho a čekali, že zemře a že před svou smrtí požehná nejstaršímu synovi a že jej ustanoví pánem nad svým zbožím.

Když poklekli a když se utiřil jejich nářek, promluvil stařec tak, jak káže zvyk.

„Cítím,“ řekl, „že můj čas se naklání a vyprošuji si od Boha, aby moje hříchy nebyly váženy přísně a abych aspoň koutkem svého oka zhlédl ráj. Budou mi na překážku moji hříchové a bude mi ku pomoci maličko skutků dobrých. I rozpomeňte se, až moje duše bude stoupat k trůnu Soudcovu, že jsem vás uvedl v známost pravého Boha. A dále, že jsem učinil, aby vaší rukou prořídil les plný ohavných bůžků, a že jsem vymycoval z vašich srdcí zlé zvyky a že jsem vás sytil a trestal ve jménu Pána. I žijte v bázni před Bohem a v poníženosti před tím, kterého ustanovuji, aby vám vladařil.

Tobě pravím, synu, aby ses ujal zboží otcovského a abys dobře a správně podle pravdy platil desátek z každé nové kolébky otrocké, i ze stád přibývajících o jehňátko, i z dobytka. A dále, abys věrně odváděl zličskému pánu to, co máš odváděti; to jest dvanáct slepic a deset hrnců medu rok co rok.“

Řka to, obrátil se stařec k zástupu a hledal mezi muži dospělého věku toho, který kdysi přišel do bídne chýše jako pacholík. Když jej spatřil, pokynul mu, aby přistoupil blíže, a položiv mu ruku na rameno řekl:

„Tobě, kterému jsem vštípil nevidanou dovednost vládnouti dlátem, tobě udílím svobodu a zprošťuji tě otroctví a činím, abys mohl žít na půdě svého pána anebo kráčeti, kam se ti zachce. A to jest věc závazná a platná pro tebe i pro tvé dítky. Zbavuji tě dědičného otroctví a konám to v důvěrování, že vyplníš počet všech dnů svých prací, která se líbí Bohu, a že dokončíš podobu kříže, kterou jsem sám nemohl dokončiti pro věci časné a pro péči, s níž jsem se staral, abych rozmnožil statek a rozhojnil zboží.“

To vše bylo řečeno před mnoha lidmi a tak silně, že to kdekdo mohl slyšeti. Odtud však hlas starcův slábl.

I přiložili mu jeho symové a ženy těch synů na ránu pavučiny a listí, na něž prý skanula krev prvního mučedníka, svatého Štěpána. Ale buď že listí nebylo trháno v pravou chvíli, nebo že úradek boží byl jiný, stalo se, že krev neustávala vytékati z rámy. I zaschl ten ručej teprve v okamžiku, kdy se starcova duše oddělila od těla.

Nějaký čas po smrti svého pána vstal člověk, který po dlouhá léta žil ve dvorci řečeném Poustka, a vyšel s dítkami i se ženou, aby si hledal jiné sídliště a aby vzdělával pustou zemi. Šel do vnitra lesa a utábořil se na jakýchsi lukách poblíže vod. Ale protože se mu všeho nedostávalo a protože nemaje ani krav, ani býků, ani koní, mohl jen mělce orati, byl nuzně živ a mořil jej hlad. I naučil se odstřelovati kachní hejna a hejna divokých hus, ulovil smečka a jindy černou zvěř, když však nastaly špatné dny zimní, nemohl se již nasytiti a mráz zkrušil jeho údy. Potom strádáním a divnou nemocí zemřela mu žena a dále dvě dcery a syn. Když poslední z jeho dospělých dítek se nevrátilo do chýše, a když osaměl s pacholetem, přepadlo jej toužení po jídle v osadě, která slove Poustka. Prahla po tom, aby směl jísti s otroky, a kudy chodil, tudy přemýšlel, za jakou záminkou by se mohl navrátiti. V ten čas udeřil mráz. Starcova chýše zapadala sněhem a přicházeli k ní vlci. I vzal ten hladovějící člověk oštěp a křesadlo a luk a vydal se se svým synkem na cestu. Když prošli les a když se octli na pokraji lesa, a když se kůže na jejich bedrech pokryla krupkami ledu a když jim z nohou tekla krev a když jejich krpce byly zůstaveny někde v smrčínách, padl stařec do sněhové závěje a pravil:

„Synu, pachole, nalámej něco chrastí a vykřesej oheň, neboť nemohu jíti dále. Jsem na konci svých cest a zemru. Zde, v téhle končině, stál dvorec, ale vidím, že je tu prázdné místo a že ten dvorec lehl popelem.“

Jinoch rozdělal tedy oheň a přivalil sních na starcovy údy. Zdálo se, že propuštěný otrok zemře. Spánek tížil mu víčka a sem stavěl mu před přivírající se oči les zalitý sluncem. Zřel malé dítky, které se válejí před prahem chýše, zřel srnu, již uchází krev z dobré rány, a cítil teplo jejího dechu, cítil teplo, které stoupá jeho žilovím, cítil něžný a hřejivý dotyk její útroby a zdála se mu, že zanořuje loket do jejího břicha.

Zatím pachole nanosilo kupu chrastí. Zanítlo oheň a oheň plál a byl daleko viditelný.

Tehdy spatřili jej otroci z dvorců a šli k svému pánu a řekli:

„Pane, na pokraji lesa plane hranice.“

„Jděte k tomu ohni!“ odpověděl muž, který byl synem samotářovým a který vládl ve dvorci a spravoval otcovský statek.

Otroci tedy šli a přivedli pachole i starce, jehož nohy zbělely mrazem.

„Já,“ řekl ten člověk, když se mu navrátila řeč, „jsem muž, který byl zproštěn otroctví. Odešel jsem po smrti tvého otce se syny a dcerami, abych lovil v lesích, ale moji synové jsou mrtvi a já jsem pozbyl síly a nemohu lovit a moje políčka rozryla černá zvěř. Zemru co nevidět, a abych zemřel pokojně, jest mi dokončiti dílo, které mi uložil svatý muž. Přináším si dláto i sekeru. A protože ruce starcovy jsou dovednější než ruce jinocha, bude

konec práce lepší, než byl její začátek.“

„Staří otroci,“ řekl pán dvorce, „nezmohou pranic; neorají pevně, nemohou již rubati stromy, nevyznají se v práci s vřetenem a nadarmo ujídají chleba.“

„Dej mi tedy jen maličko jísti,“ odpověděl stařec, „a dále mi dej špalíček, abych ti z něho vyrobil číši plnou ozdob.“

Pán dvorce přikývl a stařec potom urobil dvě číše. Jednu okružoval had a druhou kvítí. Pán dvorce poslal je do kláštera v Opatovicích. Když otcové posla obdarovali a když se posel vrátil, bylo starci dovoleno, aby jedl ze společné mísy a aby dokončil podobu Ježíše Krista. I pracoval stařec ještě devět let a nehnul se z jizby, která mu byla dána, neboť zchroml a pozbyl prstů u nohou.

Když zemřel, ujal se díla jeho syn Borš a ten pracoval levou rukou, ale tak dovedně a s takovou obratností, že se mu lidé podívovali. Jednou dokončil jakousi lidskou podobu a tu k němu přišel jeho pán a pravil: „Jdi, vezmi to dílo a spěchej s ním k urozenému muži, který se po svém dědu nazývá Byš. Odevzdej mu je, pokloň se mu, a jako bych já sám mluvil, řekni, že ovčáci popásají stádo na mém osení a že se dopouštějí pychu, a že zpupně odpovídají. Můj pán, řekni, si žádá s tebou žiti v pokoji a ve shodě nejlepší. Dává ti dar a prosí, abys rozkázal svým lidem odhánět stádo od jeho osení a dále, abys dal za pokutu vysázeli ovčáku nejhlavnějšímu a ovčáku druhému po deseti ranách.“

Syn propuštěného otroka rád poslechl. Velmož, k jehož hradu se ubíral, byl člověk nesmírně zámožný. Ve své mladosti strávil drahně let v Břevnovském klášteře, aby se naučil čísti a aby si osvojil nauku zbožnosti nauku dobré správy. A protože byl otevřená hlava a protože dobře poznával věci vnější i skrytou myšlenku, která jim skýtala řád a pravidlo, vrátil se nadmíru poučen a podle zřízení klášterního učinil svůj statek takovým, aby všechny polní plodiny a vše, co se urodí ve stájích a chlévech, bylo zužitkováno a proměněno ve zboží ještě cennější. Zřídil tedy Byš dvorec hlavní a ustanovil nad ním vladaře, který by měl péči o otroky i o otrocké práce. V okolí dvorce vystavěl pak usedlosti menší a dále otrocké vesnice a osady. Tam pracovali oráči a zahradníci a mezi nimi štěpaři a dále vinohradníci, kteří zakládali vinice a pěstovali révu. Při řekách i při vodách stojatých byli rybáři a z těch u pana Byše nejoblíbenější pstružníci. Na místech oplývajících lukami a žírnou pastvinou konali své dílo pastevci koní a pastevci krav a vposled ovčáci.

Tím krajem, znějícím nejrůznějšími hlasy, tím krajem, který se ozýval voláním a bučením stád a údery podivných prací, šel tedy člověk, který vyrostl v lese a který na statečku svého pána nikdy nezřel díla tak dokonalého. I postával před spežením koní a opět před stádem, které vyrazilo z ohrad, a luskal prsty nad bahnicemi, jež vlekly své břicho málem po zemi.

Když Borš dorazil do nejhlavnějšího dvorce a když prošel nádherným sadem, padla mu do oka jakási holčice. Měla podkasanou sukni a nahá lýtka a lokty, které ho připravovaly o rozum. Zůstal jako přimražen a nevěděl, co má učinit. Chtělo se mu běžet blíž, chtělo se mu skrýti se za strom, chtělo se mu hryzati vlastní palec a točit se, jako se točí blázen kolem tyče, kterou objal loktem.

Ze všech těch přání nezmohl se Borš na nic a zůstal stát jako dřevěný svatý. Měl hubu dokořán a jediné, co mohl učiniti, bylo, že se otíral o strom, div si neprodřel na zádech kazajku. Děvče, které kropilo lněné tkaniny, obrátilo se k němu vposled zády. Propuklo ve smích, udeřilo kropáčem a běželo po trávníku k jakýmsi stavbám.

Říkává se, že ohař podřimuje, jen pokud se nedá zajíc, do běhu. A to platí ve všech stoletích.

Když tedy dívka (byla pokřtěna jménem Anežka) se dala do běhu, vyrazil Borš a dohnal ji několika skoky (neboť podle pravdy neměla tak příliš naspěch). Potom ji uchvátil a jakkoliv se mu nedostávalo výmluvnosti, přece dovedl dobře naznačit a dobře dáti na srozuměnou, jaké má úmysly a co mu leží na srdci.

Rozumí se, že se příhoda neobešla beze srážky a bez různic. Rozumí se, že člověk z Poustky byl ztlučen a zvalčován, a rozumí se, že se to nestalo se strany děvčete. Do věci se vložili lidé letití a mužská chasa řemeslnická, která, pokud jde o vkus, navlas se podobala Boršovi. Chasníci byli v té chvíli roztroušeni po dílnách. Měli napilno; když se však ozval křik, udeřili uzenáři háky, na něž se věšívá kýta, pekaři popadli píst, koželuhové odstrčili valchu, ševci chňapli sídla, pivovarníci si setřeli s loktů mláto, kuchař mrští mrkví, lahůdkář bacil do masného těsta, kožišníci bílí se smíchali s kožišníky černými, a všichni dohromady s těmi, kdo obráběli tchořovinu. Do té tlupy se vrhli tkalci s motovidlem a soukeníci s loktem, a dále hrncíři, kteří mívají bosé nohy, a dále soustružníci a hotovitelé číší a soustružníci číší zvláštních, a dále kotláři, bečváři, štítaři, tesaři a kameníci a železníci a kováři a zbrojři a zlatníci a vápeníci a cihláři. Ti všichni a ještě mnoho jiných poznali naráz, kolik uhodilo, a nešetříce kroku hnali se na vetřelce. I bylo viděti, jak každý oděn a poznamenán barvou či nástrojem

svého řemesla, zvedá ruku a jak ve zlosti potřásá hlavou a jak vraští tvář. Jejich pravice měly náramný cvik a výprask stál za to.

Když byli v nejlepším a když se chlapík ze dvora Poustky loučil pomalu se životem, jel mimo rozvášněný zástup vnuk urozeného pana Byše. Postál chvíli a zvěděv, co se přihodilo, a spatřiv chasníka dosti sličného, jak leží na zemi a jak oběma rukama chrání jakýsi předmět (zdálo se, jako by držel v hrsti ptáčka), zasmál se a vzal mu věc, kterou skrýval. I viděl, že je půvabná a dobře urobená, a otázal se:

„Kdopak vyřezával tu lidskou podobu z lípového dřeva?“

„Já,“ odpověděl Borš, „já, který jsem člověk volný a jemuž – jak dosvědčují všichni, kteří to slyšeli – dal muž samotář svobodu.“

Potom vyřídil Borš vzkaz, který mu vložil do úst jeho pán, a pokud mu to dovolovala bolest, učinil to co nejlépe.

„Vidím,“ řekl Byš, „že tě nějaké dobré vnuknutí přivedlo do mého domu, a protože jsi, jak pravíš, člověk svobodný a protože nejíš nadarmo chléb, můžeš zůstat na mém majetku. Dám ti ohradit kout v soustružnické dílně a již zítra započneš s prací.“

Borš přisvědčil, a jako se přiházívá při skutcích, které jsou vhod i tomu, kdo je koná, i tomu, kdo je přijímá, velmi záhy se dohodli. Pokud se týká chlapíků, kteří řezbáře tak špatně přivítali, sluší se dodat, že po druhé neučinili nic podobného a že si zvykli, neboť příchozí měl mocného ochránce v Byšovi a ochránkyni, která také něco vydá, v Anežce.

Zatím hospodář na dvoře, který slul Poustka, se velmi horšil, že mu byl zadržen otrok, a poslal k urozenému panu Byšovi nové poselství. Byli to tři otrhánkové, kteří nedovedli dohromady promluvit. Když přišli, dal jim vladař nejhlavnějšího dvora (když mu ovšem jeho pán k tomu pokynul) vypít jakousi břečku a přivázal je na koně tak, aby seděli tvář k zvířecím zadkům. Potom, praskaje bičem, hnál je za velikého smíchu až na cestu.

Odtud vypuklo nepřátelství mezi pánem, který měl nesmírný majetek, a mezi půlpánem, který měl jakž takž dva chatrné dvorce. Věc se táhla a vposled – jak bývá obyčej a jak je zapsáno ve všech knihách, které mluví pravdu – ztratil člověk chudší spor a se sporem všechn svůj majetek. Tím se chce říci, že vnukové muže samotáře přišli o všechno a že podle práva, které je nejpevnější a které sluje pěst, zabral jejich dva dvorce urozený pan Byš. Za sporu vyšlo pak najevo, že otroky nekrade Byš, ale člověk, který se na oko vydává za svatouška. Lidská paměť sahá totiž dále než věk starce a tak vypravováním bylo prokázáno, že otroci, kteří se kdysi dávno za bouřlivé noci ukryli u samotáře, patřili ke zboží zličskému.

Borš zůstal tedy na statku Byšově. Měl pět synů a všechny naučil zacházeti s dlátem. Sám se oháněl jen levicí, ale práce se dařila; a protože bylo snadnické ji prodati a protože klášter a kněží dílo chválili a protože byli hotovi přijímati je na místě povinných darů, vyhradil vladař v blízkosti nejhlavnějšího dvora Boršovi dvě, a později tři chýše. Měl tam pracovat se svými dětmi a s bratry své ženy a krátce s každým, kdo se mohl naučiti jeho řemeslu. A tehdy se stalo, že řezbářská družina získala nesmírně na vážnosti, a že pekaři rozvážejíce svůj chléb zajížděli k ní častěji než do osady kolářské či do osady mydlovarnické. Když Borš zestárl, a když byl prvním řemeslníkem řezbářským jeho syn, dal mu pán velikého statku kus půdy a vybídl jej, aby mu odváděl desátek ze svých výrobků a byl živ o vlastním chlebě jako člověk svobodný.

Po letech roztáhlo se zličské panství po daleké končině. Nebylo k přehlédnutí. I křížily se rozkazy vladařů a pořádek a s ním i důchod, který měl plynouti do pokladnice velmožovy, upadal víc a víc. Tehdy již otroci nemohli zmáhati nesmírnou práci a polní úroda nestačila živit takové množství lidu. Z té příčiny ztráceli otroci na ceně, z té příčiny rozdělilo mnoho velmožů svůj statek na části menší a postupovali je za pevný důchod hospodářům. Z té příčiny poskytli i synové či pravnuci urozeného pana Byše řezbářům, kteří pocházeli z rodu Boršova, dvůr Poustku. Byl jim dán, měli jej držeti a pracovat na jeho polnostech a platit rok co rok zličskému pánu stanovenou částku. I přijali řezbáři to nabídnutí a pracující na polích zapomněli na svou dovednost. Z jednoho se stal lakomec, z druhého urozený pán, z třetího držgrešle, z pátého chrapoun, z desátého dobrý hospodář, ale ten, kterému byla po mnoha a mnoha letech dána opět schopnost pracovat levicí, vyrostl na znamenitého mistra ve všem díle řezbářském a usadil se v podhradí, z něhož vyrostlo město. Asi za dvě stě let potom staly se v tom městě jeho děti váženými měšťany a vlastnily dva domy na náměstí. Ale v těch dobách nebylo již dávno otroků.

V českých zemích byl obyčej, který nařizoval, aby se po smrti pražského knížete ujal vlády vždy nejstarší člen z rodu Přemyslova. Ten zvyk měl zabránit sváru, ale zhusta se stávalo, že sám dával počátek neshodám. Některá knížata se totiž starala, jak by ustanovení stařešinské mohlo být porušeno, a přála si, aby po nich nevládl nikdo jiný než právě ten, kdo jim stál nejbližší. Podobná touha uchvátila i knížete, který se jmenoval Soběslav I. Když pak Soběslav stárl a když pocítoval tíhu choroby, vracela se mu s velikou silou na mysl péče o věci budoucí a kníže naléhal, aby velmožové přijali za panovníka jeho nejstaršího syna Vladislava. Pokud jde o věk, neměl Vladislav mezi Přemyslovci prvenství, ale vladař na to nedbal a tu prosbami, tu rozkazováním nutil své přívržence k závazkům a k slibům věrnosti.

Uprostřed léta 1138 svolal tedy Soběslav velmože a bojovníky prvního i druhého řádu do knížecího dvora, který se nazýval Sadská. Chtěl, aby utvrdili své sliby přísahou, chtěl, aby věc Vladislavovy vlády byla rozhodnuta, dříve než bude učiněna právem ve shromáždění Čechů, chtěl krátce mít jistotu, že sněm, který bude po jeho smrti volit panovníka, povolá za knížete Vladislava.

Potom velmožové, kteří stáli na straně Soběslavově, a dále ti, kdo se dali zastrašit hrozbami, a vposled obmyslníci, jež vedla naděje, že za úsluhu mohou něco získat, sjeli se do Sadské. Na den Petra a Pavla, když se schylovalo k poledni a když nastal čas schůzky, bral se jejich průvod k volnému místu před kolegiální chrám svatého Apolináře. Tam sesedli s koní, hodili uzdu sluhům a čekali na svá knížata. Soběslav, provázen dvěma syny, to jest Vladislavem a synem druhorozeným, který se jmenoval po svém otci Soběslav, blížil se k velmožům za zvuků bubnů. Šel jen co noha nohu mine a lid volal mu vstříc.

Toho dne tísnilo se na prostranství před sadskou kapitulou. mnoho sedláků a mnoho chudých lidí. Někteří snad přišli ze zvědavosti, ale žebráci, které vodívá hlad, věřili spíše něco na zub. Kníže-nekníže, pán-nepán, sláva-nesláva, neměli oči než pro sluhy, kteří podle starého obyčeje budou rozdílet almužnu.

Mezi diváky nejposlednějšími stál pak jakýsi jinoch. Byl mlád, byl oděn hadry, hlava mu padala únavou a nohy jej sotva nesly.

Za časů, o nichž je řeč, byl statek nerovnoměrně rozdělen a od hradu k hradu, a od osady k osadě chodilo bezpočet bédných lidí. Velmožové hýřili nadbytkem a slávou, ale lid byl utiskován a neměl nikde zastání. Žil často jako pták, za nímž každý může vypustit šíp, neboť šlechtici si osobovali i podobné právo. To se vztahuje k lidem nejchudším, ale sedláci na tom nebyli o mnoho lépe. Sdíleli s ubožáky skoro stejné opovržení a jenom víra, že po pozemské pouti nastane jakási spravedlnost, je síla v bíděném živobytí. Ta víra byla však přemocná a jako se čte, udávaly se skrze ni zázraky a věci neuvěřitelné.

Aby byla těm vzníceným dobám zaplacen daň, má vypravování za to, že pacholík, který se tísnil v zástupu a o němž se stala již zmínka, byl k nerozeznání podoben mladému kněžici Soběslavu. Oba měli tytéž oči, totéž čelo, tatáž ústa. Protože však byl jeden oslavován a druhý skláněl hlavu a protože byl tak nesmírně bídny, nikdo je nesrovnával. Nikdo se nepodíval chudšovi do tváře. Lidé jej odstrkovali s místa na místo, a když se octl v prvních řadách, bili jej oděnci plochým mečem do ramene a kázali mu, aby poodstoupil. Pod jednou takovou ranou upadlo pachole na kolena. V té chvíli kráčel mimo probošt se svící v sevřené pěsti a za proboštem Soběslav s oběma syny. Byl právě čas, kdy průvod docházel ke shromáždění velmožů. Byl čas, kdy se měl rozdějit v uličku a poodstoupit stranou tak, aby velmožové a vládce stanuli čelem proti čelu.

Probošt ukazoval již vztaženou pravicí na mladého knížete Vladislava a jeden z velmožů vystoupil z kruhu, aby jej pozdravil. Tu umlkly bubny. Tu pohlédl mladší kněz Soběslav na pachole a pozvednuv mu hlavu, zřel v jeho tvář.

Velmožové, a bojovníci řádu prvního, a bojovníci řádu druhého čekali. Probošt se vztaženou pravicí a s nakročenou nohou se zastavil, vládnoucí kníže sraštil své strašné čelo, ale mladičký Soběslav toho nedbal. Zíral do tváře pacholete, litoval ho a s hnutím lásky sledoval otisky pout na jeho zápěstí.

Tak v tichu a čekání minula chvíle první a chvíle druhá i třetí.

Potom zazněly poznovu bubny a vladař uchopiv silně svého mladšího syna za loket měl jej k pospěchu a k chůzi. Soběslav div div neupadl a ta věc tak málo významná přišla staršímu bratrovi k smíchu. Nemohl potlačit veselost, zajíkal se, a když se průvod pohnul, a když zbrojenci oddělili pachole od vznešených knížat, a když je zatlačili hluboko do zástupu, byl ještě rudý jako krocan. Po chvíli se knížata zastavila před čelem velmožů a tu vystoupil první z nich a jal se mluvit:

„Kníže, buď zdrav, a nechť moudrost a rozvaha provází tvého syna!“

Řka to, pozdravil shromážděné bojovníky a oslovil poznovu vladaře a mluvil k němu, dovolává se ctností křesťanských, i statečností, i práv, která jsou vyhrazena velmožům. Když skončil, zvedl meč a přísahal ve jménu božím, že bojovníci, dbalí Soběslavovy vůle, přijmou za svého knížete Vladislava. Sotva domluvil, propukl veliký jasot. Lid křičel a urození velmožové uchopili svou zbraň za čepel a vztahující pravici na místo připomínající kříž, slibovali věrnost Vladislavovi. Přisahali mu stálou oddanost, ale Vladislav neposlouchal. Smál se. Nebyl duchem přítomen. Smál se a jeho stěží zadržovaný smích pobouřil všechny bojovníky.

Zatím myšlenky Soběslavovy dlely u pacholete, které byl zahlédl.

„Kam se podělo? Kde je opět naleznu?“ přemýšlel a zdálo se mu, že ta známá podoba jej volá a že pláče.

V tom okamžiku se upamatoval na každický rys pacholete: na jeho oči, na jeho čelo, na jeho ústa, zkrátka na každou vrásku na jeho tváři, a s úděsem poznával, že pachole má jeho vlastní podobu. Když mu ta divná věc vstoupila v mysl, byl Soběslav jat strachem. Byl jat úzkostí, neodpovídal Vladislavovi, neodpovídal svému otci a hleděl do zástupu a pátral jenom po svém blíženci.

Sotva slavnost skončila, vyhledal druhorozený kněz svého komorníka a řekl mu:

„Ojří, vrať se před chrám a hledej pachole, které má zedraný plášť a zedranou čapku. Vezmi s sebou tolik jídla, co ty a tvoji pomocníci unesete, a rozdávejte je ubožákům a poptávejte se po tom jinochu a nevracejte se bez něho.“

Komorník Ojří tedy šel, ale toho, koho hledal, nenalezl. Ptal se služebníků, ptal se i jiných lidí, ale nikdo mu nemohl říci, kam se pachole podělo. I předstoupil samým večerem s nepořízenou před Soběslava a řekl:

„Rozdal jsem mnoho chlebů a mnoho jídla chudším, vyptával jsem se tu i tam, tázal jsem se po pacholeti na nádvoří, i u kapitulních bran, ale nikdo mi nedovedl říci, kam odešlo, a kdo by to mohl být. Nikdo je nespatriil odcházet, nikdo nezná jeho jméno a tak nepřináším nic, než čapku a opasek, který ležel na místě, kde jsi jinocha spatřil.“

Soběslav přijal tedy čapku a přepásal se pasem.

Zatím bojovníci prvního i druhého řádu mluvili o podivném chování obou kněží a hněvali se. Hněv stahoval jim černá obočí, hněv škubal jejich vousy, hněv činil jejich krok váhavým a těžkým. Mluvili s nechutí o dvanáctiletém Soběslavovi, který před zraky velmožů objal chudšasa, a rozcházel se nespokojení.

Když pak bylo navečer, vyhledal mladistvý kníže Soběslav učeného kněze a řekl mu, co se přihodilo. Vypravoval o podobě jinochově, o jeho zedraném plášti, o otiscích pout a vposled i o tom, jak ho hledal a jak ten lidský tvor znenadání zmizel. Tu se kněz zamyslel a řekl:

„To chudobné pachole, které se ti tak podobá, nebyl nikdo jiný než anděl strážce. Je to duch, který tě provází a jemuž Stvořitel pokynul, aby přijal tvou zřejmou podobu. Stalo se to při přísaze, která platila Vladislavovi, a vidím z toho, že tě Bůh více miluje než tvého bratra prvorozeného, vidím, že tě navštíví trápením, a že tě bude zkoušet tvrdou zkouškou, a že ti svěří veliké úkoly. Dále vidím, jak ti dává na srozuměnou, abys v ubožácích a v lidech, kteří žalostí, spatřoval své bližní, a abys je miloval.“

Řka to, objal kněz hlavu Soběslavovu a modlil se s ním.

Znamení

Velmožové a bojovníci měli syny Soběslava I. v nelásce. Snad právě vynucený slib, snad víra, že jde o lidi mdlého rozumu, snad nestálost, či snad nějaký jiný důvod popuzoval je proti Vladislavovi a způsobil, že zcela zapomněli na Soběslava. Duhorozený kněz odpovídal nezájmu stejným způsobem. Nedbal příliš o lidi vznešené, byla mu milejší společnost prostých kněží a věřil svému komorníku Ojřovi víc než urozeným rádcům.

Když zemřel kníže Soběslav, zpronevěřili se tedy ti, kdo přislíbili svůj hlas Vladislavovi, snadninko přísahám a zvolili ve shromáždění Čechů za panovníka místo Vladislava, označeného v Sadské, Vladislava jiného, to jest syna knížete, který se nazýval Vladislav I. Odmítnutý kněz uchýlil se do Uher. Sbíral tam vojsko, a když se mu nedostalo pomoci, připojil se k nespokojeným Přemyslovcům moravským. Stál s nimi proti Vladislavovi II. Jejich odboj byl zdolán teprve, když pražský kníže získal podporu německého krále. Tehdy sjednali Přemyslovci mír, a tím mírem se Vladislav, syn Soběslavův, vzdal práv na český trůn.

Zatím druhorozený syn Soběslava I. žil v německém vyhnanství. Dospíval vzdálen své země. Knížata nedbala o jeho osud, velmožové se nestarali, čím se zabývá, ale několik přátel ze staré družiny nepřestávalo mluvit ani o něm, ani o tajemném poslu, který za sadského shromáždění ukázal právě na Soběslava. – Mladý kněz byl

nešťasten. Nešťastní lidé ho tedy litovali a snad pro vlastní útěchu činili jeho hoře větším, než bylo podle pravdy.

Bída spojuje ubožáky a vnuká jim divné básnění a divnou ochotu k víře, vnuká jim naději, a protože s novým knížetem přichází změna, a protože jména knížat je jako znaménko rozličného času, stalo se, že mezi prostým lidem vzrůstala řeč o dobrém knězi, který strádá, a který se jednou místo svého bratra ujme dědictví, a který je označen k vládě, a který promění útisk v laskavější panování.

Podobné zvěsti a podobnou víru šířil i Ojír. A protože Soběslav miloval, činil to s dvojnásobnou ochotou.

Postavení Ojířovo bylo pak velmi žalostné. Sotva totiž nastoupil Vladislav II. vládu, rozptýlil staré knížecí sluhý a učinil komorníka svým pacholkem. Kníže znal Ojířovu přichylnost k rodině Soběslavově a aby ji ztrestal, ukládal mu často klusati po boku svého koně. Ojír se nesměl ani opozdit, ani vyraziti před pánovu ostruhu.

Jednou prodléval Vladislav v pražském podhradí a tu k němu přiběhl posel a pravil:

„Kníže, v ssutinách svatojiřského kláštera přechází světlo a to světlo je neuhasitelné a uniká a skáče před lidmi.“

Vladislav, vyslechnuv zvěst, rozkázal, aby mu přivedli koně a vyhoupl se do sedla a dal se v cval. Projel branou, vstoupil na dřevěný most a sledován Ojířem, blížil se ke středu řeky. Most se otřásal, břevna duněla a cesta šla bystře vpřed. Již byli nad hlubinou, již byli v místě, kde je největší hloubka. Tu padla tíseň na všechny, kdo spěchali v tom průvodu. Knížecí hřebec se vzepjal a ržál. Potom dopadl předními kopyty na mostní břevno a dolehl na ně takovou silou, že se pohnulo ve svém uložení. Kníže sevřel svými stehny hřebce, až mu vyrazil dech, bodal ho do slabin, trhal uzdou, ale zvíře zůstalo nepohnuto. Bylo slyšeti, jak sténá lidským hlasem, bylo slyšeti, že pláče, a nemohlo učiniti ani krok.

Kdo mu v tom bránil?

Ojír vypravoval po mnohých letech sedlákům, že to byl Soběslavův anděl strážce. „Hodil jsem pod kopyta hřebce andělův pás,“ říkával. Ale jiní lidé byli nakloněni věřiti, že koně zastavily duše zemřelých.

Tak vznikla pověst, že mrtví mučedníci volají, aby se Soběslav vrátil a pomáhal selskému lidu proti svévoli. Tak vznikla pověst, že záračná světla, která té noci chodila po ssutinách kláštera, učinila jedno z břevnů mostu nepřekročitelným a propůjčila hlas němému tvorů.

Knížeti Vladislavu líbila se opět jiná bajka: věřil, že nad hrobem svaté Ludmily vyšlehly plameny na znamení slávy. Domníval se, že hřebec zešlel jen proto, aby byla obrácena pozornost k chatrnému mostu, a slíbil a zavázal se, že místo práchniviny, jež puká a jež se drobí, dá vystavět most z kamene, po kterém by mohly přejíždět houfy jezdců.

Výprava

Když se po mnohých letech stala ta myšlenka skutkem a když se s břehu na břeh klenul kamenný most, byl Vladislav jist, že všechny příčiny díla spočívají v rozhodnutí, které mu bylo vnuknuto. Ale podobná víra příliš připomíná marnivost a pýchu, neboť Vladislav neučinil ve věci mostu nic víc, než že propůjčil hlas a jazyk potřebám, které ležely v důvodech všedních a přece slavnějších, než je vládcův rozmar: Podhradí rostla, život se rozmnožoval a bylo dosti těch, kdo měli odvahu a kdo si osvojili dovednost kráčet přes překážky. Z těch příčin a z té dovednosti vzniklo nad řekou všech dvacet oblouků. Most Vladislavův či most Juditin je pouhé jméno pro věc kupečka, který klopýtá pod svým rancem, a pro umění kameníků, kteří dokončivše dílo zevlují do proudu a jako neviňátka plivají přes zábradlí.

A to, co platí o cestě přes jedinou řeku, platí i o cestách dalekých: Přibývající obchod, nesčetné vztahy k východu, potřeba výboje, moc saracénská a nezměrná moc papežů (která vnutila panovníkům jedinou vůli) a vše, co bylo shodné, a vše, co se mělo srazit s cizím světem, dalo se v křesťanském spolku na pochod. Víra v Ježíše Krista, vroucnost a svaté toužení propůjčilo pak zástupům jméno křížových výprav. I táhli rytířové, aby vytrhli zemi Ježíšovu z područí saracénské. Chtěli označit křížem místo narození Páně, chtěli růžemi a bílým kvítím ověnciti svatý hrob.

Vladislav uchvácen duchem té vznícené doby a touhou měřiti se s ostatními knížaty, připjal si rovněž kříž. Potom shromáždil veliké vojsko a vytrhl z české země.

Sotva překročil hranici, vypravili se věrní Soběslavovi za svým knížetem a našli jej v jakémsi německém městě na březích řeky Mohanu. Byl zabrán v nicotné dílo a zdálo se, že netouží ani po dosti učinění, ani po pomstě.

Ale říká se, že žádné lidské srdce není dost silné k vábení moci, říká se, že vlny se valí podle větru, říká se, že není silnějšího dutí než proud myšlenek a vzpomínání na to, co se nám přihodilo neprávem a vinou lidské zloby.

Když tedy Soběslav slyšel prosby, aby se vrátil, a když mu poslové vypravovali, jak selský lid v dobrém a s milostí vzpomíná na své kníže, vzcházelo v duši Soběslavově vždy silnější a silnější přání zhlédnouti Čechy. Vposled pokynul družině a řekl;

„Já, Soběslav, kníže a dědic práv bratra prvorozeného, mám vás, své sluhy, a všechny, kteří sloužíte v mé družině, abyste se chystali na cestu, neboť je vůle obecná, která (jak chci věřiti) neodporuje vůli boží, abych se vrátil a ujal se věcí českých. Kdyby mi cestou vzešlo nějaké znamení jiné a kdybych mohl uhodnouti, že podle úradku božího i nadále mám trávit čas ve vyhnanství, chci neprodleně odejít z Čech a žíti v cizích končinách. – Ted' však sedlejte koně, utáhněte podpěny a přehodte přes čela hřebců ohlávky.“

Co kníže řekl, bylo rychle vykonáno a Soběslav se vydal se svou družinou na cestu. Jeli podle vod, brali se po širokých cestách, překročili pohraniční hvozdy a vítáni selským lidem stanuli vposled ve staré vlasti. Tu se sbíhali ti, kdo od jitra do setmění pracují na polích, i ti, kdo byli vyhnaní ze svých usedlostí zpupnými purkrabími, i ti, kdo nemohli platit daň z míru či berně jiné a kteří musili opustit své statky. Ti všichni se shromáždili kolem Soběslava a jejich počet vzrůstal víc a víc.

Zdice

Dříve než Vladislav odešel na křižáckou výpravu, ustanovil zemským správcem svého bratra Děpolda. Děpold se o svěřenou zemi staral dobře, hubil loupežníky a trestal je. Tak se stalo, že cesty byly všude bezpečné. Kupec opět mohl bez starosti hnát své soumary hvozdem, žena bez bázně mohla kráčet po stezkách, žid mohl chřestit v sáčku stříbrňáky a přece živ a zdrav donesl svůj poklad z pomezí až na pražský trh. Děpoldovi oděnci křižovali mezi osadami i po lesích a jejich bdělosti nezůstal utajen ani skutek Soběslavův. Sledovali kněžice, kráčeli mu v patách, a když přezvěděli, jaká je jeho síla a kolik lidí spává v jeho táborech, vypravili na pražský hrad posla, aby vyjevil všechno, co byl zhlédl. Posel stanul před Děpoldem a poklonil se mu a pravil:

„Nedomnívej se, kníže, že proradnost pozbyla síly, a nedomnívej se, že spí. Kníže, jehož rod byl zavržen velmoži a bojovníky, kníže, který přiklonil své srdce k sedlákům, a který byl pro svou lichost vyhnán, se vrací. Vrací se, táhne s prostáčky a jeho voj se blíží a vzrůstá.“

Když posel domluvil, kázal Děpold udeřiti do bubnů a kázal zvoniti na veliký zvon, aby se shromáždila čela i bojovníci.

Nedlouho potom vyjíždějí všichni z hradu. Jsou dobře ozbrojeni, mají roucha jedné barvy a proklínají selské kníže. Děpold, který je nejvíce rozhněván, jako by rozmlouval se Soběslavem, mluví pak sám k sobě: „Tu radu ti dal zlý duch. Zlý ďábel ti našeptává, aby ses vracel v knížetství a v blízkost pražského hradu, ale andělé a matka boží stojí na straně práva.“

Tak mluví Děpold s vysokého sedla, tak hovoří a umlknuv, naslouchá mínění svých společníků.

Děpold a jeho zbrojenci směřují ke Zdicím. V těch končinách je dvorec věrného Ojře, který byl na knížecím dvoře komorníkem a který později běhával podle ostruh Vladislavových. Vyplatil se z potupné služby, stal se sedlákem a nyní hostí ve svých zdech Soběslava.

Nastává noc. Vojsko Soběslavovo spí, ale kníže doposud prodlévá se sedlákem u stolu. Chce mu poděkovat za oddanost, chce mu položit dlaň na rameno a chystá se mu říci: Pomsta je v rukou božích, ale právo spočívá v meči. Pojď, starý sedláku, tvůj pán se ujímá vlády a skytne ti místo po svém boku. Budeš prospávat v síních jeho hradu, budeš jísti jeho chléb a v bitvách budeš v jeho blízkosti.

To, či cosi podobného, chtěl Soběslav právě vyslovit. Již vstal, již pohodil lžici, již ta lžice zazvonila o okraj misky, již otvíral ústa. Ale v té žalostné chvíli se ozvalo houkání a tři sta oděnců na koních a dvojnásobný počet chasy pěší prolomilo vrátka selského dvora. Přehoupli se přes nízkou ohradu, svalili zídky, vnikli do světnic.

Ach, běda! Štít před hlavami, mohutný meč v ruce, stínají a bijí a hrstka sedláků s knížetem marně se bude bránit.

Tak byl Soběslav jat a uvězněn. Děpold vsadil knížete do jedné z věží pražského hradu. Byla nejpevnější. Podobala se jámě a všechn její prostor byl naplněn úzkostí. Tma houstla pod jejím krovem, tma stoupala vzhůru od země až k okénku, které se zužovalo navenek a bylo malé jako netopýří škvíra. Vězeň lehal a vstával v temnotě. Úder zdi odpovídal jeho zoufalosti a jenom vlhkost kamene mohla svažiti jeho čelo. V té samotě, v tom přívalu nezměrného času, zaslechl Soběslav někdy zvon a tu se k němu snášela naděje. Zdálo se mu, že skrze silné zdivo zří lid oděný v rezný šat sedláků. Poznával ty šlechtice bídy, jak v dlouhém průvodu krok za krokem se sunou k chrámu, aby se poklonili ostatkům. Napínal ucho, chtěje zachytiti jejich zpěv a rachání a

klapot dřeváků. Ozývaly se slavněji než zvon. I přitiskl vězeň skrář ke zdivu, a když zpěv slábl, a když znamenal, že se venku zástup opožděje, zmocnil se jeho duše mír. Uhadoval, že mužové ukazují loktem na jeho žalář, cítil, že obracejí tvář k oknu, které se mu vznáší nad hlavou, byl jist, že se jejich myšlenky setkávají, a věřil v jakousi sílu, která se nepodobá síle známé a která nespočívá ani ve vojště, ani v zákonu psaném, ani v právech, ani v držení moci, ale která je pokorná a čekající, a která je nesličná a bez slávy, a která jednoho dne přece změní tvář země.

Když se Vladislav II. navrátil z křižácké výpravy, a když se dozvěděl, co se přihodilo za jeho nepřítomnosti, pochválil Děpolda za dobrou službu a řekl:

„Jsem ti zavázán, bratře, vděčností. Nikdo si nemohl počínati lépe než ty a nikdo hůře než Soběslav. Ovšem: ty jsi kníže, chodíš v nádherném šatě, tvůj mrav je vybraný, obcuješ s ušlechtilými přáteli, máš zvláštní jemnost, pokud jde o řeč, a dovedeš sáhnout k meči, když přijde čas. Jsi pevný v myšlenkách, hrdý v činech a věru si zasloužíš podílu na vládě. Měl bych rád zemi, kterou bych ti mohl odevzdat. Rád bych pro tebe vyprosil velikou slávu, pokud budeš živ, a dále takovou smrt, která se hodí k tvým ctnostem. Ať tedy v pozdním stáří sejdeš ranou meče, který má rukověť ze zlata, a ať se to stane ve vítězné bitvě! – Pokud jde o Soběslava, mám za to, že se zrodil nějakým výsměchem v knížecím loži a že je více sedlák než vládce. Jeho plášť má krysí barvu, ať v něm tedy zcepení! Ať zajde v kobce, ať se nasytí chleby, které kdy rozdál! Řekl bych, že má teď dobré místo, ale navraceje se ke hradu, spatřil jsem selské procesí, kterak postává před žalářem a kterak se dívá k oknu věže. Byli to sedláci ve škorních z hrubé kůže, byli to chudásové a pouhá lidská smet, a přece mi neuhnuli dost rychle z cesty! Okouněli a každý z nich stál jako sloup. To věru dostačí, abych se rozhněval. To skládá dobrý důvod, abych vyvekkl Soběslava z díry a abych jej poslal na hrad, který stojí sám uprostřed pláně a lesů.“

Když nastala noc, ozvalo se tedy v kobce rachocení klíčů a krok stráží. Potom vešlo do vězení devět velmožů.

„Pane,“ řekl nejstarší z nich, „knížecí milost nám určila a rozkázala, abychom tě odvedli do klece ještě pevnější, než je ta, kde se ti tak líbí. Jsme všichni šlechtici. Jsme všichni velmožové a nepřísluší nám konati podobné práce. Měj se tedy k dílu a počínej si tak, abys příliš nepřipomínal vězně. Bude lépe, když aspoň na jediný den si osvojiš mrav, který vyznáváme, a když vsedneš na koně s troškou hrdé pýchy. Protiví se nám hleděti na tvou schýlenou hlavu a máme v opovržení to, v co doufáš, a s čím se přátelíš. Hleď tedy, aby cesta nebyla příliš nesnadná pro tebe i pro nás.“

Řkouce to, uchopili Soběslava za předloktí a chtěli jej vyvléci. Avšak kníže je odstrčil a řekl:

„Pustte mi ruku a nikdo ať se nedotkne mého rukávce. Půjdu před vámi, vy pak čiňte, jak vám bylo rozkázáno, neboť jste sluhové a biřici. Neoslovujte mě, neříkejte, abych zvedl hlavu, neboť stud mi brání podívat se do tváře těch, kteří si zvolili přebídné řemeslo holomků.“

Potom již Soběslav nepromluvil. Mlčel po celou cestu a sledoval jen let krkavců. Sledoval jen křik hejna a dobře poznával, že k ptačím zvukům se připojuje napodobování těch zvuků. Poznával, kdo to volá. Krákání ozývalo se ještě za soumraku a bylo zvláštní a bylo jiné než hlas, který volá na pokraji lesa.

„Slyším,“ řekl šlechtic jatému knížeti, „že někde nablízku hřaduje krkavec. Ale proč se ozývá tak znenadání a tak pozdě? Což, nemáš snad toho ptáka ve znaku? Nevolá tě? Nechce tě přivábit?“

Kníže neodpovídal, ale usmál se a jal se kresliti v popeli koncem ohořelého prutu. Myslil přitom na člověka, který býval jeho komorníkem a který uprchl při nočním přepadu ve Zdicích. Myslil na Ojře. Poznával jeho znamení. Poznával, že je na svobodě a že bdí nad svým pánem. Doufal, že s ním jsou selská vojska.

Uniknutí

Ale Ojř byl sám. Neměl nikoho ku pomoci a musil se skrývat. Když zvěděl, že velmožové uvěznil Soběslava na Přimdě, sebral houf lidí a rozestavil je v houštinách před hradem.

Nazítří se vloudil jeden z nich do Přimdy. Byl oděn jako žebravý mnich. Modlil se s hradní čeledí, ulehl ve vrátnici, a když nastala úplná tma a když stráže zdřímly, vstal, aby otevřel vrátka a vpustil Ojřův houfec. Již prošel nádvoří, již zvedá závoru, ale stráž procitla a dostihla ho dříve, než mohl uprchnouti. Hrot oštěpu pronikl mu mezi lopatkami a tak ten člověk nadarmo zemřel.

Potom se vypravil do hradu svobodný sedlák, který držel značný majetek a měl ozbrojenou čeleď. Podobal se šlechtici a jakkoli byl z nízkého rodu, v ničem si nezadal s velmoži, za nimiž nosí páže štít pokrytý znaky. Ten muž zabušil do brány koncem kopí a jal se volati:

„Otevřete, abych si odpočinul! Je nepohoda a mráz, vpusťte tedy i sluhy, kteří mne provázejí a kteří jsou

znavení!“

Když strážce viděl člověka ve třpytící se zbroji, a když viděl, že se nepodobá zbojníku, který by snad chtěl vězně osvobodit, a když si spočítal, že (pokud jde o množství lidu) hradní posádka se mu v každém případě snadno ubrání, dal si říci a otevřel. Sotva se to stalo, vpadl přítel Soběslavův na nádvoří a svedl tam bitvu, v níž byl zabit. Jeho lidé potom nic nepořídili. Někteří padli, jiní se rozutíkali a mnoho jich bylo zvěšeno po lesích.

Vposled, aby věc šťastná přicházela po nezdarech, sebral Ojír takové množství lidu, jež se mohlo měřit s posádkou. Skryl je v lesích a sám, obklopen svými syny, čekal v záloze na hradního kastelána, který se nazýval Bernard. Když se pak kastelán vracel a když byl již blízko hradu, dal troubiti v trouby. Lidé střehoucí bránu ho poznali a spustili můstek. V tu chvíli vystoupil Ojír a mrštil po kastelánovi kopím a zasáhl ho do pravého boku mezi kost kyčelní a žebra. I spadl Bernard s koně a jeho stráž vzkřikla a vojínové v bráně odpověděli tomu výkřiku a hrnuli se k raněnému muži. Vrata byla dokořán, most ležel a poděšení zbrojenci pobíhali s místa na místo. I dal Ojír znamení svému houfu, udeřil na bránu, vnikl za hradby a s pomocí přátel a sluhů zbil posádku. Potom vyvedl Soběslava z vězení.

Pod širým nebem padl kníže na kolena a řekl:

„Bůh, který mi dopřává volnosti, zároveň mě napomíná a povzbuzuje, abych dobře přihlédl, čím rukou byl vykonán ten skutek. I chci a toužím navždy spojit své konání s konáním svého lidu. Chci se přiodít vznešeností, která není podle jména, ale podle skutků a podle prací. Velmožové jsou jako stíny v mých myšlenkách a jako smetl letí po větru; lid chci však milovati.“

Pikle

Soběslav, nemoha se měřit s vojsky krále Vladislava a nemoha ani důvěřovati v jeho milosrdenství, odešel do Německa. V cizí zemi setkal se pak se svým bratrem Oldřichem. Když se objali a když mu Soběslav vypověděl své trápení, pravil mladší kníže toto:

„Náš pan bratranec pozbyl zřejmě rozumu. Je posedlý pýchou a nerozeznává práva od bezpráví. Ještě nikdy nedodržel slovo a jeho slibování pranic neplatí.“

Když to však dobře víš, můj bratře, proč váháš a proč čekáš, až bude potrestán někým třetím?“

„Ach,“ odpověděl Soběslav, „kdybych měl jedinou osadu, dal bych za její cenu zkouti meče a ozbrojil bych svůj lid. Ale co jest mé? Co mi zbývá, čím a jakou mincí mohu zaplatiti?“

„Rytířové,“ řekl potom Oldřich, „bojují kopími a meči, vojska mohou se srážet s vojsky, ale vypuzené kníže nechť se spolehne jen na chytrost, která mu byla dána. Proč naříkáš, že nemáš vojska? Německý král bude jich mítí více než dost. Pojďme za ním! Nadchází právě doba sněmování a Barbarossa po prvé předstoupí před své velmože a říšská knížata. Jsem jist, že nás dobře přijme, neboť Vladislav ho odmítá. Zůstal doma. Dává se zastoupiti biskupem a nechce o Barbarossovi ani slyšet. Proč tedy otálíš? Vstaň, svolj svou družinu a jedme ke králi: jestliže mu Vladislav upírá slávu, my ji musíme vyznávat.“

„Ne,“ odpověděl Soběslav, „nevěřím v přispění knížat.“

Potom se bratří rozloučili. Oldřich vsedl na kůň a cestou do sněmu přemýšlel, jak by očernil českého panovníka.

Daniel

Sněm byl veliké shromáždění. Knížata zasmušilého vzezření a velmožové se staženými rty a s přivřeným očním víčkem stáli bez hnutí v jeho středu. Obklopovala je bláznivá družina přísluhovačů a lichotníků, a dále němí a přihlouplí sluhové, kteří se chtějí podobat pánům, a dále opět veselí ztřeštěnci, jimž slouží všechno jen k vyrazení. Ti se kuckali smíchy ukazující si, jak jeden kurfirst šlape druhému kurfirstu na přezky.

Někde v povzdálce přecházel vyslanec českého knížete, biskup Daniel. Byl oděn v nádherný šat, zdravil přívětivě sousedy, zvesela se usmíval, a když k němu přistoupil jakýsi Vlach, jal se s ním mluvit v jeho mateřštině o křížáckých koních a připlétal do řeči poznámky, které každý rád slyší. Zdálo se, že Daniel nemá pranic na práci a že se baví. Když domluvil, kráček s volností vznešeného pána sem a tam a jen tak namátkou prohodil slovíčko.

Na druhé straně síně rozmlouval zatím Oldřich s rádci Bedřicha Barbarossy a řekl:

„Můj pan bratranec, vévoda český, si v ničem nezadá před králi a jako nějaký císař nazývá Barbarossu novotným stvořením. Proč by ne? Dovede dobře točit se závazky a věří, že jeho místo je někde na vrcholku světa. Co je mu věrnost? Co je mu moc vyššího panovníka? Voda v nádrži, již může rozrazit, kdy se mu zlíbí. Má dobrá vojska, ale

odpírá je ku pomoci říše a na svou pěst chce dobýt slávy.“

Když Oldřich ještě mluvil, přešel mimo jeho skupinu Daniel. Lehce se uklonil na pozdrav a prořeknuv nějaký žert, bral se dál, tak jako chodí kněží. Bez spěchu, bez váhání. A na mou čest, je dlužno říci, že mu dobře sloužily ódy a že dobře stavěl svou nohu a že se dobře obracel. Vznášel se, měl křídla snadnosti a uši jako ohař. Dvě či tři slovíčka, která zachytil, mu dostačili. Byl záhy doma, brzy rozeznal, kam Oldřich míří.

„Můj Bože,“ řekl si, „chce vzbudit Barbarossovo záští. Ach, to je dobrý klíč, který by mohl otevřít Soběslavovým synům cestu k moci! To věřím, jak by ne! Vladislav se mýlí, když má své bratrance za hňupy a Barbarossu za slabouška. Vidím, jak Oldřich přemlouvá jednoho kurfirsta za druhým, vidím, jak se mu ježí vous a jak si tře radostí loket. Vidím dále, že s Barbarossou každý souhlasí, vidím, že český panovník nemůže zůstat osamocen, a aby se neřeklo, že jsem špatný vyslanec, pozměním o své újmě jeho vzkazování.“ Když pak byl čas, oslovil Daniel Bedřicha Barbarossu a pravil: „Český vévoda vzdává ti povinnou úctu a klaní se tak hluboko, jak je dovoleno hrdým knížatům. Dlí doma, dlí na svých hradech, ale nikoliv proto, aby odpočíval, ale proto, aby se staral a sbíral vojsko. Doneslo se mu totiž, že by na jeho hrad mohli udeřit lidé neklidní a škůdcové míru.“

Řka to naznačil biskup, že Vladislav má více vojska než potřebuje, a že by byl spojencem právě tak dobrým, jako je strašným nepřítelem.

Odtud pracoval Daniel čtyři léta na usmíření obou panovníků. Sjednal Vladislavův sňatek s Juditou, paní krásy prý nadpozemské, která byla císařova příbuzná, a odstranil všechny překážky a rozptýlil všechn hněv. Římský císař dobře vážil cenu české pomoci a tak došlo při slavnostech wiirzburských mezi Barbarossou a Vladislavem k tajné smlouvě. Český vévoda se zavázal přispěti vojensky při tažení italském a císař přislíbil, že mu vrátí Budyšínsko a že mu na věčné časy propůjčí korunu královskou.

Adda

Bedřich Barbarossa dosáhl po první jízdě do Itálie hodnosti císařské a jeho moc nesmírně vzrostla. Potom panovníci zemí sousedních toužili po jeho přízni a kdekdo mu lichotil a kdekdo s pokorou přijímal jeho vůli. Jenom Milánští vedli si proti císaři zpupně. Odboj pak a rozkvétající svoboda italských měst skýtala posilu moci církevní; z těch důvodů zjevných i skrytých se schylovalo k válečnému tažení. Císař sbíral vojska a dílem proto, aby se přispění knížete Vladislava stalo ještě jistějším, a dílem za službu již prokázanou v Polsku, vrátil mu Budyšínsko, vrátil mu nárok na poplatek z polských zemí, uznal zvláštní postavení státu českého a propůjčil vladaři korunu královskou.

Potom Vladislav vyhlásil válečné tažení. Na počátku narazila jeho vůle v Čechách na odpor, ale vposled byla přijata s velikým nadšením. I sešlo se množství zbrojného lidu a množství bojovníků řádu nejprřednějšího. K těm bojovníkům a ke králi se přidal kníže Děpold a biskup Daniel a Gervasius a Vincencius, který kráčel s kaplany biskupovými a později sepsal příběhy cesty.

Král šel před vojskem císařovým. Poplenil krajiny alpské, spálil břehy jezera Gardského, zpusťoval háje, vinice, i osady a krásné okolí Brescie obrátil v pustinu. Když to vše bylo vykonáno, setkal se král se sbory Bedřicha Barbarossy a táhl s nimi k řece Addě.

V ten čas se Adda právě rozvodnila a žádný člověk nemohl přejít s břehu na břeh. Mosty byly strženy, vojska odděloval široký proud a tak císaři nezbylo, než aby posměchu a marné střelbě odpovídal hněvem stejně marným. Jeho jezdcové bili do pěnící se vody, na tisíc krůpějí tryskalo pod koňskými kopyty, na tisíc hlasů neslo se s břehu na břeh, ale nikdo nemohl útočit. Když tak stáli v bezmoci a když se otřásali žádostivostí boje, vrhl se do řeky jakýsi český šlechtic jménem Odolen. Proud rval ho ze sedla, proud rozprostřel hřívu jeho hřebce, proud převracel jeho plášť a již již se zdálo, že jezdec utone. Nebylo mu víc než dvacet roků, a jak se přihází, neměl ani zdání o tom, co je to strach. Křik vojska jej ohlušoval, bouření slávy zvedalo mu hlavu a všechna šíře života, všechno toužení, všechna jeho vůle vcházely v jediný rozmach. Zřel břeh. Zřel divným viděním svého krále, zápasil dál a dál a zachránil se. Dosáhl druhého břehu. Stanul na zelené louce. Teprve tehdy se rozhlédl. Teprve tehdy znamenal, že není samojediný. Teprve tehdy spatřil koně, který se vzpíná ke skoku a poznal druhého jezdce.

Když se ozval Odolenův křik a když bylo slyšeti, jak volá jméno královo, vbodl Vladislav ostruhu svému koni a hlavu za hlavou běsnící klisny jal se volati a povzbuzoval vojsko, řka:

„Do proudu! Do řeky! Voda nesahá výše než k hrdlu a po hrot meče. Zdvihněte jej! Přežeňte se nad hlubinou!“

Potom se vrhl první do řeky. Voda vystříklá pod břichem jeho koně a na všechny strany padá bělostná peřej.

Změní svou barvu? Dozní, ulehne a jenom malinké vlnky doběhnou nad hlubinu?

Nikoli! Vzrůstá, šíří se, celý břeh vzkypěl její barvou. Celý břeh se podobá pádu. Celé vojsko se vrhá do vody a zalehne proud.

Když Čechové stanuli na druhé straně Addy, vykřikli silným hlasem a rozjeli se směrem k nepříteli, řetěz císařských vojsk střel se do veliké dálky a Milánští stáli v té chvíli před strženým mostem. Blížící se českou jízdu nemohli přehlédnouti, ale byli příliš jisti, že řeka je nepřekročitelná. Zdálo se jim, že z města přichází pomoc a div div, že Čechy nevíтали. Teprve když zaznělo strašné bubnování, poznali nepřítele. I chápali se mečů, zřídili šik, ale jízda prolomila již řadu. Běda, vojsko milánské kolísá, jeho oštěpy se lámou, těžký meč tluče po přílbách a ostří vniká mezi pásy zbroje. Běda, štít hrubý naráží na štíty něžně ozdobené a Milánští padají ze sedel a volní koně ubíhají k městu. Běda, mnich, tlusták, chudinka, který při každém poskoku vydává zuchnutí, zpocený, vzteklý, s třemi bradami a s nosem jako dubka a s prakem v ručičkách se žene do bitvy. Chce útočit! Chce pěkně po pořádku sraziti všem hlavu a všechno rozsekat. Je věru lítější než sama lítice, padá a vstává, skáče, šklebí se, a přísámbohu, dost možná že kleje.

Když udeřil na strážce zajatců a když chtěl prvnímu z nich vytnout políček, mohli se ti hrozní vítězové potřhat smíchy. Jeden mu vlepil ťafku za ucho, druhý připíchl hrotnatým kopím jeho opánek, třetí mu vykasal kutnu a ještě desátý nevěděl, kdy má přestat s jeho trápením. Na štěstí zahlédl výjev biskup a zjednal chudásovi vážnost, která přísluší mnišskému stavu, a dal mu odejti.

To byla věc směšná, ale věci hrozné ještě neskončily. Ještě nedozněl nárek raněných, ještě neutichlo vzdychání těch, kdo umírali.

Král přecházel zvolna po bojišti a počítal své mrtvé. Kráčel se vztyčenou hlavou, netruchlil, a těm, kdo v pláči a v naříkání stáli nad mrtvými bojovníky, řekl:

„Proč žalostíte? Vaši přátelé nepadli jako psi v nějaké rvačce o kost, ale smrt je zasáhla, když hnali útokem jen pro čest zbraně.“

Na druhý den svedl Vladislav novou a ještě slavnější bitvu. Německá vojska, zaštitěna Čechy, zrobila pak most a překročila Addu. Když byl širý kraj milánský popleněn a když bylo zmařeno vyjednávání, rozdělil císař své vojsko na sedm sborů (neboť takový byl i počet milánských bran) a chtěl sevřít město. Před branou svatého Dionysia měli ležeti táborem dva příbuzní Bedřicha Barbarossy a těm (jak se v mladosti často přihází) dočista scházela opatrnost. Obléhačí čára nebyla doposud uzavřena a ti lidé, málo zkušené, se vzdálili od ostatního vojska. Milánští doslechli o chybě, podnikli výpad a daleko od tábora ostatních se srazili s německými oddíly. Přitrhli znenadání a s takovou silou, že německé vojsko bylo záhy uvedeno v nepořádek. Couvalo, dalo se ve zmatku na ústup a leckterý bojovník cítil již, jak mu ubývá síl a jak se meč v jeho pravici stává těžším a těžším. Bylo navečer, planoucí slunce stálo nízko a zástupy útočníků, majíce v zádech ohnivě slunce, zvedaly se před německým vojskem jako stínové.

Když bylo nejhůře, zaslechl český král třesk bitvy a vrhl se se svým lidem v tu stranu. Nehledal cesty, hnal se vinicemi, hnal se přes zídky zahrad a přes úpady porostlé janovcem; hnal se přes překážky a již zvuky jeho bubnů propůjčily ochabujícím řadám německým novou sílu. Vpadnův na bojiště král jedinou ranou srazil šik nepřátel. A tehdy zemřel – proboden kopím královým – milánský vůdce, Tazzo de Mamdello, a dále padl Girardo Visconti, a dále bezpočet nejstatečnějších bojovníků. Miláňané se dali na útek. Král je pronásledoval až po samu bránu svatého Dionysia a div div neskočil za nimi do města. Pobitá veřej zapadla dříve, než poslední hloučky Milánských se mohly zachrániti. I bylo obleženým vystoupiti na hradby a hájiti bránu jako při velikém útoku. Kameny a déšť dlaždic snášel se shůry dolů a drtil kosti těm, kdo dobíhali, a žebříky přistavené na vnitřní stranu zdí praskaly pod tíhou lidu. Bylo zřítí zkrvavené prsty, jež se přidržují vrcholku hradeb, bylo zřítí lýtko přehozené přes okraj balvanu, jak se zachvívá strašným napětím, bylo zřítí pád a skoky bojovníků, kteří byli zasaženi šípy Vladislavova vojska.

A dlouho potom ze dvorů milánských a ze světnic, kde leželi vojínové poznamenání ranami českého vojska, v bolesti a v dlouhém smrákání strachu vzrůstala pověst, že vojsko českého krále je nepřemožitelné a že vydá za počet pateronásobný a že je složeno z lidožroutů.

Císař nechtěl Milán vzít útokem a měl v úmyslu jej vyhladověti. Obležení se tedy protahovalo a uvnitř města i před hradbami opovídala se únava. Ještě mnoho hrdinských skutků bylo vykonáno se strany české i se strany německé i se strany Vlachů, ale když nadcházel podzim, pevnost se vzdala. Milánští požádali Vladislava, aby byl jejich prostředníkem. Věřili, že mysl krále tak neohroženého nemůže nebýti veliká.

Zdalo se, že přátelství mezi českým králem a mezi Bedřichem Barbarossou potrvá a že je nic neporuší. Vladislav byl si tím jist a staral se především o věci vnitřní: upevňoval panství svého rodu v Čechách, popřádal mnohou výhodu knížeti znojenskému a rozdíl štědře statky klášterům i chrámům. Ze synů Soběslavových se tehdy nikdo neozýval. Tak vládl v Čechách mír. Když se pak král za papežského rozkolu přiklonil na stranu císařskou, bylo již málem jisto, že Barbarossa a Vladislav zůstanou spojenci a že ten mír bude zachován.

Ale dříve než uplynul druhý rok od výpravy milánské, vzešly v Itálii císaři nové obtíže. A tehdy se přihnal do Prahy posel a předstoupiv před Vladislava, řekl:

„Králi, zůstavil jsi mne, abych měl dobrý pozor na věci, které jsou v blízkosti Bedřichově, a já jsem nezahálel. Mé oči neumdlely, a moje ucho bylo nastraženo. Viděl jsem a naslouchal. Viděl jsem Oldřicha, syna Soběslava, který přišel k Bedřichu Barbarossovi. Viděl jsem, že sedává podle císaře, a že s ním může rozmlouvat podle libosti a že císař odpovídá jeho tiché řeči úsměvem. Je vždy častější to jejich rozmlouvání a mezi knížetem a Bedřichem se utvrzuje den po dni svazek přízně. – Ještě pobolívají rány tvého vojska, ještě strašení klepe na okna Milánských, ještě jim doléhá v sluch víření tvého bubnu, ale císař již zapomněl na tvé věrné činy a přiklonil sluch povídačkám, které tě dozajista očerňují a které tě staví do nepříznivého světla.“

Králi zněla ta nepřívětivá zpráva stále v uších. Dal tedy zavolati svého bratra a dále svého syna, který se nazýval Bedřich, a řekl jim:

„Sbírejte oděnce! Chystejte výpravu, a ta výprava ať je tak skvělá, aby zastínila samo vojsko císařovo! – Uvidíme, váží-li více lichotivé slovo Oldřichovo anebo zjevná a vydatná pomoc. Uvidíme, kdo z nás obou více platí, neboť: kdo je ten Oldřich? Malé knížátko a chudás a bratr chudasa, který nemá přítelíčka leda mezi ubožáky a nízkým lidem. A dále: kdo mu slouží? A jaké vojsko bylo se Soběslavem? Hrst trhanů a žebrácký houfec. Nemá ani jízdu lehkou, ani jízdu těžkou, nemá sudličníky, ani ty, kdo dovedou zrobit ze dřeva obléhací stroj, ani ty, kdo rozhoupávají beranidlo. Co tedy vydá slovo těch dvou bratrů? Co mohou platit Oldřichovy lichotky? Císař, který je muž bdělý a jehož hlava je plna moudrosti, až zhlédne moji oddanost, která namísto slibů posílá vojska, dozajista Oldřicha i Soběslava zapudí.“

„Králi,“ odpověděl Děpold, „kdy bude konec tvým tažením, kdy dáš lidu odpočinouti? Zem chudne, králi, neboť obracíš přespříliš veliký peníz na věci vojenské a nikdo nemůže platiti berně. Tvoji kastelánové a purkrabí velmožů těžce doléhají na ty, kdo pracují.“

Král, slyše odpověď, velice se rozhněval a řekl, že lid není než stádo, na němž vyrůstá vlna k stříži, a že bude nucen upustiti od své shovívavosti a že tím mocněji udeří na lenochy.

Potom Děpold i Bedřich podle příkazu sbírali vojsko a vyšli s ním k jižnímu pomezí.

Když pak byli vzdáleni jen několik honů od hranice, stalo se, že se Soběslav znenadání vrátil z vyhnanství a že s hrstkou, která nepřevyšovala počet šedesáti vojáků, dobyl Olomouce. Věru, byl to nepatrný počet vojska! Ale vypravuje se, že kdyby Soběslavova družina byla ještě menší, přece by byla zvítězila, neboť knížecí protivníci nedrželi příliš horlivě meč. Měli po krk daní a králových útisků. Vítili Soběslava a bránili se jen tak na oko. Sám biskup olomoucký stál při knížeti. A podobá se, že přepadení i vydání města bylo smluveno po všech stránkách.

Král, doslechnuv, že je Olomouc v držení knížete Soběslava, sebral nová vojska a město oblehl. Tísnil je po pět dnů, ale dne sedmého poslal trubače, aby předjel k hradbám a svolal svým nástrojem obránce. I seběhli se se všech stran. Opírali si bradu o zídky a byli vyloženi s hradeb jako kanovníci z oken svých domů.

Král se blížil s roviny. A tu bylo viděti, že se mu nikdo nevyrovná, pokud jde o oděnce a svěžest barev na štítech a vznešenost a nádheru. Jeho roucho bylo zelené a zlaté. Jeho štít držela dvě pážata a jeho koně vedli dva štolbové na dlouhých opratích spletených z hedvábí. Král nebyl ozbrojen. Svěřil meč šlechtickým synkům, kteří poklekli, když se jeho kůň zastavil. Sotva se to stalo, pokynul Vladislav trubači, aby umkl a pravil:

„Je hodina milosrdenství, je chvíle, kdy smýšlím se shovívavostí o lidech nepokojných i o knížeti, který zvedá nepokoj. Ale otevřete brány! Spěchejte a necht purkrabí neotálí, nebo se váš hrad stane podnoží mého vojska. Co je tohle hnízdo proti milánským válům? Co je tahle hrstka sluhů, jimž chybí řemení a již dovedou spíše mávati cepem než meči? Jak chcete státi proti útoku? Bezpečte se raději na mé slovo! – Král slibuje odpuštění biskupu Janovi a nechce vzpomínat jeho vin. Král skytne nějaké dobré panství knížeti, který je syn Soběslavův a sám se nazývá tím jménem. Dává mu je! Necht jídá vlastní chléb a necht netře nouzi s chudasy, aby jméno knížat a velikost rodu Přemyslova nevzala úhony.“

„Slyším a poslouchám,“ odpověděl Soběslav, „slyším a raduji se z tvých slov, neboť nic si nepřeji toužněji, než žítí v Čechách a dýchat povětří té země.“

Řka to, vyšel kníže před hradby a objal Vladislava a sklonil se k jeho ruce. A věru, podobal se nějakému ptáčeti špatně vybarvenému vedle nádherného páva anebo vedle bažantího kohouta, který má v letkách zlato a třpyt slunce. Jeho obličej byl dlouhý a úzký a měl popelavou barvu. Tvář krále zářila však hrdostí a pýchou.

Při návratu rozmlouval Vladislav se svým bratrancem vlídně. Smál se jeho odpovědem, smál se jeho vypravování o sedlácích, a když přijeli ku Praze, řekl: „Vidím, že tvé způsoby jsou prostičké a že jakkoliv se nazýváš jménem Soběslavovým, přece nemáš duši knížecí. Co si s tebou tedy mohu počítí jiného, než požádati tě, abys odešel poznovu na Přimdu, a abys tam přebýval, jako se přebývá v klášteře. Dám ti lepšího strážce, než byl Bernard. Nazývá se Konrád Šturm a nadmíru rád poslouchá veselá vypravování.“

Když to král řekl, pokynul zbrojencům, aby uchvátili Soběslava, a pobodnuv koně rychle se vzdálil. Vévoda Děpold, Daniel a Vladislavův syn, Bedřich, dosáhli za druhé české jízdy do Itálie slávy, ale po šesti letech, při výpravě třetí, byl čas úspěchu již ztracen. Rozplynul se a knížatům i zbrojnému lidu se věšelo na paty neštěstí a zlé nemoci. Vposled zalehl jejich tábor mor. Vojínové v strašných bolestech se svíjeli na podlaze stanů a horký vítr cloumal cípkem plátna a pootácel korouhví nad vchodem, kterým již nikdo nevykročí. Mužové umírali po stech. Někteří tiše a bez hlesnutí, někteří s prohnutým hřbetem a s týlem zabořeným do písku, v úchvatu hrůzy a nevyslovitelného nepokoje. Jedni se plazili po loktech, aby si mohli o stvol trávy zchladit žhnoucí tvář, a opět jiní opírajíce se o kopí jako hmyz, který vleče smítku, po dlouhé hodiny se táhli k páchnoucímu džberu, jenž stál na dosah ruky.

A přes to zmírající vojsko, přes to vojsko sražené k zemi, skákal a přeháněl se zástup těch, kdo hledali na morovém poli kořist a kdo se veselili. S výskotem hopsali v zázračném zpřevracení smyslů. Strašní, bídní, rozjaření jakýmsi běsněním, jež bylo sám strach a smrt, oddávali se vřeštící slávě zmaru.

Když se přehnali se strany první a druhé, a když na té straně srazdi poslední stan, vstal biskup Daniel a uchopiv meč, vyšel proti nim. Mor hnízdl v jeho krvi. Smrt škubala za jeho plášť, ale krácel. Nepadl. Šel zpříma a zdálo se, že se chce utkat s tím zešlévším zástupem. Zdálo se, že na něj udeří, ale odhodil meč a zvednuv ruce, jal se k nim mluvit a volal svatého Václava.

Bylo viděti, jak se potácí, ale jeho sípající hlas (tak nepodobný hlasu stkvoucího biskupa) zadržel ten zástup. Vnukl mu vědomí, rozptýlil jej. Dal pocítit jednomu každému muži, který stál v tom hloučku smrti, úder jména, jež kdysi slyšával. A tak utišil zoufající a vdmychl jim to, co je silnější než smrt. Potom, když zástup umkl a když se utišil, rozkázal biskup, aby všichni, kdo onemocněli morem, byli odvedeni k vozům. Lidem bez zjevných příznaků nemoci dovolil poodejít k táboru císařovu a sám zůstal s nemocnými. Dokonal druhého dne. Zemřel již na počátku strašné nákazy, která smetla bezpočet bojovníků, a mimo jiné Hermama Verdenského, a Reinalda z Dasselu, a Welfa VII. a Friedricha Rothenburského a Přemyslovce Děpolda.

Skon Děpoldův a smrt biskupa Daniela těžce zkrušily krále, neboť Děpold slyнул udatenstvím a Daniel dovedl opravovat chybování Vladislavovo a rovnal spory mezi ním a mezi císařem.

Návrh

Myšlenky císaře Bedřicha Barbarossy se odnášely k velkým cílům: chtěl obnovit nesmírnou říši Římskou, chtěl vládnouti všemu západnímu světu a chtěl v těch zemích odstranit všechny krále a všechna knížata jen trochu mocnější. Vladislav, jehož moc vzrůstala a který byl pyšný a vrtkavý a nestálý a násilný, zdál se mu býti v té věci špatným spojencem. Ba, zdálo se, že v mnohých ohledech je císaři spíše na překážku. Bedřich se tedy odvrátil od českého krále a skytl celou svou přízeň Oldřichovi. Vyjížděl s ním na lov, popřál mu místa u svého stolu, rád slyšel jeho hlas při sezeních, a když táhl na válečnou výpravu, dovoloval, aby kůň Oldřichův krácel po boku jeho klisny.

Jednou, když Oldřich ve shromáždění vznešených vasalů seděl u císařových nohou, dotkl se Bedřich Barbarossa jeho ramene a řekl:

„Hle, sedm let uplynulo, Oldřichu, sedm let se dívám do tvé věrné tváře, sedm let mi sloužíš, a jen maličko jsem mohl pro tebe učiniti. Jsem snad nevďěčník? Nikoliv! Tvůj bratranec, český král Vladislav, stárne a zpupnost a pošetilost je druhem jeho staroby. Čeká tě, kníže, dobrá odměna a dobré dědictví.“

„Pane, můj císaři,“ odpověděl Oldřich, „není dost, že sedím u tvých nohou?“

Císaři se ta odpověď velmi zalíbila a všichni vasalové chválili Oldřichovu skromnost.

Na pražský hrad přicházely čas od času zprávy o počínání císaře Barbarossy i o nadějích Oldřichových, a král býval znepokojen. Zřel, že přízeň císařova je tatam, zřel nebezpečí, které hrozilo se strany synů Soběslavových, poznával, že po jeho smrti vznikne spor o trůn, a chtěl zajistit vládu pro svého syna Bedřicha. Přemýšlel o tom dnem i nocí, když pak Římský císař žádal, aby byl Soběslav propuštěn z vězení, zavolal král toho, komu chtěl odevzdat svou moc, a řekl:

„Synu, Děpold je mrtev a zemřel i Daniel, který mi tak dobře radíval. Jsem bez pomocníků, mám málo přátel, moje moc se ztenčuje, a čím déle potrvá mé vladaření, tím bude žalostnější. Naproti tomu ty jsi s to učiniti skutkem všechny mé touhy. Můžeš vésti boj, můžeš změnit smýšlení Barbarossovo, – a přísámbohu, jsem jist, že to učiníš!

Aby tedy vše bylo zachráněno a aby můj rod vládl dál, vidí se mi ustoupiti z panování, vidí se mi učiniti tě svým nástupcem ještě za svého života.“

Když to král řekl, líbal mu Bedřich s velikou prudkostí ruce a byl uchvácen takovým ohněm, že se Vladislav v žalu a v zármutku odvrátil. Byl sklíčen, přepadaly ho zámračivé myšlenky a nejistota. Trávil bídně čas. Chodil po paláci, rozmlouval sám se sebou a jeho tvář nabývala barvy tváře mnicha, který dnem i nocí dlí na modlitbách. Zkrušen nezday, neklidný a pronásledovaný příznakem nicoty, pronásledován vidinou neuchvatitelnou, bil do všech koutů a jeho meč zvruboval stoly a otupil se o kamennou stěnu.

Vposled, znaven a blízek šílenství, dal Vladislav udeřiti do bubnu a otevřel svůj palác všem velmožům světským i duchovním. Když se shromáždili, když byla naplněna síň, předstoupil před lavice šlechticů se svým synem Bedřichem a kladl mu postupně ruce na ramena a na temeno hlavy a odevzdal mu svůj meč a plášť a všechna znamení moci. Potom jej prohlásil za českého panovníka podle práva a podle skutečnosti.

Město bylo toho dne pokryto listím a květy. S oken paláců vlály koberce, vojsko a trubači a píšťáci stáli na prostranství a na všech kostelech od hodiny sedmé do hodiny deváté po východu slunce vyzváněly zvony. Když však Bedřich vyšel z chrámu a když složil slib a když dal rozhodit na tisíc drobných penízků mezi lid, nezvalo se hlučné volání slávy, ale pozdravilo ho jen deset nebo dvacet přidušených hlásků.

Poselství

Na počátku sporu již zjevného trval císař jen na tom, aby Vladislav propustil z vězení knížete Soběslava. Vedl si opatrně, ale když se věc vlekla, poslal do Prahy dva poslíčky. Prvý byl oděn v roucho dost chudé a druhý jen podle jména zastával nějaký nižší úřad. Byl zřejmě nadutý, a aby získal na vážnosti, měl po boku meč a na hrudi pancíř. Ti podivní poslové zůstavili svou družinu na hradním nádvoří a zakázali sluhům jísti vše, co nebylo z jejich zásob a z jejich kotle. Cizinci jali se tedy rozdělovati oheň a postavili na něm třínožku, která má uprostřed hák. Z toho počínání mohl každý uhodnout, že císařovi lidé nejsou posly lásky a že se Bedřich Barbarossa hněvá.

„Ach, běda!“ vzdychali zevlouni na prostranství mezi basilikou a hradem, „máme se na co těšit! Válka je za dveřmi! Kéž by na místě Bedřicha vládl Soběslav, který zná naše trápení a který sám strádá a hladoví!“ Zatím poslové mluvili s králem a první z nich řekl: „Bedřich Barbarossa, veliký císař říše Římské, obviňuje tě, králi, ze zpupnosti a z věcí nepravých. Je rozhněván a chce tě potrestat za tvé činy i za tvé smýšlení. Zbaví tě slávy. Odejme ti svou přízeň a učiní neplatnými všechna tvá ustanovení.

Jest staré pravidlo a řád, že panovník český, když byl řádně zvolen ve shromáždění Čechů, musí podstoupit obřad před císařem. Musí od něho přijmouti svou zemi v léno. Ale protože ty, králi, jsi odstoupil z vladaření a protože císař nikomu jinému nedal Čechy lénem, není teď v zemi panovníka řádně ustanoveného.“ Potom řekl posel, aby Vladislav propustil uvězněného knížete Soběslava a zároveň s ním a se svým synem a s českými velmoži přišel do Norimberka.

„Slyšel jsem dobře,“ odvětil Vladislav, „to vše je planá vyhrůžka. Mluvil jsi, co ti bylo uloženo, ale já odpovím na sněmu skrze biskupa a skrze šlechtice, který se nazývá Vítek.“

Úplatek

Sotva císařští poslové odjeli, rozkázal král Vladislav svým důvěrníkům, aby uložili poddanému lidu novou daň a aby na nich vymáhali tolik peněz, kolik každý může dáti, když si utáhne opasek až na poslední díрку.

I chodili královi výběřčí od osady k osadě a sbírali kde co: poslední denár, klisny, žok pšenice, plátno, med a krátce zboží všeho druhu.

Když potom vozy naložené až po okraj míjely dvorce, bylo viděti sedláky a lid, jak hrozí za poberty. A mezi tím lidem všude se ozývalo jméno Soběslavovo. Každý je opakoval, každý prosil Boha, aby se vrátil kníže sedláků a

krále aby vzal ďas.

Podobnými loupežemi shromáždil Vladislav nesmírné bohatství. Prodal je, a zlatem, které utržil, dal naplniti dvakrát devět truhlic. Ty odeslal císaři s prosbou, aby Barbarossa potlačil hněv proti Bedřichu Českému a aby se odvrátil od Oldřicha a od jeho bratří.

Čtyři týdny jely vozy do Mohuče a pět týdnů čekal Vladislav na odpověď. Zněla takto:

„Posíláš mi, králi, dar jistojistě proto, abys oblomil mou vůli. Jsi špatný vasal, jsi bláhový král, když věříš v něco podobného, neboť slovo jednou vyslovené nemůže býti vzato zpátky. Příkazuji ti tedy, a s velkým důrazem na tom trvám, abys otevřel vězení knížete Soběslava, který jest bratrem mého přítele nejvěrnějšího, Oldřicha, a synem Soběslava I.“

Svoboda

Roku 1173, po třinácti strašných letech, vyšel Soběslav ze žaláře. Třináct let neseděl v sedle. Třináct let se nedotkl uzdy. Třináct let dýchal vzduch bídnych komor. Držení jeho těla nebylo již jezdecké, kůň pod ním skákal a pootáčel se jako kůň špatně uzděný, a tvář knížete planula pod doteky větru. Nicméně byl Soběslav šťasten. Všude, kudy se bral, a všude, kde se rozneslo, kdo to přijíždí, stál lid u cesty a volal jeho jméno. Žádný král a žádný vítěz nebyl pozdraven s větší radostí.

Když kníže dorazil k pražskému podhradí, hemžilo se po cestách tolik lidu, že musil stanouti. Tu uchopil Ojří uzdu jeho klisny a volal hlasem, který se zajíká: „Náš pán se navrací! Jeho čas nadešel!“

A vypravuje se (a přemnoho soudných mužů prý tomu uvěřilo), že volání nevycházelo z úst Ojířových, ale z oblaku. Dále se vypravuje, že nevedl knížecího koně Ojří, ale jakýsi pacholík, který byl navlas podoben Soběslavovi z těch dávných dob, kdy jeho bratr Vladislav stál v Sadské před shromážděním šlechticů.

Po slavném uvítání uchýlil se Soběslav bos do kostela a dlouho se modlil. Odtud v největší pokornosti odešel ke králi a k svému synovci Bedřichovi. Král a kníže vykážali mu příbytek a Soběslav ulehl. Již spal, ale probudilo jej zapraskání. Tu se vztyčil na loži a spatřil, že před ním stojí jakýsi jinoch. „Kdo je to?“ zeptal se kníže.

„Jsem sluha,“ odpověděla postava. „Pomáhám v kuchyni kuchařům a posílají mne tvoji přátelé, abych tě varoval. Král s tebou špatně smýšlí a chce tě oslepit.“

„Ach,“ řekl opět kníže, „kdybych jen věděl, kde je Ojří.“

„Kastelán, který zradil krále,“ pravil jinoch, „jej přivedl. Čeká na tebe v podhradí a je s ním deset jezdců.“

Potom otevřeli polehoučku dveře a tápajíce ve tmách prošli chodbou a podle stráží, které nechtěly nic vidět.

Na druhý den překročil Soběslav říšskou hranici a našel útočiště v Němcích.

Sněm

Císař Bedřich Barbarossa svolal sněm do Hermsdorfu. Král Vladislav a Bedřich Český měli se tam zodpovídati ze svých činů. I pozdravili všechny přítomné vyjímaje své nepřátele; a to byl Soběslav a Oldřich. Když usedli, promluvil císař a řekl toto:

„Já, Bedřich Římský, jsem ochránce práva. Stýskám si a trestám panovníky, když jejich vinou bere právo úhonu, a veselím se, když právo dochází cti a když je plněno až do poslední písmenky. V tom spravedlivém citu žaluji na krále Vladislava, že proti zákonu a zvyku jen o své vůli propůjčil panství svému synovi a pranic se neohlížel, že k tomu nemá ani udělení císařského, ani souhlasu Čechů. Žaluji dále, že Bedřich Český, jako samozvaný vládce, držel zemi.“

Potom dal císař průchod jednání sněmovnímu a vynesl rozhodnutí: Odňal Bedřichu Českému vládu a řekl, že v časech budoucích se nikdy český panovník nenazve jménem královským.

Když Bedřich Barbarossa umkl, přineseno jest pět korouhví a císař podáním těch pěti korouhví udělil Čechy v léno Oldřichovi.

I zavířily bubny, zaznělo trubení, zvedl se křik a hlasy nepřátelské slávy ohlušily Vladislavovo ucho. Padl na něho stín nezměrného pokoření. Zahalila jej hanba jako vdoví závoj. Cítil, že umírá.

Zatím Oldřich prosil císaře, aby sňal s jeho ramen tíhu vlády a svěřil ji Soběslavovi.

Měla jej k tomu mírnost či láska? Báł se zneuctěného dědictví? Nechtěl snad přehlédnout, že císař přechází šlechtickou volbu? Táhlo mu myslí, že práva syna nejstaršího přecházejí na syna druhorozeného? Či naslouchal

snad hlasu lidu? Cítil se sláb? Toužil uniknout svárům? Či, měře hloubku přemyslovské porážky, neměl již naděje ve zdar?

Vláda

V září roku 1173 nastoupil Soběslav na knížecí trůn. Bylo mu čtyřicet pět let, ale dlouhý žalář, vyhnanství a strážné učinily jej starším. Jeho vlas zešedivěl a jeho srdce bylo pokorné. Nicméně se nepodobal starci, který na všechno přitakává. Nebyl zajatcem své dobroty. Nesložil ruce v klín, nechtěl se vymknouti z bojů a z celé duše vyznával pevnost, která mává mečem a která se brání proti křivdám.

Když byl Soběslav podle starého zvyku slavnostně nastolen a když se ujal vlády a když přišly na pořad i věci běžné, ukázalo se, že pokladnice pražského hradu zejí prázdnotou. Tehdy zavolal kníže komorníky a správce peněz. Ti pak spustili nárek a stěžovali si do bídy.

„Pane,“ řekl jeden z nich, „nemáme z čeho platiti a na dně truhlic zbývá leda pár stříbrňáků. Vypiš tedy daň! Obať se k ochotnému lidu, který tě tak dobře přivítal. Zatřep sedláky a sejde se peněz dost a dost!“

„Budte ticho!“ odpověděl kníže, „a nechte sedláky na pokoji! Nepřišel jsem, abych jim bral poslední ovci.“

Potom nařídil zastaviti některá zboží knížecí; a aby později rozmnožil svůj důchod, poslal množství lidu na pomezí země a propůjčil jim půdu. I našli ti lidé obživu v lesích a vzdělávali úhor a zakládali osady. Panovník jim pomáhal a oni mu odváděli desátek s ochotou a podle práva.

Jak selské kníže dbalo spravedlivosti, ukázalo se i při smrti krále Vladislava. Ten veliký nepřítel Soběslavův dokonal záhy po sněmu hermsdorfském, v Durynsku, na statcích své choti Judity. Smrt zastihla jej v poníženosti a všichni věřili, že bude pochován v cizí zemi jako král poražený a jako člověk, který všechno ztratil.

Když byla o tom řeč před knížetem, odpověděl Soběslav takto:

„Smrt je utěšitelkou všech záští. Co platí nyní můj spor s králem? Nic! Pranic! Věznil mě velmi dlouho, ale já jsem ho po celou tu dobu nenáviděl: a kdyby má zloba byla jako jsou žaláře, ležel by více než patnáct let v hlubině a byl by spoután na rukou i nohou. – Ach, nemohu říci, že jsem si vedl ve svých myšlenkách milosrdněji než král ve svých skutcích. Odpouštím mu a prosím jej za odpuštění.“

Šlechticové, kteří slyšeli tu řeč, pohlédli na sebe za zády Soběslavovými a dorozumívali se navzájem stiskem prstů. V těch pohledech a v těch stiscích byla pak ztajena otázka: jaký je panovník, který ustupuje a který se bojí ještě mrtvého protivníka?

Soběslav dobře porozuměl znamením, která si šlechticové vyměňovali, ale nedbal jich. Poručil vystrojiti nádherný průvod a pohřbil krále s největšími poctami v klášteře na Strahově.

U královny rakve sešli se velmožové z celé země. Když dozněl zpěv, když skončil obřad a když biskup zhasil pohřební svíci, bylo jim ukázati se na hradě. Snad nešla podobná povinnost některým velmožům pod vousy a snad z příčiny ještě smělejší zůstalo pět nebo deset nejpyšnějších bojovníků na nádvoří. Stáli tam v hloučku, plísnilu sluhy, rozmlouvali mezi sebou a vyptávali se Konráda Šturma, který býval purkrabím hradu Přimdy, na Soběslavovo vězení. Ubožák odpovídal zprvu trochu zaraženě. Byl nesvůj, měl živý pocit, že by bylo daleko rozumnější, kdyby seděl někde v koutku, ale vznešení lidé, kteří jej přivedli před královský palác, kladli mu ruku na ramena a vdmychli mu tolik odvahy, že se vposled rozhlížel jako orel.

„Co se mi může stát?“ myslil si. „Velmožové, kteří jsou dohromady mocnější než vládce, mě chrání. Ostatně, panovník mi slíbil beztrestnost; je tedy divné, že užívám svobody, která mi byla dána?“

Podobné úvahy rozvázaly Konrádovi jazyk. Mluvil i o Soběslavově trápení, vypravoval o zoufalosti, jež ho tu a tam uchvacovala, a šlechticové se zrakem upřeným do oken se smáli a vinuli purkrabího k sobě a dávali mu bezpočet rozmarných jmen.

Ale stalo se, že na nádvoří vešel Ojír a s ním lidé strany Soběslavovy. Nebyli urození, pocházeli z neznámých rodin, ale plášť z dykyty a chochol barevného peří jim slušel právě tak, jako šlechticům. Měli majetek, měli družiny dobře ozbrojené a vposled pýchu, která se drala k moci.

Když Ojír zhlédl pana purkrabího Konráda Šturma a když zaslechl, co vypravuje, vrazil do něho loktem. Chtěl to učinit tak trochu jako z neopatrnosti, ale nic nebylo zjevnějšího, než jeho vztek a nedobrá vůle a touha purkrabího urazit. Konrád Šturm sáhl tedy po zbraní. Vzápětí se strhla pěkná šrůtka. Šlechticové byli rozehnáni a neblahý správce hradu Přimdy se octl před Soběslavem.

Hněv bývá špatný rádce. Hněv si neklade otázek a bije hlava nehlava. Týž den houpal se purkrabí Konrád na

šibenici. Krátká dýka byla vbodnuta do jeho prsou a přidržovala na nich klobouk s chocholem.

Třetí noc po jeho smrti měl Soběslav tíživý sen a v tom snu rozmlouval prý s pacholetem, jehož tvář byla zčernalá a plná smutku. Když se probudil, bylo ještě daleko do svítání, ale kníže vstal a probděl zbytek noci v těžkých myšlenkách a v neklidu, který je palčivější než rány.

Tehdy byl právě čas předvánoční. Byl advent, byla doba, kdy se před východem slunce konají v chrámech, pobožnosti. Kníže tedy čekal na věřící, kteří co nevidět měli spěchat do chrámu. Zvon zněl, ale lidé nepřicházeli. Nádvoří bylo prázdné a všude ležel neporušený sníh. Již zasvitávalo, když hlouček jáhnů tiše a se sklopeným zrakem se protáhl podle zdi kostela. Minuli chrámový vchod, mířili ke svatému Jiří.

I zdálo se Soběslavovi, že nad hradem leží nějaká kletba. Viděl, že lid a kanovníci a mnichové se vyhýbají místu, kam by mohl přijít, a zmocnila se ho veliká tíseň. Nepřioděl se žádným ze svých rouch, nenatáhl si škorně, ale bos a v plášti kajícíků vešel do světnice Ojířovy.

„Příteli,“ pravil, „nastoupil jsem vládu a neměl jsem nic než špetku naděje, že milost Páně je se mnou. Neměl jsem nic, než toto doufání a dále víru, že je nám nakloněn prostý lid. Co však se stalo? – Bůh mi hrozí. Počet mých nepřátel vzrůstá a ti nejvěrnější jsou přestraseni a obcházejí můj příbytek. Považ, Ojíři, že se nemohu zříci ani pomoci boží, ani pomoci lidu. Považ, že nikdy nebylo hůře, uveď si na mysl, jak hluboko poklesla česká moc, rozvažuj o tom, čím jsme povinováni císaři, vzpomeň si na pokoření, kterým jsme prošli, a které trvá a které nás snižuje. Rozvažuj o tom, vstaň, setřes svou pýchu a vezmi si podobný rubáš, který mě přiodívá. Následuj mě! Pojďme bosí a s nepokrytou hlavou, padněme před oltářem a bijme čely do dlaždic! Snad nám Bůh odpustí. Snad nám skytne sílu k slavnějším skutkům, snad způsobí, aby se k nám poznovu obrátila přízeň a laskavé smýšlení.“

Když po sedmi dlouhých hodinách vyšel kníže se svým služebníkem Ojířem z chrámu, přivítaly jej na nádvoří velké zástupy lidu, a dále kněží a opatové a biskup. Soběslav poklekl před zástupcem svatého apoštola do sněhu a přijal svaté požehnání. V té chvíli propukl lid v jásot, ale šlechticové stěží mohli skrýti pohrdnutí nad knížetem, který se podobá více mnichům než těm, kdo sedají na koně a vedou války.

Závazek

Císař se vypravil poznovu do Itálie. Měl velmi nakvap, pospíchal a nezbyl mu čas, aby mohl zaříditi věci, které směřují k špižování. Když chtěl již vytrhnouti, poslal několik svých šlechticů do Čech. Poslové dorazili v čase nadmíru krátkém na pražský hrad a sotva seskočili s koně, šli ke knížeti. Bylo ustanoveno, aby se před Soběslavem ujal slova člověk nejvznešenější a ten pak mluvil bez okolků.

„Císař Bedřich,“ pravil, „rozkazuje, abys – podle závazků, které ti, kníže, byly uloženy, a s vděčností, jež ti přísluší – vypravil proti italským městům vojenský sbor. Se zbrojenci půjde český biskup a ty sám se postavíš v čelo sboru! Spěchej, neboť císař co nejdříve vyrazí! Spěchej, abys ho zastihl před Alpami! Spěchej, neboť tažení bude krátké a skončí do tří měsíců.“

„Pamatuji se dobře,“ pravil Soběslav, „že jsem císaři přislíbil vojenskou pomoc. Splním, co jsem řekl, ale nepovedu svůj sbor. Neučiním to a nemohu to učinit pro množství jiného díla. – Pokud jde o biskupa, ustanovuji, aby zůstal v Praze!“

To vše se stalo. Soběslav trval na svém a s českým vojskem vytrhl Oldřich, kterému kníže již předtím (za službu bratrskou a mírnou povolnost) propůjčil úděl olomoucký.

A Oldřich táhl rychlými pochody. Hnal koně, jeho zastávky byly kratší a kratší, ale s císařem se přece nesetkal.

Jednoho dne, když se již zmocňovala vojska únava a když zásoby byly snědeny a když vítr povíval poslední špetičkou píce, přišli k Oldřichovi dva šlechtici. Prvý z nich se jmenoval Spěra a druhý Ješutbor. Vyhledali knížete při hubené snídani a Spěra řekl:

„Císařova vojska jsou před námi dobrých dvanáct dní pochodu. Možná, že se již blíží k rovinám horních řek italských. Jsou syta, jejich koně mají zasypáno v poledne i navečer, a u nás není do čeho kousnout. – Jakpak chceš, kníže, jítí dál?“

„Přísámbohu, císař na nás zapomíná! Nevidím nikde stodůlku, u které by stála stráž a rozdílela chleby. Nevidím nikde purkrabího, který by otevřel hrad a dal nám jísti mastné jídlo. Kde tedy je ta slibovaná spíže?“

„Císař se zmínil,“ odpověděl Oldřich, „že nás bude sytit, a protože není nikde nic zchystáno, nemohu myslet jinak, než že si přeje, abychom si vzali, co nám náleží, ve dvorcích a v osadách a v městech. Učiňte to bez krutosti a mírně jako přátelé.“

Spěra přisvědčil, Ješutbor neměl námitek, pánové Soběslav, Držata a Zbraslav souhlasili; když se však vojsko rozjelo do kraje a když se tu a tam dal nějaký sedláček do křiku a když si bránil svůj kurník, strhly se mezi vojskem a pokojnými lidmi notné šarvátky. Leckterý bezbranný chlapík dostal přitom na pamětnou a drůbeží a vepříkům se vedlo tuze zle.

„S jídlem roste chuť,“ říkali sluhové urozených pánů a vrhli se do loupeživého díla s takovou chutí, že měli záhy více kořisti, než mohli sníst. Když přišli k městu Ulmu, jali se tedy prodávati to, co jim přebývalo. I povstala tam někde na tržišti váda o cenu slepic; na druhém konci města přišel ke škodě jakýsi ubožák s podvázanou bradou a potom došlo na těch dvou místech k řeži. Je to smutné, ale než se kdo nadál, obrátilo se celé město v učiněnou hrůzu. Ach, Dunaj byl pln utopenců a na mostě se válely státé hlavy ulmských drůbežníků.

Když se schylovalo k nejhoršímu, dal Oldřich udeřiti do bubnů a volal své zbrojence k ústupu a rozrážel loupežící hloučky a bil do nich mečem obráceným naplocho tak silně a s takovou zarputilostí, že jim vštípil něco rozvahy. Všichni lidé dbalí kázně stanuli mu ku pomoci a tak se jim podařilo odvésti vojsko a Ulm zachránit.

S císařem se Čechové setkali u města Susy. Vojenská práce byla tam právě dokonána. Město leželo v rozvalinách a německé voje byly již na odchodu. Šly k Alessandrii a Oldřich je zpovzdálečí následoval.

Když se vojáci utábořili před hradbami a když sevřeli město, nadcházel již podzim. Byl velmi nevlídný, byl pln dešťů, které v těch končinách jen zřídkakdy jsou tak prudké a tak dlouhé. Toho roku se však počasí obrátilo: za přívalem přišly povodně a za velkými vodami znenadání mráz. Kdo jakživ slyšel, aby jižní země v měsíci listopadu se pokryla sněhem? A kdo mohl uhádnouti, že se obhájcové města budou bránit a takovou zuřivostí a že se nevzdají císařské moci? Kdo mohl mysliti na zimní tábor? Nikdo! Všichni věřili v brzký konec války a tak mráz zastihl vojska v lehkých stanech a zkrušil je a vzal jim všechnu odvalu. Když se pak dostavil hlad a když se jezdecké sbory vracely s prázdnou a když v nejzazším okolí nebyla ani hrst píce, ani zrnko obilí, ani zaběhlá křepelka, přišli někteří šlechticové k Oldřichovi a naléhali na něho, aby žádal od císaře povolení k návratu a zadržený peníz.

„Dávno uplynuly tři měsíce, o nichž mluvil Barbarossův posel, dávno uplynul čas služby, k níž jsme se zavázali,“ pravil Spěra, „a totam je všechno slibování. Vraťme se domů! Můžeme to učiniti se ctí a jako lidé, kteří vykonali vše, co měli učinit, a kterým se se strany druhé všechno odpírá.“

Nad podobným míněním krčil Oldřich rameny. Bylo mu zatěžko mluvit s císařem o odchodu i o penězích.

„Ne,“ odpovídal po druhé a po třetí a po deváté, „neučiním to! Nezmíním se, že chcete odejít, neboť není věci proradnější, než dotírati na někoho ve chvíli nouze. Ostatně jsem jist, že císař dostojí slovu. Chtěl bych, aby mi přislíbil jablko z ráje, a kdybych byl na sklonku života a císař někde v poli, ještě bych doufal, že jeho slib bude splněn.“

„Učiň ze své víry bečku a ze slibů víno,“ pravil Spěra; ale to řekl na odchodu a ve chvíli, když se vzdálili dobrých třicet kroků od stanu.

Tehdy byl právě předvečer dne Adama a Evy, kdy se světí památka narození Páně, a tábor se blížil k tomu velkému svátku jako poutník k odpočinutí. Válka ustávala, útoky tichly, válečný stroj zapadával sněhem a mlčenlivé strážě s napřaženými rukama stály u ohně a zahřívaly si dlaň a hřbet ruky.

V ten čas malé bdělosti (asi pět hodin po západu slunce) opustila řada šlechticů se svými sluhy tábor. Byl to opět Zbraslav a Ješutbor a Držata a Soběslav, a ovšem i Spěra. Vyšli s lehkou myslí a ani si nevzpomněli na hanbu, kterou knížeti způsobí jejich odchod. Zdálo se jim, že není nic přirozenějšího než odejít od díla, které se vleče, a věřili, že zběhnouti z tábora znamená státi již jednou nohou na hranicích Čech. Ale sotva měli za zády Alessandru, narazili na hlídky milánské. Přemnoho Čechů tam padlo a přemnozí byli jati. Ti pak, kteří se zachránili, museli prchat přes jezero Komské a zasněženými cestami alpskými. Byla to strašná pouť, a když hrdí šlechticové dorazili vposled do Čech, podobali se jen stínům. Císař si přál, aby je strážě odehnaly od hranic. Soběslav je vpustil, ale byli živi v hanbě a po samotách.

Zatím Oldřich, který na proradném jednání svých šlechticů neměl pražádné účasti a který je těžce nesl, byl pokládán málem za potměšilce. Jen tu a tam mohl zhlédnout tvář císařovu a jen zřídka jej mohl pozdraviti.

Když po několika měsících Bedřich uzavřel s obránci Alessandrie příměří, a když byly zastaveny boje, obrátil se kníže se zbytkem svých lidí do Čech. I jeho cesta byla svízelná, šel o hladu a přinucen nouzí vyměňoval po městečkách koně a zbroj za chléb. Vrátil se bos, s ušima ohryzanýma mrazem a chřestil kostmi.

Urážka

Nezdar je špatným pojítkem přátelství, neboť lidská povaha bývá taková, že při něm jeden člověk obviňuje člověka druhého a pro sebe hledá omluvu. Z té příčiny snad šlechticové, kteří zakusili hlad a kteří se vrátili bez slávy a s nepořízenou, měli spadeno na každého, kdo se měl starat o jídlo a kdo jim zadržel slíbený žold. Císař opět nemohl nemysli ti na hanebné zběhnutí. Přičítal mu veliký význam, neboť ve vojstě je nepořádek nakažlivý a špatný příklad rychle se rozplemeňuje. Když tedy odešla část českého vojska, řekli si ostatní (kteří stejně milovali pohodlí a své životy a sytá jídla), že návrat je nasnadě, a začali se příliš často poohlížet k severu. Tábor se jim zdál těsný a německé země širé a krásnější a příliš hodné lásky. – Lze tedy říci, že český podíl na neúspěších před Alessandrií nebyl nejmenší.

Čas, který nejčastěji hněv zahlazuje, rozšířil proti pravidlům maličkou trhlunku v přízni císařově a hovory a omlouvání a tisíc drobných věcí učinily ji ještě hlubší. Tak vposled všechno smýšlení shovívavé a přátelské bylo roztrháno a zrušeno. Císař se rozhněval a v mysli Soběslavově se uhnízily vzdory. Kníže chtěl zpřetrhat všechna pouta, která ho vázala k Římské říši, toužil po úplné neodvislosti a ta vůle a to toužení mělo ho k prudkým odpovědím.

Tehdy žil v Čechách jakýsi nenávidný velmož. Měl povahu prudkou a násilnou, nedovedl odpouštět a každá maličká urážka po léta mu ležela na mysli. Ten člověk pyšný a neoblomný těžce nesl, že se kníže Soběslav obklopil lidmi málo urozenými a mluvil o něm bez úcty. Stával v knížecí síni s hlavou zdviženou, držel dlaně zasunuty v rukávech, jako by pobýval mezi malomocnými, a zdálo se, že je hotov knížete zradit.

Jednou, když byl opět přítomen, navštívil Soběslava mělnický probošt, mistr Jeroným, který se honosil příbuzenstvím s císařem a který zhusta užíval císařova pohostinství. Přinesl list a kníže rozlomil jeho pečeť ve shromáždění velmožů. – Byl totiž obyčej, aby se císařské listy překládaly před šlechtici z jazyka latinského do češtiny, a aby se před nimi čtly pozdviženým hlasem.

Kníže odevzdal tedy pergamen do rukou jednoho ze svých důvěrníků a naslouchal. Řeč císařova byla však přísná. Byla plná výčitek a rozkazování. Byla nevlídná, vháněla do tváře knížete Soběslava krev a zpěnila ji.

Když muž, který četl, dospěl k místu, kde císař vytýkal knížeti, že jeho oddanost není úplná, vstal Soběslav a odsunul svůj stolec. Postrčen vydal ten stolec dunivý zvuk a zakymácel se. V tu chvíli čtenář umkl a šlechticové a lidé strany Soběslavovy nemohli ani vydechnouti. Stáli bez hnutí, čekali, co se stane dál, čekali, jak kníže promluví. Soběslav však mlčel. Jeho obočí byla stažena a dvě kolmé vrásky se rýsovaly na jeho čele.

„Vždycky jsem slýchal,“ řekl Jeroným, „že list císařův má býti čten od začátku až do konce bez přerušení. Vy, vznešení bojovníci, měli byste jej slyšeti s pochýlenou hlavou; vy pak, mužové bez jména a slávy, při zvuku té řeči poklekněte!“

Řka to, obrátil se Jeroným střídavě k šlechticům a k lidem strany Soběslavovy.

Když uplynula chvílička ticha, ozval se Soběslav a řekl:

„Kdo to mluví? Mistr Jeroným! Jakže, nikdo znamenitější než právě probošt mělnického kostela neotevřel úst? Právě on si dodal odvahy a přerušil čtení listu a napomíná nás a činí výtky těm, kdo poslouchají! Ach, Jeronýme, já, který vládnu v této zemi, nechci tě potrestat, ba nechci tě ani soudit, ale ukazuji na tebe těm, kdo se mnou zřídkakdy souhlasili, a pravím: Velmožové, snese z vás někdo, aby knížeti byly činěny výtky?“

V té chvíli, v té vzrušené chvíli, obrátili se všichni šlechticové k nenávidnému velmoži. Ten stál bez hnutí. Lokty ve dlaních, bledý, mlčenlivý, upíral pohled v zrak Soběslavův. Potom učinil krůček první a druhý a třetí, potom se zvolna bral k mistru Jeronýmovi. Položil mu ruku kolem pasu a odvedl jej ze síně. Vyšel s ním a procházeje mimo stolec Soběslavův schýlil hlavu jako člověk, který zvolil a který se rozhodl a který přisvědčuje knížeti.

Odtud vzplanul mezi Jeronýmem a mezi knížetem hněv větší nad každé pomyšlení. Na straně mistrově stál císař, ale Soběslav zbavil vposled Jeronýma proboštsví a dal je vypuzenému arcibiskupu salzburskému, který byl císaři solí v očích.

Běs

Mezi lidmi, kteří podle vůle knížete odešli na zemské pomezí, aby mýtili lesy a vzdělávali pustinu, byl Ojířův syn. Usadil se v končině vitorazské a pracoval tam se svými dětmi a se služebníky. Přálo mu štěstí. Jeho majetek se množil, jeho stáda se rozhojňovala a jeho pole dobře rodila.

Ale jednoho dne se stalo, že služebníci Ojířova syna zaslechli z druhého konce hvozdu rány seker. I zavolali svého pána a šli po zvuku a narazili na muže, kteří vnikli v ta místa s rakouské strany. Ale Vitorazsko bylo starou zemí

českou a odedávna patřilo k českému svazku. Ojříův syn vystoupil tedy proti cizincům a chtěl je zahnat. Vetřelci se bránili. I vznikl z té srážky boj a Ojříův syn v tom boji padl. Byla mu roztržena lebka.

Když se donesla o tom zpráva na pražský hrad, plakal Ojří před knížetem a prosil jej a naléhal na něho, aby potrestal vražedníky a vyhnal jejich dítky a ženy hluboko za zemskou hranici. Soběslav vypravil napřed k Jindřichu Rakouskému poselství a žádal v té věci panovníka o příspěví a dal mu na srozuměnou, že netrpělivě očekává nápravu. Rakouský vladař odpověděl zpupně a rozkázal svým lidem, aby setrvali tam, kde jsou, a aby se bránili násilí násilím.

Tak se schylovalo k válce. Soběslav vypravil posly k vládcům sousedních zemí a získal proti Jindřichovi pomoc maďarskou, a polskou, a saskou, a míšeňskou, a štyrskou. Když se Soběslav chystal již do pole, přišla znenadání zpráva, že proti němu povstal Konrád Ota, kníže znojenské, a že mu vypovídá poslušnost. Tehdy vyslal Soběslav na všechny strany a ke všem příbuzným posly a napsal do Znojma list. V tom listě s mírností a s pevnou důvěrou, že nelze jednat proti válce spravedlivé, vylíčil svou pří s Jindřichem. Potom pergamen zapečetil a zavolal jednoho ze svých velmožů, aby jej donesl do města Znojma. Posel si připínal již ostruhy, když před knížetem padl na zem Ojří a v pláči a nařikání jej prosil, řka:

„Pane, svěř mi ten list, dovol, abych šel místo velmože, který bude otálet a který maličko dbá, jak skončí jeho poslání. Svěř mi ten list a dovol mi mluvit před knížetem Otou, neboť budu výmluvnější než odpustkáři. Můj žal a moje trápení vnukne mi slova daleko slyšitelná a dobře zasahující lidská srdce. Jsem člověk bez jména, můj štít je bez znaku a mohu ležeti u škorní knížecích. Kdybych si pobodal ruce o hroty ostruh, nic mi to nebude překážet. Tebe pak se nemůže dotknouti hanba prostáčka, který nařiká a žadoní, aby nebyla kažena pomsta nad těmi, kdo utratili jeho syna.“

„Ojří, můj starý příteli,“ odpověděl kníže, „mám více důvěry v biskupa olomouckého, a v paní Marii, a v pana Otu z Wittelsbachu, ale jdi a jednej na svůj vrub. Jdi, jednej v důvěře, že ti Bůh pomáhá.“

Ojří dorazil do Znojma ve chvíli, kdy vznešení příbuzní sjednali smír. Konrád ho poslouchal jen na jedno ucho, ale chudšas byl přesvědčen, že získal jeho srdce. Záhy potom vytrhl úřední vladař a s vojenskou pomocí se postavil po bok Soběslavův. V noci sdílel s ním stan, ve dne se držel poblíž jeho klisny a s uctivostí odpovídal na veselé otázky Soběslavovy. Tak zabrána v hovor spěchala knížata do zemí Jindřichových a spojila se s pomocí polskou a maďarskou a saskou i s vojsky ostatními, neboť všichni vévodové dostáli v slovu. Jejich pluky byly pak přenesmírné. Vlnila se jimi pláň a pole mizela pod jejich nohou a lesy je nemohly ukrýti. Jindřich ustoupil přesile dříve než se rozvinula k boji a všechn svůj kraj na levém břehu dunajském zůstavil nepřátelům na pospas.

Tehdy ožil strašný a násilný duch, který bývá vklet v zástupy a který se zaněcuje uprostřed množství: zbrojenci popustili uzdu běsnění a rozjeli se v širokou končinu. Zažehli vesnice, pobořili kostely a zmocnili se nesmírné kořisti. Jen sloup dýmu se zvedal z míst, kde stávala osada a kříže ležely na ssutinách chrámu. Vilém z Kounic, který patřil k družině Oty Znojenské, vrátil se do tábora všecek černý a s pláštěm prohořelým na desíti místech. Jeho obočí bylo sežehnuto, vlasy upáleny a únavou se stěží držel v sedle.

„Viléme,“ řekl kníže zvětšuje prstem otvor v jeho rukávě, „což jsi spal v požářišti?“

„Ach,“ odpověděl záře úsměvem a bělostnými zuby, „každá díra znamená jeden kostel, který jsem spálil, a můj plášť je jako počítadlo.“

Kníže se poznamenal křížem, ale jeho duše byla tak zcela pohroužena v to společenství zmaru, že nezadržel smích.

Když Soběslav a Konrád odtáhli, zdvihl se voj Jindřichův a vtrhl na moravské území a pleně a pále stejně ukrutně došel až ke Znojmu. Česká vojska stála již u Důdleb; když se jim však donesla zvěst o díle Jindřichově, vrátila se. I vpadli Čechové poznovu do zemí rakouských. A věru žádná bouře není lítější, a nikdy hněv netrestal krutěji a nedolehl s takovou silou. Za deset krátkých dnů byl všecek žirný kraj dunajský proměněn v poustku. Světelský klášter s dalekým okolím byl popleněn a shořel na troud a smrt a zoufalství s vykasanou sukní a s obnaženým zadkem skákala po spáleništích. Vypravuje se, že bezpočet lidí bylo pobito a bezpočet odvedeno v poutech do otroctví. Vypravuje se, že vojínové upadli v takovou zuřivost a v takové roznícení zkázy, že pověst o tom zděsila Mohuč a Řím a města nejvzdálenější. Papež Alexandr doslechnuv, co se přihodilo v Rakousku, dal knížete Soběslava do klatby a rozkázal Vilému z Kounic, aby ve své vsi vystavěl za pokutu klášter.

Osídlo

Ten, kdo je proklet, se podobá člověku malomocnému. Jde a cesta se před ním prázdní, zvon mlkne, kněz se mu vyhýbá a žádný člověk mu nemusí státi ve slově. To platí o lidech prostých, ale kníže, který je pánem lidu a který

je pánem jeho lásky, nachází přívržence i v té nezměrné bídě. Ojří je jeho utěшитelem a vymlouvá mu jeho vinu a hledí ji umenšiti.

„Můj pane,“ praví, „rozpálil tě hměv, ale nečinil jsi nic hroznějšího, než činí panovníci uchvácení pomstou. Vše, co bylo vykonáno podle Dunaje, děje se i v končinách italských a po všem zemském okrsku. Kdyby za ždíbec ohně a pro pár utýraných nepřátel byli vládcové vrháni v prokletí, byly by v chrámech královské lavice prázdné a ani jeden panovník by neslyšel mši svatou. – Nemysli na papeže, kníže, neboť klatba není trest za hřích, ale nástroj a zbraň tvých nepřátel. Nepřeháněj tedy pokání a obrať svou mysl k Bedřichovi Českému a dále k Oldřichovi, který se notně změnil a který s tebou špatně mluví.“

Při těch slovech se starost Soběslavova zdvojnásobuje. Zná smýšlení Oldřichovo, ví, že ztratil jeho přízeň. Chce ho přemluvit a posílá pro něho vybrané posly.

Kníže přijal pozvání a vydává se do Prahy. Přijíždí na hrad, ale nepřišel jen se sluhy: provází jej ozbrojený sbor. Vojáků není mnoho, ale neodkládají zbraň, spí snad ve zbrani a nikdo z nich nepromluví ani slovíčko se Soběslavovými lidmi. Tváří se nepřátelsky.

Zatím knížata zasedla k radě a Soběslav oslovil svého bratra a řekl:

„Sedím na stolci, který jsi mi přisunul a dlouho u věrném cítění jsem byl spojen s tvou duší. Kéž by nás Bůh a Panna Maria nikdy nerozloučili, kéž bych věděl, jak se ti opět zavděčím!“

„Ještě včera,“ odpověděl Oldřich, „jsem ti podal ruku, dnes ti ji nepodám. Zavazuje mě k tomu přízeň císařova a věnost, kterou k němu chovám, a vposled tvoje skutky. Mám špatné zprávy, kníže. Nechtěj, abych vypočítával věci starší; je dost na tom, co se právě přihodilo a co ještě dozívá jako zvon, v nějž někdo udeřil.“

„Jsi rozhněván bez dobrého důvodu,“ řekl Soběslav, „a mluvíš jako žena, které nějaký udavač našeptal lež. Copak máš na mysli? Snad to, že jsem dal zjišťovat tvé zbrojence? – Pah, bylo jim zima ve stanech na nádvoří a meč je studil do stehů. Až budeš odcházet, pustím jednoho po druhém, aby tě dohonili těsně před branou.“

Slyše, že věc, která se mu donesla, je pravdivá, škulb Oldřich svým opaskem a potom si stiskl vlastní ruku tak silně, že mu zapraskalo v kloubech. Byl rozvztekl a jeho mysl (jindy tak mírná) se vzedmula, až se přetřikával.

„Císař,“ vykřikl, „který tě volá a jemuž marně uhýbáš, císař, který přijímá Bedřicha Českého a který slyší žalování Jindřichovo, učiní konec tvé zpupnosti! Nevládeš! Rozum ti jde mimo! Nejsi již kníže a já se blížím k vládě!“

Potom udeřil Soběslav třikrát do dlaní, a když se za dveřmi ozvaly kroky, odpověděl takto:

„Bůh a svatí andělé určují lidem, aby bránili to, co jim bylo svěřeno, a já budu držeti moc, která mi byla dána. Pravíš, že mě volá císař na soud, ale já jsem odpověděl poslům císařským: nevyjdu ze své země! Ba věru, jsem bezpečěn jen mezi prostým lidem, který mě obklopuje. Nemohu důvěřovati ani císaři, ani bratřím, ani strýcům, ani bratrancům, ani ujcům – ba ani tobě!“

Řka to, pokynul Soběslav vojákům, kteří vcházel do klenuté jizby, a ti jali Oldřicha a vsadili ho do vězení. Ze stínu toho žaláře kníže již nevyšel živ.

Vyděračství

Když Konrád Ota doslechl, že je Soběslav v tísní, svolal šlechtice a urozené pány na svůj hrad a řekl jim: „Znáte přezdívkou, která se tak dobře hodí na Soběslava? Víte, že se mu říká selské kníže? A najde se mezi vámi někdo, kdo by se mohl domnívat, že Soběslav nezaslouží notný výsměch?“

Na ta slova ozval se výbuch veselosti a šlechticové se tloukli do kolen a prohýbali se a jeden vrážel loktem do druhého.

„Ach,“ řekl potom Konrád, „to odbočení věru nevadilo, neboť teď víme, na čem jsme, a můžeme mluvit od plic: Je to velká hanba, že šlechticům a lidem urozeným vládne muž, který se bratříčkuje se sedláky, a my všichni musíme tomu udělat přítrž. Ovšem nikoli tehdy, bude-li náš selský panovník pěkně povolný, a skytne-li nám, oč jej požádáme. – Rozvíňme tedy klubko sudidiček a spředme novou nit!“

Když to a ještě mnoho jiných hovorů, které nešly věci na kloub, bylo vysloveno, vydali se šlechticové na cestu do Čech. Táhl na Hrádek, neboť se rozneslo, že kníže bude v okolí toho místa lovit zvěř.

Asi den jízdy od řečeného Hrádku spatřil je jakýsi zeman, který oral pole, a protože se mu množství jezdců zdálo přílišné a protože viděl na jejich štítech znaky a protože poznal šlechtice, poradil se s ostatními zemánky a obkročil koníka a tak jak byl (bez sedla a bez ostruh) dojel dříve na Hrádek než velmožové. Ti se teprve radili, jak

mají věc navléknout. A bylo stanoveno v té jejich radě, že ukryjí šik v lesích a že přepadnou Hrádek teprve na smluvené znamení.

I stalo se na druhý den, že Konrád Ota vešel do Hrádku s maličkou hrstkou průvodců. Když překročil práh brány, zvedly strážě můstek, a když vešel do hradní síně, obsadily hradby.

Konrád, který si byl jist svými zálohami, mluvil pak s knížetem jako se mluví s tím, kdo nemá na vybranou, a řekl:

„Doneslo se mi, že vězníš Oldřicha a že máš v úmyslu udělit knížetství olomoucké svému nejmladšímu bratru Václavovi. To je věc neuvážená a nikterak ti nebude ku prospěchu. Byl bys takový nevďěčník? Chtěl bys mne přejít? Chtěl bys obrátit naše přátelství ve hněv? Dej mi ten úděl raději po dobrém! Obklop se šlechtici, zřekni se venkovských mravů! Učiň to rychle, neboť ti zbývá maličko času a co nevidět bude ti odepřeno všechno rozhodování.“

Mluvě takto zvedal Konrád vysoko svou planoucí a smělou hlavu a kníže mu hněvivě odpovídal.

Zatím šlechticové, jimž bylo v jiné světnici předloženo jídlo, dost se poveselili a jeden z nich vyšel na hradby, aby se poohlédl, co se děje venku. Byl znepokojen jakýmsi houráním a přísámbohu! slyšel dobře: v dálce zněla bitva. I padlo zkušenému bojovníku do oka, že strážě stojí na svých místech a že jsou zchystány a že mají luky opřeny o zeď a že most je zdvižen a že brány jsou zataraseny. Dále jediným pohledem přehlédl, jak z lesa vyjíždějí hloučky šlechtické a hloučky lidu Soběslavova, a jak se srážejí. Rozeznal rozmachy zbraní a pád jezdců, postřehl, jak sedlák dotírá na šlechtice a jak koně pobíhají sem a tam.

Hluk, výkřiky a táhlé volání vrhlo ty, kteří hodovali, ke dveřím. Vpadli na nádvoří a vidouce, že se strhla bitva a že šlechtický oddíl byl zaskočen sedláky, myslili na vlastní záchranu a srazili se ke zdi a krok za krokem se posouvali k bráně.

Zatím Konrád hrozil knížeti Soběslavovi. Byl jist svým vítězstvím, a když se venku ozvaly výkřiky, měl za to, že šlechticové udeřili na Hrádek.

„Teď,“ řekl knížeti a ukázal k oknu, „budeš povolnější, neboť hlas mé žádosti vzrůstá o tenhle křik. Slyšíš? Poznáváš, kdo to přichází? To jsou moji přátelé! Každý z nich je šlechtic a každý z nich vydá za deset tvých sedláčků.“

Ale dříve než Soběslav mohl odpovědět, vrazili do světnice dva velmožové, kteří se rozpomenuli, v jakém je Konrád nebezpečí, a houkli na něho a vedli si tak prudce, že jen podle jejich zmatku poznal, kolik ušlo. I dal se na útěk. Dostihl šťastně dveří, proklouzl chodbou, vběhl na nádvoří a tu se mu zjevil strašný pohled: V lesních průsecích a všude tam, kde se otvírala pláň, bylo zřítí pádící šlechtické houfy. Vzdalovaly se od hradu, prchaly a selská „chamrad“ byla jim v patách.

Co měl teď Konrád činiti? Na vnějším nádvoří Hrádku zuřila druhá bitva a kníže se dal v tu stranu. Po několika skocích střetl se však s Ojřem a vyraziv mu meč uchvátil ho za zápěstí a hlasem zchváceným řekl:

„Starče, na tvé naléhání jsem se postavil na stranu knížete. Šel jsem do země Jindřichovy a věru, jsem dobrý přítel toho, kdo mě chce zabít. Pomož mi! Zachraň svého pána od hříchu! Vyveď mě z toho nebezpečí!“

Řka to, cloumal Ojřem a jedním dechnutím vyrazil ze sebe tolik přísah a tolik vyhrožování, že Ojř podleh. Měl za to, že Konrád mluví pravdu. Lichotila mu obmyslná a lživá zmínka o zásluhách při usmíření knížat. Smíloval se. Ukázal Konrádovi místo, kde hradby byly prolomeny děrou (aby mohla odtékat voda) a v nesmírném zmatení mu pomohl nadzvednouti mříž nad jejím ústím. Tak Konrád Ota unikl z hradu.

Sedláci

Nedlouho potom padl Bedřich Český k císařovým nohám a řekl mu:

„Čechy jsou rozchváceny, šlechticové žijí tam v područí, právo tam nemá místa a tvoje moc ve skutečích Soběslavových je tupena. Učiň, císaři, aby ten vládce nehodný, Soběslav, byl zbaven moci a vlož ji do mých rukou. To jest dědictví, které očekávám s věrností a s důvěrováním!“

Císař odpověděl Bedřichu Českému milostivě. Přijal od něho poklad a pranic se neohlížeje na právo šlechticů voliti si svého panovníka, propůjčil Bedřichovi Čechy v léno.

Zatím Konrád Ota, který unikl z Hrádku, hledal přispění u Leopolda Rakouského, syna nedávno zemřelého vévody Jindřicha, a ve spolku s tím starým nepřitelem táhl proti Soběslavovi. Kníže se octl ve veliké tísní, neboť pomoc, kterou mu přiváděl jeho nejmladší bratr Václav, byla nepatrná, a české vojsko, pokud jde o počet, nemohlo se

měřiti s protivníky. Nicméně kníže vtrhl s Václavem do Znojemska. Leopold Rakouský dobyl však jejich tábora a obrátil je na útěk. Hnali se močálem, prchali a když všechno bylo ztraceno, odhodlal se Soběslav rozdělití svá vojska. Václav se uchýlil do Olomouce a kníže spěchal se zbytkem bojovníků do Čech.

Vposled rozbil Soběslav tábor na hoře, která se zvedá nad dnešním Miličínem a které jest jméno Kalvárie. Tu k němu přišly stráže předních řad a řekly mu:

„V údolí mezi lesy jde vojsko, a pokud můžeme rozeznati, nejsou to bojovníci, jak lze vídati, ale lid divně ozbrojený. Jde v spořádaném zástupu.“

Kníže zřídil šik a s mečem v hrsti čekal. Byl opatrný, rozestavil lučištníky, ukázal místo jízdy a opřel jeden sbor sborem druhým. Ta práce byla však marná a zbytečná, neboť vojsko, které přicházelo, bylo vojsko přátelské. Byli to sedláci, byl to Ojír.

„Pane,“ řekl ten starý služebník, „dopustil jsem se těžkého provinění, když jsem dopomohl k útěku Konrádovi a tys mne zapudil. Přijmi mě nyní! Přijmi vojsko, které přivádím. Přijmi svůj lid a svého služebníka!“

Kníže poručil Ojíře Bohu a odpověděl, že mu již odpustil a že nemyslí na neblahou příhodu a že na ni zapomněl a že se nechce nikdy zmíniti o tom, co se přihodilo.

Potom se Soběslav poptával po novinách a zvěděl, že císař udělil zemi českou v léno Bedřichovi a že Bedřich sbírá vojsko a obchází knížata znepřátelená, aby mu dopomohla k přístupu na trůn.

Tu neblahou zvěst oznámil knížeti Ojír, a sotva jt vyslovil, umkl. Ustal v řeči prvé a započal řeč druhou a vyložil v ní, že hlas věrnosti volá lid, aby se srazil kolem svého pána a aby ochraňoval dílo započaté knížetem Soběslavem.

Když to řekl, mužové vstávali na špičky a ozvalo se volání a hlas po hlase opakoval ta dvě poslední slova. I bili do štítů, tiskli si skráně a jejich uchvácená řeč se vracela k drahému jménu selského knížete.

Konec

Zanedlouho potom zmohutnělo vojsko Soběslavovo pateronásob a stalo se tak velikým, že kvůli špižování nemohlo setrvati na jediném místě. Šlo z končiny jedné v končinu druhou, šlo zvolna a s opatrností mezi lány, neboť nadcházel čas žně. Vojsko bylo tiché, jak jen je možno takovému množství. Šlo po cestách, vyhýbalo se osení a lehalo po lesích a někde na pastviskách. Tak míjel čas a čekání bez konce. Ale protože nelze dlouho přecházet věci časné a protože na každého muže dotírala starost o chléb a protože klasy praskaly zráním a protože vojsko Soběslavovo bylo vojsko selské, jal každého, kdo ležel v táboře, nepokoj a všichni mysli na svá hospodářství.

Tehdy, tížen starostmi, svolal kníže radu a tázal se na mínění svých přátel. Dal mluvití svému bratru Václavovi, knížeti olomouckému, a kněží a ujcům a šlechticům, kteří se postavili na jeho stramu, a vposled Ojírovi.

„Kníže,“ řekl dobrý sluha, „veď nás za hranice země! Veď nás k útoku. Vyhledej nepřítele, který otálí a který nás chce utrápiti čekáním.“

„Vím, kam míříš,“ odpověděl Soběslav, „vím, že úroda dávno dozrála, vím, že se zrní již syje z klasů, vím, že bez hospodáře se nic nesklidí, a uhaduji, že se blížíme k hladu.“

Potom se odmlčel a opíraje si loket o jilec křížáckého meče, dlouho rozvažoval ve svých myšlenkách. Stín oblaku přecházel jeho nepohrnutou tvář a mezi úhlem lokte a ramenem a dále za Soběslavovou hlavou bylo viděti přezrálá žitná políčka.

Když uplynul okamžik čekání a ticha, vstal Soběslav a rozkázal, aby se vojska rozešla. Propustil je, dal jim k tomu své dovolení.

A sotva se selský zástup hnul a sotva se rozptýlil, rozjeli se jezdci, kteří v povzdálce čekali na ten okamžik a nesli radostnou zvěst svým pánům. Bedřich stál připraven k boji v Rakousích a vyslechnuv své zvědy, dal se na pochod. Šli s ním bojovníci císařovi a dále voje rakouské a mnoho českých šlechticů. Soběslav postavil se jim na odpor jen s hrstkou bojovníků. Byl poražen a stěžej vyváznuv z bitvy našel útočiště ve zdech hradu Skály.

Zatím šlechticové a kněží a všichni ti, kdo nenáviděli selského knížete, strhli korouhve označené jetho znamením a posmívajíce se mu vykřikovali jméno Bedřichovo. Selský kníže neměl již vojska. Nevzbuzoval strach a lidé vznešení a šlechticové našli v té chvíli odvahu, tak dlouho potlačovanou. Jsou opojeni snadným vítězstvím, jásají, jdou vstříc novému vládci. Vítají ho na pražském hradě. Oděni v nádherná roucha tlačí se k jeho koni, klestí si cestu lokty, rozrážejí strahovský průvod a mnichové – břicha na zádech svých druhů, zpoceni a udýchaní v

nesmírném vedru – jsou se svými zpěvy na holičkách.

Záhy po slavném vjezdu do Prahy bylo Bedřichovi odejít na sněm ve Würzburgu. Tehdy udeřil Soběslav na brány svého hradu. Byl odražen.

Byl odražen a nic ho nezachrání, neboť šlechticové drží lid v osadách a nikdo ze sedláků mu nemůže přispěti na pomoc. Svědí je dlaň, ale nemohou nic učiniti. Volají anděla strážce.

I bylo knížeti svěsti ještě dvě bitvy. V první zvítězil, v druhé byl poražen. Prchá tedy, letí o závod se smrtí a s hanbou. Provází ho jen Ojří a hrstka, hrstička přátel. Nikdo z nich není urozený, nikdo z nich nemá malovaný štít, jsou to prostáčkové, jsou slabí a sehnutí stářím. Jsou bídní, mohli by věru vzbudit útrpnost, ale hrady se před nimi zavírají a kníže neprosí. Je pyšný jako sedlák, chce se bránit do posledního dechu. Vposled dorazil Soběslav na hrad, který se nazývá Skála. Byl tam přivítán a bránil se ještě řadu měsíců. Když se blížila zkáza a když se hrad již již vzdával, vyšel kníže za noci z obleženého místa. Vedl jej Ojří, který byl na té cestě zabit.

Nicméně se vypravuje, že koně Soběslavova provázeli do vyhnanství jezdec na okřídleném koni a že tam jezdec měl podobu Ojířovu. Jiná vyprávění uvádějí, že to byl anděl strážce.

ZÁVĚR

Když byl kníže Soběslav vypuzen a když záhy potom zemřel ve vyhnanství, nastaly v Čechách časy zmatků a slabosti. Lid strádal. Nicotná a obmyslná knížata vedla mezi sebou války a za těch válek a za té bídy ztracena byla i jednota českého státu: Morava učiněna jest markrabstvím cizí moci a pražský biskup říšským knížetem.

I zdálo se, že není vyvážnutí ze strašné nouze. Zdálo se, že lid, který byl hnán záštími knížat a který se pobíjel v nejkrvavějších bitvách a který byl ponižován a zraňován a jitřen, sám k sobě pocítí nenávist a rozdělí se podle svých vládců. Zdálo se, že lid právě se seskupující bude roztržštěn. – Ale duch, který tkví ve věcech života a který sám je život, skýtl mu mocnější sílu, než skýtá trůbení k bitvám; a vztahy a společenství práce a společenství jazyka a to, co neumírá, a to, co věčně bude opravovat zradu a omyly vládců, učinily jej pevným. Učinily jej národem. Zklamán, zbit, o hladu, bez štěstí, bez pokoje a bez panovníka, který právem mohl nositi svůj plášť, český lid žil po třicet let. Po třicet let čekal, po třicet let se blížil k šťastné změně.

Tehdy se naplňovaly podmínky nového uspořádání moci. Tehdy přicházela doba zakládání měst a nových způsobů díla. Tehdy bila gotika na dveře a rytíři zvedali korouhev a kupec svým měščem odzváněl starým časům. Tehdy lid dvojnásob mohl želeť selského knížete, který, vpeře v proud nového věku jako nějaká vlna, sám stal by se proudem a silou tohoto proudu.

V porobě plyne čas jen zvolna. V područí přeletuje myšlenka skutky málo slavné a každé vzpomínání se vrací devětkrát. I vypravovaly se o selském knížeti přerůzné bajky. První připodobnila jeho tvář rysům svatého Václava, druhá mu dala andělského průvodce, a když se křížácké výpravy ozvaly opět jménem starého Cařihradu, vložila bajka třetí do úst selského knížete řeč připomínající řeči východní.

Ale je v tom ztájen nějaký smysl? Proč se mluví o andělech? Proč se mluví o Cařihradu?

Proč? Zbůhdarma. Namátkou. Z potřeby básně. Z rozkazu bloudící ozvěny a proto, že i věci nejstarší leží v síti přítomného času a protože touha je jako člunek v rukou tkalcových a jako meč, který i ve snách dobývá ztracenou zemi.